

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE UMDETÜ'L HAKAYIK ADLI ESERİ'NİN 2.CİLDİNİN DEĞERLENDİRMESİ VE TRANSKRİPSİYONU

Naime YILDIRIM

15916011

Danışman

Doç. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE UMDETÜ'L HAKAYIK ADLI ESERİNİN 2. CİLDİNİN DEĞERLENDİRMESİ VE TRANSKRİPSİYONU

Naime YILDIRIM

15916011

Danışman

Doç. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Süleyman Hüsnü Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve "Umdetü'l Hakayık" Adlı Eserinin ikinci cildinin Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arzederim.

28/06/2019

Naime YILDRIM

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Naime YILDIRIM tarafından yapılan "Süleyman Hüsnü Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Umdetü'l Hakayık Adlı Eseri'nin ikinci cildinin Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Unvanı	Adı Soyadı
Başkan:	Doç. Dr. Oktay BOZAN
Üye:	Doç. Dr. Hatip YILDIZ
Üye:	Dr. Öğr. ÜyesiAbdurrahman DAŞ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 28/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

..../ ...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖN SÖZ

1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı'nda Şıpka Cephesi kumandanı olan Süleyman Hüsnü Paşa Balkanın güney cephesini koruma görevi yapmıştır. Bu çerçevede Karadağ, Dedeağaç, Aşağı Kara Peyker, Eski Zağra ve yeni Zağra, Pazarcık, Kızanlık, Şıpka, Tırnova, Hezargrad, Plevne gibi mevkilerdeki çarpışmaları yönetmiştir.

Şıpka Kahramanı olarak bilinen Süleyman Hüsnü Paşa (d.1838, ö.1892), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda büyük gayretler göstermiş, lakin devletin içinde bulunduğu genel durum ve asker arkadaşlarının da ihmalleri sonucu başarı elde edememiştir.

Askeri kişiliğinin yanı sıra bir fikir adamı da olan Süleyman Hüsnü Paşa, tarih ve edebiyat alanlarında birçok eser yazmıştır. 1777-1878 Osmanlı–Rus Savaşını anlatan altı ciltlik "Umdetü'l Hakayık" adlı eseri tarih araştırmacılarının pek fazla ilgisini çekmemiştir. Bu nedenle bu çalışmada yazarın hayatı ve bu eseri tanıtma amaçlanmıştır. Burada ilk olarak yazarın hayatı, kişiliği ve eserleri araştırıldı. İkinci olarak da "Umdetü'l Hakayık" adlı eserinin ikinci cildinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi yapıldı.

Tez çalışmamda hiçbir desteğini benden esirgemeyen aileme, değerli hocam Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a ve danışman hocam Doç. Dr. Oktay BOZAN'a, teşekkür ederim.

Naime YILDIRIM

Diyarbakır 2019

ÖZET

Umdetü'l Hakayık, Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili harp hatırlarını anlatan önemli bir eserdir. Eserin çalıştığımız ikinci cildinde, adı belirtilmeyen bir müellifin 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Süleyman Hüsnü Paşa'yı tenkitlerini, Paşa'nın ona cevaplarını, savaş esnasında alınan tezkereleri, yazılı maruzatları ve jûrnâllari içermektedir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Süleyman Hüsnü Paşa'nın hayatı ve eserleri tanıtılmış, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı kısaca anlatılmış ve eserin kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise Umdetü'l Hakayık'ın ikinci cildinin transkripsiyonu yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, Balkanlar, 93 Harbi, Ceride-yi Askeriye

ABSTRACT

Umdetü'l Hakayık is an important work that recounts the war memoirs of Süleyman Hüsnü Pasha about the Ottoman-Russian War of 1877-1878. In the second volume of the work that we work, an author, whose name is not known, includes the criticisms which he make to Süleyman Hüsnü Pasha during the Ottoman Russian War of 1877-1878, the Pasha's responses to him, the missives taken during the war, the written requests and jurnals. This study consists of two parts. In the first chapter, the life and works of Süleyman Hüsnü Pasha were introduced, the Ottoman-Russian War of 1877-1878 was briefly explained and a short evaluation of the work was made. In the second part, the second volume of Umdetü'l Hakayık was adapted

Keywords

Suleyman Husnu Pasha, Umdet'ul Hakayik, Balkans, 93 war, ceride-i military

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖN SÖZ..... I

ÖZET.....II

ABSTRACT..... III

İÇİNDEKİLER IV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ 3

Hayatı:.....3

Eserleri:.....6

1.1- OSMANLI –RUS SAVAŞI'NA GENEL BİR BAKIŞ ..10

1.2-"UMDETÜ'L HAKAYIK" ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ 20

İKİNCİ BÖLÜM

UMDETÜL HAKAYIK-2 27

RUSYA MUHAREBESİ 27

1.2- ŞİPKA MUHAREBATI:.....63

EKLER.....236

SONUÇ.....246

KAYNAKÇA.....249

GİRİŞ

Birçok eseri yayımlanan Süleyman Hüsnü Paşa'nın Umdetü'l Hakayık adlı eserini bu tezimizde çalıştık. Umdetü'l Hakayık 1877-1878 osmanlı-Rus Savaşı'nı anlatan bir eserdir. Daha önce Ceride-i Askeriye'de yayımlanan ve 1293 Osmanlı-Rus harbinitenkit maksadıyla yazılmış "Harb-i Ahir ve İstihkamat" adlı eseri tenkit için yazılmıştır. 6 ciltlik olup Namık Kemal'in isteği üzerine kaleme almıştır. Ancak Paşa'nın vefatından sonra, 1828'de torunu tarafından neşredilmiştir. Paşa Avrupa'daki fikir cereyanlarını da yakından izleyen modern düşünceli bir hürriyet ve inkılab adamı idi.

Bu eserde Süleyman Hüsnü Paşa bu eserde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bir komutan olarak yaşadıklarını, çektiği sıkıntıları, savaşın seyrini, başarı ve başarısızlıkların sebeplerini birbir tarihleriyle beraber hatıra şeklinde kaleme almıştır. Osmanlı-Rus Savaşını birinci elden anlatan eser olması hasebiyle dikkatimizi çeken eserin birinci cildi çalışılmış olduğundan biz de ikinci cildini çalışıp İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi'ne büyük kazanç sağlamaktır. "Umdetü'l Hakayık" adlı çalışmamızın amacı Osmanlı tarihinde büyük öneme sahip olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında doğru bilgiye ulaşmak ve bu çalışmayı Tarih Bilimi'ne, İslam Tarihi Anabilim Dalı'na sağlamaktır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'ne büyük zarar veren kanlı bir savaştır. Süleyman Hüsnü Paşa bu dönemde Karadağ komutanı olup daha sonra Şıpka'ya geçip büyük dehasını konuşturmuş, tarihte Şıpka kahramanı olarak anılmaya başlanmıştır.

Çalışmamıza başlarken Osmanlı-Rus Savaşı'na tanıklık eden komutan Süleyman Hüsnü Paşa hakkında da geniş bilgi sahibi olduk. Süleyman Hüsnü, 7 Aralık 1838

tarihinde İstanbul Süleymaniye'de doğmuştur. İlköğrenimini muhtelif Mekatib-i İbtidadiye'de ve Darü'l-maarifte tamamlamıştır. 1853'de Askeri İdadi mektebine girmiş ve başarı ile bitirip Teğmen rütbesiyle subay olmuştur. Süleyman Hüsnü, askerlik tarihinde çok nadir subaya nasip olan başarıya yükselmiştir. Askerlik hayatı boyunca 84 savaşa katılmış ve bu savaşlarda üstün başarı göstererek daha 38 yaşındayken mareşallik rütbesini almıştır.

Süleyman Hüsnü, askeri eğitim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Askeri okulların programlarını milli ruha uygun biçime sokmak istemiş ve askeri okulların ders kitaplarını kendisi yazmıştır. Önce din bilgisi, Türkçe, ve tarih kitaplarını kendisi yazmıştır.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın hayatı, eserleri ve Umdetü'l Hakayık adlı eserinin birinci cildinin transkripsonunu Aydın Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda Birsen Karaman çalışmış ve eseri yayımlanmıştır. Biz de ikinci cildini çalışıp bile katkı sunmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı:

Süleyman Hüsnü, 7 Aralık 1838 tarihinde İstanbul Süleymaniye'de Molla Gürani Mahallesi'nde doğdu. Babası Mehmet Hâlit Efendi şekerci esnafındandır. Dedesi bir yeniçeri ağasının torunu olup baba tarafından Bursa'da Emîr Sultan'a, anne tarafından Tosya'da medfun Şeyh Pınar'a dayanmaktadır.[1] Süleyman Hüsnü, ilköğrenimini muhtelif "Mekâtib-i ibtidâiye" de (ilkokullarda) ve Daru'l-Maarif'de tamamladıktan sonra, bir süre Bayazıt Câmii müderrislerinden Mudurnu'lu İsmail Efendi'den ders almıştır.[2]

1853'de Maçka'daki Askerî İ'dâdi Mektebi'ne girerek öğrenimini başarı ile sürdüren Süleyman Hüsnü, 1856'da Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne'ye naklolunmuş ve 1859'da Harb Okulu'nu bitirerek teğmen rütbesiyle subay olmuştur.[3] Süleyman Hüsnü, resmi öğrenimini bitirdikten sonra da ilim tahsiline devam etmiştir. 1863-1865 yıllarında bir yandan askeri vazifesini yerine getirirken, öte yandan da devrin din bilginlerinden Eyüp Mahkemesi Reisi Ahmed Nüzhet Efendi'nin "Ulûm-u Arabiye ve Diniye"

---

[1] Kemal Beydilli," Süleyman Hüsnü Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, XXXVIII, s. 89.

[2] Fethi Tevetoğlu, Süleyman Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1988, s.2; Beydilli, a.g.md., 89.

[3] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s.2; Beydilli, TDV İslam Ansiklopedisi, a.g.md., 89.

derslerine devam etmiş ve ondan icâzetnâme (diploma) almıştır.[4]

İlk olarak 1859 senesinde Bosna Yenipazarı'nda bulunan 2. Ordu 5. Talîa (öncü) Taburu'nun 4. Bölüğü Teğmenliğine atanmıştır.[5] Süleyman Hüsnü, askerlik tarihinde çok nâdir subaya nasîb olur bir başarı ve yükseliş hızıyla, askeri rütbeleri elde etmiştir.

Askerlik hayatı boyunca küçük ve büyük 84 savaşa katılmış bulunan Süleyman Hüsnü Paşa, savaşlarda gösterdiği üstün başarı ve kahramanlıklar sonucu çok az askerin ulaştığı bir hızla, henüz 38 yaşında iken, 27 Aralık 1876'da Mareşalliğe yükselmiştir.[6]

Süleyman Hüsnü, askeri eğitim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik de yapmıştır. 21 Temmuz 1872'de Mîrlivâ (Tuğgeneral) rütbesiyle, Askeri yılında ise, (Askeri Mektepler Nezareti) müstakil olarak Süleyman Paşa'nın yönetim ve sorumluluğu altına verilmiştir. Sultan Abdülaziz tahttan indirilip 5. Murad hükümdar olduktan sonra rütbesi 1875 yılında Ferikliğe (Tümgeneralliğe) yükselmiştir.[7]

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynadığını göz önüne alan II. Abdülhamid tarafından mareşallik rütbesiyle Bosna-Hersek komutanlığına atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Bu görevi sırasında Karadağ isyanını bastırdı. Ancak, Tuna ve Balkan orduları Başkomutanı olarak katıldığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Osmanlı ordusu yenilgiye uğradı. Rus orduları, Bulgaristan içlerinde ilerleyerek, Şıpka Geçidi'ne kadar dayandı. Bu geçidi aşacak olursa, önlerinde Edirne ve İstanbul'a kadar bir engel kalmayacaktı. Bunun üzerine, Süleyman Paşa, birliklerini deniz yoluyla Dedeağaç'a nakletti ve oradan Şıpka Geçidi'ne yürüdü. Burada çok şiddetli çarpışmalar oldu. Artık müşir rütbesini almış bulunan Süleyman Paşa, harekâtı başarı ile yönetti.

---

[4] Beydilli, TDV İslam Ansiklopedisi, "a.g.md., 90

[5] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s.2; Beydilli, a.g.md., 90

[6] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s. 43; Beydilli, a.g.md., 90.

[7] Beydilli, TDV İslam Ansiklopedisi, a.g.md., 90.

Ancak, onun gösterdiği kahramanlık, Türk ordusunun yenik düşmesini önleyemedi. Bu savaştan sonra "Şıpka Kahramanı" olarak anıldı.

Fakat cephe gerisindeki entrikalar, Sultan II. Abdülhamid'in üzerinde etkili oldu. Böylece yenilginin sorumlusu olarak Süleyman Paşa gösterildi. Önce tutuklanıp İstanbul'a getirildi ve Taşkışla'ya hapsedildi. Buradaki yargılanması bir yıl kadar sürdü. Sonunda idama mahkûm edildiyse de Sultan II. Abdülhamid, idam cezasını sürgüne çevirdi. Rütbeleri alınarak gönderildiği (1878) Bağdat'ta on dört yıl sürgün hayatı yaşadı.[8] Süleyman Hüsnü Paşa, 1894'te Bağdat'ta öldü ve Musa Kâzım Camii'nin yanındaki Ebu Yusuf Mescidi'nin girişinde toprağa verildi.

Süleyman Hüsnü Paşa, askerî okulların programlarını millî ruha uygun olarak hareket edecek biçime soktuğu zaman, bu okullarda okutulacak ders kitabı bulmakta zorluk çekmişti. Yabancı yazarlardan yapılacak çeviriler, çoğu kez Türkler hakkında yakışıksız ve asılsız bilgilerle doluydu. Bu nedenle bu kitapların ders kitabı olarak okutulması olanaksız olduğundan Süleyman Paşa, ders kitaplarını da kendisi yazmak zorunda kaldı. Önce dinbilgisi, Türkçe ve tarih kitaplarını kaleme aldı. Bu kitapları çok açık, sade bir Türkçe ile yazdı. Tanzimat döneminde Osmanlıcılığa karşı Türkçülüğü savunan paşa, böylece bu görüşünü okul kitapları yoluyla tarih, dil ve din alanlarından başlayarak askeri okullarda uyguladı.[9]

Süleyman Hüsnü'nün yayınlanmış 10 telif eseri ve 1 tercümesi vardır. Eserleri büyük ölçüde din, edebiyat ve tarih alanlarında yoğunlaşmıştır. Süleyman Hüsnü Paşa, din, tarih, dil ve edebiyat alanındaki derin bilgisi kadar, Avrupa'daki fikir cereyanlarını da yakından izleyen modern düşünceli bir hürriyet ve inkılâb adamı idi. Arapça ve Farsça kadar, Fransızcayı da öğrenmeğe büyük çaba harcamış ve eserlerini hazırlarken yabancı

---

[8] Yılmaz Öztuna, Resimlerle 93 harbi, s.247; Aydın Efe, Süleyman Hüsnü paşa'nın Tarih Anlayışı,Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, S.9, s,209

[9] Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi, Türk Kültür Yayını,1978, istabul, s,69-70

kaynaklardan da yararlanmıştır[10]

Eserleri:

1-*Muhtasar İlmihal:* Bu eserde temel dini bilgiler kısaca anlatılmaktadır.

2-İlmihâl-i Sağir: Bu, hacim itibariyle ilk eserden biraz daha büyüktür. İslam dini ile ilgili temel bilgileri içerir. Bu mini ilmihal çok açık ve sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere mümkün olduğu kadar yer verilmemesi dikkat çeker.[11] 130 sayfadan oluşan eser, 1871'de Matbaa-i Amire'de basılmıştır.

3-*İlmihâl-i Kebir:* Bu da İslam dini ile ilgili temel bilgileri içermektedir. Eser 40 sayfadan ibaret olup, 1873 tarihlidir.[12]

4-*İlm-i Sarf-ı Türkî:* Türkçe dilbilgisidir. 1875'te basılmıştır. Bu gramer kitabını, Osmanlıcayı ayrı bir dil olarak kabul ettiği için Sarf-ı Türkî diye isimlendirmiştir. Süleyman Paşa, bu konudaki görüşünü Recaîzâde Ekrem'e yazdığı bir mektupta; "Osmanlı milleti denilemez, Osmanlı tabiri devletin adıdır; milletimizin adı adıdır; milletimizin adı sadece Türk'tür. Bu sebeple lisanımıza Türk dili ve edebiyatımıza demek lazımdır" cümleleriyle dile getirmektedir.[13]

5- *Mebani'l-İnşa (Düz yazının temelleri):* Osmanlı edebiyat kaidelerini bildiren iki ciltlik bir eserdir. Bu özet eserde, Ferrelan, Napoleon, Racine ve Volney'den seçme parçalar bulunmaktadır.[14]Arapça, Farsça ve Fransızca edebiyat ve literatürkitaplarından

---

[10] Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s, 210.

[11] Akçura, Türkçüğün Tarihi Gelişimi, s,70; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s,210.

[12] Tevetoğlu, 74; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s,210.

[13] Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 8-9; Beydilli, TDV İslam Ansiklopedisi, a.g.md.90; Efe Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s, 210-211.

[14] Şerif Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, s.80; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s,210.

ve çeşitli edebiyat yazarlarından faydalanılarak 2 ciltlik bir edebiyat eser olup[15] 1874'te yayınlanmıştır.

6- *Târih-i Âlem:* Askeri Okullar Nazırı olduğu sırada yazdığı tarih ders kitabıdır. Dünya tarihidir. Eser Hz. Âdem peygamberden İslamiyetin doğuşuna kadar geçen olayları kapsar. 1874'te yayınlanmıştır. Bu eser ile Türkçülüğü öğretime sokan Süleyman Paşa, Türk tarihine geniş yer vererek İslam'dan önceki Türklerden Hunlara bu eserle dikkat çekmiştir. Türk tarihçiliğinde, Avrupalı yazarlara dayanarak İslam öncesi Türklere ait bir bölümü ilk kez ele alan Süleyman Paşa'dır.[16]

Yazar, bu kitabının önsözünde şöyle demektedir: "Askerî mekteplerde okutulmakta bulunan umumî tarihin, yabancı dillerden aynen aktarılması sebebiyle, İslâm akideleri ve millî ahlâka aykırılığı ile beraber,

Eski Çağ kısmının da ancak birkaç faslı tercüme olduğu için, şimdiye kadar maksada ulaşılamamış idi." Süleyman Paşa, "Tarih-i Âlem"de, Türklerin İslâmlıktan önceki tarihlerine geniş yer ayırmıştı. Eserin yazılmasında yararlanılan kaynaklar arasında De Guignes'in "Hunlar Tarihi" ve Raymond'un "Tatar Tarihi" de bulunmaktadır. Bu bakımdan, "Tarih-i Âlem*",* Batıda ortaya çıkan Türkoloji araştırmalarından yararlanılarak yazılmış ilk Türkçe eserdir.[17]

7-Hiss-i İnkilab: Paşa'nın milliyetçi yönünü yansıtan ve ölümünden sonra basılan bir eserdir. 64 sayfalık bu kitapta, Harp Okulu öğrencilerinin de iştirak ettirildiği askeri kuşatmayla Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve V. Murat'ın tahta çıkarılışı vakası

---

[15] Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,2003, sayı 2, s.132

[16] Hilmi Ziya Ülken, Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi; s. 210; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s, 211; Beydilli, a.g.md., 91

[17]Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,2003, S. 2, s.133-134, Akçura, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi, s.70-71

uzun uzadıya anlatılmaktadır.[18]

8- *Süleyman Paşa Muhakemesi:* Süleyman Paşa'nın mahkemesine ait bilgileri içeren bu eseri, oğlu Süleyman Sami Bey neşretmiştir.[19]

9- *İrade-i Cüz'iye Risalesi Tercümesi:* Bu küçük kitap Mekke Kadısı Akkirmanî Mehmed bin Mustafa Efendi'nin Arapça eserinin dilimize çevrilmiş şeklidir. Bu tercüme risâle sekiz fasıldır. Her fasılda tanınmış şahsiyetlerin irâde-i cüz'iye (insanın elinde olan irâde) hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Kırk küçük sayfadan oluşan risale, Cemâziyelevvel 1283/1868'de basılmıştır.[20]

10-*Umdetü'l- Hakayık:* 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşını anlatan bu eser, daha önce Ceride-i Askeriyye'de yayımlanan ve 1293 Osmanlı-Rus harbini tenkit maksadıyla yazılmış "Harb-i Ahir ve İstihkamât" adlı eseri tenkit için yazılmıştır, 6 cilt olup 1828'te yayınlanmıştır.[21] Namık Kemal'in isteği üzerine kaleme alınmış Paşa'nın harp hatıralarıdır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine dair ayrıntılı bir tarihtir. Birinci cildi, Mecmua-i Askeri'nin Tarih Kısmı olarak 1928 Haziran'ında yayınlanmıştır. (sayı:10) Bu bölüm 61 sayfadan ibarettir. İkinci kısmı aynı mecmuanın Eylül 1928 tarihli 11. Sayısı olarak ve 187 sayfa halinde yayınlamıştır. Üçüncü cildi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Onuncu Şubesi tarafından yine 1928'de yayınlanmıştır ve 460 sayfadır. Dördüncü cild 492; beşinci cild 493; altıncı cild ise 483 sayfadır. Böylece eserin tamamı 2176 sayfa

---

[18] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s,102-103; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s,211; Beydilli, TDV İslam Ansiklopedisi,a.g.md., 91

[19] Süleyman Sami Bey, Süleyman Paşa Muhakemesi, İstanbul 1328, Matbaa-i Ebuzziya.

[20] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s, 92; Özbilgen, 32; Beydilli, a.g.md., 92; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s, 210..

[21] Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları,2003, S. 2, s.135-136,

tutmaktadır.[22]

Süleyman Paşa'nın, basılmamış eserleri ise şunlardır: "Tarih-i Umûmî, Kurûn-i Vusta", "Devlet-i Âliyye Târh-i Askeriyyesi" ve "Kıtaât-ı Hamse-i Cihan Coğrafyası", "Temellük-i Arâzî Lâyihası" ve "Hıtta-i Irakiyye Lâyihası" [23]

[22] Tevetoğlu, Süleyman Paşa, s,107; Efe, 211; Banarlı, , 11071; Beydilli, TDV. İslam Ansiklopedisi,a.g.md., 92.

[23] Özbilgen,Müşir Süleyman Hüsni Paşa, Istanbul ,1997 267-268; Efe, Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı, s, 211; Beydilli, a.g.md., 92

1.1- OSMANLI –RUS SAVAŞI'NA GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla gelindiğinde oldukça yıpranmış durumdaydı. Bir zamanlar üç kıtaya hükmeden devlet artık gücünü kaybetmiş, itibarını yitirmiş duruma gelmişti. Siyasi, ekonomik, askeri ve eğitim yönünden oldukça zayıflamıştı. Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda Avrupa devletleri nezdinde " hasta adam"[24] konumunda idi.

I- Bu dönemde, Avrupa devletleri siyasi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni parçalama ve paylaşma planları yapmaktaydı.

II- Bu dönemde milliyetçilik akımının güçlenmesi neticesinde Pan-Slavizm hareketi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki vilayetlerini etkisi altına almaya başlamıştı. Ruslar buralardaki Slavları Babıâli'ye karşı isyana teşvik etmekteydi.

Osmanlı tarihi kaynaklarında 93 Harbi olarak bildiğimiz 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini başlatan önemli olaylardan biri sayılır. Osmanlı tarihinin en büyük felaketlerinden sayılan bu savaşın sonucunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları da Karlofça Antlaşması'ndan sonra Türklerin imzaladığı en ağır antlaşmalardır.[25] 93 Harbi I. Dünya Savaşı'ndan önceki en önemli olaylardan biridir. Bu savaş her ne kadar Osmanlı-Rus Savaşı olarak bilinse de Avrupa ülkelerini de yakından ilgilendirmiştir. Her ülke kendi menfaatleri doğrultusunda Osmanlı karşısında farklı politikalar izliyorlardı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin en ciddi rakibi olan Rusya, 1853-1856 Kırım Savaşı'nda aldığı yenilginin intikamını alma planları

---

[24] Nükhet, Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları S.124. Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Faciası, DBY Yayınları:4, s.16

[25] Oktay Bozan,1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, s.7

yapıyordu.[26] Kırım Harbi sonrasında Osmanlı Devleti ve müttefiklerine yenik düşen Rusya, 30 Mart 1856'da Paris'te yapılan barış antlaşmasıyla siyasi, askeri, ekonomik yönden bir hayli sarsılmıştı. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki tarihi geleneksel emellerine engel olan bu antlaşma, Rusya'nın bundan sonraki hareketlerini kısıtlamıştı.[27] Dolayısıyla Rusya Paris Antlaşması'nın aleyhine olan hükümlerinden kurtulma, Osmanlı toprakları üzerindeki planlarını gerçekleştirme çabası içindeydi.

XVIII. yüzyıldan itibaren her fırsatta Osmanlı Devleti ile savaşa giren Ruslar, İstanbul'u ele geçirmek niyetindeydiler. "Rusya, ilk hedefi olan Anadolu üzerinden Akdeniz'e, Kafkaslar ve İran üzerinden de Basra Körfezine inmek amacını gerçekleştirmek için sadece XIX. yüzyılda 1806-1812 (Osmanlı-Rus Savaşı ve Bükreş Antlaşması-1812), 1828-1829 (Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması- 1829), 1853-1856, (Kırım Harbi ve Paris Barış Antlaşması-1856) savaşlarını başlatmıştır. Ancak hedefine ulaşamadığı için yeni bahaneler ile 1877 yılında yeni bir savaşa girmiştir.[28]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı tarihimizde "93 Harbi" olarak geçer. Bunun nedeni de savaş tarihinin Rumî takvimde 1293 yılına denk gelmesidir.[29] Bu savaş bir bakıma Osmanlı'nın geleceğini belirlemesi açısından büyük önem taşımıştır.[30]

Bu savaşın başlıca sebepleri;

I- Çarlık Rusya'sının Osmanlıları Avrupa'dan çıkararak kendi topraklarına katmak

---

[26] Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları S.125, Kızıltoprak, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 3, s.94, Kezban, Acar Kaplan, "Bazı Rus Subay ve Komutanların Günlüklerinde ve Hatıratında 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'na Dair İzlenimleri"Tarih İncelemeleri Dergisi 31/1, 2016, 219-234, s.220

[27] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları,,s.11

[28] Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları, s.124

[29] Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Harbi Faciası, s.8

[30] Eltüt, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve iki ülke açısından sonuçları, s.124

istemesi,

II- Çarlık Rusya'sının sıcak denizlere inme planı,

III-1853 yılındaki Kırım bozgununun intikamını almak istemesi,

IV- Rusya'nın Balkanlar'da yaşayan Rum, Bulgar, Sırp ve Romenler'in üzerindeki etkisini artırma amacı[31]

V- Hıristiyan ve Slav azınlıkları korumak amacıyla Rusların sürekli Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması şeklinde sıralanabilir.[32]

Dönemin resmi belgelerine göre bu savaşın asıl nedeni, Bulgaristan'ın ve Balkanlardaki Hristiyanların kesin ve sürekli bağımsızlığa kavuşmak arzusu idi.

Kafkaslar'dan Ruslar tarafından yapılan Çerkes Sürgünü sonucu göçe zorlanan Müslüman gruplar Balkanlar'da yerleştirilmiş; bu göçmenlerle Balkanlar'ın yerli halkı olan Hristiyanlar arasında düşmanlık zuhur etmişti. Özellikle 1876 yılı Mayıs ayında meydana gelen Bulgar isyanında on binlerce Bulgar'ın Türkler tarafından katledildiği iddiası olaya dini bir boyut kazandırmış ve Bulgarlar'a sempati oluşturulmuştu. Halbûki Bulgar ihtilalcilerinin sebep olduğu olayda çok sayıda köy ve kasabalarda büyük zararlar ve ölümler meydana gelmişti. Bulgarlar kendi yaptıkları bu hareketleri Türk ordusu yapmış gibi göstermişlerdi. Gerçek amaçları Osmanlı Devleti'ni parçalamak olan Batılı devletler ve Rusya emellerine ulaşmış oldular. Bu isyanlarda ölen Müslüman sayısını görmezden gelen Avrupa basını Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz kamuoyu yaratıp bu baskıyla Osmanlı Devleti'ni Bulgarlar, Sırplar ve Romenler'e daha geniş bir özerklik vermeye zorlamak için İstanbul'da bir konferans toplandı.[33]

---

[31] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.12

[32]Eltüt, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve iki ülke açısından sonuçları, s.126

[33] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.12, Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Harbi Faciası, s.8

Rus elçiler tarafından belirlenen teklifler, İstanbul Konferansı'nda alınan kararlar olarak Osmanlı Devleti'ne sunuldu. Çok ağır maddeler içeren ve Osmanlı Devleti'nin "istiklaline" ve "toprak bütünlüğüne aykırı olan bu teklifler Babıâli'de kurulan bir meclis görüşmesinden sonra reddedildi.[34]Protokolün reddedilmesi üzerine 93 Harbi dediğimiz savaş, Rusya'nın 24 Nisan 1877'de Eflak ve Boğdan'a girmesiyle başladı. Tuna Cephesi ve Kafkasya Cephesi'nde olmak üzere İki cephede cereyan eden bu kanlı savaş yaklaşık bir yıl kadar sürmüştür.[35]

Tuna Cephesi; Tuna Cephesi'nin genel karargâhı Şumnu'daydı. Cephenin başkumandanı, Serdâr-ı ekrem Müşir Abdülkerim Nâdir (Abdi) Paşa idi. Emrindeki kuvvetler üç orduya ayrılmıştır. Batı grubunun başında ünlü Plevne savunmasıyla tarihimize geçen Müşir Osman Paşa, Doğu ordusunun başında Müşir Ahmed Eyüp Paşa, Güney ordusunun başında ise Müşir Süleyman Paşa görev almışlardır. Tuna Cephesi'nde Osmanlı Ordusu 186.000 kişidir. Bu kuvvetlere daha sonra Sofya, Hain Boğazı, Ferdiç ve İslimiye Bölgeleri'nde Müşir Süleyman Paşa komutasında Balkan Kolordusu adı ile 42 piyade taburu, 9 suvârî bölüğü, 3 sahra ve 2 dağ bataryasından oluşan bir kuvvet eklendi.[36] Bu kuvvetlerin hedefi Rusya kuvvetlerinin Tuna'yı geçmelerini engellemekti.[37]

Tuna Cephesi'nde Osmanlı Ordusu'na taarruz edecek Rus Ordusu'nun başında ise Granduk Nikola bulunuyordu. Karargâhı Kişnef'te olan bu Güney Ordusu; 4 kolordu ve

---

[34] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.13

[35] Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Faciası, s. 8

[36] Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Faciası, s. 33, İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, cilt.4, s.300

[37] Eltut, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları s.125, Salma Arfoli, Yüksek Lisans Tezi, Osmanlı Rus Savaşı ve Avrupa Devletlerinin Tutumu, İstanbul, 2009, s.54, Muammer Demirel A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 37, Erzurum 2008, s. 249, Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri, (1876-1907), Türk Tarih Kurumu, V I I I. Cilt, s. 44

1 Kazak suvârî tümeni, 1 avcı tugayı, 5 batarya (Rus topçu bataryaları 8'er totan ibaretti) ile takviyeli General Skoblev birliklerinden oluşuyordu. Mevcudu 132.696 piyâde, 432 top ve 11.040 suvârîydi. Savaş esnasında bu katılan 3 kolordu ve 3 tugay ile mevcûd, 275.000 piyade, 6640 talia (avcı eri), 20.000 suvârî ve 756 topa çıkmıştı. Karadeniz Kuzey Ordusu denilen karargâhı Odesa'da bulunan kuvvet 2 kolordu şeklinde olup, mevcûdu; 63.028 piyâde, 5520 suvârî ve 216 toptan ibâretti.

İhtiyât-ı kuvveti 110.000 er, 320 toptan oluşan bu kuvvet, en kısa sürede orduya katılmak üzere Rusya'nın çeşitli bölgelerinde bulunuyordu.[38]

Savaşın başlaması ile birlikte Romanya topraklarına giren ve bu prensliği kendi tarafına çeken Ruslar, biri Dobruca, diğeri Bükreş istikametinde olmak üzere iki koldan ilerleyerek ve Tuna nehrini Ruscuk-Niğbolu arasından önce Ziştovi, ardından da Tırnova'yı ele geçirdiler.[39] Şıpka Boğazı'nın önemli kuvvetler tarafından korunduğunun haberini alınca, büyük Balkanı, Hainköy geçidinden geçip Şıpka'yı arkadan kuşatma kararı aldı. Hainköy boğazını savunan Osmanlı kuvvetleri başıbozuk ve gönüllülerden oluşan iki tabur kadar, eğitimsiz askerlerdi. Çok zayıf karşı koymadan sonra Hainköy'ü terk edip Filibe'ye kaçtılar. General Gurko böylece Kızanlığı alıp Şıpka'yı kuşattı.[40]

[38] Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Faciası, s. 33

[39] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.15

[40] Karal, Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri,(1876-1907), s.47

Balkan geçitlerinden olup Stratejik bir öneme sahip olan Şıpka'daki Osmanlı kuvvetleri Ruslar karşısında direnseler de yenileceklerine inandıkları için çekilmek zorunda kaldılar.[41] Bu arada başarısızlığından dolayı Serasker Redif Paşa ve Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa görevinden alınarak divan-ı harbe sevk edildiler.[42]

Abdülkerim Paşa'nın yerine Tuna ordusu kumandanlığına Mehmet Ali Paşa getirildi. Mehmet Ali Paşa, Rusçuk üzerine yürüyen Granduk Nikola kuvvetlerini mağlup ederken, General Gurko Eski Zağra'yı ele geçirdi. Karadağ'da bulunan Müşir Süleyman Paşada Balkan komutanlığına getirildi. Karadağ tarafından kuvvetlerle Eski Zağra'ya geldi, General Gurko'yu yenerek Balkan dağlarının güneyinde Rus işgali altındaki yerleri de geri aldı. Şıpka'yı da geri almak istemesine rağmen şiddetli çarpışmalar sonucu buna muvaffak olamadı.[43]

Bu arada muhaberenin başından beri Vidin'de bulunan Osman Paşa da 18 Temmuz'da Plevne'ye gelerek burayı geri aldı. Ruslar bu defa üstün kuvvetlerini Plevne üzerine gönderdi. Osman Paşa'nın tecrübe ve cesareti sayesinde Türk ordusu kanlı kayıplar vererek Ruslar'ın saldırılarını bertaraf etmiştir. Osman Paşa'nın ordusunda yiyecek ve cebhâne kalmadığı için, ordu Plevne 'de 5-6 ay kuşatma altında kalarak Rus hatlarını yarmaya çalışmış fakat başaramamıştır. Yeni takviyelerle güçlenen Rus ordusuna karşı Osman Paşa yardım alamayınca Plevne düşmüştür. (10 Aralık 1877) Plevne'nin düşmesinden sonra Sırplar da Osmanlılara karşı saldırıya geçmişlerdir. Ruslar Edirne'ye

---

[41] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.15, Karal, Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri,(1876-1907), s.47

[42] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.16, Karal, Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri,(1876-1907), s.48, Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları s.125

[43] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.16, Karal, Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri,(1876-1907), s.49, Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları s.125

yönelip orayı da aldıktan sonra Yeşilköy'e kadar gelmişlerdir. Bununla birlikte Tuna cephesindeki savaş Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.[44]

Kafkasya Cephesi; 93 Harbi'nin ikinci cephesi Kafkasya idi. Tuna cephesi kadar ciddi olmamakla beraber, burada da oldukça çetin çarpışmalar olmuştur. Cephe kumandanı, Anadolu Harp Başkomutanı müşir Katırcıoğlu Ahmed Muhtar Paşa idi ve emrinde 57.560 kişilik bir kuvvet vardı ve top mevcudu da 97'den ibarettir. Bu askerin çoğu talimsiz redif, ve müstahfızdan ibaret gösterilir.[45] Batum ve Iğdır taraflarındaki kuvvetler de hesab edilmek şartıyla Anadolu Cephesi'ndeki Osmanlı kuvvetleri 90 bin kadardır.

Buna mukabil, aslen Ermeni olan general Loris-Melikof kumandasındaki Rus ordusu Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın "Anadolu'da Rus Muharebesi" isimli eserine göre 125.390 neferle 189 toptur. Buna göre Rus ordusu sayıca Türk ordusunun iki mislinden fazladır.[46]

15 Ekim 1877 Alacadağ Meydan Muharebesi, Kafkas cephesinin dönüm noktası olmuştur. Ahmed Muhtar Paşa, fazla kayıp vermemek için Erzurum'a çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum sonucunda Kars açıkta kaldığından, 18 Kasım'da Rusların eline geçmiştir. Ancak, Erzurum'da halkın da desteğiyle yapılan savunmayla Ruslar Erzurum'u alamamışlardır.[47]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri Bulgaristan'daki Türk ahalinin, gerek katledilerek, gerekse göçe mecbur edilerek yaklaşık 500 yıldır

---

[44] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.16-17,Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları, s.125-126

[45] Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, 93 Harbi Faciası, s.33, Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt.4, s.300

[46] Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt.4, s.300

[47] Eltüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları s.126

yaşadıkları topraklardan Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmalarıdır. Savaşın sonunda beş yüz bin kişi katledilmiş veya açıl ve hastalık sebebiyle ölmüştür.

Bir milyonu aşkın insan ise daha güvenli buldukları Şumnu, Batı Trakya, Makedonya, İstanbul ve Rodoplar bölgesine sığınmıştır.[48]

Berlin Kongresi (13 Haziran- 13 Temmuz 1878) kararları gereğince: Doğu'da Batum, Kars ve Ardahan'ı Ruslar almıştır; Osmanlı Devleti bugünkü Türkiye'nin üçte birine yakın toprak ve büyük nüfus kaybına uğramıştır, Balkanlarda Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet olmuşlardır, Osmanlı Devleti 802 milyon 500 bin Frank savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır.

Bulgaristan Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında içişlerinde hür, ancakdışişlerinde Osmanlılara bağlı özerk bir prenslik olmuştur.[49]

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı kuvvetlerinin geniş bir alana yayılması, savaşın İstanbul'dan yönetilmesi, askeri malzeme ve cebhâne eksikliği, Karadeniz Donanması'nın Abdülkerim Nadir Paşa'nın tecrübeli olmasına rağmen 70 yaşında olması, kumandanların arasındaki iletişim zayıflığı ve geçimsizlik gibi sebeplerden dolayı savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi bakımdan büyük oranda zarar görmüştür.[50]

---

[48] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.19

[49] Eltüt,1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları s.127

[50] Bozan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları, s.20

Her iki devlet tarafında yeni sınır bölgelerinde yeniden idari yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur.[51] Sınır değişimi dolayısıyla hem Osmanlı hem de Rusya'da yeni idari yapılanma gereği duyulmuştur.[52] Osmanlı eyalet sisteminin yerine vilayet idaresi getirilmiş ve idari birimlerle haberleşmenin kolay sağlanması ve işlerin yerinden kolayca çözülmesi için idari birimler birleştirilmiştir.[53] Rusya, da sınırlarına kattığı yerler için yeniden bir idari yapılanmaya gitmiştir. Rusya, bütün Kafkasya'yı bir yönetimde toplayan Zakafkasya genel valiliği ile yönetmekteydi[54]

Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne sağladığı kazançlar şöyle sıralanabilir; Makedonya (Selanik, Manastır, Kosova illeri ile Köstendil ve Serfice Sancakları) ve Edirne ilinin bazı parçaları Osmanlılarda kalmıştır, Ege Denizi kıyılarına inmesine karar verilmiş olan Bulgarlar Ege'den uzaklaştırılmıştır, Doğu'da Beyazıt ve Eleşkirt Osmanlılarda kalmıştır.

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin kayıpları ise şöyledir; Bosna-Hersek ve teyiden Kıbrıs Osmanlılardan alınmıştır, Osmanlı Devleti'ne çok ağır mali zorluklar yüklenmiştir.[55]

Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve dağılma nedenlerinden en önemlisini teşkil eder. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti 287. 510 km² toprak kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarına kendisi yerleşmek ve bu suretle Balkanlar'da bir Slav Birliği'nin kurulmasını önlemek için çalışmaya başlamasıyla Avusturya ve Rusya arasında çetin bir mücadeleye neden olmuştur. Bu mücadele

I. Dünya Savaşı'nın da nedeni olacak ve Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan

---

[51] Demirel A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s.249

[52] Demirel A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi s.251

[53] Demirel A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, .253

[54] Demirel, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s.254

[55] Eltüt,1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları S.127

İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sını tarihten silecektir.[56]

93 Harbi'nden sonra yapılan Berlin antlaşması ile Osmanlı-Rusya sınırları değişmiştir. Ancak bu sınır nehir gibi doğal sınırlarla yapılmamış olduğundan bölge halkı için problemler oluşturmuştur. Sınırın belirlenmesinde Rusya daha belirgin etkiye sahip olduğu için sınırı kendi avantajı doğrultusunda belirlemiştir. Bu durum daha ziyade Osmanlı tarafında kalan halkı zor durumda bırakmıştır. Çizildiği günden 1920 tarihinde Batum hariç diğer yerlerin Türkiye'ye tekrar katılmasına kadar sınır problemleri devam etmiştir.

Sınır boyunda kalan Osmanlı köylerinin yerleşim yerleri ile arazi ve yaylakları birbirinden ayrılarak Osmanlı tarafında kalan köylerin arazi ve hayvan yaylakları Rusya tarafına bırakılmıştır.

İlk zamanlar Rusya bu arazi ve yaylakların kullanılması konusunda sorun yaratmamış, lakin daha sonraki yıllarda Rusya bu duruma müsaade etmeyince tek geçim kaynağı hayvan yetiştiriciliği olan bu köylüler büyük zarar görmüştür.[57]

[56] ELtüt, 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı Ve İki Ülke Açısından Sonuçları s.128

[57] Demirel, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s.255

1.2-“UMDETÜ’L HAKAYIK” ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ

Umdetü’l Hakayık Namık Kemal’in ısrarı üzerine Osmanlı Rus Savaşı’nın yenilgi sebebi olarak Süleyman Hüsnü Paşa’ya yapılan eleştirilere bir cevap niteliğindedir. Eser Paşa’nın harp hatıralarıdır. Savaşın kumandanı tarafından kaleme alınması ve aracısız olarak bugünlere aktarılması tarih bilimi için büyük bir kazançtır. Eser 1928 yılında torunu tarafından yayımlanmıştır.

Eser Osmanlıca olup dönemine göre sade anlaşılır bir dil ile yazılmış ve akıcı bir üslup kullanılmıştır. Bununla birlikte eserde bazen Arapça ve Farsça kelimeler de kullanılmıştır. Eserde harp esnasında gönderilen tezkerelere, maruzatlara ve jûrnâllere yer verilmiştir. Süleyman Hüsnü Paşa, savaşın ilerleme aşamasında bile bütün bu yazışmalara dikkat edip bunları kaleme alarak sonraki kuşaklara büyük bir kaynak bırakmıştır. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı 1. Dünya Savaşı’ndan önceki en büyük kayıpların verildiği bir savaştır. Osmanlı Devleti, bu savaşta her yönden çok yıpranmıştır. Süleyman Hüsnü Paşa, Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa gibi komutanların üstün gayretleri tek başına işe yaramamış ve savaş maalesef yenilgiyle sonuçlanmıştır.

Umdetü’l Hakayık (Hakîkatlerin Esasları), Süleyman Hüsnü Paşa’ya ait Osmanlı-Rus Savaşı’nı (93 Harbi) konu alan 6 ciltlik Osmanlıca bir eserdir. Yukarıda da belirtildiği üzere hem çok başarılı asker- komutan hem de iyi bir tarihçi olan Süleyman Hüsnü Paşa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın tanığı olarak Umdetü’l Hakayık adlı bu eseri yazmıştır. Eser, Eylül 1928’de 80. Numaralı Askeri Mecmua’ya ek olarak **(sayı:11)** neşr edilmiştir. Transkripsiyon etmeyi amaçladığımız, altı ciltten oluşan bu büyük eserin ikinci cildidir. Eserin bu cildi 187 sayfadan ibarettir. Metin haricinde iki haritası olup ekte verilmiştir. Eserin neşredeni Süleyman Paşa’nın torunu Mühendis Semerci’dir.

Süleyman Hüsnü Paşa bu eseri “Harb-ı Ahir ve İstihkâmât” isimli esere, adı

meçhul bir müellif tarafından Fransızca bir risalede neşredilmiş, daha sonra erkân-ı harbiye heyetine verilen emirle Türkçe'ye terceme edilmiş bir kitapta kendisine, yöneltilen eleştirilere ve tenkitlere bir cevap mahiyetinde kaleme almıştır. Paşa, müellifin harbin mevkii ve istihkamatı hakkında araştırma yapsa da, harbin vukuatı ve kumanda kısmıyla ilgili bilgisinin" Laker Dorian- Şark Muharebesi" müelliflerinin kopyası niteliğinde olduğunu da söyler. "Zümtetü'l Hakayık"ın müellifi Mithat Efendi ve bu müelifler kişisel çıkarları sebebiyle harbin hakikatlerini gizleyip değiştirmeye cesaret ettiklerini de söylemiştir. Bir kısmının da ağızlarına geleni ölçüsüzce yazıp çizdiklerini anlatır. Ayrıca bir devletin, ulu bir ümmetin tarihini, beşeri hususlar ve özel menfaatler için yanıltıp değiştirmenin cinayetlerin en büyüğü olduğunu da dile getirmiştir.[58]

Paşa ikinci cildin girişinde diyor ki: "Müellifin Rusya ile olan savaşlar hakkındaki bilgisinin bir hayli noksan olduğu görülmektedir. Ancak o dönemdeki olaylar hakkında tam bilgi sahibi olmadığımdan "müellifin" yazdıklarına cevap vermeyi bizzat olayları yaşayan arkadaşlarıma havale ettim. Biz burada sadece kendi yaşadığımız olaylar hakkında ortaya atılan iddialara cevap vermek ve yanlışları düzeltmekle yetineceğiz."[59]

Yazar, eserin muhtelif yerlerinde müellifin görüşlerini yazıp ardından kendi tenkidini yazmıştır. Müellif: Teşrin-i Evvel'in (Ekim-Kasım) on yedisinde bir kafilenin başarısından başka bir fırka hiçbir iş görmedi. Teşrin-i Sani'nin sonuna doğru ilerleyen kollarla yeni keşiflerle Osmanlılar ile karşılaştı ve Osmanlılar, Pazarcığa kadar geri dönmeye mecbur oldu" diyor. Yazar, "Teşrin-i Evvel Efrenci'nin on yedisi Rumiye'nin beşine denk gelir ki, o tarihte General Zimmermann kuvvetleri, Silistre yakınındaki orman ve Garblice ve Linsa karyesine yakın yere kadar gelmişler ise de öyle kafile zabtı falan asılsız olup gelinceye kadar Müslim ahalisinin bir kısmını katl ve harkla hayvanlarını

---

[58] Karaman, B. *Umdetu'l Hakayık 1. Cilt Transkiripsiyon,"*YayımlanmışYüksek Lisans Tezi", Aydın Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın,2015, s.42

[59] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.1

sürüp götürmüşlerdir. Olabilir ki müellif bunu kafile olarak değerlendirmiştir" diyor.[60]

Asâkir-i Şâhâne'nin Pazarcığa kadar ric'atı bahsine gelince, zaten Pazarcık'tan ileri hiçbir mevkiimiz yoktu. O tarihte Pazarcık kumandanı olan Hidayet Paşa, nizamiye ve başıbozuk suvârîleriyle arada sırada ilerleyerek, Dobruca köylerini dolaşıp Zimmermann ordusunun Pazarcık yakınına taarruz çıkarmasını engelliyordu. Buna rağmen "Osmanlılar Pazarcığa kadar ric'ata mecbûr oldu" demenin ne manası vardır diye cevap verir.

Müellif; "1878 senesi Kanun-i Sanisi'nde (Ocak) Pazarcık'ta iki kıt'a top ile Reşit Paşa'nın kumandasında yirmi bin nefer asker bulunmakta olduğunu" söyler. Yazar: "Hacıoğlu Pazarcığı'nda üç batarya top vardı ve oranın muhafaza kuvvetleri dahî, redif, mustahfız ve Çerkez askerleri, Mısırlı askerlerden oluşan piyâde, suvârî ve topçuların hepsi 10 bin küsurdu. Müellifin asker miktarını bu kadar çok göstermesi ne fayda sağlayacak bilinemez" diyor.[61]

Yine müellifin "artık bu muhareben sonra Reşit Paşa'nın Pazarcık'ta karşı koyamacağını anlayınca, ordusuyla Varna üzerine çekildiğini ve Rusların ayın yirmi yedinci günü Pazarcığa girdiği" görüşüne karşılık yazarımız "Reşit Paşa'nın geri çekilmesinin bir yenilgi olmadığını savunarak, Pazarcığın her ne kadar münferit istihkâmâtla korunmuş olsa da düz ovada bir memleket olup Varna'ya ulaşımını korumak şartıyla elde bulundurulması, oldukça fazla askere vakıf olduğundan bölgenin korunması geri alınarak "Şumnu"da toplandıkları sırada Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki askerlerin muhafazasının da Varna'ya merkezlenmesi, başkomutanlıktan Tuna Şark ordusuna verilen emir gereğindendi" diyerek yanıtlamıştır.[62]

---

[60] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.1

[61] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.2

[62] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.2,3

Müellif; "Şumnu'da yirmi bin düzenli askerin olduğunu söylemiş" yazar buna karşılık müellifin dediği bu miktarın zamanının açık olmadığını, Serdar Abdulkerim Paşa zamanında yirmiden fazla, Mehmet Ali Paşa ve kendi zamanında da beş altı taburun terk olunduğunu, taburların Şumnu'ya merkezlenmesinden dolayı haylice bir kuvvetin oluştuğunu, sonuçta müellifin beyanında açıklık olmadığından bu konuda bişey diyemeyeceğini" ifade etmiştir.[63]

Müellif; Yirmi bin kişilik Karadağ'daki Osmanlı ordusunun meydan harbine yetişip saldırı noktasında toplandıklarını ve Tırnova, Sekbanlı ile Yeni Zağra'da yerleşip şimendifer hattını korkuyla müdafaa etmişlerdi" diyor. Yazar ise, kendisinin Podhoriça'da iken Hersek ve İşkodra tümenlerinden oluşan kırk dört tabur piyade ve üç batarya da dağ topu ile Bala'nın güney cephesini koruma görevinde olsa da, mevcut birliğinin altı bini geçmediğini söylemiştir. Daha sonra balkandaki kuvvetinin yirmi bini geçse de İstanbul'dan gönderilen kuvvetler ile Rauf Paşa kumandasındaki taburların yetişmesi geçmiş mevcudu kabartmıştır" diyor.[64]

Süleyman Hüsnü Paşa yukarıda verdiğimiz gibi daha birçok yerde müellifin görüşlerini değerlendirmektedir. Ayrıca "Laker Dorian" adlı dönemin gazete yazarlarının iddialarına cevap vermiştir. Paşa, kumandanların harpdeki tutumundan bahsetmiş, şehit ve yaralı sayılarını da vermiştir.

General Gurko 8 Temmuz'da Şıpka istihkamatını işgal edince Süleyman Hüsnü Paşa 9 Temmuz'da Dedeağacı'na ordan da Edirne'ye varmıştır. Mîr-alâyı Hacı Osman Bey ve Mîrlivâ Recep Paşa kumandasıyla Aşağı Kara Peyker'e asker göndermiş daha sonra da kendisi bizzat gidip Aşağı Kara Peyker ve Yeni Zağra arasında işgal edilmiş olan bölgeyi temizlemiştir. Savaşın en önemli cephelerinden biri Süleyman Hüsnü Paşa'nın başarılı olduğu Şıpka cephesindeki muharebedir. Süleyman Paşa Eski Zağra ve Yeni

[63] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.3

[64] Süleyman Hüsnü Paşa, Umdetu'l Hakayık, 2.cilt, s.3

Zağra'yı düşmandan ve Bulgar eşkiyasından temizleyerek Yeni Zağra'ya doğru yürümüştür. Bu sırada başkumandan Mehmet Ali Paşa on sekiz taburla Osman Pazarı ve Elene üzerinden Tırnova'ya gelip Ruslar'ın Balkan kuvvetini işgal edecekti. Fakat bu sırada düşmanın Ruscuğa ve Hezarğrad'a hücum edeceği haberini alınca Osman Pazarı'ndaki ordusuyla da beraber Hezarğrad'a geçerek Süleyman Paşa'yı Ruslar'ın Balkan ordusuna karşı yalnız bırakmıştır. Uzun çarpışmalardan sonra ne yazık ki Şıpka, Rusların eline geçmiştir. Şıpka cephesinde bulunan taburların toplam mevcudu 26.526 neferdi. Bu harpde toplam zayiat (6744) nefer olmuştur.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın yazdığına göre Şıpka gibi çok önemli olan bir mevkiye gönderilen asker sayısı çok az olduğu gibi yetenekli de değildiler. Rauf Paşa İslimiye'den ayrılamıyordu. Onlara yardıma gidebilecek kuvvet de yoktu. Ayrıca çoğu da savaş görmemiş acemi taburlardı. Kumandanları ise, topçu Albay Rasim Paşa, Kurmay Albay (Erkân-ı Harbiye Livası) Hulûsi Paşa ve Albay Raşit Paşa idi.

Orduda, asker ve silah bakımından eksiklikler çoktu. Mevcut askerlerin çoğu da eğitimsiz ve acemi idiler. Ayrıca orduya yiyecek temini bile günlerce bekledikten sonra güç bela yapılabiliyordu. Süleyman Hüsnü Paşa balkanın güney kısmını korumakla görevliydi. Hersek ve İşkodra tümenleriyle Pazarcığa gelmiş, güney kısmını müdafaa etmiştir. Yeni Zağra'da bir hafta kadar yiyecek gelmesini beklemiş, yiyecek taksiminden sonra Ferdiç ve Hain Boğazları daha sonra, Kızanlığa da ulaşmıştır. Yazara göre Rauf Paşa gayret ve maharetli davransaydı, General Gurko Hain Boğazına hareket emrini vermeyecekti. Gurko buna cesaret edemeyecekti. Gurko Hain Boğazı'na geldikten sonra Kızanlık istikametinde ilerlemiş ve Şıpka'ya gelmiştir.

Savaş'ta iletişim de çok zayıftı. Süleyman Hüsnü Paşa'nın Aşağı Karapınar'dan ve Yeni Zağra'dan Çırpan'dan üç kol ile Eski Zağra'ya bir taarruz plânı tertip ettiğini General Gurko haber alamamıştır. General Gurko'nun Kızanlık'tan, Eski Zağra'dan ve Hain Köyü'nden üç kol ile Yeni Zağra'ya bir taarruz plânı tertip ettiğini de Süleyman Hüsnü Paşa haber alamamıştır. Her ikisinin de birbirinden haber alamaması planladıkları hedefe ulaşmalarına engel olmuştur.

Şıpka kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın emrindeki ordunun yetersiz olması, orduda suvârînin hiç olmaması, düşmanın hangi mevkide olduğu, düşman ordusunun mikdârı ve gücü hakkında bilgi almasına engel idi. Fakat Rauf Paşa hem General Gurko'nun Yeni Zağra'ya taarruz edeceğini haber almış ve hem de Eski Zağra'ya düzenlediği taarruz plânını birlikte kabul edîb imzaladığı halde Süleyman Paşa'ya haber vermemiştir. Haliyle plân başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Savaşın yoğun geçen bir mevkiî de Aykırıcebel idi. Paşa, 10 Ağustos günü Tuğgeneral (Mirliva) Rasim Paşa'yı üç kıt'a dağ topuyla Aykırıcebel yamacına göndermiştir ve Ruslar'ın siperleri zabt edilmiştir. Ruslar geri çekilmiştir. Daha sonra Tuğgeneral (Mirliva) Mehmet Hulûsi Paşa iki taburla yardıma gönderilmiştir. Mîr-alâyı Necip Bey iki tabur daha gönderilmesni talep etmiş ve Ruslar Şıpka'ya doğru çekilmişlerdir. Osmanlı ordusu Gabrova'ya kadar onları kovalayıp, Yeşiltepe'ye kadar zaferle geçmiştir. Daha sonra Mirliva Hacı Ârif Paşa ile Mîr-alâyı Ömer Bey de Süleyman Hüsnü Paşa'nın talimatıyla bu mevkide savaşmışlardır. Veysel Paşa'nın da yetişmesiyle Ruslar Yeşiltepe'ye kadar takip edilmiş ve tepe ele geçirilmiştir. Aykırıcebel'de harb, şehit verilmekle birlikte başarıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşta ayrıca Tırnova, Kızanlık, Yerdek, Plevne, Sen Nikola Tepesi gibi birçok mevkide Ruslarla savaşmıştır.

Süleyman hüsnü Paşa, Umdetü'l Hakayık'ta savaşın cereyan ettiği bütün mevkilerde düşmanla çarpışmaları, verilen mücadeleleri bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. Mehmet Ali Paşa, Veysel Paşa ve Rauf Paşa'ların zaman zaman tutumlarından rahatsızlığını da dile getirmiş, hatta Mehmet Ali Paşa'yı Rus birliklerinde aldığı haberleri kendisine iletmemekle suçlamıştır. Savaşın merkezden yönetilmesi cephede sıkıntılara yol açmıştır. Komutanların yapmak istediklerini merkeze rapor etmesi gerektiğinden yazılan tezkereler, maruzatlar, jurnaller günler sonra cevap bulabilmekteydi. Askeri mühimmat ve yiyecek eksikliği de ulaşım ve iletişimin ne kadar zayıf olduğunu gözler önüne sermekteydi.

Bölgenin coğrafik yapı bakımından elverişsiz olması; bazı mevkileirn dağlık-

taşlık, bazı mevkilerin ormanlık ya da açık alan olması askerin siper almasını ve düşman mevzilerini tespit etmesini engelliyordu. Bu da askerin savaş ruhunu olumsuz etkilemekteydi.

Paşa, harp günlüğü gibi savaşta her yaşadığını kaleme almıştır. Akıcı ve zamanına göre sade bir dille, duygularını da ekleyerek bu faydalı eseri bize kazandırmıştır. Süleyman Hüsnü Paşa'nın Savaşın birinci derece yaşayanı olarak bütün bunları kaleme alması, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı hakkında akıllarda şüpheye yer bırakmayacak nitelikte olup Tarih Anabilim Dalı ve özellikle Osmanlı Tarih Araştırmaları açısından büyük kazanç olacaktır.

.

İKİNCİ BÖLÜM

UMDETÜL HAKAYIK-2

Yazan: Merhum Müşir Süleyman Paşa

Muhteviyatı

Rusya Muharebesi

Metin Haricinde 2 Haritası Vardır

RUSYA MUHAREBESİ

Rusya muhârebesinin evail-i hakkında müellifin bir hayli noksani-i mâlûmâtı olması indel kıyas mütebeyyin ise de, bu muharir-i acizin o zamanlar vukûatına hakkıyla itlaâm olmadığından redd-u tashîhini, o ğavâilin bi'l fiil içinde bulunan arkadaşlarımıza havale ile, yalnız kendi bulunduğumuz zamana müteallık vukûât-ı tashîh-i ikmâl ile meşğûl olacağız.

Müellif: "Teşrin-i Evvel'in on yedisinde bir kafilenin zabtından başka bir fırka hiçbir iş görmedi. Teşrin-i Sani'nin nihayetine doğru müteharrık kolları ile bir hayli yeni keşifler dahî icrâ edilerek Osmanlılar ile bazı ehemmiyetsiz musavalâtta bulundu ve bu sırada Osmanlılar, Pazarcığa kadar ric'ata mecbûr oldu" diyor.

Teşrin-i Evvel Efrenci'nin on yedisi ki Rumiye'nin beşine tesâdüf eder. Fi'l-hakîka o tarihte General Zimmermânn'ın bir kuvvetli müfrezesi, Silistre kurbündeki orman ve Garblice ve Linsa Karyesi karbine kadar gelmişler ise de öyle kâfile falan zabt ettiklerinin kat'a aslı olmayıp şu kadar ki kura-yi mezkûreye gelinceye kadar arada olan

bil cümle İslam köylerini ğaret ve yağma ve Müslim ahalisinden bir takımını katl ve harkla ve hayvanâtını sürüp götürmüşlerdir. İhtimâl ki müellif, generalin sürüp götürdüğü İslam köylülerin hayvanâtıyla eşya-yı menhubesini generalin bir kafile zabt etmiş olmasına haml ede. Fi'l-hakîka müellifin de bu babda hakkı vardır. Bir devlet-i mütemmedine askeri, ahali-yi kurayı nehb ve katl ve ğaret etmez. Asakir-i Osmaniye şimdilerde değil, daha hukûk-i milelin Avrupa'da hiç bilinmediği bir zamanlardaki o günler, seyf-i satî-i Osmaniye'nin Avrupanın kalbgâhında cevelân ettiği eyyâm-ı mes'ûde idi…Yine fethettikleri ekâlimde ehl-i kâri gibi aczeye nazar-ı ğazab **(sayfa:1)** ve nefret ile bakmayı şan-ı şecaât ve merdankîlerine yakıştırmazlar ve bilâkis onları, görmedikleri bir himaye-i müşfikâne ile taltif ederler idi.

Teşrin-i Sani-yi Efrenci'nin yirmi dördüncü ve yirmi beşinci günleri, General Zimmermann, Pazarcık fırkası üzerine bazı keşfiyat-ı taârruziye icra ettiyse de her birinde haiben ve münhezimen ric'ata mecbur oldu. Asâkir-i şâhânenin Pazarcığa kadar ric'atı bahsına gelince, zaten Pazarcık'tan ileri hiçbir mevkîimiz yoktu.Şu kadar ki o tarihte Pazarcık kumandanlığı maiyetinde bulunan Hidayet Paşa, nizamiye ve başıbozuk suvârîleriyle arada sırada ilerleyerek, Dobruca köylerini dolaşmağa ve Zimmermann ordusunun çıkaracağı taarruz müfrezelerinin Pazarcığa takrîbini men'e mêmûr idi. Binâen-aleyh "Osmanlılar Pazarcığa kadar ric'ata mecbûr oldu" demekte hiçbir mâna yoktur.

Müellif: "1878 senesi Kanun-i Sanisi'nde Pazarcık'ta kırk iki kıt'a top ile Reşit Paşa'nın kumandası altında olarak yirmi bin nefer asâkir-i muhafaza bulunmakta idi." diyor. Hacıoğlu Pazarcığı'nda üç batarya top mevcud idi ve oranın kuvve-i muhafazası dahî, redif, müstahfız ve muâvene-i Çerâkise'den ve asâkir-i Mısriye'den mürekkeb olarak piyâde, suvârî ve topçu, cem'an on bin ve küsûr kişiden ibâret idi. Müellifin mikdâr-ı asâkiri ile âded-i efvâh-ı nâriyeyi bu kadar kesretli göstermesinde ne fâide tasavvur ettiği bilinemez.

Müellif: “Artık bu muhârebeden sonra Reşit Paşa Pazarcık’ta mukâvemet-i kâbil olamayacağını derk eylediğinden, ordusuyla beraber Varna üzerine çekilmiş ve Rusyalılar ayın yirmi yedinci günü Pazarcığa girmiştir.” diyor.

Reşit Paşa’nın Pazarcığa çekilmesi, bir hezimet neticesi değildi. Pazarcık, her ne kadar istihkâmât-ı münferide ile tahkîm kılınmış ise de, düz ovada açık bir memleket olup Varna ile hatt-ı muvâsalasını muhafaza şartıyla elde bulundurulması külliyetli asâkire mevkuf olduğundan (Solanın-Kara Hasanlar-Sarı Nasuhlar) hatt-ı müdâfaası geri alınarak “Şumnu”ya tahaşşüd ettiği sırada Hacıoğlu Pazarcığı’ndaki asâkir-i muhafazanın da Varna’ya merkezlenmesi başkumandanlıkdan Tuna şark ordusu kumandanlığına verilen ta’limât iktizâsından idi.

Lâkin Pazarcık muhafızları bad-i ehva bir memleket terk etmiş olmamak için, düşmanlarına haylice bir hasar vererek ric’at ettiler. Müellif: “Varna’nın muhafızını on beş bin kişiden ve teçhizatı iki yüz kıt’a toptan ibaret idi.” diyor. **(sayfa:2)**

Varna’da dokuz tabur piyade var idi. Bunun sekizi asâkir-i Mısriye’den olup biri de redif idi. Mevcud-i kâffeleri yedi bin ve küsûr kişiden ibaret idi. Mevcut olan dokuz yüz küsûr topçusu ile iki yüz küsûr suvârîsi ki bu grup cem’en sekiz bin altı yüz ve küsûr efrattan mürekkep idi. Müellifin bu miktarı onbeş bine iblâğında ne mânâ vardır!

Yok eğer muradı, Pazarcık fırkasının Varna’ya ric’atından sonra ise, fi’l-hakîka on bin ve küsûr kişiden ibaret olan Pazarcık mevcudu meyânında mevcut olan iki bine karib dağılan muâvene efradı bâdel ihraç her iki mevkî-i kuvvetinin Varna’da birleşmesi üzerine onbeş bin kişiden bir muhafız hey’eti vücûda gelmesi doğrudur.

Müellif: “Şumnu’da yirmi bin asâkir-i muntazama bulunmakta idi.” diyor. Müellifin gösterdiği bu miktar, hangi zaman için olduğu bilinse idi tashih edilir idi. Serdar Abdulkerim Paşa zamanında, Şumnu’daki asâkir, yirmi binden ziyade idi. Mehmet Ali Paşa’nın muâmelât-ı harbiyeye başladığı sırada, Şumnu’da beş altı tabur terk olunmuş idi. Benim zamanımda dahî yine böyle idi. Muahharan son günlerde (Sulanın- Kara Hasanlar-

Hezarğrad- Sarı Nasuhlar)deki taburlar kâmilen Şumnu'ya merkezlendiğinden, haylice bir kuvvet vücûda gelmiş idi. Velhâsıl müellifin beyân ettiği miktarın zamanı na-muayyen olduğundan bu babda bir şey diyemeyiz.

Müellif: "Yirmi bin kişiden mürettep olan Karadağ'daki Osmanlı ordusu meydan-ı muharebeye yetişip Osmanlılar nukat-ı müteaddide tahaşşüd etmişler ve bu husus Tırnova, Sekbanlı ile Yeni Zağra'da yerleşip Şimendifer hattını hâil-i müdâfaaya koymuşlar idi." diyor. Fi'l-hakîka ben "Podhoriça"da iken, Hersek ve İşkodra fırkalarından mürekkep kırk dört tabur piyade ve üç bataryada dağ topu ile balkanın Cenûb versanını müdafaâya mêmûr edilmiş isem de, adedçe mevcud refâkatim on altı bin kişiyi mütecaviz değil idi. Muahharan Balkandaki kuvvetimin yirmi bini de tecavüz etti ise de İstanbul'dan gönderilen müstahfızlar ile Rauf Paşa kumandasındaki taburların iltihakı mevcud-i sabıkı kabartmış idi.

Müellif: "Diğer taraftan hâl ve mevkîi gittikçe müşkülleşmekte olan General Gurko dahî birkaç tabur asâkir-i imdâdiye almış ve Yeni Zağra'yı zabt ederek düşmana büyük bir darbe-i **(sayfa:3)** tesîr vurmak efkârına düşmüş idi. Mûmâ-ileyh bu fikrini mevaki-i icrâya koymuş olaydı, büsbütün Eski ve Yeni Zağra hattına hâkim olacağı gibi Süleyman Paşa'nın sağ cenâhı üzerinde gayet güzel bir mevkii dahî kabza-i zabta geçirmiş olacak idi." diyor. Fi'l-hakîka benim Edirne'de Kara Peyker'e vürûdumdan evvel, General Gurko Yeni Zağra aleyhine taarruz etse idi, zabt edebilir ve demir yolu hattı üzerinde bir mevkîi edinmiş olur idi; lâkin, kumandanca düşünülecek şey, bir memleketin zabtından ziyade imkân muhafazasını der-piş mutâlaa olmakla, rufakâtim taburlarının ilerlediği bir sırada, General-i müma ileyh, bu yeni fütûhâtını bit-tabîi feda ve terke mecbur olur idi; çünkü Yeni Zağra düz ovada açık bir memleket olup istihkâmât-ı sun'iye ve tabîiyeden âri idi. General Gurko madem ki kuvve-i kafiye-i taarruziyeye mâlik değildir, Yeni Zağra'yı zabt edip de ne yapacak idi? Hatta Eski Zağra'yı tuttuğuna bile hata idi denebilir. Eğer Eski ve Yeni Zağra'lara dağıttığı kuvvetleri, Hain ve Şıpka Boğazlarının muhafazasında isti'mâl etseydi, bizim kolorduya daha ziyade sıkıntı vermiş olur idi.

General Gurko, Yeni Zağra'yı elde etmiş olsaydı, o vakit hedef taarruzumuzu Yeni Zağra'ya çevirerek Kara Peyker ve İslimiye cihetlerinden iki kol ile Yeni Zağra aleyhine taarruz eder idik ve o halde müellifin "bizim sağ cenâhımız üzerinde gayet güzel bir mevkîi dahî kabza-i zabta geçirmiş olacak idi."

Müellif: "Lâkin üç fırkaya münkâsım olan askerini, evvel emirde bir noktada tahaşşüd edecek yerde, üç muhtelif tarik ile Yeni Zağra üzerine yürüttü. Bu kollardan birincisi, bila mukâvemet Osmanlılar tarafından terk-i tahliye olunan Yeni Zağra'yı evvel emirde zabt eylemiş ise de, bu sırada Süleyman Paşa diğer iki kol arasından hareketle bunları birbirlerinden ayırdı. İşte bu suretle birbirlerinden mufârekât eden kollar, Temmuz'un otuz ve otuz birinci günleri, Yeni Zağra ve Eski Zağra'da mağlub olarak, Şıpka üzerine ric'ata mecbur oldular ve boğazlar esnasında, bir orman kenarında bazı ameliyat-ı istihkâmei muvakata icra edebilirler." diyor.

General Gurko ile bizim Eski ve Yeni Zağra'lar üzerine icra ettiğimiz hareket-i harbiye, her iki tarafa bir takım hatîât isnadına sebebiyet vermiş ise de, bizim harekât-ı **(sayfa:4)** harbiyemizin sahîhen hatalı aksamı nedir ve bu hatanın vukûunu bais olan şeyler nedir? Buraları muhakeme ve muvazene etmeden evvel, her ikimizin evvel emirde Yeni ve Eski Zağra'lar üzerine sûret-i hareket ve plânlarımızla eyyâm-ı vâkıayı zikr ve tafsil edeceğiz. Çünkü, müellif-i mûmâ-ileyh misli bir takım erbâb-ı kalem hareket-i mezkûreden dolayı General Gurko'yu tahtıe ettikleri gibi bir takımı da beni, yine bu hareketten nâşi taht'e ve itham etmişler ise de, zannederiz ki taht'aciler ve ittihamcılardan vukûat-ı mebhûseye dair tafsilat-ı lâzıma istense, hiç biri hakkıyla i'tay-ı cevaba muktedir olamazlar: Evvel emirde silsile-i vakayı zikr edelim:

25 Haziran 93'de General GurkoTırnova'ya dâhil oldu. 30 Haziran'da Tırnova'yı terk ile Hain Boğazı'na doğru ilerledi. 1 Temmuz 93'de, Hain Boğazı'nın Cenûb cihetine geldi. 2 Temmuz 93'te boğazdan çıktı ve Hain Köyü'ndeki bir tabur redifi püskürttü..3 Temmuz 93'te Yeni Zağra'ya bir keşif müfrezesi gönderdi. 4 Temmuz'da (Müflis) köyünde, o tarihte balkan kumandanı bulunan Rauf Paşa'nın emriyle Şıpka'dan

mukabelelerine çıkan Mîr-alâyı Raşit Bey kumandasındaki üç tabur ile harb ederek, taburlarımızı bozdu. 5 Temmuz'da Kızanlık kasabasıyla Şıpka Karyesi'ni işgal etti. 7 Temmuz akşamından sonra bizim asker Şıpka istikâmetini bit-tahliye Filipe'ye doğru çekildi. 8 Temmuz sabahı da General Gurko Şıpka istihkâmâtını işgal etti. 9Temmuz'da ben, Dedeağacı'na vâsıl ve yine o gün Edirne'ye dâhil oldum. 10 Temmuz'da, Ruslar Eski Zağra'yı işgal ettiler. Bugün Mîr-alâyı Hacı Osman Bey kumandasıyla Aşağı Kara Peyker'e dört tabur sevk ve ikâme ettim. 11 Temmuz'da Mirliva Recep Paşa kumandasıyla Aşağı Kara Peyker'de on üç tabur asker daha sevk ve ikâme ettim. 12 Temmuz'da Aşağı Kara Peyker'e sevk ve tahaşşüd-i askere devam eyledim. 13 Temmuz'da bizzat Aşağı Kara Peyker'e geldim. 14 Temmuz'da Aşağı Kara Peyker ile Yeni Zağra beyninde vakîi demiryolu hattının Ruslar tarafından tahrîb edilen aksamını tâmir ettirdim ve Yeni Zağra Kumandanı Rauf Paşa ile birlikte Ruslar aleyhine tertip edeceğimiz plânı li-ecli'l müzekkere, Raddine'de mülâkat kararını verdim.15 Temmuz'da Rauf Paşa ile Raddine'de birleşerek Eski Zağra aleyhine taarruz plânı tertip ve merkez-i saltanata müşterekü'l - imza bir telgraf ile suret-i hareketimizi arzzettim. Bugün Ruslar, Eski Zağra'dan bir kuvvetli keşif kol **(sayfa:5)** ile Yeni Zağra'ya gelerek, Yeni Zağra muhafızlarıyla bir karakol kavgası ettiler. 16 Temmuz'da, Rauf Paşa Raddine'den Yeni Zağra'ya avdet etti ve bugün akşam müşârün-ileyhle İslimiye Kaymakam Vekili Nafiz Bey'den Rusların Yeni Zağra'ya taarruz hazırlığında bulunduklarına dair bir casustan rivâyeten mâlûmât aldı ise de, nasılsa yine plân hükmünü icrâ şekkine iltizâm etti ve bize beyân-ı mâlûmât etmedi. 17 Temmuz'da, Rauf Paşa Raddine plânı, mûcibince Yeni Zağra'dan on iki tabur piyade, üç batarya dağ ve üç batarya sahra, bir bölük nizamiye suvârîsi ve 3 bin mikdâra karîb Çerkez başıbozuk atlısı ile Eski Zağra'ya müteveccihen öğleye karîb hareket etti ve o günün akşamı Yeni Zağra'nın iki saat baîdindeki Yukarı Karapınar'da yattı.

Yine bugün ben de mezkûr plân mucibince, kırk iki tabur piyade, üç batarya dağ üç batarya sahra iki bölük nizamiye suvârîsi, dört yüz kadar Zeybek ve Çerkez atlısıyla saat üçte Aşağı Karapınar'dan Eski Zağra'ya müteveccihen hareket ettim ve o günün

akşamı kolorduyla Sallabaşlı ve Azaplı karyeleri arasında yattık ve yine bugün Mir-livâ Mehmed Hulûsi Paşa dahî mezkûr plân mûcibince Çırpan'dan yedi tabur piyâde ve bir batarya dağ topu ile sabahleyin Eski Zağra'ya doğru hareket etti. Yine bugün General Gurko Kızanlık'tan kalkarak, Yeni Zağra aleyhine üç kol ile tertip ettiği hareket-i taarruziye plânının icrasına mübâşeret etti. General Buruh kumandasında olan sol cenâh kolu beş tabur piyade, altı kıt'a sahra topu ve üç yüz elli kazaktan ibaret olup, bunlar Hain Köyü'nden hareket ve önce İlice'ye muvâsalât ederek geceyi orada geçirdiler. Merkez kolu bizzat General Gurko kumandasında idi ki, bir karabine livasıyla bir alay kazak ve on altı kıt'a toptan mürekkep idi. Bunlar, Kızanlık'tan kalkarak geceyi Balabanlı'da geçirdiler. Sağ cenâh kolu dahî Prens Nikola ve "Ojenli Hutenberg" kumandasında olup dört tabur Bulgar, üç alay suvârî ve iki batarya toptan ibâret idi. Bunlar, Eski Zağra'dan Yeni Zağra'ya doğru hareket ettiler ve Yukarı Kara Peyker'de Rauf Paşa fırkasına bit-tesâdüf, hareketlerini tevkîf eylediler beynlerinde bir karakol kavkası vukû buldu. Bu sağ cenâh kolundaki Bulgar taburları, derhâl Eski Zağra'ya ircâ edildi. Bâkîleri Rauf Paşa'nın mukâbilinde kaldılar.

18 Temmuz sabahı Rusların merkez ve sol cenâh kolları birleşip Karacadağ'dan indiler. **(sayfa:6)** Ve Eski Zağra tarafından sağ cenâh kollarının vurûdunu bilmeksizin yeni Zağra'ya taarruz ettiler. Yeni Zağra'da ise üç tabur kapsüllü tüfek ile mechûz müstahfız ile iki kıt'a kundaksız sahra topu var idi.

Topların beşer atımı ve neferâtın da yirmişer otuzar kapsüllü olduğu mervidir. Bugün ales-seher Rauf Paşa, 17 Temmuz'da Ruslar ile ettiği karakol kavgasını maârif bir jürnâl yazarak merkez-i saltanata bu telgraf kişide edilmek üzere zabtiyeleriyle Yeni Zağra'ya gönderdi. Zabtiyeler öyle bir vakitte Yeni Zağra'ya vâsıl oldular ki, General Gurko Yeni Zağra'nın etrafını sarmış, taarruz ediyor ve top atıyor idi. Zabtiyeler doludizgin geri dönerek, Rauf Paşa'ya vâkıayı haber verdiler. Lâkin, Rauf Paşa Raddine'de birlikte tertip ettiğimiz plânın hükmünü ihlâl etmemek için, artık arkasına ve Yeni Zağra cihetine kat'a iltifat simahsimâ etmeyip, Eski Zağra'ya müteveccih hareketine

devam-ı iltizâm ve fırkasını Çoranlı'ya doğru tahrîk edildi ve o günün gecesini Çoranlı ormanında geçirdi. Bir taraftan General Gurko Yeni Zağra muhafızı olan cebhâne züğürdü mezkûr üç tabur müstahfızı mahv-u perişan ederek, Yeni Zağrayı istila ve Şimendifer'i tahrip ve topları zabtetti ve o günü Yeni Zağra'da kalmayarak kemâl-i sür'atle Rauf Paşa'nın terkettiği Yukarı Kara Peyker'e yetişti, geceyi orada geçirdi; Rauf Paşa'nın Çoranlı'ya doğru gittiğini orada haber alarak li-eclit-ta'kip ertesi sabah harekete hazırlandı. Bugün ben de ba'dez-zuhr saat sekizde kolordu ile Arabacı Köyü'ne geldim ve sağ ve sol cenâh kollarının bir mûcip plân kendisine ittihakına muntazıran bugünün gecesini Arabacı Köyü'nde geçirdim. 19 Temmuz'da sabahın ikisine kadar, Rauf ve Hulûsi Paşaları nokta-i mülâkat olan Arabacı Köyü'nde bekledim, zuhur etmediler.. Ve o sırada, Eski Zağra ahâli-i İslamiyesini Rus ve Bulgarlar katliâm ediyor..yetişiniz… diye de Eski Zağra'dan bir iki feryatçı İslam bana gelerek rikkâtimi tahrik ettiler. Onun üzerine diğer kolların ittihakına lüzûm görmeyerek, mevcut maiyeitime Eski Zağra'ya taarruz emrini verdim. Saat üçte Arabacı Köyü'nden hareketle dörde doğru harbe mübâşeret ve saat altı buçukta Eski Zağra'yı istirdât ettim. Yine bugünün sabahı Rauf Paşa mekârilerini hazırlatarak ve taburlara eski Zağra'ya hareket emrini vererek ilerlemekte iken kable'l-fecr Yukarı Kara Peyker'den hareket eden Gurko kolu berk-i bela gibi arkasından çatarak, Rauf Paşanın Eski **(sayfa:7)** Zağra'ya hareketini bit-te'vik, kendisini harbe mecbur etti. Saat altı buçuğa kadar her iki fırka beyninde muharebe devam eyledi. Rauf Paşa'nın cebhânece vaktiyle ihtiyatlı davranmamış olması netice-i seyyiesi olarak, muhârebe bizim askerin hezimetiyle neticelendi; çünkü, topların cebhânesizlikten ateşleri kesilince pay-i sebâtı mütezelzil olarak dağılmaya başladılar ve bir-ric'at-ı ğayri muntazama ile Aşağı Kara Peyker'e kadar dağılarak Rauf Paşa bugünün akşamını asâkir-i müteferrikasıyla beraber Aşağı Kara Peyker ve havalisinde geçirdi. General Gurko Rauf Paşa ile harb ettiği sırada bizim kuvve-i külliye ile Eski Zağra'ya mütearrız olduğumuz haberini alarak Eski Zağra kumandanına iki liva askerle imdâda geleceğini ve vusûluna kadar sebat etmesini yazdı. Hatta bu emniyeye serîan vusûl için, Rauf Paşa taburlarını ta'kip gibi kıymetli bir ganimet zaferi bile elden çıkardı ise de, ne çare ki Eski Zağra muhafızları askerimizin

kesretine ve taarruzdaki şiddetine mağlûb olarak münhezimen terk-i mevkîi ettiler. Bunların terk-i mevkîi ettiklerinden tahminen iki saat sonra idi ki bir tabur avcı ve iki alay sûvari ve on altı kıt'a suvârî topu ile mukaddimetü'l-ceyş olarak Eski Zağra önüne bizzat kendisi gelmiş ve diğer livâların da arkadan yetişmesini emretmiş idi. Şasuvar livasıyla dokuzuncu fırkanın livası, Eski Zağra'ya yaklaştığı zaman bizi memleketi istirdâd ve etraf tepeleri taburlarla tahküm ve işgal etmiş görerek, iş işten geçtiğini anladı. Ve top menzilinden biraz baîdde bir mesafede fırkasını bu tevkif, geceyi orada geçireceğini işrab eder bir vaz' gösterdi. Biz ise Yeni Zağra muhafız taburlarının ve ferdasi günü Rauf Paşa'nın hezimetlerinden bi-haber olduğumuz gibi, Gurko'nun uzaktan görülen askerini, Rauf Paşa fırkası ve ilerisindeki Çerkez elbisesiyle milis Kazak öncülerini de Rauf Paşa'nın yanındaki Çerkez atlısı kıyas ederek, fırka-i mezkûreyi selâmlamak ve istikbâl etmek için, taburlar hazırlatmış ve bir iki kere de ûmum borusu çaldırarak: "padişahım çok yaşa" çağırtmış idik; Lâkin Gurko fırkası takrîb ettikçe Kazakların intizâm üzere ve gayet müdeyekkizâne ilerlemesinin teşhisi beni şüpheye düşürerek büyük dürbün ile dikkatlice nazar ettiğim zaman, Çerkez atlısı zannettiğim öncülerin Kazak veya yaklaşanın bir Rus fırkası olduğu nazarımda tahakkuk edince, derhâl orduya silah başı borusu çaldırttım. **(Sayfa:8)** General Gurko'nun maiyeti, o günü Yukarı Kara Peyker'den kalkarak Çoranlı'ya gelmiş ve birkaç saat Rauf Paşa ile ba'del muhârebe Eski Zağra'ya imdâda li-eclil müsâraa, soluğu soluğuna yetişmiş oldukları cihetle pek yorgun bulunmuş oldukları gibi mevcut maiyetim dahî Arabacı Köyü'nden Eski Zağra'ya gelip birkaç saatler Rus askeriyle muharebe ederek yorulmuş ve Gurko'nun geldiği sırada bir kısmı da hâlâ Bulgar isyanıyla uğraşmakta bulunmuş idi. Bununla beraber saat dahî 10'u geçmiş idi. Göz göre harp etmenin zaman-ı münâsibi de fevt olmuş bulunduğundan her iki taraf karşı karşıya geldikleri halde harb için yek-diğeri aleyhine ale'l-fevr saldıracak mertebede şiddet ve kuvvetlerini sabahtan beri sarf etmiş bir halde idiler. Binaen aleyh ne Ruslar top ve tüfek endahtı veya taarruz gibi bir muâmele-i hasmâne gösterdiler ve ne de biz onların üzerine taarruz teşebbûsâtında bulunduk. Şu kadar ki, asâkir-i şâhâne derhal toplarını mevâkî-i lazımâya çekerek ve ahvâl-ı araziden istifade ederek bir vaz-ı tedafu aldılar.

Ma'mafih sağ cenâh kolunda iki günden beri cereyân eden ve vukûata dâir haber alamadığım gibi, avârız-ı tabiiye-i zemin hâsebiyle, düşmanın kuvvet ve mikdârını da henüz kestiremediğimden ve akşam karanlığının bir taraftan takrîbi ile beraber keşif icrası için dahî düşmanın külliyetli süvârisine nazaran eldeki yüz elli nizâmiye süvârisi pek kifâyetsiz görünerek yanımdaki birkaç yüz Çerkez, Zeybek ve başıbozuk atlıları ise etrafa yağmakârlığa dağıldığından hasletimdeki şiddet-i isti'mâla biz-zarûre kudret-yab olamadım.

Binaenaleyh düşmanın ahvâl ve mikdârını keşf etmeksizin meçhûl üzerine vakitsiz ve ale'l-fevr taarruz tahammülsüzlüğünü ihtiyar etmedim.

İşte o sırada idi ki Rauf Paşa'nın münhezimen Aşağı Kara Peyker'e gittiğini haber aldım. Muahharan gece bu haberi diğer haber têyid etti. Ve Yeni Zağra'nın ve demiryolu hattının yani bizim kolordunun yegâne erzak ve mühimmât hatt-ı muvâsalasının düşman eline geçtiği duyuldu.

En ziyade dehşet ve telaş verecek şey dahî, önce sabaha karşı Aşağı Kara Peyker'de üç taburla muhafaza bulunan kaymakam Musa Bey'den yirmi bin Rusyalının Kara Peyker'e gelmekte olduğunu muhbîr bir de jûrnâl almaklığım oldu. Hatta Musa Bey, merkez saltanata ve mâbeyn-i hümayûnada iş'âr-ı keyfiyet ettiğini bildiriyordu. Bunun üzerine Eski Zağra önüne gelen düşman üzerine âles-seher bir taarruz etmeyi; ba'del muvaffakiya Yeni Zağra'yı istirdâd ve Kara Pınar'a doğru ilerlediği mervi bulunan düşmanın arkasını kesmeyi ve ondan sonra da Şipka'ya gitmeyi **(Sayfa:9)** tasmîm ettim. Halbûki bizim plânımız ertesi sabah doğruca Kızanlığa ve Şıpka Karyesi'ne giderek, Şıpka'yı istirdad için çabalamak idi. Bu gece almış olduğum ihbar-ı müdhişe-i müteviliye, fikrimi, plânımı tebdîl etti. Yirmi Temmuz'da ileriye teşebbüsâtında iken daha dolu fecr ile Rusların çekilmiş olduğunu ve gerilerinde yalnız bir miktar ardıcı suvârî terk ettiklerini gördüm. Bugün Eski Zağra içinde mütehassın Bulgaristan'ın tenkîli ile iştiğâl ettim. Yirmi bir Temmuz'da Aşağı Kara Peyker'den aldığım ma'hûd haber üzerine Rusların da Yeni Zağra'ya doğru çekilmesi demiryolu hattı ile Yeni Zağra'yı elde tutmak istemiş

olmalarına hâmlederek, Eski Zağra'da hiçbir asker bırakmamak ve kuvve-i külliye-yi mevcûdum ile düşmana çarpmak için, o gün Eski Zağra'yı tahliye ile ahâlîsini ve mecruhin-i askeriyeyi Edirne'ye doğru gönderdim.

Yirmi iki Temmuz'da Yeni Zağra'yı istirdâd etmek üzere ileri doğru hareket ve o geceyi Hızır Bey Karyesi'nde geçirdim ve yirmi üç Temmuz'da Hızır Bey Karyesi'nden Yeni Zağra'ya doğru yürüdüm. Yolda Aşağı kara Peyker'de yirmi bin Rus ilerlediğinin esassızlığı ve bu şâyia, Yeni Zağra'dan münhezimen firar edegelen Yeni Zağra müstahfız taburlarının Bâkiyetü'l-seyf efrâdı ile etraf köylülerin şemâtât-u galgalesinden mütehaddis erâcif olduğunu tahkîk eyledim. Ne çare kî böyle dehşetli erâcif ile ona inzimâm eden Rauf Paşa'nın hezimet-i fahşâsı bizi Şıpka aleyhine olan hareketimizden tehvil ve inzirafa mecbur ederek Yeni Zağra'nın istirdâdına şitab ve isti'câle sevk ettiği merkez saltanatı da dehşete düşürerek, derhal Aşağı Kara Peyker'in muhafazasına der saâdetten bir batarya top ile birkaç tabur ve Edirne'den dahî birkaç taburla Mirliva Hacı Hüseyin Paşa ve Filibe'den bir taburla Müşîr Saffet Paşa sevk edildi.

Velhâsıl bu sû-i şâyia üzerine merkez-i saltanat Kara Peyker'de yirmi iki taburla yirmi beş sahra topundan ibâret bir kuvvet cem eyledi. Bugün saat sekize doğru Yeni Zağra'ya dâhil oldum ki artçı Kazaklar da Yeni Zağra'dan çekilmekte idiler.

General Gurko yirmi Temmuz'da Dalbuka'ya geldi. Maksadı orada kendisine bir çeki düzen verip bizim kolorduya bir taarruz icrası idi. Lâkin, maiyeti ümerâ kendisine cebhânenin kifâyetsizliği haberini vermeleri üzerine bu tasmîminden feragâta mecbur oldu. **(sayfa:10)** Yirmi bir Temmuz'da öncüsünü Hain Köyü'ne gönderen mevcut maiyyeti ile Eşkici Karyesi'nde tahaşşûd etti ve Hain Boğazı medhalini tahkîm etmeye başladı. Yirmi iki Temmuz'da, Şıpka Boğazı'ndaki askeriyle irtibatını muhâfaza ve Eski Zağra'nın Tunca Vadisi'ndeki ağzına nazarât için Sofular Karyesi'ni işgal etti. Yirmi üç Temmuz'da mâyeitinde mevcut olan suvârîleri bir takım müfrezelere taksim ederek Ferdiç Boğazı'ndaki İslimiye caddesinden gelen Karacadağ Balkanı müdhîllerinden Takalüfer cihetine kadar, bütün Tunca Ovası'nı taht-ı tersîd ve muhâfazaya aldı.

Yirmi dört Temmuz da yine bu hâl üzere geçti. Yirmi beş Temmuz'da General Gurko, suvârîleriyle Hain Boğazı'ndan Tırnova'ya çekilmeye başladı. Yirmi altı Temmuz'da Hain Köyü'nde artçısına terk ettiği dokuzuncu piyâde fırkasının birinci livâsıyla, dördüncü Şasuvar livâsı dahî terk-i mevâkî ile içeriye çekildiler. Gurko'nun mevcut maiyyeti dört bin suvârî ile on iki bin piyâdeden ibâret olduğu el sine-i ecnebiyeden mervîdir. Bunlar yirmi dokuz Temmuz'da Tırnova'da içtimâ ettiler. General Gurko rüfâkatındaki iki piyâde livasından birini Elene'ye gönderdi ve birini de Tırnova'da alıkoydu. Yirmi üç Temmuz'da sekizinci ve on birinci fırkalarında General Gurko rüfâkatına mêmûr olduğuna ve Rusların Edirne'ye doğru ciddi tecavüz teşebbüsâtında bulunduklarına dair Viyana seferâtından rivâyeten merkez-i saltanattan bir telgraf aldım. On altı Temmuz tarihine kadar merkez-i saltanatın bu mealde yek-diğerine mütevelli telgrafları vurûd eyledi ki neşriyât-ı mezkûrenin General Gurko'nun hareket-i ric'iyesinin setri ve bizi iğfâl için Rusların muhterâtından olduğunu ba'dell'ati ve elleta anladık. Aşağı Karapınar'dan hin-i hareketimde gerek vesâyit-i nakliyenin kifayetsizliğinden ve gerek İstanbul'un peksimed irsâlâtının vaktiyle yetişememesinden maiyyetim livaları ancak sekizer günlük peksimed alabilmişler ve Yeni Zağra hareketi münâsebetiyle o dahî tükenmek üzere idi binâen-aleyh taburlara daha bir sekizer veya daha ziyade günlük peksimed tedârik etmeksizin Hain ve Şıpka Boğazları aleyhine hareket mümkün değildi.

Bunun için yirmi üç Temmuz'da Kara Pınar'da Şakir Paşa'ya serîan peksimed yetiştirilmesini ber-vech-i marûz merkez-i saltanata verilen telaş üzerine, Karapınar'da bir hayli asker tecemmî etmiş olduğundan onun bir livası ile iki batarya sahra topunun dahî, Şıpka hareketinde birlikte bulunmak üzere Temmuz'un yirmi beşinci gününe kadar be-heme-hal Yeni Zağra'da bize iltihak etmek üzere sevklerini emrettim. Toplar için dahî yüzer atım cebhâne ile şınaydır tüfeklerinin **(sayfa:11)** noksan cebhânelerini dahî istedim. Bunların vurûduna kadar Yeni Zağra'da iki veya üç gün bekleyebileceğimden sür'ât-i irsâlini têkid eyledim. Yirmi dört Temmuz'da peksimed ve mühimmâtın vurûduna muntazıran Yeni Zağra'da bekledim. Yirmi beş Temmuz'da bir katar tren geldi ise de, mühimmât-ı nazariden kat'i nazar, peksimed ihtiyacını dahî kâmilen nakl edemedi.

Peksimed ihtiyacının bir miktarı, Kara Peyker'den öküz arabacılarıyla çıkarılmış idi ki, bu arabalar Yeni Zağra'ya ancak üç dört günde vâsıl olabilirler idi.

Yirmi altı Temmuz'da tren ile bir miktar peksimed cebhâne geldi ise de asıl benim ile birlikte Karadağ'dan gelen taburların müselleh oldukları şenaydır tüfeği cebhânesi gelmemiş idi. Peksimed mahmûl arabalardan biraz da bugün Kara Peyker'den yola çıkarıldı.

Yirmi yedi Temmuz'da taburlar ve toplar martını henry cebhânesi vurûd etmiş idi. Yirmi sekiz Temmuz'da an asıl intizarında olduğum Şenaydır cebhânesiyle bâkî taburlar geldi. Yirmi dokuz Temmuz'da Aşağı Karapınar'dan arabalar ile çıkarılan peksimed vâsıl oldu ki işte şiddetle muntazır olduğum şey de bunların vurûdu idi. Hemen arabalarla livalara bit-taksim ileri harekete hazırlık emrini verdim. Otuz Temmuz 93'te Ferdiç Boğazı'na doğru hareket ve mezkûr boğaz müdhilini bila-harb işgal ettim. Otuz bir Temmuz'da Ferdiç Boğazı'nın ilerisini ve Hain Boğazı cihetini keşfettirdim. Ve Elene cihetinden gelecek düşman kuvvetine karşı koymak üzere mezkûr boğazın tahakkümüne mübâşeret ettim. Ferdiç'e terk edeceğim taburların bir aylık zahiresini iddihar için, ordunun peksimed arabalarını Yeni Zağra'ya ircâ ile bit-tahmîl, yine Ferdiç'e yetişmeleri emrini verdim. 1 Ağustos 93'de istihkâmat inşâsına devam ettim. İki Ağustos'da Ferdiç'in muhafazasına üç tabur piyade, iki sahra topu, üç dağ topu ve bir miktar başıbozuk suvârîsi terk ile Hain Boğazı'na hareket ve o gün mezkûr boğazı işgal eyledim. Üç Ağustos'ta Hain Boğazı dâhilinden istikbâlde zuhûr-i melhûz olan düşmana mukâvemet etmek üzere istihkâmat inşâsına başladım ve Hain Boğazı'nın dâhil ile Kızanlık cihetini keşf ettirdim.

4 Ağustos 93'de yine istihkâmat inşaâtı ve keşfiyât ile işgal ettim. Beş Ağustos'da yine istihkâmat inşaâtına devam ettim ve buraya terk edeceğim taburların da bir aylık **(sayfa:12)** zâhiresini iddihar ettim. Altı Ağustos'da Hain Boğazı istihkâmatına dört tabur piyade, iki sahra ve dört dağ topu ile bir makinalı tüfek ve yüz kadar başıbozuk suvârîsi terk ile Müflis Karyesi'ne hareket ve yevm-i mezkûr akşamı karye-i mezkûreye muvâsalat ettim.

Benim kırk Ferdiç ve kırk Hain Boğazları'nı tahakkûm ile muhâfaza ve top tâbiyesinden ve zahire iddiharından maksadım Balkanın mezkûr medhallerini düşmanın mürûruna sed etmek ve vukuât-ı muhtemele-i müstakbele için onları emniyetli bir vaziyette bulundurmak idi. Bundan başka Şıpka'yı istirdâd edeceğime zaten hiç şüphe etmemekle ba'del istirdad Gobrova ve Slovi'ye doğru ilerleyerek Plevne ordusuyla kesb-i irtibât eylemek idi. Hayf ki teşebbüsât-ı fiiliyenin zuhûr-i netâyicine muvaffak olamadığından mubâşir olduğum bu hareket ihtiyatkârâne abesle iştiğal hükmünü kesbetti. Şurasını der hatır edelim ki bu tarihlerde merkez-i saltanatın azim iştiğâlâtı dahî Balkan müvâridinin seddi için bize tebliğ-i vesâyeden ibâret idi.

Yedi Ağustos'da Kızanlık tepelerinde orduyu tahaşşûd, Kızanlığı işğâl ve Şıpka Karyesi'ne kadar süvâri sevk ettim.

İşte ber-vech-i meşrûh General Gurko'nun Tırnova'ya ric'atına ve benim Kızanlığa vusûluma kadar icrâ ettiğimiz hareket-i eyyâm ve esbâbıyla zikr ve ta'dâd ettim. Gelelim bunların muhâkeme-i hatîatıyla her iki tarafın âdem-i muvaffakiyeti esbabının teftişine: Evvel emirde General Gurko'nun öyle bir kuvve-i kalile ile Balkanların tecavüze cür'etinin esbâbı ne idi? Burasını teftiş etmek lâzım gelir. Eğer general maiyyetindeki kuvve-i ğayri kafiye ile Edirne ve havalisini istila tasavvurunda ise, bu tasavvuru batıl idi. Yok, eğer Şıpka ve Hain Boğazı gibi Balkan geçitlerini elde etmek ise, yine bu kadar kuvvet, mertebe-i kifayede değil idi; çünkü General Gurko'nun Hain Boğazı'na tarih-i vusûlu olan 2 Temmuz 93 tarihinde Balkan kumandanı Rauf Paşa'nın maiyyetinde, gerek Şıpka ve gerek İslimiye cihetlerinde, otuzu mütecaviz tabur var idi.

General Gurko'nun mevcûd-i maiyyeti muahharan on iki bin piyade ve dört bin suvârîye baliğ idiyse de bidâyet-i harekette dokuzuncu fırkanın birinci livası henüz yetişmemiş olduğundan piyade mevcudu, sekiz bin kişi idi. Bunlar Hain Boğazı yolunu asker murûruna elverişli bir hale getirmek için 28 Haziran 93'te ameliyata başladılar ve General **(sayfa:13)** Gurko, maiyyetine 30 Haziran'da hareket emrini verdi. Bu müddet içinde Rauf Paşa üç tabur piyade ile Ferdiç balkanları üzerinde dolaşmakta ve Rusların

kazmacı bölükleri bir kurşun menzili mesafede işlemekte iken gâfil bulundular.

Eğer Rauf Paşa, Gurko'nun bu cüretkâranesini kırmak için İslimiye ve Kızanlık'tan taburları celb ile sür'at ve mahâretle davransaydı Hain Boğazı gibi sâbü'l murûr bir geçitten Gurko'nun böyle bir kuvve-i ğayri kâfiye ile murûr edebilmesi kabil-i tasavvur bile değil idi. Ne hacet, General Gurko dahî resmi raporunda "eğer Hain Boğazı'ndaki üçyüz mevcutlu redif taburu sebat etmiş olsa idi, yine bize hayli müşkülât gösterirdi" diyor. Rusların Balkanları murûr etmesi, öbürlerinden daha kolay oldu… denebilir.

Fi'l-hakîka o sırada gerek merkez-i saltanatca ve gerek Balkan kumandanı Rauf Paşa'ca, Rusların Temur Kapı ve İslimiye geçitlerinden tecavüz ihtimâlâtı üzerine binâ-yı maslahat kılınmakta ve o yolda icrây-ı neşriyât edilmekte idi; lâkin Ruslar, hareketlerini setretmek uğrunda böyle hilâf-ı vâki' neşriyât icrâsı için, pek çok ve mütenevvî vesâite mâlik olduklarından, kumandan olan zat intibâh ve teyakuz üzere bulunmalıdır.

Velhâsıl General Gurko'nun, Hain Boğazı gibi sa'b-ül mürûr dar bir geçitten böyle kuvve-i gayri kâfiye ile geçmek azminde bulunması cür'et-i askeriyesine delâlet eder ise de ihtiyât-kârâne bir hareket sayılmaz. Husûsâ ki Balkanın Cenûb yüzünde, Rauf Paşa kumandasında otuz mütecaviz tabur var idi.

Ruslar, iki Temmuz'da Hain Boğazı'na vâsıl olup Haziran'ın yirmi sekizinci gününde tavsiye-yi tarîk ameliyâtına giriştiklerinden, tecavüz-i mebhûs öyle vehleten de vukûh bulmadı; dört gün imtidâd etmiş idi. Binâen aleyh General Gurko'nun Balkan tecavüzündeki muvaffakiyeti hüsn-i tâlînin etvâr-ı cür'et-kârânesinin misâli öyledir.

General Gurko, Hain Boğazı'na askerini tahaşşüd ettikten sonra Kızanlık'a doğru teveccühü istikâmet etti. Hâlbuki o sırada Yeni Zağra'dan dört taburla Ferik Selim Paşa ve İslimiye cihetinde on iki taburla Rauf Paşa bulunuyor idi. Generalin bunlara arkasını vererek bimuhâbâ Kızanlık ve Şıpka istilâsına müsâraatı da bir hareket basiret-kârâne sayılamaz. **(sayfa:14)** Rauf Paşa, General Gurko'nun arkasından yetişip urmağa ve

Kızanlık ve Şıpka muhâfızlarına muâvenet-i mümküne icrâsını deruhde etmeden; lâkin, onların imkân-ı taarruzunu dâhil hesap etmek general için lâzım idi. Binâen aleyh, generalin bu muvaffakiyeti dahî hüsn-i talînin ve cür'etinin misâl-i sânisidir.

Şurasını söyleyelim ki Selim Paşa, iki taburla Ferdiç'teki iki Rus taburu üzerine taarruz ederek baidde Yeni Zağra'ya ric'at etmiş idi. Generalin on iki tabur ile mahfuz olan Kızanlık ve Şıpka'yı istilâ etmesi kendisinin mahâret-i harbiye ve fezâil-i askeriyesine kat'â delâlet etmez.

Herhangi bir general bulunsa idi.. Şıpka'yı istilâ edebilirdi. Ne için derseniz? Evvelâ, General Gurko kendi hareketini sekte-i tehir ve tâtîle uğratacak bir kuvvetin tâ İstanbul kapılarına kadar adem-i mevcûdiyetini biliyor idi.

Gerçi Rauf Paşa'nın maiyyetinde bir miktâr tabûr var idiyse de onun, arkasından taarruz etmeyeceğine ve İslimiye'ye ve İstanbul üzerine düşman gelecek kuyûd ve evhâmı ile müşârün ileyhin mûkıd bulunduğuna emin idi. Balkanlardan tâ İstanbul'a kadar bütün sâha-i harb kendi keyf-ü arzusuna cevelengâh demek idi. Bir kumandan için bundan parlak hüsn-i tali' ve daha azim muvaffakiyet olur mu?

Sâniyen, Şıpka'daki taburların me'kûlâtı yok ve cebhâneleri de kifâyetsiz idi. Kızanlık'ta peksimed yaptırarak idare oluyorlar idi. Gerçi Filibe'den öküz arabalarıyla bir miktar peksimed gönderilmiş idi ise de, arabaların Şıpka'ya vusûlü günü Ruslar Kızanlık'a dâhil olduğundan onu da derhal Şıpka Karyesi'ndeki Bulgarlar yağma ettiler. Binâen aleyh fikdân-ı me'kûlattan Şıpka'daki asker üçüncü günü tahliye-i mevkie mecbûr oldular.

Farz edelim ki bazı hayvânâtı boğazlayarak bir iki gün daha mukâvemet etsinler; lâkin, mukâvemet-i imdâd vurûduna kuvvet-i kalb husûsuyla olabilir idi.

Rauf Paşa'dan hiçbir hareket-i muâvenet-kârâne görmediler.

Benim Karadağ'dan saha-i harbe dâhil olacağıma zaten malûmatları yok idi. Olsa bile benim Şıpka'ya vusûluma kadar la-büdd olan yedi sekiz gün mukâvemete açlık ve

kıllet-i cephâne müsâid olmaz idi. **(sayfa:15)**

Salisen: Şıpka gibi Balkanın geçidi ve belki İstanbul'un miftâhı demek olan yer mevki-i mühimme tayin edilen taburlar, hem miktarca ve hem de intihâbca pek kifâyetsiz idiler. Miktarca ğayri kâfi idiler. Çünkü İstanbul'a kadar arkalarında hin-i hacette kendilerine imdâd ve muzâharat edecek bir kuvve-i ihtiyâ yok idi ve yâhûd yok hükmünü almış idi. Çünkü Rauf Paşa'nın mevcûd maiyeti İslimiye ve civarından ayrılamıyor idi. İntihâbca pek kifâyetsiz idiler. Çünkü, iki taburu muâvene ve birkaç taburu mustahfız ve bâkîsi de efrâd-ı acemi ve harp görmemiş nizâmiye taburlarından mürekkep idi. Kumandanlarına gelince, topçu livası Rasim Paşa, erkân-ı harbiye livâsı Hulûsi Paşa ve mîr-alâyı Raşit Bey (Raşit Paşa) den ibaret olup her üçü dahî böyle bir mevkî-i mühîm maiyyetinin hizmet ve muhâfazasını deruhde etmek için lazım gelen fezâil-ü meziyât-ı askeriyeyi kat'a câmî değil idiler. Bu zevat ile arkadaşlık edenler, onların ahvâl-i husûsiyesini pek â'la bilirler.

Bidâyet i'lân-ı harpte gerçi balkan muhafazasında on iki tabur bulundurulur idi. Ve bu taburlar, Sırp muharebesinde bulunmuş mücerreb efrâddan mürekkeb idiler; lâkin, muahharan onlar kaldırılarak sohum taraflarına gönderildi ve balkan hatt-ı hâli bırakıldı idi.

Ruslar Tırnova'ya girdiği sırada idi ki bu taburlar İstanbul'dan serian çıkarılarak, trenlerle Şıpka ve Kızanlık'a sevk edildi ve gelir gelmez ayaklarının tozuyla, ve zaif müdâfaayı ikmâl ve teemmüle meydan kalmaksızın, Ruslar da arkalarından çattı. Zaten kumandanları da mücerreb ve ahvâl-i fevkalâde de halât-i harikulade ibrâzına hilkatleri müsâade adamlar olmadığından cebhânelerinde killet ve yiyeceklerinde adem-i kifâyet gördükleriyle, tahliye-i mevkî' ile maiyyetlerinin çare-i selâmetini istihzâr ettiler. İşte General Gurko'nun Şıpka gibi bir mevki-i metin ve menîî zahmetsizce istihsâl etmesi hüsn-i talinin misâl-i sâlisidir.

Hain ve Şıpka gibi Balkan geçitlerini elde ettikten sonra General Gurko'nun Eski Zağra'yı işgal etmesine, fenn-i harb nokta-i nazarından hiçbir mânia verilemez.

Vâkıa, Eski Zağra, Karacadağ balkanının memeri üzerinde ve tahkîm ve tersini kâbil bir mevkiîdedir ve Şıpka aleyhine taarruz edecek askerimizin hattü'l harekâtı üzerindedir. Onun için Eski Zağra tahkîm olunursa, Şıpka istihkâmâtının bir ileri karakolu hükmünü alır. Lâkin vukûat gösteriyor ki, General Gurko bu fikirde değildi. Eğer bu fikirde olsaydı **(sayfa: 16)** ve yalnız Şıpka'nın muhafazasıyla iktifâ ve iktinâ manevrasına hizmet ede ede Yeni Zağra'yı istilâ etmek teşebbüsâtına kıyâm etmez idi. Vâkıa Yeni Zağra'yı istilâ fikri benim Kara Peyker'e geldiğimden sonra ve icraâtı da, hatta benim Eski Zağra'ya taarruz ettiğim günü vukû' bulmuş idi. Lâkin bizim kolordunun meydân-ı harbe duhûlunden sonra General Gurko'nun Yeni Zağra'yı tutmağa kalkışması, hangi fikri müstenid idi? Eğer demiryolu hattını zabt etmek için ise, refakâtındaki kuvve-i kalîle ile demiryolunu zabt etmekten ne istifâde edebilecek idi? Eğer maksadı Eski ve Yeni Zağraları bit-tahkîm Karacadağ'ın iki büyük geçidini elde bulundurmak idi ise, kuvvetini dört yere, yani Eski ve Yeni Zağra'larla Şıpka ve Hain geçitlerine taksim etmiş olacağından, o halde bütün bütün zayıf bir vaziyet almış olacak idi ki bu da hilâf-ı kâide idi. General diyebilir ki, ben Kızanlığı karargâh ittihâz ettim; onun için Yeni Zağra'da bir tersid karakolu bulundurmağa mecbûr idim.

Vâkıa generalin bu mecburiyet-i enniyesini biz de teslim ederiz. Pekâla muahharan Kızanlığı bit-tahliye, Yeni Zağra'yı istilâya gittiğimde ne mecburiyet var idi? Ve yâhûd ne fâide melhûz ve mutasavvur idi? Ya Rauf Paşa'nın Çoranlı hezimeti vukû' bulmayıp da bizim ordu ile birleşerek Kızanlığa doğru yürüse idik o halde hem Şıpka'yı bila-müdâfaa teslim etmiş ve hem de Balkanın Cenûb'ünde hatt-ı ric'atını düşman yeddine vererek bir tehlike-yi uzmâya düşmüş bulunacak idi.

General Gurko, eğer Çoranlı'da Rauf Paşa'ya galebe etmemiş olsaydı ve yâhûd Rauf Paşa daha evvelce benimle birleşmemiş bulunaydı ohalde benim mevcûd refekâtıma nisbetle pek kifâyetsiz kalacak olan Gurko kuvveti, ya harb ederek bir tecrübe-i tâli etmek zu'miyle bir hezimet görecek ve yâhûd kuvvetin kifâyetsizliğini taattur ile geri çekilecek idi. Her iki surette de Yeni Zağra'yı bit-tahliye, Hain Boğazı'na çekilmek mecburiyetinde idi. Ya ben daha evvel davranır da Hain ve Ferdiç boğazlarını bir fırka asker göndererek işgal eder ve boğazı generale sed edersem zaten Şıpka'ya da müstevelli bulunmış olacağımdan, o halde general nereye gidebilir idi?

İslimiye tarafına ve Demirkapı geçidinden geçmeye mecbûriyet tabiî idi. Orada da dört beş tabur asker zaten mevcûd idi. Arkasından bir fırka da takibe gönderilebilir idi. Velhâsıl öyle bir halde, general hatasının büyüklüğünün derecesini lâyıkıyla teşhis eder idi. Bize kalırsa, General Gurko Şıpka'yı istilâdan sonra Şıpka Karyesi'nin önüne karargâh ittihâz **(sayfa:17)** etmeli ve Hain ve Ferdiç boğazlarına da kuvvetinden bir miktarını gönderip, kendisine kuvve-i zahriye gelinceye kadar bir vaz-ı tedafü' olmalı idi. Emâmiyeden harp hali etmiş… Meriç vadisini tehdit etmek istiyor imiş… Tunca vadisinde oturduğu halde yine bu vazifeyi hüsn-i ifâ edebilir idi. Yanında dört bin suvârî var idi. Onları, o zamanın hükmünce, Meriç vadisine Hasköy'e değil ister ise Edirne'ye doğru da sevk edebilir idi. Önünde hiçbir mâni' ve mezâhim yok idi. Hain Boğazı ile Şıpka geçidi mevaki-î meniâya müsteniden vurûduma intizâr etse ve benimle harbi bu geçitlerin önünde kabul etse idi, sonra müterâdün fih olan ric'at-ı kahkariye belki mecbur olmaz ve yâhûd ben zaten Gurko'yu balkanın Cenûb versanından çıkarmakla mükellef ve mêmûr

olduğumdan vazifemizi icra için bizi bir hayli müşkülâta uğratır idi.

Benim Aşağı Karapınar'dan ve Yeni Zağra'dan Çırpan'dan üç kol ile ve kuvve-i cismiye ile Eski Zağra aleyhine bir taarruz plânı tertip ve Temmuz'un yedinci günü o plânın tatbîki icrâsına teşebbüs ettiğimi General Gurko haber alamamış idi. Gayret-i ittifaktan olarak General Gurko'nun Kızanlık'tan, Eski Zağra'dan ve Hain Köyü'nden üç kol ile Yeni Zağra aleyhine bir taarruz plânı tertîb ve aynı günde o plânın icrâsına teşebbüs ettiğini de ben haber alamamış idim. Eğer General Gurko haber alaydı Eski Zağra'da sebatı ve müdâfaa-i mahalliyeyi Prens Nikola Ojenlü Hutenberğ'e emreder ve kendisi de Kızanlık ile Eski Zağra arasında bulunarak Karacadağ üzerindeki Şıpka tarîki askeriyesini müdâfaaya müsâraât eyler idi. Hâlbuki general, bilakis Eski Zağra'nın kuvvetini bit-tenkîs, Yeni Zağra aleyhine sevketti. Ve eğer ben haber alaydım ya Yeni Zağra'yı kâmilen tahliye ile Eski Zağra üzerine yürür ve yâhûd kuvve-i mevcûdumla Yeni Zağra'nın müdafaâsına müsâraât ederek General Gurko'nun saddeâmt-ı taarruziyâsına bir kuvve-i dâfia istihzâr eder idim. Teessüf olunur ki ikimiz aynı hatada bulunarak me'mûl ve tasmîm ettiğimiz muvaffakiyetten mahrûm kaldık.

General Gurko'nun maiyyetinde dört bin suvârî olmasına nazaran da benim on yedi Temmuz hareketimi pek suhûletle keşif ve tahîik edebilir idi; lâkin o gün general, mevcûd suvârîlerini üç kola bit-taksîm, Yeni Zağra hareketine mübâşeret ve ibtidâr ettiğimden düşmanın hâl ve hareketini keşif vazifesinden gaflet eyledi. **(sayfa:18)**

Bize gelince, Gurko'nun ahvâlinden haber alamamaktan dolayı kendimi mâzûr zannettirebilirim; çünkü evvela dârü'l-harbe henüz dâhil olmuş ve düşmanın ahvâli ve mevâkiînden ve miktarından selefim balkan kumandanı Rauf Paşa'nın sehv-ü hata âmîz verdiği haberlerden başka mâlûmât edinememiş idim.

Sâniyen, düşmanın hâlini keşif için yanımda suvârî yok idi. Rauf Paşa rüfakâtından aldığım yüz elli nizâmiye suvârîsi, öncü ve yancı hizmetini îfâya bile ğayri kâfi piyâdenin mevcûduyla pek nisbetsiz idi. Lâkin, bir üçüncü kumandan var idi ki hem General Gurko'nun Yeni Zağra'ya taarruz edeceğini haber almış ve hem de Eski Zağra aleyhine

tasmîm ettiğim taarruz plânı birlikte kabûl ve imzâ eylemiş idi..

O general veya kumandan kim idi der iseniz, o da Rauf Paşa idi.

Yukarıda da söylediğimiz veche ile Temmuz'un on altıncı günü akşamı, İslimiye mutasarrıf vekili Nafiz Bey, General Gurko'nun kuvve-i mevcûdesiyle Yeni Zağra ferdasi günü taarruz edeceğini bila-istihbâr bit-telgraf kendisine yazmış idi.

Temmuz'un on beşinci günü de Raddine'de beni, Rusların külliyeti Eski Zağra'dadır diye bi'l-iknâ Eski Zağra'nın istirdâdına kendisi terğîb etmiş ve ol babda merkez-i saltanata yazdığımız müşterek bir kat'a telgrafı her ikimiz dâhi bi'l imza, on yedinci günkü hareketimizde kararlaşmış idi.

Hayf ki müşârün-ileyh Rauf Paşa, ne Nafiz Bey'in verdiği mâlûmâtı bize bildirerek Yeni Zağra'yı müdâfaa esbâbına teşebbüs etti ve ne de Eski Zağra'ya geleceğim ma'lûmü olduğu halde benim ile nokta-i ma'lûma mülâkatta birleşerek Kızanlık ve Şıpka'yı istirdâd ve plânımıza halel tadrik etmemek için lâzım gelen harekât-ı basiret-kârâneyi der-piş eyledi.

İşte General Gurko'nun benim plânımdan ve icraâtımdan ve vezâyif-i istekşâfiyeden gafleti ve Rauf Paşa'nın merciîne arz-ı mâlûmât gibi en mühim bir vazifeyi mühimsememesi, hatta Yeni Zağra'nın düşman eline geçtiğini haber aldığı halde yine bildirmemesi ve maiyyeti taburlarının da merkez kolordusuna ittihak lüzûmunu his etmemesi ve benim de sağ cenâhta Rauf Paşa'nın mevcûdiyetinden dolayı cenâh-ı mezkûru düşman taarruzundan me'mûn zannnetmekliğim ve Rauf Paşa'nın haber göndermemesini vazife-i ihbâra adem-i mecbûriyetine ve selâmet-i ahvâlına hamleylemesi her iki tarafı ila âhiri'l-umr nâdim bir takım yanlışlıklar da bulundurdu. **(sayfa:19)**

General Gurko'nun Yeni Zağra'yı istilâ ve üç mustahfız taburunu Bulgarların iğraz-ı intikâm cuyânesine feda etmesi, kendisi için şan değil, âdeta bir büyük şe'ndır.

Yeni Zağra gibi açık ve müdâfaasız bir yerde yirmi beş otuzar kapsülden ibaret cüz'i bir cebhâne ile ve kapsüllü tüfek ile terk edilmiş üç müstahfız taburunu koğub memleketi zabt etmek teshilâtına zafer bulmak, generalin hüsn-i tâliinin misâl-ı râbîidir.

Bizce generalin en parlak ve mâhirâne bir hareketi var ise, o da Yeni Zağra'yı istilâ ettiği gün, askerine hiç âram vermeksizin, Yukarı Kara Peyker'e gelmesi ve ferdâsi günü ales-seher Çoranlı'ya yetişerek Rauf Paşa'nın arkasından çarpmasıdır. İşte bu bir hareket-i cür'etkârâne ve mâhirâne idi. Lâkin generale gelen bu cür'et en ziyade Rauf Paşa ile kendisini Karacadağ eteklerinde yalnız zannetmesinden ve benim meydân-ı harbe dâhil olduğumu haber alamamasından ileri gelmiş idi.

Vaktaki Eski Zağra'ya bir kuvve-i vafiye ile benim girdiğimi ve kendisinden daha kuvvetli bir düşmanın bir ihtiyar karşısında bulunduğunu gördü, ânın üzerine derhâl sağdan geri ederek Hain Boğazı sûrâhına kadar çekilmek mecburiyetini hisseyledi. General Gurko Dedeağacı'na çıktığımın dokuzuncu günü beni meydân-ı harbde karşısında göreceğini ve benim bu kadar ser'i davranabileceğimi kat'a tahattur etmemiş idi. O, hâlâ beni Kara Peyker'e toplanıyor za'mında idi. Velhâsıl General Gurko'nun Rauf Paşa fırkasına galebesi âmiyâne giriştiği bir muâmele-i harbiyenin tesadüf kabîlinden olarak kendisine kazandırdığı bir hüsn-i netice idi.

Eğer Rauf Paşa Çoranlı ormanında tevakkuf edeceğine benim bulunduğum Arabacı Köyü'ne gitse idi veya Temmuz'un on sekizinci günü harekât-ı takaddümiyesini Eski Zağra'ya kadar îsal etse idi ve yâhûd tuttuğu mevkiîn kesb ettiği hâl-i hatrı bana bildirse idi, General-i müma ileyhin adem-i muvaffakiyeti tabiî idi. Binaen-aleyh müdâfaadan mahrum olan Yeni Zağra'ya duhûl hüsn-i tâliinin misâl-i râbiî ve Rauf Paşa fırkasına galebesi misâl-i hâmisidir.

Temmuz'un yirminci günü General Gurko kable'l-fecr Dalbuka'ya doğru çekilmiş ve yevm-i mezkûrda tarafımdan dahî ta'kîp olunmamış idi. Fi'l-hakîka rüfakatımda General Gurko'yu ta'kip edecek suvârî yok idi; lâkin, Eski Zağra'daki Bulgar usâtının terbiyesini bir livâ askere havale ederek Gurko'nun fırkası arkasına düşüp onu ta'kîp eder ve Karacadağ üzerinde bir harb kabülûne icbâr edebilir idim. **(sayfa:20)**

Husûsuyla generalin cebhânesi de kifâyetsiz bulunduğundan Rauf Paşa fırkasının uğradığı aynı perişanlığa Generalin mevcûd refâkatı da uğrayabilir idi. Lâkin bu fırsatı elden kaçırdım. Vâkıa Balkan'ın Cenûb-i versânında düşmanın ne miktar olduğunu ve nerelerde bulunduğunu kat'a bilmiyor ve bana külliyen meçhûl olan bir arazi ve düşman içinde harekât ediyor idim.

Husûsen, selefim Rauf Paşa, Rusları pek külliyetli bir miktar olarak haber vermiş idi. Binâen-aleyh ben de kendimi bir külliyetli düşman karşısında bulunuyor kıyasıyla mevcut maiyyetimi parçalamaktan muhterîz ve gayet müteenniyâne ve ihtiyat-kârâne hareket etmeği elzem add ve kıyas ediyor idim. Benim 20 Temmuz günündeki mâlûmâtım Rauf Paşa yüzünden bozulmuş, Kara Peyker'e gitmiş.. Kara Peyker'de de yirmi bin kişilik bir Rus kuvveti ilerlemiş.. Yeni Zağra, Hain Boğazı ve Şıpka'da Ruslar var.. Ve ondan mâidâ 19 Temmuz'da kendi karşıma gelen bir fırka Rus da her ne sebebe mebnî ise Yeni Zağra'ya çekilmiş olmasından ibâret idi. İşte bu muğâlatalı mâlûmât-ı ilcâtıyla, 20 Temmuz günü Rusların arkasından tâkîb etmeği tahattura ve Kızanlık ve Şıpka'yı istirdâda bedel, Yeni Zağra'yı tutmayı, Kara Peyker'e ilerlediği rivayet olunan düşmanın arkasını almayı ve demiryolunun cephâne ve mühimmât iskelesi olan Yeni Zağra'yı istirdâd için bir suret-i mükemmelede hareket etmeği tasavvur etmiş idim. O günlerde karşıma çıkacak Ruslar ile kavga edecek olmaktan ve onları Balkan'ın ötesine tard-ı mêmûriyetinden başka bir şey bilmeyip mikdâr-ı hakîkilerini ve nerde olduklarını ve kumandanları kim olduğunu öğrenememiş idim.

Merkez-i saltanat dahî, Dedeağacı'na ve Edirne'ye geldiğim sırada bana o yolda bir mâlûmât veremeyip Edirne valisi Ali Paşa ile Komiser Âsım ve istihkâm mêmûru Halit Paşalardan ve Balkan kumandan-ı sâbıkı Rauf Paşa'dan ahz-ı mâlûmât tavsiye etmiş idiyse de onlar da mikdâr-ı düşmanı i'zâm etmekten ve Edirne'yi bile terk ile geri çekilmek teşebbüsâtından ve Filibe ile Edirne arasındaki kasabât-u kura ahâli-i islâmiyesinin ilcâ-yı dehşetle akın akın Edirne'ye hicret etmekte olmasından başka mâlûmât verememişlerdi.

Hatta Rauf Paşa dahî, Yeni Zağra'yı terk-u tahliye ile Kara Peyker'e çekilmek fikrinde ısrar etmekte olduğu halde, merkez-i saltanat muvâfakat etmemiş idi.

Velhâsıl, öyle bir dehşet-i umûmiye ve ürküntülük zamanında kendimi mikdâr ve mevakiini haber alamadığım ve adedî i'zâm olunmuş bir düşmanın içinde addetmekliğim ve kâideten istikşafât **(sayfa:21)** icrâsına la-büdd olan süvâri-yi askeriyenin de adem-i vücûdu ber-vech-i mebhûs fevt-i fırsat etmeğe sebebiyet verdi. Ğarîbi bu ki, Eski Zağra'dan Yeni Zağra'ya müteveccihen hareket ettiğim sırada, yirmi Temmuz'da önümden çekilen Rus fırkasını Yeni Zağra'da bulacağımı zannediyor ve o maksat üzerine hareket ediyor idim.

22 Temmuz'da gerçi Dalbuka Karyesi'ne geldiğim zaman, oradan Karacadağ'ın Tunca vadisine imtidâd eden bir patikadan Rus askerinin geçmiş olduğunu izlerinden keşfettim ise de, cümlesi mi geçtiler, yoksa bir mikdârı mı Tunca Vadisi'ne aştı ve bir mikdârı da Yeni Zağra'ya mı çekildi? Yine burasını ta'yîn edememiş idim.

23 Temmuz'da Yeni Zağra'ya hîn-i duhûlümde hakikât-i hâl bir dereceye kadar anlaşıldı. Yâni Kara Peyker'e Rusların ilerlemediği ve Eski Zağra önünden çekilen Rus fırkasının Yeni Zağra'ya gelmediği ve Yeni Zağra'nın muhâfazâsında cüz'i Rus askeri bulunduğu tahakkuk etti.

Şimdi tevârih-i vukûât gösteriyor ki Temmuz'un yirminci günü Yeni Zağra'ya doğru çekildiği zannında bulunduğum Gurko fırkasına ehemmiyet vermeyerek Rauf Paşa

hezimeti ile Kara Peyker'e yirmi bin Rus geliyor dağdağâsını mühimsemeyerek doğruca Kızanlığa ve Şıpka'ya ilerlese idim cebhâne killetinden dolayı muharebeyi kabulden müctenib olan General Gurko, Tırnova'dan celb-i mühimmât edinceye kadar ciddi bir muharebeye girişimiz idi; Şıpka muhafızlarının killeti ve Eski Zağra muharebesinin dehşet-i ilcââtıyla Şıpka Geçidi kolaylıkla elde edilir idi. Vâkıa o halde benim hatt-ı ric'atım, Gurko'nun külliyetli suvârîsinin taht-ı tehtidinde kalır ve husûsen erzak ve mühimmât hatt-ı muvâsılasıyla Tunca ve Meriç vadileri yolları munkatı' olur idi; lâkin, ben piyâdenin kesreti kuvvetiyle (eski Zağra –Kızanlık- Şıpka) hattını mahfûz bulundurabilir ve üç beş günlük ma'kûlâtta Kızanlık Bulgar ahâlisinin zehayir-i metrûkâlarından tedârik ettirirdim zaten Plevne hezîmeti de o sırada vukûâ geldiğinden General Gurko bit-tabii Balkanın Cenûb versânını yine terkeder ve bunca zayiâta sebebiyet veren Şıpka geçidi, suhûletle ele geçmiş olur idi. Düşmanın halinden haber alamamak ve cehl üzerine âmiyâne sâha-i harbde bulunmak azîm bir hatâdır. Şu kadar ki bu hatâ, benim mahsûl seyyiâtım değil idi. Ben, dâr-ül harekât olan Meriç Vadisi'ne ayak bastığım günden i'tibâren, dâire-i hükümetinin bir kısm-i mühimi Ruslar tarafından istilâ gören Edirne valisi Ali Paşa, düşmanın mevâkiine, cihat sevkiyâsınâ **(sayfa: 22)** miktar-ı sınıf-ı askeriyesine velhâsıl hiçbir şeye dair malûmât alamamış ve hatta, hîn-i hâcette herkesten evvel İstanbul'a can atmak için bir vagon hazırlatarak öylece Rusların vürûduna müterakkiben firâra müheyâa bulunmuş idi.

Kumandan Rauf Paşa, yirmi günü mütecâvizdir o halde ve husûsen Rusların mukaddimât-ı istilâsında kumandan iken Raddine'ye geldiğim sırada bana düşman çoktur sözünden başka hiçbirşey devir ve teslîm etmedi. Gerek hükûmet-i melikiye ve gerek selefimden mâlûmât-ı lâzımâ-i ibtidâiyeyi alamadığım gibi İslamlar kâmilen köyleri bit-tahliye hicret etmiş ve Bulgarlar salâh-ı bidist isyan olması dolayısıyla casus da tedarik edemedim. Cebren istikşâfât icrâsı için de maiyyetimde süvâri yoktu. Onun için hatâ-yı mezkûrun vukûû zarûret hükmünü aldı. Beni kırk dört tabur ile Rumeli'ye mêmûr eden merkez-i saltanat o taburlara kâidesi tesbitinde süvâri-i lüzûm terfîkini de düşünerek, Tuna şark ordusundan hiç olmaz ise iki alay olsun süvâri getirmeli idi. Ve bizim kolordunun

vusûlundan evvel düşmanın ahvâline ve mikdârına dâir îcâb eden mâlûmâtı, her ne vâsıta ile olursa olsun bit-tedârik bize vermeli idi. Yoksa bir fırka veya kolordu, nisbeti derecesinde süvârî ve topçudan terkib etmez ve husûsen vesâit-i nakliyeden mahrûm olursa, onun mêmûr olacağı işteki muvaffakiyâtı, işte böyle sekte-dâr olur. Binâen-aleyh bir mevkie, bir cihete, bir veya birkaç piyâde fırkası sevk edilecek olduğu halde, vesâit-i nakliyesini maal-istihzâr, arazisinin haline ve hizmât-ı mêmûresine göre bir veya birkaç livâda suvârî ve lüzûmu tesbitinde top bataryaları terfîk etmelidir. Kavâid-i harbiyenin farz gösterdiği ve bütün düvel-i askeriyenin riayet edegeldiği bu kanun-i umûmiyeden inhirâf ve udûl, bilâhere bir takım mesâib hudûsuna sebebiyet verir. Rauf Paşa'nın refâkâtında dört bölük mikdârı nizamiye süvârisi ile, adedi nâ-ma'lûm bir hayli Çerkez ve başıbozuk atlısı var idi.

Raddine'de vukû-i mülâkâtımızda o dört bölük nizamiyeyi münâsifeten beynimizde taksîm ettik. Yüz elli neferden mürekkeb iki bölük Kara Peyker'e, bizzat benim refâkâtıma geçti. Çerkez atlılarını taksîm etmek istedim ise de, Çerkezler, bizbirbirimizden ayrılmayız ve husûsen Yeni Zağra'da edevât ve eşyamız var, gitmeyiz dediler. Velhâsıl benim emrime muhâlefet ettiler. Onun üzerine diğer iki bölük nizamiye suvârîsini de Rauf Paşa'dan almak istedimse de, müşârün-ileyh öncü **(sayfa:23)** ve yancı vezâifini bunlara icrâ ettireceğim, Çerkezler hem o vezâifi îfâ etmezler ve hem de onların hâline emniyet edilmez diyerek i'tizâr-u i'tâdan imtina' etti. Bu Çerkezlerin mevcûd mikdârını o tarihteki ba'zı evrak-ı resmiye üçbin atlı mikdârında göstermiş ise de, Rauf Paşa ve maiyyet-i umerâsı ise beş altı yüz kişiden ziyâde değil idi; dediler. Allahu e'lem bi-hakikat el-hâl.

İşte şimdiye kadar verdiğimiz ma'lumâttan anlaşılacağı vecih ile, müellif mösyönün dediği gibi, Yeni Zağra Osmanlılar tarafından bilâ-mukâvemet terk-u tahliye edilmemiştir.

Ordaki üç tabur mustahfız ile suvârîler demiryolu istasyonunda yanlarındaki yirmi beş otuz kapsüllü cebhâneyi sarf edinceye kadar eser-i mukâvemet gösterip ondan sonra Bulgar ve Kazak engizasyonuna kurban ve fedâ olmuşlar ve bir takımları vagonların demiryolu istasyonunun içinde ihrâk-ı bin-nâr edilmiştir. Ben de Gurko'nun iki kolu arasından hareket etmedim. Aşağı Kara Peyker'den doğruca Azaplı ve Arabacı Köyü tarîkiyle Eski Zağra'ya gittim. Ve dediği gibi Ruslar, hem Eski ve hem de Yeni Zağra'da mağlûb olmayıp nefsi Eski Zağra'da mağlûb ve Eski Zağra kurbündeki Çoranlı ormanında Rauf Paşa fırkasıyla nefsi Yeni Zağra'daki ma'hûd cephânesiz üç tabur müstahfıza ğâlib oldular. Ve muahharan Yeni Zağra'ya gittiğimde harb istemeksizin terk ve tahliye-i mevkî' ile çekilip yalnız bizim öncü ile yeni Zağra Rus muhâfızları olup çekilmeğe devam müfrezenin ardcısı beyninde bir ufak karakol kavgası vukû' buldu. Rusların Şıpka'ya yalnız Bulgar âlâyı ile bir mikdâr süvârîsi ric'at edip, bâkîleri Hain Boğazı tarîkiyle ber-vech-i meşrûh Tırnova'ya çekildiler. Mösyönün, orman kenarında dediği ba'zı ameliyât-ı müstahkeme-i muvakata, Hain Köyü'nün yanında ve Hain Boğazı'nın ağzında Rusların yaptığı istihkâmâttır ki suver-i inşâiyeleri bi-hakkin şayân-ı takdîr olup Rus asâkirinin kuvve-i faaliyelerinin âsâr-ı müftehiresinden sayılabilir.

Doğrusu General Gurko askerini Eski ve Yeni Zağra'lara dağıtarak muharebenin bir takım serseri muâmelâtını ihtiyar ve tercih edeceğine, o günü o külliyetli süvârisi ile setr-u tarsid etse ve kuvve-i mevcûdesini de Hain Boğazı'nda yaptığı o istihkâmât-ı rasine ve metinesiyle Şıpka'ya bit-tabiye benim ile harbi oralarda kabul eylese idi, daha mahirâne ve ustâdâne hareket etmiş ve fünûn-i harbiyeye intisâbını parlak bir surette meydân-ı alâniyete koymuş olur idi. **(sayfa:24)**

Müellif: "Rusların çevirme hareketini icrâ ile Şıpka'yı zapt etmek üzere Süleyman Paşa'ya güzel bir fırsat olurmuş idi. Zîra henüz müdâfaa olunmayan Hain Boğazı'ndan bi'l-murûr, General Gurko'nun arkasından bir hareket-i taarruzada bulunabilir ve bu babda nâil-i muvaffakiyeti dahî olabilir idi." diyor. General Gurko 26 Temmuz'da, Hain Boğazı'nı terk ile Tırnova'ya doğru çekilmiş idi. Bize de Karapınar'dan trenle bir mikdâr

cebhâne ve peksimed gelmiş idi. Binâen-aleyh ben, askeri silah başına ederek ve bulabileceğim üç günlük kadar peksimedi neferâtın sırtına yükleterek Rusların arkasından Hain Boğazı'na girebilir idim.

Ben, o sırada Karacadağ sırtlarında idim.

Ruslar 29 Temmuz'da Tırnova'da içtima' etmiş olmalarına nazaran Hain Boğazı ric'atı üç gün devam etmiş oluyor. Lâkin General Gurko, boğaz dâhilinde muhârebeyi kabul edeceği pek de ümit olunmadığından eğer onların hareket-i ric'iyesini ta'kîbe kalkışsa idim General-i mûmâ-ileyh bit-tabii daha sûr'atle çekilerek, Tırnova'da bana mukâbele için hazırlanır idi. Bundan mâida, Plevne hezimetinden sonra Ruslar, Balkanın şimâlini muhâfaza için merkezi Tırnova olmak üzere bir kolordu ta'yîn etmişler idi ki mezkûr kolordu, Slovi'den Elene'ye kadar yayılmış idi. Gerek Gurko'nun maiyyetindeki asâkir ve gerek mezkûr kolordu öyle selmeselâm Şıpka'nın çevirme hareketini icrâya elbette bana müsâade etmezler idi. Benim Ferdiç ve Hain boğazlarına ta'biye ettiğim piyâde, süvârî ve topçu dahî dâhil olduğu halde, maiyyetim efradının 30 Temmuz'da Ferdiç Boğazı'na doğru hîn-i hareketinde mevcûd kâffesı ancak 30 bin kişiye bâliğ olabilirdi.

Ecnebi muhbirlerine ve onlardan Laker Dorian muharrirlerine intikâl eden elli altmış bin mevcûd, sarf-ı erâcif-u kizb-i sarîh idi. Benim ile Karadağ'dan kırk dört tabur gelmiş idi. Bunun otuz biri Hersek'ten birlikte getirdiğim taburlar ve on üçü İşkodra fırkasından ilave edilen taburlar idi. Bunlardan Hersek taburlarının mevcûdu, tahmînen 12 bin ve İşkodra taburları mevcûdu, dört bin kişi olabilir idi. Onlardan mâida Rauf Paşa idaresinden kalma bozgun taburlarla İstanbul'dan gönderilen mustahfızlar dahî, ancak on iki on üç bin miktarında idi. Benim nazârımda ise, ancak Hersek'ten getirdiğim mezkûr on iki bin mevcûdlu **(sayfa: 25)** otuz bir tabur, asker ve muharebe tanılıp, gerek İşkodra taburlarından ve gerek Rauf Paşa'nın bakiye-i idaresi olan taburlar ile müstahfızlardan kat'a emin değil idim. İ'tikâdımca onlar, bir ğalebelikten ibaret gibi idiler. Vâkıa bunlardan birkaç tabur muahharan Şıpka muhârebesinde hüsn-i nazarımı kazandı ise de

bâkileri defaât-ı adîde ile sû-i zanna istihkaklarını, bir takım vukuât-ı müteessife ile meydana koydular.

Benim, İşkodra taburlarına olan sû-i zannım o halde bulundukları müddetçe yek-diğerini mütâkib verdikleri hezimetlerden ve Rauf Paşa taburlarının dahî gördüğü yığınlıktan münbais idi. Müstahfızlara olan i'timatsızlığım dahî bunların zabıtsız ve ta'limsiz bir kuru ğalebelikten ibâret olmasından ileri gelmiş idi. İşte otuz bin kişilik bir ordunun iki sülüsüne karîb mikdârını, bozğun ve yılğın ve acemi askerden müterekkib gördüğümden, evvelâ onları bir hatt-ı harbe sokarak tecrübe etmeksizin, birdenbire Balkanın şimâline sevk etmekte müterəddid bulunuyor idim.

Saniyen, Balkanın şimalinde düşman ne miktarda ve nerelerde kuvvetlice bulunuyor… Bunlara dair henuz mâlûmât-ı ciddiye alamadığımdan, gayet meçhul üzere ve her nev-i ihtimâlâtı tahattur ederek muhterizâne-iî'mal-i hareket ediyor idim.

Salisen, başkumandan Mehmet Ali Paşa, benim Hain Köyü'ne geldiğim sırada, Osman Pazarı'ndan ilerleyerek Hain Boğazı'nın meddâl-i şimâlisini tutmağa müteahhid iken ve bu hareketin icrâsı için Ferik Necip Paşa kumandasıyla Osman Pazarı'nda on sekiz tabur piyade ve bir alay suvârî ve dört batarya top hazırlattığını ve kendisinin de bizzat Hain Boğazı'nın ilerisine geleceğini hem merkez-i saltanata hem de bana bildirmiş iken, 23 Temmuz 93 târihli telgrâfıyla[65] bana Ferdiç ve Hain boğazlarını zabta muvaffakiyet husûlünden sonra mezkûr boğazları tahkîm ve muhâfazâsına kuvve-i kâfiye terk ile, bâkî kuvvetin Tunca Ovası'ndan Kızanlık ve Şıpka'nın zabtına sevki emretti.25 Temmuz tarihli telgrafı ile de sür'ât-ı mümküne ile Ferdiç ve Hain Geçitleri'nin ve ba'de Şıpka Boğazı'nın zabt-ı emrini yine meâl tekrar refâkatındaki Tuna şark ordusuyla irtibatı

[65] Telgraf hatları henüz ta'mir olunamadığı cihetiyle 28 Temmuz 93'üncü gününe kadar Yeni Zağra'da bana gelen telgrafları, daimen ya, Kara Peyker veya İslimiye tarikiyle ve zabtiyeleriyle aldığımdan tarih vurûdları daimen bir veya iki gün te'hir eder idi.

(sayfa: 26) tavsiye eyledi; bu babda lâzım gelen harekât için telgrafla icrâ-yı muhârebe olunacağını beyân etti. 17 Temmuz 93 tarihli telgrafıyla da bize münferiden Balkandan aşağı sarkmayı ve Balkan'ın şimâline geçmeyi men' ve tahzîr eyledi.

31 Temmuz 93 tarihli bir emr-i aheri yine o emri mezkûreyite'yid ve te'kid etmiş idi.

Rabian, benim mevcûd maiyyetim hemen kâmilen piyâdeden ibâret olup refâkatımdaki hayvanât-ı nakliye, mezkûr taburların cephânesini bila-nakle ğayri kâfi idi. Ben, Balkanı aşacak olduğum takdirde, sekiz günlük olsun taşımak mecburiyetinde bulunacağım peksimed, Meriç Ovası'nın öküz arabalarıyla Hain Boğazı'nın dâr ve dik ve inişli yokuşlu yollardan nasıl aşıracak idim?

Hâmisen, Şıpka'yı bir tarafa bırakarak Hain Boğazı'ndan Balkanın ötesine geçecek olduğum halde, Tunca Vadisi kısmen Kazakların taht-ı tehdîdinde kalacağı gibi bizim orduda suvârî olmadığı hasebiyle belki Meriç Vadisi dahî bir dereceye kadar me'mûn kalamayacak ve binâen-aleyh Yeni Zağra ve Karacadağ ve Hain Köyü mevkiînde, bir kaç tabur terkiyle hatt-ı ric'atımı têmîne ve Kazakların taarruzât-ı muhtemelesinden muhâfazaya mecbûr olacak idim. Lâkin Balkanın ötesine sarkıvermekle Şıpka'ya çevirme hareketi icrâ etmiş olamayacaktım ya… Balkanın ötesinde, Tırnova'da Gurko'nun ric'at eden mezkûr'el mikdâr piyâde ve süvârisi ve Balkan muhafazasına mêmûr mezkûr kolordu, biz Tırnova önünden veya kurbûnden geçer iken nereye gidiyorsun? diye sual edeceklerdi ve şüphesiz bizi Külhar'da karşılayarak, Tırnova pişkâhına celb edecekler idi; o halde Tırnova Şıpka'ya bedel olacak idi.

Farz olunsun ki ben Tırnova'nın karşısına bir mikdâr asker bırakarak ve o asker ile düşmanın gözünü oyalayarak, Külhar'daki düşmanı da bozup Gabrova'ya doğru ilerlemek isteyeyim. O tarihte Slovi'de bulunan bir fırka Rus ordusu, Deranova ve Gabrova imdadına müsâraat etmeyecek mi idi?

Farz edelim ki bizim mübâlağa edilen kuvve-i külliyemiz, onu da mahv-ü perişan

etsin ve Gabrova'dan Şıpka yolunu tutturarak Şıpka geçidine Balkanın öte yüzünden bir taarruz eylesin… Acaba hatt-ı ric'atımız üzerinde vâkî Deranova ve Gabrova'da hiç asker bırakmayacak mı idim? **(sayfa: 27)**

Yâhûd bırakmadığım halde, Plevne havâlîsinden bir düşman fırkası gelip de arkamızı kesmeyeceğinden emin olabilir mi idim?

O tarihte Şıpka'da on tabur Rus ile yirmi iki top, birkaç bölük süvâri mevcûd idi. Ben ise mütâlaât-ı mesrûde üzerine askeri Yeni Zağra, Karacadağ, Hain Köyü, Külhar, Tırnova, Deranova, Gabrova mevakiîne dağıtmış ve belli ki birkaç da hab etmiş olacağımdan Şıpka taarruzunu icrâ için yanımda elbet az bir kuvvet kalacak idi.

Ya Ruslar birkaç gün Şıpka istihkâmâtında müdâfaa edecek olurlar ve Çaroviç ordusuyla Plevne etrafındaki Rus ordusu da o vakte kadar birer fırka askerle kendi Balkan kolordularına imdâd edip de bizim hat-ı ric'atımız üzerindeki mezkûr Külhar, Tırnova, Gabrova mevakiîne taarruz ederler ve orada bıraktığım müfrezeleri perişan eylerler ise, Şıpka'yı çevirmek sevdasına çıkışan ordumuzun arkasını çevirmiş bulunmazlar mı idi?

Sâdisen Dedeağacı'na çıktığım vakitte bir vazife-i resmiye mükellef eyledim. Ve yed-imde gerek mâbeyn-i hümâyünden ve gerek mâkam-ı seraskeriden bir tâlimât verildi idi ki esbâb-ı sitte-i meşrûha mevcûd iken, hod be dod o tâlimât hâricine çıkmak mes'ûliyetini der'uhde edemez idim. O ta'limât da nedir, der iseniz?.

Evvel emirde, Balkanın Cenûb versânıyla üstündeki Rusları, Balkanın şimâl tarafına tard ve teb'îd etmek idi.

Şimdi hülâsa edelim:

Benim refâkatımdaki asker gerek miktarınca ve gerek terbiye-i askeriyece Balkanın ötesine atmak ve bir çevirme hareketi icra eylemek için pek kifâyetsiz idi. Çünkü 26 Temmuz 93'de balâda mezkûre'l miktar henüz o otuz bin kişide Yeni Zağra'da tahaşşûd etmiş olmayıp târih-i mezkûrde Yeni Zağra'daki kuvvet yirmi bin ve kûsur kişiden; üç batarya sahra ve üç batarya dağ topundan ibaret olup gerek Rauf Paşa'nın

bozgun taburları ve gerekse İstanbul'dan gönderilen mûstahfızlar ve top bataryaları daha Kara Peyker'de bulunarak tren ile naklolunmak üzere idiler ki, onların naklinin ardı da 29 Temmuz 93'de alındı ve târih-i mezkûrda peksimed pek cüz'i idi. Husûsa Hersek'ten getirdiğim ve kendisinden hizmet-i me'mûl ettiğim Hersek taburlarının hâmil olduğu Şınaydır tüfeklerinin cephânesi pek cüz'i ve Balkanın ötesine yâni şimâline aşmak **(sayfa:28)** ve bir büyük muharebeye girişmek için kifâyetsiz olup İstanbul'dan cephâne-i mezkûr vürûduna muntazır edem ki [66] 29 Temmuzda ancak gelebilmiş idi.

Asâkir-i mevcûdemizin erzak ve mühimmâtını taşımak için vâsıta-i nakliyemiz de yok idi; çünkü, mevcûd öküz arabaları da 29 Temmuz'da Yeni Zağra'ya vâsıl olabilmişler ve Eski Zağra hareketinde refâkatımdaki öküz arabalarının bir kısmı yolda kırılmış ve bir kısmı ile Eski Zağra mecrûhini ile muhâcirin-i memleket nakledilmiş olduğundan taburlarda o mevcûddan pek cüz'i araba kalmış idi.

Başkumandan Mehmet Ali Paşa, Balkan'ın ötesine aşmak hareketinde birlikte bulunacağını bildirdiği halde muahharan kararından nükûl ve bize de Tunca Vadisiyle Kızanlık ve Şıpka'ya gitmeyi emir ve tavsiye ederek münferiden Balkandan sarkmayı men' ve tahzîr etmiş idi. İstanbul'dan aldığım mezkûr ta'limâtta da Tunca vâdîsini ve Balkanın bu yüzünü düşmandan tathîr etmek esas vazife idi.

Şimdi askerimizin kısm-î a'zamı bozgun ve yılğın ve acemi efrâddan ibaret olduğu, me'kûlât ve cephânemiz kalîl, vesâit-i nakliyemiz mefkûd, başkumandan tarafından Tunca Vadisinden harekete mêmûr ve Balkanın şimâline sarkmaktan memnû' merkez-i saltanatın verdiği tâlimât-ı esâsiyeye de muhalif olduğu ve düşmanın mikdâr ve ahvâlı da kâmilen meçhûlümüz bulunduğu halde nasıl olurdu Balkanın ötesine tecavüz edebilir idim? Eğer tecavüz etse idim, Balkanın şimâlindeki Rus kolorduları, mâdem ki

---

[66] Çünkü o tarihte İstanbul'da dahî hazır şınaydır cebhânesi bulunmadığından tedarikiyle meşgul idiler. Ve benim iş'arât mükerreme "birkaç güne kadar gönderiliyor" cevapları verilmekte idi.

Mehmet Ali Paşa ve Osman Paşa atâlet halindedirler.. İcrâ-yı merâm için bana müsâade ederler mi idi?

Bu çevirme hareketi olabilir idi ve hakîkaten de ufak hareket idi, lâkin, karâr-ı evvel mûcibince, Mehmet Ali Paşa bir kuvve-i münâsebe ile Osman Pazarından Tırnova üzerine yürümeli ve Osman Paşa da Lofça ve Slovi'ye doğru bir nümâyiş-i asker icrâ etmeli ve o sırada bizim ordu, Balkanın öte yüzüne aşarak ve sağ ve sol cenâhtan bunlara kesb-i irtibât ile muamelât-ı harbiyeye girişerek taarruz etmeli idi. Öyle bir plânın icrâsına kıyâm olunsa idi veya o yolda tertîb edilen evvelki plânı başkumandan Mehmet Ali Paşa bit-tebdîl kırk bin kişiden ibaret olan kuvve-i külliyesini Hezarğrad'da merkezlendirmesi **(sayfa:29)** ve Tuna şark ve garb orduları vaz-ı tedafü' ve hâl-i atâlete girmeyip de benim harekâtıma iştirak etseler idi, vakit ve mevsiminde icrâ olunacak demek olan böyle umûmi bir taarruz plânından hüsn-i muvaffakîyet-i ağlebe me'mûl idi. Mehmet Ali Paşa ise bilâkis, hem kendisi Osman Pazarı'ndan Hain Boğazı'nın ilerisine gelmek manevrasının ferâğat ve hem de beni balkanın şimâl-i versânına sarkmaktan men' eyledi. Binâen-aleyh müellifin tavsiye ettiği çevirme hareketini icrâ etmekten dolayı esbâb-ı meşrûha ilcaâtıyla ma'zûr ve ğayri mes'ûlum.

Müellif: "Lâkin sebebi ma'lûm olmayarak Süleyman Paşa tamamı on beş gün hareketsiz kalmış ve yalnız Ağustos'un on altıncı günü iki tabur asker irsâliyle Hain Boğazı'nı keşfettirmiş idi ki, bu iki tabur mahâll-i mezkûrde istihkâm inşâsıyla meşğûl olan Ruslarla çarpıştılar." diyor.

Müellifin, "Süleyman Paşa on beş gün hareketsiz kaldı" demesi, Eski Zağra muharebesinin târih-i vukû i'tibâriyledir.

Fi'l-hakîka 19 Temmuz 93 gününden 4 Ağustos 93 gününe kadar bizimle Ruslar beyninde büyük ve küçük bir muhârebe vukû bulmamış idi. Gerçi Yeni Zağra'ya girdiğim esnâda çekile gelen Rus artçıları ile bizim öncümüz arasında ve Kızanlık İslamlarının tahallîsi sırasında başıbozuk süvârileriyle Kazaklar arasında ve Ferdiç Boğazı'nın keşfinde ufak tefek karakol kavgaları olmuş ise de onlar zikre şâyân şeyler değildir.

Müellifin, burada ve hareketsiz kaldı" demekten maksâdı "Eski Zağra'da oturdu" ma'nâsına mahmûl olamaz; "Ruslar ile bir muâmele-i hasmânede bulunmadı" demek olacaktır ki bunun esbâb-ı ciddiye ve hakîkası yukarıda zikrolundu.

Hain Boğazı dâhilini ve ilerisini keşfettirmek için iki tabur piyâdeyle erkân-ı harbiye binbaşısı Mazhar Beyi ve yâverim Hayri Beyi göndermiş idim. Bunlar, "İzlatıra" nâm-ı karyenin sırtına kadar düşmana rast gelmeyip orada istihkâm inşâsıyla meşğûl dört beş tabur kadar Rus'a tesâdüf ederek istikşâfın îcâb ettirdiği mertebe bir karakol kavgası ederek avdet eylediler ve benim istikşâfât-ı mezkûreden maksadım boğaz dâhilinin hangi kısmı düşman tarafından tutulduğunu ve Hain Boğazı muhâfazasına terk edeceğim askerin karşısında ne mikdâr düşman kuvve-i tersidiyesi bulunduğunu anlamak için idi. Yoksa keşf-i mezkûr boğazı geçerek Balkanın şimâline sarkmak için emretmiş değil idim. **(sayfa:30)**

Müellif: "Balkanların dâmenlerinde bir takım anlaşılmaz harekât icrâsından sonra Süleyman Paşa elli bin kişi cem' ile ve kırk kıt'a top dahî beraber olduğu halde, mâh-i mezkûrun on dokuzuncu akşamı Şıpka Boğazı'na vâsıl olup kabza-i teshîre geçirmesi îcâb eder idi." diyor. Balkanların dâmenlerinde anlaşılmaz addettiği harekât Ferdiç ve Hain boğazlarına istihkâmlar inşâ ve asâkir-i muhâfıza ta'biyesi olacaktır ki, bunların tafsilâtı ile esbâbını yukarıda zikreylemiş idik. Benim Şıpka'nın karşısına getirdiğim asâkir, mikdârca yirmi dört bin ve küsûr neferden ve tabur i'tibâriyle Rasim Paşa maiyetiyle Karlova'dan gelen iki tabur dahî dâhil olduğu halde kırk altı taburdan ibâret idi. Beraberimdeki efvâh-ı nâriye, fil hakîka kırk adedine bâliğ idiyse de, bunun on altısı Şıpka muhârebesinde hiçbir işe yaramayacağı tabii olan dağ toplarından ibâret olup yalnız yirmi dört kıt'a sahra topu bulunuyor idi.

Ma'mafih muharebenin evâil-i eyyâmında bu sahra toplarının ruus-ı cibâle hezar zahmetle çıkarabildiğimiz birkaç adedinden istifâde edebildik. Bakîleri Şıpka Ovası'nda muattal durmakta idi. Çünkü Şıpka'nın topçeker tarîki Rusların yed-i zabtında idi. Asâkir-i Osmâniye'nin işğâl ettiği dağlar, dağ topu mürûruna bile müsâit değil idi. Ağustos-ı

Rumi'nin yedinci günü –ki alafranga Ağustos'un on dokuzuna tesadüf eder- Şıpka Karyesi önüne vâsıl oldum.

Müellif "Süleyman Paşa daha on beş gün evvel buraya vâsıl olmalı idi." diyor.

Nefsû'l emirde müellif-i müma-ileyhin bu i'tirâzı bêcadır; fi'l-hakîka Eski Zağra istirdâdı akabinde hiçbirşeye bakmaksızın doğruca yürüse idim Şipka'yı daha suhûletli istirdâd edebilirdim. Lakin Rauf Paşa hezimeti, Musa Kâzım Bey'in ma'hûd Kara Peyker jûrnâli, Gurko'nun Yeni Zağra'ya doğru çekilmiş zannolunması fikdan-ı vesâit-i nakliye, kıllet-i ma'kûlat ve mühimmât beni tereddüde düşürerek Şıpka'yı istirdâd manevrasından fâriğ kıldı. Eğer ben düşmanın hâlini ve tarih nazarında muahharan görünen hakâiki o vakit keşfedebilse idim, esbâb-ı mucibe-i tereddüdüm olan mevâid-i mezkûreyi kat'a mühimsemeyerek Şıpka'ya gider ve eğer Gurko, Hain Boğazı içine çekilmek hareketini icra edecek olsaydı ben Filibe ve civarından beş on günlük peksimed ile biraz cephâne tedârik ettiğimle Slovi ve Lofça'ya doğru ilerleyerek Osman Paşa ordusuyla birleşir idim.

Ve benim de aksi mekâsıdım bu idi. **(Sayfa:31)**

Hayf ki düşmanın halinden haber alamamaklığım beni bir takım müşkülâta uğrattı. Böyle dar-ül-harbe henüz gelmiş ve vesâit-i istihbâraddan maddeten mahrûm kumandanlara îsâl-ı mâlûmât için devlet her türlü fedakârlığı deruhde ederek, mâhir ve muktedir casuslar tedârik etmelidir ki encâmı böyle bâis-i nedâmet olmasın.

Müellif: " Balkanları müdâfaaya mêmûr olan Rusyalılar, Yanbolu, İslimiye ve Şıpka mevkiîlerine taksim edilmiş olarak on bin kişiden ibaret idi." diyor.

Müellifin bu ifadesinde birkaç ğalat ve hatâ vardır. Evvelen, Yanbolu ve İslimiye mevkiileri, Rusların elinde değil ki hatta oralarda taksîm edilmiş askerleri bulunsun. Gurko'nun refâkatında on iki bin piyâde ve dört bin süvâri olup 29 Temmuz târihinde bunların Tırnova'ya vâsıl olduğunu söylemiş idik. Bununla beraber Plevne hezimetinden sonra, Rusya'nın sekizinci kolordusu Balkan muhâfazasına mêmûr edilmiş idi. Başkumandan Mehmet Ali Paşa'nın 21 Ağustos 93 târihli bize verdiği bir kıt'a

telgrafnâme-i resmiyesi, Balkan karşısında bütünün Rusya'nın kuvveti, iki piyade ve iki süvâri fırkasından müretteb sekizinci kolordusuyla, sekiz talîa taburundan müretteb bir livâ, altı tabur Bulgar, altmış sekiz kıt'a top ve mikdâr cihetiyle kırk bin neferden ibâret olduğunu biliyor idik. Şimdi elde bu kadar mâlûmât var iken, Rusyalının Balkan karşısındaki mecmuâ kuvvetini on bin kişi göstermek ne ğaraza müstenid olduğunu artık bunları okuyanlar anlayabilir.

Müellif: "Bunların Şıpka Geçidi'ni tahkîm ve tersîn için son derece ğayretli çalıştıkları kâbil-i inkâr değildir. Hele "Sen Nikola" Dağının aşağısında vakî küçük bir ovayı, istihkâmât ile çevirerek biraz mûstahkem ordugâh şekli ve sûretine getirip emr-i müdâfaası zamanında üç bin asker ile otuz kıt'a top ta'biye eylemişlerdi." diyor.

Şıpka'nın tersîn ve tahkîmi için Rusların sarf ettikleri mesâî bedihidir. Lâkin Rusyalının Şıpka'da on tabur piyâdesi ile iki bölük süvârisi ve mezkûr-ûl mikdâr topları var idi. Aded-i neferât hesabiyle, bunun üç bin kişiden mürekkeb olmasını me'mûl etmeyiz.

Müellif: " Rusyalının otuz topu var idi" diyor.

Burası doğrudur. Rusların bu otuz topunun cümlesi büyük ve çelik toplar idi. Ve kâffesi bizim ordu aleyhine isti'mâl olunuyor idi. Biz de onlara karşı balâ-yı cibâle ancak **(Sayfa: 32**) altı kıt'a büyük top ile, dört kıt'a küçük dağ topu çıkarabilmiş idik. Bakî topları isti'mâl ve sevke mahâl ve tarîk-u zaman ve imkân bulamamış idik.

Müellif: "Süleyman Paşa Ağustos'un yirmi birinde tahminen kırk tabur askerle Şıpka geçidine hücûm eyledi." diyor.

Müellif-i mümâ ileyh bundan evvel elli bin kişi ile Şıpka Boğazı'na vâsıl olduğumu bildiriyor idi. Acaba murâdı, kırk taburu mevcûd i'tibâriyle elli bin kişi mi addetmek? Yoksa o elli bin kişinin içinden kırk taburu bi'l ifrâz, hücûm ettirdi mi demek istiyor? Burası lâyıkıyla anlaşılamıyor.

1.2- ŞİPKA MUHAREBATI:

Müellif: "Osmanlılar daha sabahın saat yedisinde "Malibruk" tepelerini kabza-i teshîre geçirip burada dört topluk bir batarya te'sîs eylemişlerdi. Ruslar bu ameliyâtı görünce Osmanlı avcıları üzerine ateş etmeğe başlamışlarsa da bunları ameliyâta devamdan men' edememişler ve bunlar dahî saat onda ameliyâtlarını ikmâle muvaffak olmuşlardır. Askerin bir kısmı bu ameliyât ile meşğul olduğu sırada diğer kısmı kemâl-i şecâat ve merdâneyi ile Sen Nikola Tepesi üzerine saldırmış ve dağın sülüsan mesâfesini kemâl-i sur'atle tırmandıktan sonra o vakte kadar yamaçların kayalarıyla tahaffuz eden muhâceme kolları açık bir ovaya vâsıl olduklarından, burada Rusların üç redivetiyle birçok siperlerinin ve Malibruk Tepesi'nin tabiyesinden icrâ eyledikleri şiddetli ateşin altında bulunmuş oldular. Bu mevakîin cephe-i cenûb'iyesinde saf açmış olan Osmanlı piyâdesi boşu boşuna bir şiddetli tüfek ateşi icrâ ediyor idi. Zira Rus istihkâmâtına karşı katılan kurşunların hiç bir te'sîri olamıyordu. Süleyman Paşa cephe-i cenûbiyede püskürtülünce Sen Nikola mevâkîinin nukât-ı muhtelifesini tecessüs ile bulabileceği bir nokta-i zaifesinden mevkî-i zabtedebilmek efkârına düşerek bu def'a dahî ğarb-ı satıh mâilinden bir hücûm icrâ eyledi; lâkin istihkâmât ile siperler sayesinde, Osmanlılar, mündemiç tıynet-i kahramaneleri olan ölüme tavtîn-i nefs ğayretinin saikâsıyla tekrar tekrar ettikleri hücûmların hiçbirisinde Ruslarla yaka yakaya gelmeğe muvaffak olamamışlar ve nihâyet kendileri üç bin telefât bırakıp Ruslara ancak iki yüz telefât bıraktırdıkları halde ric'ata mecbûr olmuşlardır. **(Sayfa: 33)**

Telefâtça olan bu azîm fırka ve tefavut güzel bir mevkiide tahassun etmiş olan düşmanı yalnız bir cephe hücûmuyla tuttuğu mevkiiden çıkarmak üzere icra olunan hücûmların kaffesinde meşhûd olduğu cihetle fevkalâde birşey addedilemez.

Şu muharebenin neticesi olarak Osmanlılar yeşil bataryanın ateşde devam etmesiyle beraber Malîbruk bataryası arasında "Aykırıcebel" tepelerine iki kıt'a top yerleştirmeğe ve düşmanlarının mevki-i mukâbilinde yüz metre ileride muhâfazalı siperler inşâsına muvaffak oldular. Ve bu günün gecesi dahî Sen Nikola karşısında vâsıl civarında yirmi kıt'a top istiabına kâfi olacak iki batarya ve siperler te'sis eylemek üzere geceden istifade eylediler.

Bütün gece devam eden bir ateşten sonra ayın yirmi ikinci günü dahî yalnız top muhârebesiyle geçirildi ve bu top muhârebesinde Osmanlılar kazandı. Zîra Rusyalıların mukâbelede bulunacak kadar cebhâneleri yok idi." diyor.

Müellifin bast ettiği bu mâlûmât-ı ğalat-âmiz olmasıyla beraber düşman tarafında bulunmuş bir zatın nazar-ı sathı ile görebileceği husûsâtı tasvîr ediyor. Benim Şıpka mevkii aleyhine tertip ettiğim hücûm plânı müellifce ma'lûm olmadığından Osmanlı ordusunda gördüğü ahvâl-ı zâhireyi benim harekât-ı harbiyem olmak üzere telakki ediyor. Onun için evvel emirde hücûm plânını ve bu plânın hangi aksamının icra olunup olunmadığını ve harbin kesbettiği hâl-ü işğâli ve tafsilât müteferriasını îzâh ve tefsîr edelim de ondan sonra müellifin ğalatât-ı erbâbı mütâlâca anlaşılsın:

Ağustos'un yedinci günü ordu ile Kızanlığa gelmiş ve Kızanlık tepelerini ordugâh ittihâz eylemiş idim. Ve o gün süvâriler ve Çerkezler Şıpka Karyesine kadar ilerleyerek hatta karye-i mezkûrenin bir mikdârını da yakmışlardı. Yevm-i mezkûr akşamı ordunun erkân-u umerâsından mürekkep bir meclis-i harb akdi ile Şıpka'ya nasıl taarruz olunmak lâzım geleceğini taht-ı tezekküre aldım. Vaktiyle Şıpka'da bulunmuş olan erkân-ı harbiye mîrlivâsı Hulûsi ve topçu mîrlivâsı Rasim Paşalarla erkân-ı harbiye yüzbaşısı Mehmet Ali Efendi "Yerdek" cihetinden taarruzun sehl olduğunu dermeyân ve kendileri Şıpka muhafızı bulundukları hengâmda generâl Gurko'nun o cihetten hücûm etmiş olmasıyla da re'ylerinin isâbeti için istişhâd ettiler. Onun üzerine **(Sayfa: 34)** erkân-ı harb reisi mîr-alâyı Ömer Bey'e o gece sabaha karşı iki tabur askerle gidip Yerdek cihetinin hücûma müsâade olup olmadığının keşfedilmesini emrettim. Ve Ömer Bey sabaha karşı

taburlarıyla keşfe karşı mêmûren hareket ettiği gibi biz dahî yevm-i mezkûrda Kızanlık kasabasına üç tabur terk ederek ordunun mahallini tebdîl ve Şıpka Karyesi'yle Hasköy Karyesi arasını ordugâh ittihâz ettik. Ve Ömer Bey dahî keşiften avdet ederek düşmanın sol cenâhından ve Yerdek cihetinden hücûmun enseb-u muvafik olduğunu ve Hulûsi ve Râsim Paşaların ifâdât-ı meşrûhasını tasdîk ve te'yîd eyledi.

Onun üzerine sekizinci günü ba'del mağrib erkân ve ümeradan mürekkeb bir meclis-i Harb akdederek sûret-i hücûm ve taarruzu kararlaştırdım. Şöyle ki:

Veysel Paşa, kable'l-fecr, livâsıyla birlikte Şıpka Karyesi'nin yanındaki bir yoldan ve dört kıt'a dağ topu dahî beraberinde olduğu halde Yerdek tepelerine hareket ve Recep Paşa dahî Keçidere tarîkiyle yine Yerdek tepelerine müteveccihen hareket edecek ve her iki livâ birleştikten sonra teşekkül edecek fırkanın kumandanlığını Recep Paşa deruhde ederek refâkatlarında mevcut on altı tabur askerin lüzûm-u mikdârını hücûma mêmûr edecek idi.

Düşmanın sol cenâhından ve bulabileceği müdâhilden bit-taarruz düşmanı tard ve teb'îd ile zabt-ı mevâkıa sarf-ı tuvan eyleyecek ve bu taarruz-u hakîkiye mêmûr olan fırkanın hareketini teshîl için, birinci livâ dahî cepheden Esveti Nikola'nın berisindeki hâna kadar, sahte bir taarruz nümâyişi icrâ ederek düşmanın nazar-ı dikkatini tefrîk eyleyecek idi. Şu kadar ki handan öteye harekât tecâvüziyesini ilerletmeyib düşmana da ileriye harekete kâin kudret-yâb olamıyorlar imiş gibi bir vaz-ı gösterecekler idi. Düşmanın bunlarla meşğûl olduğu bir sırada, Recep Paşa'nın maiyetindeki asker de hücûm-i hakîki ile düşman tabiye ve istihkâmâtını zabt ve teshîre çalışacak idi. Sahte hücûm icrâsına mêmûr olan livânın hareketi, düşmanın nazar-ı dikkati önünde icrâ olunacak bir hareket-i harbiye-i mahirâne olmak lazım geldiğinden bu vazifenin hüsn-i icrâsına, livâ-i mezkûr kumandanı Salih Paşanın iktidarını kâfi göremeyerek Ferik Şakir Paşa'yı da sahte hücûm koluyla harekete mêmûr ettim. En ziyade mu'temedim olan erkân-ı harbiye binbaşısı Hamdi Beyi dahî bu hareket için verilen ta'limâtın hüsn-ü icrâsına nazarât etmek üzere birinci livâ refâkatına ta'yîn eyledim. Benim verdiğim ta'limât

mûcibince Şıpka Caddesi üzeri ile sağ **(Sayfa:35)** cenâhdaki "Yassı"Tepe'den kaymakam Hüsnü Bey kumandasıyla Hassa birinci talîa, Balıkesir ve Beyrut taburları ve Şıpka caddesinin sol tarafındaki Kılıçtepe'den dahî, Hassa altıncı talîa taburlarıyla Karaman ve Akşehir taburları sevk olunacak vahânın altındaki hatt-ı muayyen hizalarına kadar ilerlenerek Hain karakoldan düşman teb'îd olunduktan sonra oradan ileri gidilmeyecek idi.

Hayf ki benim bu kadar i'tinâ ile verdiğim ta'limât-ı mezkûre, yani o emr-i mevcuha, dikkatsizlik ve rehâvet eseri olarak hiç hükmüne girdi: Şöyle ki:

Şakir Paşa Şıpka Ovasıyla Esveti Nikola Tepesini teşkîl eden sırtın hatt-ı fâsılı arasındaki damen-i cibâlde gülle ve kurşundan mestûr bir yerde ve kumandâsına mevdu' askerin deruhde ettiği harekât-i mühimme-i harbiyeye nazârat etmesi hariç imkân olan bir çalılık arasında kalarak mîrlivâ Salih Paşa ile mezkûr taburları ileri sevk eyledi. Ve sevkçe dahî yine benim verdiğim o emir hâricine çıkarak tarafından ilerleyecek olan kaymakam Hüsnü ve Abdurrahman Beyleri Şıpka caddesini teşkîleden çıplak tepeden ilerletti. Yâni düzcesi kâide-i harbe tevfiken sevklerinden sarf-ı nazar ederek "haydi cadde yoldan ileri gidiyorunuz" dedi ve her iki alâyın böyle başıbozukçasına cadde bir yoldan hareketi ileride vukû' bulacak intizâmsızlığı bidâyeten tehiyye etmiş oldu. Benim ise nazar-ı dikkatim hakîki hücûm tarafına masrûf ve ma'tûf olup onlarla meşğûl ve sahte hücûmun yapacağı hareket-i muayyen ve kumandası dahî erkân-ı harbden yetişme bir Ferik ahdesine verilmiş olmasıyla o tarafça verdiğim o emrin harfiyen icrâ kılınacağına emin idim.

Mümâ-ileyhim Hüsnü ve Abdurrahman Beyler kumandasına mevdû' taburlar işte böyle karışık sevk ve idâre ile ilerledikleri sırada, mirlivâ Salih Paşa dahî Şakir Paşa'dan az ileri bir çalılık içinde kendisine bir tahaffuzgâh intihâb ile orada kalır ve taburlar, kaymakamlar kumandasıyla muayyen olan hânın gerisine kadar gelmişlerdir. Oradan ötesi ki, hân ile Esveti Nikola beyninde vaki' olan mesâfeden ibârettir, Rus mermiyâtının en ziyâde te'sîr edeceği bir meydânlık ve açıklıktır. Ve benim bu babdaki vüsâyâ-yi ekidem

askerin o sahâ-i hatarnâgeh götürülmemesi ve onun gerisinde mehfûzen bulundurulması idi. Kaymakam Hacı Hüsnü Beyin refâkatındaki taburlardan Balıkesir taburunu ki- vaktiyle benim binbaşı bulunduğum tabur idi- **(Sayfa: 36)** hatt-ı

muayyenin ilerisindeki sırta alarak ve avcılar dağıtarak tutması lâzım gelen sırtın esbâb-ı muhâfazasına teşebbüs eder. Birinci talîa taburuyla Beyrut taburunu, erkân-ı harb binbaşısı Hamdi Bey, an asıl muayyen olan sırt üzerinde terk eyler. İşte bu sırada aynı tarîkten sevk edilen Abdurrahman Bey refâkatındaki üç taburdan ikisi, bunların sol taraftan ve birisi sağlarından ilerlerler ve hatt-ı muayyeni tecavüz ederler.

Hacı Hüsnü Beyin ileri karakol ta'yîn etmekte olduğu hizaya çıktıklarıyla kaymakamlar bulundukları nukât ile Esveti Nikola beyninde birkaç yüz adımlık mesâfe görüp, husûsuyla düşmanın o sırada ateş etmekte olmasını da ihtimâl ki yılğınlığına hamlederek, aldıkları o emir ve plân hilâfına ileri bir hücûm borusu çaldırırlar. Bârî bu hücûmu dâğınık bir nizâmda icrâ etselerdi, bunda dahî gaflet ederek bulundukları vaz'iyetle ve karmakarışık, mecnûnâne bir tür ile ileri saldırırlar. Ruslar ise bunların o açık sâhâya çıktıklarını görünce, yağmur gibi gülle ve kurşun yağdırmağa başladıklarından ve taburlar ise evvelki hız ile birâz ilerlemiş bulundukları cihete geri dönmeleri dahî imkânsız göründüğünden, düşmanın âteşinden mahfûz olmak üzere, Esveti Nikola Kayalığının altına yâni düşmanın ateş hattının altına girerler.

Düşmanın ateş hattı altına girildikten sonra, Esveti Nikola kayalığına tırmanmak ve orayı zabt ile düşmanı püskürtmek kendilerine sehîl görünür, artık aklına gelen orada bir hücûm borusu çaldırır ve asker kayalığa tırmanmağa başlar.

Şurasını da söyleyelim ki, hücûmları bir hareket-i muntazama üzere olmadığından, taburlar, bölükler, birbirine karışıp alây kumandanları alâylarına ve tabur kumandanları taburlarına kumanda iktidarından kaldıklarından, asâkir-i muhâcemenin mâlûmât-ı harbiyesi bir hareket-i keyfiyeden ibâret olur.

Asâkir-i şâhâne mücerred-i şecâat-ı fıtriyeleri sevkiyle Esveti Nikola kayalığını

kısmen zabt dahî ederler; hayf ki iş intizâr ve me'mûlleri gibi zuhûr etmez; çünkü gerek hücûm deliliğini eden müma-ileyhim kaymakamlar ve gerek asâkir, düşmanın Esveti Nikola istihkâmı bulunmasından ve müteaddid siperleri bulunduğundan ğâfil olduklarından, onlar, Esveti Nikola'nın zabtıyla işin **(Sayfa:37)** neticeleneceğini mü'tekid iken me'mûlleri hilâfının zuhûru ve Esveti Nikola kayalığı içine gülle ve kurşun danelerinin yağmur gibi nüzûlu orada barınmak iktidârını dahî kendilerinden selb ederek ric'at iztirârı içinde asker kayadan aşağıya inmeye başlar.

İşte bu sırada Ruslar ta'kiplerine bir mikdâr asker ta'yîn eder ve hayli tüfek âteş ederek külliyetli hasârât verir. Bize gelince, askerin daha evvelce Şıpka caddesinden sevkince ihtiyâr edilen yanlışlığı görmekliğim üzerine Şakir Paşa'ya tekdîr-âmiz bir tezkere ile bir yaver gönderdim. Ve ber-mûcib-i ta'limât, maiyet-i asâkirinin sevkini emir ve te'kîd eyledim. Ve bu hatânın meâl-i tashîh cevabını Şakir Paşa'dan almak intizarında iken bir de askerin "Han"nın ilerisine tecavüz ve hatt-ı muayyeni murûr ettiğini görmekliğim üzerine işteki vehâmeti hissederek fevk'el had muzdarib oldum. Harekât-i umumiye-i harbiyeye nazârat etmek üzere intihâb ettiğim tepeyi terk ederek hayvanı dörtnal ile Şakir Paşa'ya doğru sürdüm ki henüz Şakir Paşa'ya gönderdiğim Yavuz dahî paşa müşûrun ileyhden aldığı cevapnâmeyi getirmekte idi. Cevapnâme-i mezkûrede -ki sûreti zirde zikrolunacaktır- hatânın fâil-i müstakili Şakir Paşa olduğunu anladığımdan ve hususuyla kendisi bu iş için bilhassa kumandan ta'yîn kılındığından fevkal-had hiddetlendim. Şakir Paşa'yı dağ eteğinde bularak, ağır bir lisan ile tevbih ve takdîr eyledim. Erkân-ı harb binbaşısı Hamdi Bey'e dahî, şedid'ül-meal tekdirnâme yazdım. O sırada taburlar "hân" pişkâhındaki sahâ-i hatarnagda, düşman kurşununa hedef olmakta idi.

Belki geri alınmaları mümkün olur i'tikâdıyla yaverlerimdan birini muahharan erkân-ı harb mîr-alâyı Ömer Beyi gönderdim ise de dağ eteğinden hân pişkâhına haber gidinceye kadar, ber-vech-i ma'rûz asâkir-i şâhâne kayalığa tırmanmağa başladılar. Bu cihetle ben de bu hareket-i mecnûnânenin def'i mazerâtına kudret-yâb tedbîr alamadım.

Onların vukû' bulacağında iştibâh etmediğim harekât-ı ric'iyelerini li-eclil-te'mîn, Kılıçtepe'nin sol tarafından Urfa mukaddem taburunu sevk ettirdim; muahharan Kula taburunu dahî li-eclil-müzâhere gönderdim.

Ric'atlarının vukû üzerine, iki tabur daha sevk ile evvelki altı muhaccem taburun geri alınmasını emreyledim. Lâkin bu altı taburun gündüzün geri alınmasında, erkân-ı harbiye reisi mîr-alâyı Ömer Bey mahzûr-u beyan etmekle, biz-zarûra [muhaccem taburlar o gün kayalığın altında siperler yaparak tahassun mecburiyetinde bulundular. Erkân-ı Harb reisi mîr-alâyı Ömer Bey de tarafımızdan **(Sayfa:38)** verilen emir üzerine o geceyi birinci livâ taburuyla birlikte kayalığın altında geçirdi. Bugün düşmanın toplarına mehmâ emkên mukâbele olmak üzere "hân"nın gerisine münâsip bir noktaya iki kıt'a sahrâ topu çıkarttım ve bu toplar ile askerin kulûbüne bahş-ı metânet etmiş oldum. Şakir Paşa'nın esas mêmûriyeti sahte hücûm mânevrâsını bir sûret-i mâhirânede icrâdan ibaret iken beceremememesi, artık birinci livâ kumandasınca vücûdundan zatt-ı maslahat müstağni bulunduğundan ve hücûm-u hakîkîye mêmûr olan iki livânın kumandası, gerçi Recep Paşa'ya mihval ettiyse de, bu saate kadar o da ifâ-yı lazıme-i vezâif edemediğinden Ferik Şakir Paşa'yı Recep ve Veysel Paşa livâlarına da kumanda etmek üzere "Yerdek" cihetindeki askerin kumandasına ta'yin ve i'zam ettim.

İşte birinci livâdan birkaç tabur kayalıktan ric'atten sonra kayalığın sağ cenâhında ve Esveti Nikola'daki düşmanın sol cihetinde vakî' taşlığı tutmuşlar idi ki, hücûm-u hakîkîye mêmûr olan Yerdek ciheti taburlarından müfreze ve yedi taburdan mürekkeb hücûm kolunun sol ciheti, bu taburları pek karîb idi. Yerdek cihetinden vukû' bulacak hücûm-u hakîkîyi tesîil için birinci livânın taşlıktaki taburlarının lüzûm-i muâvenetleri bildirilmesi üzerine livâ kumandanı Salih Paşa ve erkân-ı harb reisi mîr-alâyı Ömer Bey ileriye hücûma askeri tahrîk ve icbâr ettilerse de, daha az evvelce ihtiyâr ettikleri cinnetin acı tecâribi askerin ğayretini kırmış olduğundan siperlerden fırlayarak iki baştan bir hücûm îka'ına cesaret edemedik. İşte bu vukûattaki hatâyânın esbâb-ı mûcibesine lâyıkıyla vuzûh hâsıl olmak üzere, Şakir Paşa ile erkân-ı harb binbaşısı Hamdi Bey'in ve

mîr-livâ Salih Paşa ve erkân-ı harb reisi Ömer Bey'in Esveti Nikola kayalığı hücûm-i mecnûnânesi hakkında bize takdîm ettikleri vukûat jûrnâllerinin birer sûretini dahî zikredelim.

Huzûr-i Müşirilerine

Toplarımızı ta'biye edip, her ne kadar uzak ise de Yassıtepe'ye yerleştirip aşağıki karakol mevkiine top atacağız ve birâz top ateşi ederek sol taraftan Abdurrahman Bey kumandasıyla Karaman ve Akşehir taburları gönderiliyor. Günün içinden dahî Veysel Paşa'nın çıktığı tepeye doğru hücûm gösterilecektir. Yukarıdan atılan toplar bizimdir, değil midir? **(Sayfa:39)**

Fark olmuyor. Ancak Esveti Nikola tepesinden bir iki top atıldı. Birkaç süvârî yukarı doğru gittiler; Esveti Nikola istihkâmında biraz düşman görünüyor. Fermân.

9 Ağustos 93

Şakir

Ma'ruzdur ki,

Oradan dahî müşâhede olunacağı üzere sırtın üzerinde dün asker bulunan, yani ileri karakol bulunan aşağıki tepeyi düşman ihrâk ederek iki üç bölük kadar düşman bize nazaran sol tarafta bulunan tepeden firâr etmiş ve Esveti Nikola Tepesi dahî ateş kesmiş olduğundan her ne kadar ileri karakolun firârı cümlesinin firarına delâlet etmez ise de, artık Abdurrahman Bey'in öyle uzaktan dolaşmasına hâcet görünmemekle diğer hücûm koluyla beraber yol alan çıplak tepeye yürümeleri ve fakat kendilerinin gideceği Kılıçtepe'den sol tarafa yansımış sevk eylemesi tenbîh edildi. Hüsnü Bey kumandasıyla diğer hücûm kolu dahî, Yassıtepe'nin yanından yola doğru hücûma gönderildi. Fakat topları ta'biye edecek hiçbir mevkii bulunamadı. Biz de biraz toplarla beraber ileri gidiyoruz. Fermân.

9 Ağustos 93 Şakir

Huzûr-ı Alî-i Veliyün-Ni'me-i Kumandaniye

Maruz-ı çakerleridir ki

Keşke bugünkü din kardeşlerimi sağımda, solumda şehit eden dâne ve kurşunlardan bir dânesi de bendenize isabet edeydi de efendimden bi-ğayri hakkin bu misillî tekdîri işitmeye idim! Bu hücûmdan kûlunuzun aslâ haberim olmadığını ve bendeniz ile sevk olunan Beyrut birinci talîa ve Balıkesir taburlarından Balıkesir taburunu Hacı Hüsnü Bey başında olduğu halde Balıkesir avcısı en ileride bulunan sırtın üzerinde ve ihtiyâtları dahî mezkûr sırtın vasatında durmâsını hem Kaymakam Bey'e ve hem de binbaşısına aniden söyledim. Ve Beyrut ile birinci talî'ayı dahî sırtların eteklerinde oturttum. Ve bu hareketimi livâ ve Ferik paşalara da yazdım. Ba'dü Bosna'da Abdurrahman Bey dahî iki tabur ile bizim solumuzdan ve altıncı talî'a dahî sağımızdan çıkmışlar ve o aralık yukarıda bir hücûm borusu çalındı. Akabinde bendeniz "dûr" borusunu **(Sayfa:40)** çaldırdım. Kendim dahî derhâl yukarıya çıktım. Bir de görünen mahallere kadar çıktıklarını gördüm. Ve imdâd istediklerinden birinci talî'a ve Beyrut taburlarını alıp yukarıya çıktım efendim. 9 Ağustos 93 Hamdi

Huzur- i Âlî-i Müşir-i Efhimiyeye

Yüksek taşlı tepenin önünde gördüğünüz bizim asker, siper-i mahallere yarım kurşun menzil takrîb etmiş ise de ve şiddetli hücûm boruları çaldırıldığı halde düşmanın piyade ve peşrev ateşi pek şiddetli olduğu için pek çok fedâkarlık olunuyor ise de asker bir türlü ilerlemiyor. Geride dahî henüz gelmekte olan Urfa taburundan mâidâ ihtiyât yoktur. Bunun için cephânesi ile beraber hiç olmazsa dört taburun gönderilmesi elzemdir.

9 Ağustos 93 Mirlivâ

Salih

Huzur-ı Hazret-i Müşir-i Ekremiyeye

Devletlû Efendim hazretleri

Süvâri ile irsâl buyurulan emirnâme-i devletlerinizi aldım. Bu cihetten cepheten hücûm olunmak pek müşkil olduğunu evvelce de hâk-i paya arz etmiş idim. Her ne hâl ise alây kumandanları askeri yanlışlıkla ileriye götürmüşler. Emr-i devletleri vecih ile görüp şemside sessizce kaddem ile askeri biraz geriye alacağız. Fakat ön taburunun ikâmetine kâfi barınacak mahâl olmadığından lüzûm-i mikdârını alıkoyup bâkîsini göndermek efkârımız idi. Yine herhalde arada efendimiz gider.

Pek çok hücûm borusu çaldırdım ve hatta müşîr ile birlikte çaldırdım. Yine gidemediler. Çünkü pek sarptır. Bir top tâbiyesi yaptırdım. Üç beş top attırdım ise de düşmanın mevkii yüksek olduğundan, şarapnel yağdırıyor. Hatta bir parçası dahî bendenizin yüzüme isâbet etti. Fakat hamdolsun cüz'idir. İnşallah lütf-i Hak ile muzaffer oluruz.

9 Ağustos 93 Erkân-ı Harb Mîr-alâyı

Ömer

Esveti Nikola kayalık cihetindeki Ruslara gelince, bunların mezkûr kâyâlık ilerisinde **(Sayfa:41)** Hain karbinde iki bölük kadar ileri karakolları var idi. Birinci livâ taburları ber-vech-i ma'rûz mezkûr kayalığı teşkîl eden sırta tırmanmağa başladıkları sırada Rus bölükleri karakolhanelerini bi'l-ihrak kayalığın cânip yemininden geriye çekildikleri ve kayalıkta bulunan Rus piyadeleriyle topcuları dahî ateşten fârig oldular; asker-i şâhâne hadd-ı muayyeni tecâvüzle mezkûr sâha-i hatarnâ-geh duhûl edinceye kadar ateş etmediler; ondan sonra şiddetli ateşe başladılar. Rusların bu hareketi pek müdebbirâne basiret-kârâne idi.

Asâkir-i şâhâne kayalığa tırmandıktan sonra dahî Ruslar, gerideki istihkâmlarından şiddetli top, tüfek, şarabnel ve peşrev ateşleriyle askerimizin takrîbini men-ü muhafaza-i mevkie son derece de cehd-ü ğayret eylediler. Kayalığı kısmen terke

mecbur oldukları sırada dahî bit-tekrar kayalığı tutup işğâl ederek, Esveti Nikola'da barınmaktan ve Şıpka istihkâmâtını istirdâddan me'yûsen çekilen asâkirimizi, tüfek kurşunuyla ve taşlarla, kayalar fırlatarak bit-teşyi' doğrusu vezâif-i müdâfaayı ikmâl ettiler.

Bu cihette muharebe, sabahleyin saat on ikide ibtidâr etti. Top ve tüfek şamâtası, gecenin saat ikisine kadar yâni on dört saat devam eyledi.

Hücûm-i hakîkiye mêmûr olan sağ cenâhın yâni Yerdek cihetinin harekâtına gelince, bunların hatîâtı dahî birinci livânın hatîâtından pek aşağı değil idi. Hücûm-u hakîkîye mêmûr olan mezkûr iki livâdan Veysel Paşa livâsının kıt'a edeceği tarîk daha kısa olduğundan, Yerdek cihetinin yüksek noktalarını sabahleyin saat birde Veysel Paşa livâsı işğâl etti ve sâat-ı mezkûrde o cihette dahî top muharebesine başladı. Muahharan Recep Paşa dahî livâsıyla Veysel Paşanın bulunduğu noktaya geldi; yedi tabur bila-firâr düşmanın Yerdek cihetindeki istihkâmâtına hücûm ettirdi. Lâkin hücûm eden mezkûr yedi tabur ile birlikte Recep ve Veysel Paşalardan biri bulunmak zarûri ve tabîi iken bunların her ikisi dahî gerideki noktalarda kalarak taburları başlı başlarına sevketmiş olduklarından her taburun kendi keyfine hareket etmiş olması hücûmun semerâdâr olmamasına sebebiyet verdiği gibi düşman dahî muhâfaza-i mevakîe bi-hakkin sa-î gayret eyledi. Mûma-ileyhimânın taburlar ile bulunmadıklarına ve ne vecih ile ifâ-yı vazife edegeldiklerine delâlet eden jurnallerinden birinin sûreti ber-vech-i âtidir:

Ma'ruza-i acizidir;

(sayfa:42)

Şimdiye kadar yedi tabur hücûm ettirildi ve bunlar da düşmanın iyi istihkâmına takrîb ettiler. Fakat topun ziyade çokluğuyla piyâdesi de buna müstenîd bulunmasından daha istihkâm içine giremiyorlar ve üç yüz, dört yüz hatve uzağında kaldıkları görülüyor. Şimdi bunları cesaretlendirmek ve asıl noktayı da elde etmek cihetinde bulunan birinci livâ biraz ilerlese yeminühü'l-kerim harbin neticesi me'mûl-u kavîdir. Fakat bu da yerinde

ateşle meşğûl olamamasına tevakkuf eder fermân. Mirliva

Recep Veysel

Asâkir-i şâhânenin üç dört yüz hatve düşman istihkâmâtından uzakta olduğu Recep ve Veysel paşaların bu tezkereleri mündercâtından anlaşılıyor. İşte düşman ile asâkir-i şâhâne beynindeki baid bu mesâfeden ibaret olduğu bir zamanda dahî Recep ve Veysel Paşaların kendilerinin hücûm kolu demek olan yedi tabur–ki bir livâdan bile ziyade addolunabilir- kumandasında bulunmadığını ve taburları ile saldırıp kendileri geride seyirci bulunduklarını isbât ediyor ve çünkü askerin üçyüz, dört yüz hatve uzakta oldukları görülüyor diye yazıyorlar.

Altı veya sekiz taburun bir livâ i'tibar edilmesi ve yâhûd ta'bîr-i âhirle altı veya sekiz taburun bir livâ kumandasına verilmesi, böyle bir vakitte onlara kumanda etmek için olmasına nazaran bu livâ paşaların şu vazife-i mukaddesadan tecâhülleri, taburların keyfe mayeşâ hareketlerine ve o da hücûmun neticesizliğine sebebiyet verdi denebilir.

Birinci livânın vazifesi sahte hücûm icrâsından ibâret iken muvaffakiyeti, onların ilerlemesine taalluk etmek, livâ-yı mezkûru bir hatar-ı azime ilka arzusunda bulunmak, beklenilmez bir harekettir. Bazılarının rivâyetine göre, birinci livâyı hatt-ı muayyen hârcına taharrüs eden şey, Recep paşa tarafından çaldırılmış "birinci livâ, ileri hücûm" borusu idi; diyorlar. Lâkin o vakit bize îsâl ettikleri haber, ileri hücûm borusunun Kaymakam Abdurrahman Bey tarafından çaldırılmış olması idi. Hayf ki livânın icrâsına mêmûr olduğu sahte hücûmun hücûm-i hakîkîye kalbine sebebiyet vermekle maznûn bulunan mûma ileyhima kaymakam Abdurrahman ve Hacı Hüsnü Beyler o gün şehiden vefat etmiş olduklarından ileri hücûm borusu fil hakîka kaymakam Abdurrahman Bey tarafından mı çalındı? Yoksa onlara mevkien yakîn olan Recep Paşa tarafından **(Sayfa:43)** kendi cihet hücûmunu teshîl için, öyle bir münâsebetsizliğin edilerek "birinci livâ ileri hücûm" borusu çaldırıldı da, Abdurrahman ve Hacı Hüsnü beyler bu boruyu kendi kumandanları tarafından biraz lüzûm üzerine çaldırılmış boruyu kıyas ile tekrar ettirerek, maiyetleirini ileri mi sevk ettiler?

Bu hakîkat meçhûl ve mestûr kaldı. Çünkü Recep Paşa benim emrime karşı ve hilâf-ı vazife öyle bir boru çaldırıldığını münker olduğu gibi Abdurrahman ve Hacı Hüsnü Beyler dahî şehit düştüklerinden, ileri borusuyla Esveti Nikola kayalığına ve hatar-ı meşhûde askeri sevk etmek hatâsı biz-zarûra mûma ileyhima şehitlerin üzerine muhavvel kaldı.

Veysel Paşa, Recep Paşa livâsının vusûlundan mukaddem dahî bana bir tezkere yazmış idi. Bu tezkerenin hulâsa-i ifâdât-ı, hücûm için lâzım gelen hasâil-i fedâkârenenin kendisinde bulunmadığını ma'rufdur ki sûret-i tezkere ber vech-i âtidir:

Devletlû Efendim Hazretleri

Lâzım olan en yüksek nokta ve onun ilerisinde diğer beriki, iki nokta tutuldu. Mezkûr noktalar, tamamen düşmanın istihkâmlarına karşı tüfek menzilinden uzakça ise de top muhârebesine mübâşeret olundu. Gerçi ikinci livâ daha yetişmedi ise de bulunduğumuz noktanın bir sırt âşırıdaki sırdda toplandı ve bu tarafa sarkmak üzeredir. Düşmanın kuvveti pek çok değil ise de, istihkâmda bulunduğu cihetle, kusûr elde kalan taburlar ile istihkâmdan çıkarmak, biraz müşkil gibi görünüyor.

Binâen-aleyh, Çerkez suvârîsi, bizim çıktığımız yoldan çıkabilecek derecededir ve ba'z oldukça süvârînin hareket edecek mahalleri de vardır ve arkasını alacak sûrette dahî hareket edebilir. Mezkûr suvârîden birkaç bölük i'zâm olunsa, fâideden hâli değildir ve düşman ise ikinci beklemenin yâni aşağıdan gözüken kayalı tepenin üstünde olup, aşağılarda yoktur. Bu sûrette cepheden biraz gösteriş ve yolun sol tarafındaki bıçak gibi sırtına dahî gösteriş olsa, büyük medâr olacaktır ve tensîb buyurulduğu halde, ileride bize ihtiyât olmak üzere birçok livâ gönderilmesi münâsib-i mütâlaâ kılınmış ise de icrâ îcâbı ra'yi samîi devletlerine menût olmakla ol bâbda fermân hazret men lehü'l emre gider. 9 Ağustos 93

Saat dakika livâ-yı salis

1 …. Veysel **(Sayfa: 44)**

Paşâ-i mûma ileyh gerçi düşmanın kuvvetini istiksâr etmiyor ise de killetini meâl i'tiraf, üzerlerine hücûm edeceğini dermiyân ediyor ki, kalil- el-miktar olan düşmanın hücûm hazırlığında bulunan kesir'el -mikdâr hasmına, istihkâmâtından çıkarak hücûm etmesi müstab'ed ve mahzûrlu ve hilâf-ı kâide-i harbdir. Ondan sonra paşâ-i mûma ileyh, bir iki bölük Çerkez süvârîsi ile düşmanın arkasını almak ümîdîni dermiyân ediyor.

Hâlbuki öyle dağlık bir mahalde süvârî ile düşmanın arkasını almak kâbil-i tasavvur değildir. Eğer arkasını almak imkânı var ise de, o halde piyâde taburları isti'mâl-ı lâzım idi. Yine paşâ-i mûma ileyh birinci livânın gösteriş etmesi lüzûmunu ihtiyâr ediyor ki, benim verdiğim o emr-i mevcuhanın ve plânın hükmü dahî zaten bu idi. Hayf ki ber-vech-i meşrûh bu da aksi netice verdi.

Veysel Paşa bu tezkereyi yazdığı sırada yalnız hânın berisindeki askerimizle düşman bir mikdâr top ve tüfek ateşi taâti' etmekte idi; henüz hatt-ı muayyen ma'hûd harcına çıkmamışlar idi. Bunlardan sonra Paşâ-yı mûma ileyh bir livânın dahî asâkir ihtiyâtı talep ediyor idi ki, bu talep de henüz vakitsiz idi. Binâen-aleyh ceht-i mezkûreden ve daha beklediğim karkazarlıktan bir dereceye kadar şüpheye düştüm. Belki işe yararlar mütâlâasıyla doğrusu Veysel Paşa'nın arzusuna fütûr gelmemek için, talep ettiği iki bölük Çerkez süvârîsini gönderdim. Veysel Paşa'nın maksadı bunları dere içinde sevk etmek olmalıydı.

Verilen o emr-i müveccehe ve mürettep plân mucibince birinci livânın gösteriş edeceğini ve Recep Paşa'nın vürûdunda, bilâ-te'hir düşmanın zaîf cihetinden hücûm olunması lüzûmunu ve iş'âr-i vecihle düşmanın arkasını alacak sûrette harekete sarf-ı i'tinâ ehemmiyetini ihtâr eyledim. İşte Yerdek cihetinde dahî, vazifeleri olan hücûm-i hakîkîyi matlûb vechiyle icrâ edemedikleri gibi bize de hâl ve mevkîilerinden haber vermediklerinden erkân-ı harp reisi Ömer Beyi birinci livânın ma'hûd hatîâtını tahsis için Esveti Nikola kayalığı pişegâhına gönderdiğim sırada hücûm-i hakîki kolunun da ne yapmış ve ne yapmakta olduğunun bildirilmesini emretmiş idim. Mîr-i mûmâ-ileyh dahî Recep ve Veysel Paşalara iş'âr-ı keyfiyet etmesi üzerine, mûma ileyhim adem-i

muvaffakiyetlerini ve i'zâr-ı mesrudelerini ber-vech-i âti beyân eylediler**. (Sayfa: 45)**

Saadetlû Recep ve Veysel Paşalar Hazretlerine

Bulunduğunuz cihette muharebe ne vecheyle devam ediyor? Ya'nî ne hâl kesbetmiştir ve şimdiye kadar nelere muvaffak olunmuştur? Kısacık olsun bir tezkerenin müşîr-i paşa hazretlerine irsâl buyurulmasını, taraf-ı saadetlerine arz etmekliğimi, irâde buyurduklarından arza cür'et eyledim fermân.

9 Ağustos-93 Mîr-alâyı Erkân-ı Harb

Ömer

İzzetlü efendim;

Mûharebe daha devamdadır. Daha kat'i netice bellisizdir. Livâlarımızdan yedi tabur düşmana takarrub etti. Fakat topların çokluğu ve istihkâmların iki üç kat hatlı olarak müteaddiden bulunuşu, bizim hücûm kollarını pek serbest yanına sokmuyor. Ma'mâfih, bu muhâceme eden taburlardan birkaçı ğâyetle sokuldu. Biline ki onlarla düşman istihkâmâtı meyânında yüz hatveden ziyade mesafe yoktur. Birinci liva kayalıklı taşa karîbdir. Fakat yerinde kaldı. Ne sağa yürüdü ve ne de yerinde, barınmak için istihkâm yaptı ve ne de bizi teshîlen sağa ufacık bir ormana girdi.. Ne ise ne! Elbette onca da bir hâl me'mûldur! Şu kadar ki, bizim büyük topları isti'mâla muvaffak olamadığımızdan, iş burayı buldu efendim.

9 Ağustos 93 Recep Veysel

Bu tezkerenin mündercâtından adem-i muvaffakîyete üç nev'i sebebiyet isnâd edilmek isteniyor ki birincisi düşman istihkâmâtının kesretiyle beraber toplarının çokluğu ve iki üç katlı olması, ikincisi bir livânın ilerlemesi ve üçüncüsü de bizim büyük top isti'mâlına muvaffakîyetimizdir. Birinci sebep o kadar kâbil-i i'tiraz olmakla beraber, bizce de umûr-u ma'lûmadan idi. İstihkâmâtın vücûdunu erkân-ı harbiye reisi keşfetmiş ve ihbâr-ı keyfiyet eylemiş idi. Ma'mâfih, hücûmla zabıtları kâbil-i imkân olduğu, mün'akıd olan meclis-i harbde müttefiken kabul eylemiş idi. Fi'l-hakîka buradan icrâ

olunacak hücûm netice vermeyecek ise askeri almak tabîi ve hücûm kumandanının muktazâ-yi vezâifinden idi. Halbûki aşağıda göreceğiz ki bu tezkere mündercâtını mütenâkız olarak hücûm ile imkân zabtı, yine mûma ileyhim mîrlivâ paşalar bize arz ve tervîc etmişlerdir.

İkinci sebep ise, verilen o emr-i müveccehe ve tutulan plân hâricine tecâvüz-i talepten **(Sayfa:46)** ibâret idi. Gerçi birinci livâ tecâvüzkârâne harekette bulundu ise de gördüğü bir acı tecrübe kendisini hatâlarının tashîhine icbâr etti.

Üçüncü sebep ki, büyük toplarımızın adem-i isti'mâlıdır. Bu, hüküm arazi muktezasından idi. Onun için Recep Paşa'nın göstermek istediği muhâzır ve esbâb sonradan zuhûr ve hudûs etmiş, ve vazife-i hücûmu sektelendirmiş avârız kabîlinden olmadığından böyle mehâzır ta'dâdına kıyâm, mücerred red-i mes'ûliyet için bahânecilikten ibaret idi.

Yukarıda dahî zikrolunduğu vecheyle sahte hücûm manevrâsının becerilmemesi ve hakîkî hücûmdan da muntazır olan netice alınamaması üzerine, birinci livânın uygunsuz olan hâl-i hâzırını ıslâh ile mümkün mertebe tashih-i hatîâtına bizzat kendim nasb-ı nefs ihtimâm eyledim. Hücûm-i hakîkîyi ahdedâr olan Recep ve Veysel Paşa livâlarının kumandasına ve hücûm-i hakîkînin becerilmemesi esbâbıyla ol bâbda iktiza eden teşebbüsâtın iş'ârına da Ferik Şakir Paşa'yı mêmûr ve irsâl etmiş idim. Şakir Paşa yedi taburdan ibâret olan hücûm koluna iki tabur daha ilâvesiyle tecdîd-i hücûm etti ise de Recep ve Veysel Paşalardan hiç birini, yine bu dokuz taburun kumandasında bulundurmadığı gibi, kendisi de onlarla birlikte ve geride kalıp asâkir-i muhâcime, binbaşılarla alay kumandanlarının refâkatlarında bulunuyor idi. Gerçi bu muhâcimin takımı fevkalâde sûlet ve şecâat ibrâz ettilerse de, kumanda-i vâhit üzere hareket etmiş olmadıklarından, aralarında hüküm süren intizâmsızlık, telefâtın mikdârını teksîr ve maksada vusûlü de işgâl etti. Husûsuyla sahte hücûma mêmûr olan birinci livânın sehven deruhde ettiği hücûm-i hakîkî hatâsı ba'del tecrübe tashîh olunarak geriye aldırılması üzerine, hücûm-i hakîkîye mêmûr olan Recep Paşa maiyeti dahî, onları taklîden hücûmu

terk ve te'hîr ettikleri sırada vazifelerine ircâ-ı Paşâ'yı mûma ileyh aslâ uhde-dâr olmayarak birinci livânın te'hîr hücûm etmesini kendisine bir azer-i meşrû' add ve zummeyledi.

Şakir Paşa'nın Yerdek cihetine ta'yîninden sonra gönderdiği raporun sûretidir ki bundan cihet-i mezkûrenin ne halde bulunduğu anlaşılıyor:

Huzur-ı Hazret-i Müşîriye

Devletlû Efendim Hazretleri;

Aşağıda iken gelen ihbâr, pek aynı vâkıa değildir. İkinci üçüncü livâların karşısında **(Sayfa:47)** bulunan düşman, yalnız ma'hûd süvarî tepeyi terketmiş ve birinci livânın hücûmunda gerçi biraz karışıklık olup ve ba'zı mühimmât arabası kaçırılmış ise de birinci livâ, hücûmunu te'hîr etmesiyle, diğer mevâkî haliyle kalmıştır. Esveti Nikola tepesinin altından bu tarafa top atılan noktada düşmanın bir iki kat istihkâmı ve hayli piyâde askeri vardır. Hücûma mukâbil, istihkâmlardan çıkıp piyadelere mukabele ediyor. Gerçi istihkâmın yüz elli adımına kadar bizim piyâdeler ateş etmekle beraber ikinci hat olarak geriye yaptığı istihkâmlardan dahî gülle yağdırıp hücûma mümmânet etmektedir. Düşman, yerinde kuvvetli ve istihkâmları metin topları külliyetlidir. Bizim dağ topları ancak vâsıl olabiliyor. Şu hâl ile bu işin öyle kolaylıkla müyesser olmayacağı der-kâr ise de ma'mâfih hücûm kollarına iki tabur daha ilâve edilerek bir daha tecrübe olunmak der-kârdır. Birinci livâ toplarının önünde hendek yoktur. Esveti Nikola tepesinin kayalığı gerçi sarp ise de, sağ taraftan mâni yoktur; fakat bilmem ama herhalde büyük topların bir sûretle isti'mâlı la büdd görünüyor. Fermân.

9 Ağustos 93 Şakir

Şakir Paşa'nın bu tezkeresinde düşmanın kuvvetçe biraz mübâlağalı davranmış olduğu görülüyor ve hücûm-i hakîkî kolunun ifâ-yı vazifeyi beceremediklerini tezkere-i mezkûre mealî ifhâm ediyor. İşte yevm-i mezkûrun akşamından sonra gece saat ikiye kadar, bu cihette dahî iki tarafın top ve tüfek ateşi devam etti. Asâkir-i şâhâne bazı

noktalarda düşman siperlerine yüz ve yüz elli ve hatta altmış hatve kadar yaklaştı ise de, hayf ki hücûm manevrâsı mahirâne isti'mâl olunamadığından, bu kadar takrîb, telefât-ı teveffürden başka bir netice vermedi. Halbûki muhâcimlere nazaran düşman kuvvetli değil idi.

Nihayet on tabur düşman var idi. Gerçi Recep Paşa bizim hücûm-i hakîkîye mêmûr olan on altı taburun ancak yedi taburunu istîmâl etmiş ve birinci livâdan yanlışlıkla altı tabur dahî ber-vech-i mârûz harbe girişmiş olmakla Ağustos'un dokuzuncu günü doğrudan doğruya Şıpka'ya taarruz eden mikdâr-ı asâkir-i şâhâne on üç taburdan ibâret demek olur.

Muahharan Yerdek cihetine iki ve Esveti Nikola kayalığı cihetinde iki tabur daha inzimâm etmiş olmakla cem'an on yedi tabur bugün taarruzaya dâhil oldu, denebilir. Lâkin **(Sayfa:48)** bu on yedi tabur, benim tertîbim vechiyle Yerdek cihetinden taarruz etse yânî hücûm-i hakîkîye mêmûr ve Recep Paşa kumandasına mevdû taburların hamlede ve kumandanları da başlarında olarak ifâ-i vazîfeye bezl-i ğayretle Rusların cânib-i yesârında vakî dere içinden düşmanın arka tarafına doğru taarruz eyleseler idi, düşman killet miktarı hasebiyle her noktayı müdâfaaya kudret-yâb olamayacağından bir netice-i hayziye zuhûr edebilir idi. Hayf ki hücûm-i hakîkî kumandanı sahte hücûma mêmûr birinci livânın hayali olan muvaffakiyetini kendisine delîl ittihâz etmek gibi vâhimlerle vakit geçirerek kendi vazifesinde ihmâl-i teğâfûl etti.

Bana gelince verdiğim o emir ve ta'limâtın ve taarruz plânının becerilememesinden fevk-al-had müteessir olduğum gibi, birinci livânın tuttuğu mevkî hatarnak dahî nazar-ı dikkatimi o tarafa sarfa icbâr ettiğinden ve Recep Paşa'dan aldığım haberler ise "muvaffak olduk idi", "olacak idik" gibi mâlâyâni kelâmlardan ibâret olub gerçi Şakir Paşa'nın Yerdek cihetine vusûlünden sonra hakîkat-ı hâlî, sûret-î mezkûr tezkeresiyle anlatmış ise de ondan sonraki bir tedbîr-i cedîd ittihâzına da akşamın takrîbi hasebiyle vakit nâ-müsâid olduğundan ve her iki tarafta da asâkir-i şâhâne düşmana yüz yüz elli hatve bir baidde bulunup bunca şühedâ ve mecrûhin vererek hâsıl ettikleri bu

mertebe-i takribi boş ve boşuna feda etmek abes görûneceğinden ğurûb-i şemse muntazıran her iki tarafına alâ hâlihi ibkâsından başka bir çâre-i dîğer düşûnemedim. Şakir Paşa yevm-i mezkûrun netice-i hareketiyle mâlûmât-ı mahalliyeyi bâhis, gece saat üçde tezkere-i âtiyetiz-zikri yazarak irsâl etti.

Ma'ruzdur ki;

Düşmanın vaziiyyeti kuvvetli olub, bu gün hücûm için gönderilen taburlar ise daha ileri hareket ederken, düşmanın top ateşine uğrayıb birbirine girmiş olmakla, bunların dâire-i intizâma alınmasına, zâbıtânı tarafından gayret olunmakta ise de birâz müşkülce olduğunu şimdi, Mazhar Bey geldi haber verdi.

Bunların karşısına büyük top konmadıkça, istihkâmlardan piyâdemiz aleyhine kullanılan on beş kadar top göz açtırmamakta olmasına nazaran bu gece bel gibi olan sırtın münâsib noktalarına istihkâm yaptırılması üzere Mazhar Beye iade olunacaktır. Bena-berin, birinci bulunduğu ve üzerinde siyah bir şey bulunan geriki yeşil tepenin üzerine, mümkün ise bu gece, münâsib istihkâm yapılıp, bir batarya top yerleştirmek ve buraya dahî yarın erkenden Kozluk yolları **(Sayfa:49)** tasviye ettirilerek ve buraya vaad buyurulan dört tabur piyadeye çekdirilerek buraya gönderilmek, düşman mevâkîine hücûm-u tashîl edebilecek tedâbirden idi ki takdîr kılındı. Düşman gereği gibi kuvvetlidir. Pek kolaylıkla yerinden kımıldamayacak gibi görünüyor. Burada külliyetli yaralı ve bir hayli de şehit olduğu söylenmekte ise de, henüz mikdârı muayyen değildir. El hâsıl bu işin tavsiyesi pek suhûletli olamayacağı heriflerin gösterdikleri sebâttan anlaşılıyor. Şu kadar ki askerin ğayretine henüz fütûr gelmediğini Mazhar Bey söylüyor. Fermân

Leyl: saat 3 Veysel Recep Şakir

İş bu tezkerenin mealinden anlaşılacağı vecih ile hücûm-i mukarrerin becerilememesinden sonra dahî, Şakir, Recep ve Veysel paşalardan hiçbiri asâkir-i şâhânenin yanına gitmeyip, asâkir-i mezkûre ile birlikte bulunan erkân-ı harb binbaşı Mazhar Bey, kendilerine ne ma'lumât îsâl etmiş ise bize de onu arz ediyorlar. Gerek bu ve gerek bundan mukaddemki jûrnâllerde, asâkir-i muhâceme refâkatlerinde büyük top bulunamaması mân'a-î muvaffakiyet olarak gösterilmiş idi. Halbûki oralara sahrâ topu çıkarmak hemen mahâl hükmünde bulunmuş olduğu halde taburlara çektirerek leyle-i mezkûrede altı kıt'a sahrâ topu çıkarmaya teşebbüs ettim. Şakir Paşa'nın bu tezkiresinde dahî, düşmanın kuvvetli olarak gösterilmesi beni tereddüde düşürmekle, Ruslar şâyed kuvve-i imdâdiye almışdırlar mütâlaasıyla tecdîd-i tedabire kendimi mecbûr gördüm.

İşte ağustosun dokuzuncu günü, en ziyade mu'tarazun fih olan Esveti Nikola kayalığı hücûmu, vermiş olduğum o emr-i mevcûha hilâfında olduğu gibi hücûm-i hakîkîye mêmûr olan Recep Paşa kumandasındaki taburların da, kumandan-ı mûma ileyhin takayyüdsüzlüğü seyyiesiyle, bunca şehîd ve mecrûh vermekle beraber vazifelerinde kasr kalmaları, Şıpka muhacimlerini bir sû-i tedbîr şaâbe-i te'yîbi altında bıraktı ve hakîkat-ı hâle ğayri vâkıf inzâr-ı sathiya ashabı dahî, bu ta'yibâtı, benim zâtıma hasr ve kusûr ile bir büyük haksızlıkda bulundular. Hücûm-i hakîkîye mêmûr cihetten gelen raporların hülâsa-i ifâdâtında, adem-i muvaffakiyet esbâbından biri ve belki başlıcası büyük sahrâ toplarının isti'mâl olunamaması ve düşman top ateşlerinin piyadelerimiz üzerine hasr-ı şiddet etmelerini mûcib ve bu da hücûmun kemayelik-i icrâ olunamaması ve âsâkir-i şâhânenin top ateşlerinden ve husûsuyla peşrev-i şarapnellerden başlarını çıkaramamalarını müntic bulunduğunu göstermekle, buna **(Sayfa:50)** çaresizlik olmak üzere, Ağustos'un onuncu gecesi, dört tabur askere altı kıt'a sahrâ topu bit-terfîk, hem yolları top mürûrûna sâlıh olacak sûrette tavsiye ve hem de topları ipleri ile çektirmeğe mübâşeret ettim. Lâkin Şıpka Karyesi'nden Yerdek süvarî tepesine kadar olan dağ yolu hem ğayet dik ve hem de bir saatten mütecâviz bir mesafe-yi muhît olmakla topları çekmeğe mêmûr olan taburlar ancak Ağustos'un onuncu günü akşamı ikmâl-ı vazîfe edebilirler ve topların en yüksek olan suvârî tepeciğe kâmilen tâbiyesi ise on birinci

günü sabahı ancak mümkün olabildi.

Ma'mâfih benim Yerdek cihetinden bir iş görülebileceğindeki ümîdim bir dereceye kadar kesb-i zaaf eylemiş idi. Gerçi vârid olan raporlarda kat'i ümîd-i câlib iş'ârât yok idiyse de verdiğim emrin harfiyyen icrâsında görülen rehâvet bir mertebe infiâl ve fütûrumu da'vet etmişti ve Yerdek ciheti muvaffakîyetinden o kadar ümitvâr olamamakla beraber, Ağustos'un onbirinci günü için tasarladığım taarruz hareketine cehd-i mezkûrenin ve o cihete sahrâ topları ta'biyesinin hayli dâhili olabileceğini hesaplamış idim. Binâen-aleyh mezkûr topları raporlar münderecâtının te'sîr-i ihtârâtı olmaktan ziyâde, onbirinci günü icrâ edeceğim taarruzu teshîl için göndermiş idim.

İşte Ağustos'un onuncu gecesi, bir taraftan topları sevk ettiğim sırada, Yerdek ve Esveti Nikola cihetindeki taburlara da düşman mermisinden mahfuziyetleri için oldukları yerlere siperler inşâsını emretmiş idim. Binâen-aleyh, bu gece taburlar oldukları mahallerde siperler inşâsıyla iştiğâl eylediler.

Erkân-ı harb mîr-alâyı Ömer Bey, Ağustos'un onuncu günü ales-seher düşman istihkâmına pek yakın bulunmaktan cesaretlenerek, bir iş görürüm hevesiyle, Esveti Nikola kayalığına bir hücûm tecrübesi icrâ etmek istediyse de, düşmanın yağdırdığı şiddetli ateşten dolayı, askeri siperlerden bir hatve bile ileri götüremediğinden, bu teşebbüsünden mecburen ferâğat etti. Gerçi bu tecrübede şehîd ve mecrûh vermediyse de, artık Esveti Nikola kayalığından hücûm ihtimâlinin imkânsızlığına bu vesile ile kanâat-ı tâmme hâsıl etmiş oldu.

Ömer Bey'in bu hareketi, benim rızâm ve muvaffakatım münazzam olmadığı için yolsuz idi. Çünkü benim bugün için gönderdiğim emir, herkesin olduğu yerde kalmasından ve bulundukları siperlerden düşman ateşlerine mukâbele etmelerinden ve husûsuyla düşman ateşine en yakın bulunan Esveti Nikola **(sayfa:51)** kayalığı yanındaki taburların biraz daha geri alınmasından ve düşman ateşinden mahfûz olacak mevkîe çektirilmesinden ibâret idi. Mezkûr taburların geri aldırılması mahzûrundan bâhis Ömer Bey'in gönderdiği âtiyüz-zikr jûrnâl üzerine, yerlerinde kalmasına muvâfakat etmiş idim.

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Ekremiyeye

Ma'rûz-i kemterleridir ki,

Esveti Nikola istihkâmına pek yakın olan birinci ve altıncı talî'a ile Karaman, Akşehir, Balıkesir ve Beyrut taburlarının geriye çekileceği emirnâme-i devletlerine cevâben arz olunmuş ise de, muahharan birçok mahzûr ve mânialar görüldüğünden, Salih Paşa ile bil istişâre, oldukları mahalde bıraktık. Çünkü, birinci mahzûr, askeri geriye alsak, on taburun muhâfazası için geride münâsib mahal yoktur. Aşağı ovaya indirsek Maâzâh Teâla askeri kendimiz ric'ata alıştırmış olacağız ve hem de askerin korkusu kaçacak ve düşmana ğurûr gelecek ve yarınki işimiz suûbetli olacak; bunun için mezkûr taburların bulundukları mevkîiler, gerisinden daha muhafazalıca olduğu için geriye almak fenalığını ihtiyar etmedik. Fakat cephânelerini ziyâdesiyle gönderdim ve bir tabur da imdâd olarak Kula taburunu gönderdik ve bu gece dikkat ve basîret üzere bulunmalarını ve karakollar çıkarıp etraflarına siperler yapmalarını, binbaşılarına yazdım, tenbîh ettim.

Yarınki gün şafakla beraber, bizim taburların edeceği hücûmu, ikinci ve üçüncü livâlar dahî himmet edip; ilerleyip teshîl ederler ise, avn-i hakla düşman bir saat dayanmaz; bir de bizim solumuzda, bıçak sırtı şeklindeki silsilede, bir yol var; Aykırıcebel'e çıkıyor, oradan Çerkezler gönderildiği halde düşmanın arkasına çıkar ve tehdîd eder. İşte arzolunduğu vecihle bizim taburlar ales-sabah tüfekle hücûma müheyyâ kılınmış ise de ikinci ve üçüncü livâların dahî bizim gibi tüfekle hücûm etmeleri için emr-i devletleriniz lâzımdır. Yaralıların gönderilmesi için yüz kadar mikâr-i irsâlî müsterhâmdır. Ol bâbda emir ve fermân hazret men lehû'l emrindir.

10 Ağustos 93

Erkân-ı Hârb Mîr-alâyı

Ömer **(Sayfa:52)**

Bunun üzerine, yevm-i mezkûr için hiçbir harekette bulunmamasını müekked emr-i âhir gönderilmekle mîr-i mûmâ ileyhe dah'i akşamüstü iş bu jûrnâli takdîm etti.

Devletlû Efendim Hazretleri;

Bugünkü muharebemiz, istihkâmlar içinde devam ediyor. Bizimkilere yaptırdığım siperler arkasında seyrekçe nişân alarak, düşmanın istihkâmı içine ateş ettiriyorum. Düşman ise bizim askerin bir neferini bile göremiyor; ezbere tüfek atıyor. Bizim asker, bu cihetten yalnız ilerleyemediği gibi düşmanın dahî istihkâmı dışarısına hücûmu ihtimâlden baîddir. Zîrâ ğâib eder fermân.

10 Ağustos 93

Ömer

Erkân-ı harb Mîr-alâyı Ömer Bey, mezkûr jûrnâliyle taburların geri aldırılmasını arz ve ihtâr eyledi ise de, taburlar düşman ateşinin taht-ı te'sîrinde bulunmasından dolayı merak ederek, bunların bulundukları nukâttan ihtiyâta kadar onuncu günü akşamından sonra râh-i mestûr inşa ettirilmesi ve telefâta sebebiyet verilmemesi hususunu mir-i mûmâ ileyhe emrettim. Fakat, âtiyüz-zikr rapor ile mûmâ ileyh benim fikrimi icrâca da müşkülât göstererek ve ertesi onbirinci günü o taşlıkta icrâsı ğayri kâbil mütâlaât-ı sarf eyledi. Ömer Bey'in ol bâbda yazdığı jûrnâlin sûreti budur:

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Ekremiye

Ma'ruz-i Kemterleridir ki;

Süvârî ile irsâl buyurulan diğer bir kıt'a emirnâme-i devletlerinizi aldım. Bir amele taburuyla iki cebel topunu Rasim Paşa için taraf-ı devletlerine gönderdim. Askerimiz siperlerde pek güzel barınıyor. Râh-i mestûr inşâsına pek lüzûm yoktur. Çünkü, asker ihtiyâta gelmek için yol buluyor.

İhtiyâta kadar rah-i mestûr inşâsı pek uzun ve müteassırdır. Siperler ise birbirine muttasıl bulunduğundan, râh-i mestûr iktizâ etmiyor. İkinci ve üçüncü livâlar, hücûmundan biraz evvelce **(sayfa:53)** bize de haber gönderseler de biz de bu taraftan bir anda hücûm etsek, düşman şaşırmış olur ve zabtı suhûletli bulunur. Bu da iradenize muhtaçtır. Mümkün olur ise, gece hücûm için istihkâma muvaziler hafrettireceğim.

Fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

10 Ağustos 93 Mîr-alâyı Erkân-ı Harb

Ömer

Ağustos'un onuncu günü, tarafeyn, yâlnız siperler arkasından tüfek ateşi ve top endâhtı ile ve mermi tecrübeleriyle vakit geçirdiler ve bugünün gecesi dahî yine seyrek seyrek tüfek ateşi devam etti ve arasıra her iki taraf top dahî attılar.

Ağustos'un on birinci günü için tasavvurunda bulunduğum taaaruz plânına gelince, Yerdek ciheti kuvvetine bir mikdâr daha kuvvet zammederek ceht-i mezkûre taburlarını düşmanın sol cihetine doğru daha bir mikdâr yayılmakla beraber, Buzlucatepe ile Esveti Nikola silsilesini fâsıl olan dereden bir kuvvetli taarruz kolu sevk ile, düşmanın sol cenâhı gerisini almağa çalışmaları ve düşmanın sağ cenâhına müsâdif olan Aykırıcebel tarafından ilerletilmesi makrûr bir livâ askerin dahî, Gabrova caddesini zabt ile Esveti Nikola istihkâmâtındaki askerin hatt-ı ric'atını kat'a vusûllerini zabta çalışması ve bu iki cihetin melhûz olan muvaffakiyeti irâe âsâr edip de düşmanda perişân-ı ve ric'at-ı emârâtı his oluncaya, düşmana en yakın bulunan Esveti Nikola Kayalığı altında bulunan asâkir-i şâhânenin dahî hemen kayalığa tırmanarak, düşman siperlerini zabta ve düşmana şaşkınlık vermeğe müsâraat eylemesi ve düşmanda sebât emârâtı anlaşılacak olursa, o halde muhâsara tahtına alınması mevâd-i esâsiyesinden ibâret idi.

Bu tasavvur ve plânın icrâsı için, Ağustos'un onuncu günü Veysel Paşa Buzlucatepe silsilesiyle Esveti Nikola silsilesini fâsıl olan dere içine ve sağ tarafa yâni düşmanın sol cenâhı gerisine on tabur ile sevk edilerek, onbirinci günkü taarruz plânı için iktizâ eden mevakî' tutturuldu ve Yerdek ciheti kuvvetine dahî beş tabur daha ilâve edildi. Bugün ve bu gece, Yerdek cihetine gönderilen altı kıt'a sahrâ topunun çektirilmesi ve ta'biyesiyle cihêt-i mezkûr taburları iştiğâl ettiler ve bu cihetin hücûm plânını noksansızca tatbîk ve icrâ için, Ferik Şakir Paşa'ya emr-i ekid verdim. Esveti Nikola Kayalığı cihetinde erkân-ı harb reisi Ömer Bey tarafından inticâb olunan noktalara dahî dört kıt'a sahrâ topu

(sayfa:54) gönderilip Aykırıcebel silsilesiyle Esveti Nikola silsilesinin arasını fâsıl olan dereden, Aykırıcebel'den sevki makrûr taburların sağ cenâhı ilerisini muhâfaza etmek üzere bir tabur sevki olunması ve kayalığın altına da ertesi günkü hücûmda intizar olunan fırsattan sûr'at ve suhûletle istifâde için, o gece saat beşte vukû' bulacak husuf-i külli-yi kamerde kayalığın altına da iki tabur asker sevkiyle yatırılması emrini, o gün birinci livâ cihetinde bulunan erkân-ı harb reisi Ömer Bey ile livâ kumandanı Salih Paşa'ya verdim ve bugün mîr-i mûmâ ileyh, Aykırıcebel tarafından düşmanın sağ cenâhını ihâtâ imkânını anlamak için keşfe mêmûr edildi. Onbirinci günkü taarruzdan maksadım dokuzuncu günü edilen hatânın tashîhîyle nukât-ı lâzımâyı elde etmek ve telefât-ı külliye vukûuna meydan vermeksizin Şıpka nukâtına hâkim olacak yerleri elde edip Şıpka'daki Rusları taht-ı muhâsarada bulundurarak açlık ve mühimmâtsızlık sevkiyle teslime icbâr etmek idi. Gerçi Şakir, Recep ve Veysel paşalar iş bu atiyüz-zikri jûrnâl mûcibince onbirinci günkü hücûmun yine bir şiddetli hücûm olması re'yinde bulundular ise de, bu kadar telefât vermekten ise, düşmanın etrafını hasr ile matluba vusûl imkânı elde bulunduğundan ben o imkândan istifâde etmek i'tikadında idim. Binâen aleyh Şakir, Recep ve Veysel paşaların ol bâbda yazdıkları raporu leffen erkân-ı harbiye reisi Ömer Bey'e gönderdim ve kendim de zîrine rapor-i mezkûr hükmünü bir mertebe ta'dîl eder mütâlaât yazarak muhâsara tedâbiriyle iştiğal tavsiye ettim ki mîr-i mûmâ ileyh dahî re'yi mezkûru tasdîken varaka-i âtîyeyi yazdı.

Ağustos'un onbirinci günü icrâsını tasmîm eylediğim taarruz için Şakir, Recep ve Veysel paşaların gönderdikleri rapor sûretidir.

Ma'ruz-i Kullarıdır ki;

Düşmanın gerisinde bulunan ve bugün verdiğimiz karâr vecihle bu taraf-ı hattının sağ cenâhı karşısına düşmanı ma'hûd siyah tepeye hücûm için yollarını ve geçeceği mahali görmek üzere Veysel Paşa bizzat keşfe gitmişti.. Şimdi geldi. O taraftan münâsip bir yol bulup ve hücûm mahallini ve tarîkini harekete müsâade görmüş ve hatt-ı ric'atını muhafaza edecek mahali dahî kararlaştırmış olmakla İnşâllah Teâlâ yarın saat onda evvel

emir de Veysel Paşa tarafından, yâni bizim hatt-ı harbin sağ başında hücûma ibtidâr olunacak ve bunlar hücûma başladığı gibi hareketin ittihâdı için şimdi önümüzde bulunan on taburu birinci livânın dahî artık düşene kalkana bakmayarak be-hema-hâl **(sayfa:55)** hücûm etmeleri lâzım gelir. Maâzâllah Teâlâ bu ittihâda halel gelip de düşman ferce bularak sağ baştaki taburları ric'at ettirir ve Esveti Nikola tepesi dahî ele geçirilmez ise, artık vaziiyyetimizi muhâfaza etmek müşkîl olabileceği nezd-i müşîrlerinde müstağni-i tafsîldir. Benâ-berîn sabahleyin livâ-i mezkûrun be-heme-hâl hücûm ile mezkûr tepeyi zabt eylemesi, yâni sağ cenâhın hücûma başlamasında artık tereddüd etmeyip, fedâkârlık ihtiyârıyla hücûmu kuvvetlendirmesi lâzıme-i hâlden olmasıyla, ona göre emr-i i'tâsı mütevakkıf emir ve irâde-i müşîrîleridir. Burada bulunan toplar dahî, cümlesi ol vakit şiddetli ateşe başlayacağından, birinci livânın hücûmu dahî oldukça teshîl ettirilmek makrûrdur.

Birinci livâ hakkında her ne gûna tedbir fermân buyurulmuş ise, buraya dahî mâlûmât-ı ihsân buyurulması mutazarru'dur. Saat 10'da hücûma başlayacak denmekten maksad o saatte tüfek atılmağa başlayacak demek olup hücûm biraz sonra onu ta'kib edecektir. Birinci livânın hücûma başlaması diğer livâların hücûma başladıkları zamanda olmak lâzım geleceği îzâh olunmak üzere olunur. Ol bâbda emir ve fermân hazret men lehu'l emrindir.

10 Ağustos-93

Saat	dakika			
10	45	Recep	Veysel	Şakir

Erkân-ı harb reisi Ömer Bey'in yevm-i mezkûr taarruzu ile, Aykırıcebel keşfi ve Esveti Nikola Kayalığı ciheti için takdîm ettiği raporların sûretleridir:

Beşinci Livâ Kumandanlığına

Saadetli Efendim Hazretleri;

Müşîr Paşa hazretlerinin matlûbları olan noktaya dört topluk bârbata yaptırdım.

Livâ-yı âlinizde bulunan büyük sahrâ toplarından dört adedinin, hâmil tezkere-i âczi Urfa taburu beşinci bölüğü melâzım-ı evveli Mahmud Efendi'ye teslîmen ve dört bölük dahî muhafaza terfîken, birinci livânın olduğu silsile üzerine serian irsâl buyurulmaları ma'ruzunda irade efendimindir. 10 Ağustos 93

Mîr Alayı Erkân-ı Harb
Ömer

Haşiye

Muhâfız katılması lâzımdır; zîra yolların ba'zı yerinde yardım ister**. (sayfa:56)**

Huzûr-ı Hazret-i Müşîr-i Ekremiye

Ma'rûz-i Kemterâneleridir ki

Bulunduğumuz silsilenin sol tarafındaki dere içinde bir hücûm kolu sevk ve tertib olunabilmek imkânı müzâkere ve icrâ için, Mehmet Ali Efendi bendeleriyle emirnâme-i âsfâneleri geldi. Mutâlaa ve fermân devletleri aynı isâbettir. Çünkü, mezkûr dereden giden patika tarîki hem mahfûz ve hem de Aykırı dağına bıçak sırtı şeklindeki dağdan giden yol ile birleşeceği zannolunuyor. Fakat dere içinden gidecek kol, şuna dikkat etmelidir ki, ortada derenin ve bölük ikiye ayrıldığı mahalden sol taraftaki dere ve yol ile gitmelidir; çünkü sağ taraftaki dereden giden tarîk, düşmanın ordugâhına giden tarîk olup, buna nazar Esveti Nikola tepesinde tâbiyeleri vardır ve bu soldaki dere içinden gidecek olan kol, kuvvetlice olursa, Aykırı dağı koluyla birleşmeyip, Aykırı dağı çıplağının sağındaki ormanlı bölge ortasına doğru ve gidip orada bir mevkî' tutmak ihtimâli dahî varid-hatardır. Dere içinden gidecek taburlar, kaç tabur olacak ve kangı livâdan gidecek, buna dair emirnâme de serâhat yok ise de, şayet birinci livâdan gitmesi irâde buyurulur ise, nihâyet bir tabur daha verebiliriz. Çünkü altı tabur birinci hatta olup geriye çekilmesi mümkün değildir. İkinci hatta dahî ihtiyât iki taburumuz vardır. Dere içinden gidecek taburlar ile kağnı zabıtın gideceğinin irâde buyurulması müsterhâmdır. Fermân Hazret-i men lehü'l emrindir. 10 Ağustos-93

Ömer Salih

Huzûr-ı Hazret-i Müşîr-i Ekremiye

Ma’rûz-i Kemterleridir ki

Emirname-i devletleriyle melfûfu olan Şakir Paşa’nın kâğıdı bugün saat birde vâsıl oldu. Düşmanın kuvvetli olduğu dünkü gün meydana çıkmış olduğundan ve fermân-ı devletleri vecihle muhâsara usûlünden başka çare olmayıp muâceme faidesiz telefât-ı kesire-yi beyhûde-i mûcib olacağını tamamıyla anlamış olduğumdan, şevkle edilecek hücûmu te’hîr ve teennî eylediğimi, Akşehir kolağası vasıtasıyla takdîm eylediğim bundan evvelki arîzamda tafsîl eylemiş idim. Şakir Paşa Hazretlerinin buyurdukları siyahlı tepeden düşmanın istihkâmı **(sayfa:57)** görülmez gibi tahattür-ü âcizi oluyorsa da, yine şimdi gidip keşfedeceğim; müsâid ise, bir bataryalık siper yaptırıp ihtiyât livâsından topları getirip ta’biye ederim. Fakat usûl-i muhâsara için be-hema-hâl bizim solumuzdaki silsileden üç dört tabur, biraz süvârî ile gidip, Aykırıcebel’i elde etmesi ehem ve elzemdir ve mezkûr belde, bir tâbiyesi görülmekte ise de, dere önünde ve civârında kimseler gözükmüyor. Şâyed oraya kadar gidemeseler de bizim hizâllarımızda bulunacak olsalar bile yine düşmanı tehlikeye ilkâ eder; çünkü o cihetten istihkâmlarının arkası açıktır ve cebel toplarıyla dökülecektir. Bu halde bendeniz buradan bir tabur ile iki adet cebel topunu gidecek olan taburlara verebilirim. Buraya seyyar topu celbederim ve bunların icrâsı için veya sûret-i aher tertibâtı için emir devletinizi beklerim. Fermân hazret-i men lehü’l emrindir.

10 Ağustos 93

Mîr Alâyı Erkân-ı Harb

Ömer

Huzûr-i Müşîr-i Ekremiye

Düşman bizim solumuzda bulunan silsilenin herhangı bir noktasına ve hususen Aykırıcebel’de bulunan tâbiyesine bir top vaz’ edib bize doğru atacak olursa,

bulunduğumuz silsilede bir nefer bile barınamaz. Bu cihetle, evvelce arzettiğim misillû, cihet-i mezkûre bir müfreze irsâl buyurulması tahattur âcizi olmakta ise de yine irâde efendimindir. Çünkü düşman, cihet-i mezkûrdan havfından, dünden beri dâima ol tarafa tâbiyeler yaparak, Esveti Nikola mevkiini tahkim etmekte olduğu görülmektedir. Bu cihetle, Aykırıcebel tutulduğu anda her halde düşman Esveti Nikola tepesini terkedecektir. Şayed cihet-i ma'ruza gönderilecek elde ihtiyât taburu mevcûd değil ise, Rasim Paşa'nın Sofular cihetine serian i'zâm buyurulmasına dair irâde-i devletleriniz olur ise ve yahûd bir iki tabur ile Çerkezler ve başıbozuklar gönderilir ise yine matlûb hâsıl olur. Fermân 10 Ağustos 93

Ömer **(Sayfa:58)**

Ağustos'un onuncu günü akşamından sonra altı tabur asker ve üç kıt'a dağ topuyla Mîrlivâ Rasim Paşa ve mîr-alâyı Necip Beyi Aykırıcebel'e sevk ve ta'yîn eyledim ise de, yevm-i mezkûr gecesini Aykırıcebel'e çıkan sırtın yamacında ta'yîn ettiğim bir noktada geçirmelerini ve ales-seher Aykırıcebel'deki Rusların redût istihkâmını zabt ile ilerlemeleri emrini verdim. Emr-i mezkûr mûcibince Rasim Paşa dahî gitmeden Aykırıcebel yamacındaki ormanlıklara yerleşti. Sabahın vürûduna intizâran ve ateş dahî yakmaksızın o geceyi gizlice ağaçlıklar içinde geçirdi.

Rasim Paşa'yı bu vazifeye ta'yinden maksadım Paşa-yı mûmâ-ileyhin kable'l-istilâ Şıpka kumandanı bulunması hasebiyle arazice ve sevkîyatca ma'lumât-ı mevkiyesinden istifâde arzına müstenid idi.

İşte Şıpka'nın cihat-ı selasesinden icrası lâzım gelen harekâti ber-vech-i meşrûh tertîp etmiş idim. Vaktâ ki Ağustos'un onbirinci günü sabahı oldu, hemen ortalık ağarmak raddelerinde ve daha saat sabahın 10'una gelmiş idi ki Yerdek'te sağ cenâhımız karşısında vakî Rus askeri bulundukları siperlerden dışarı atılarak asâkir-i şâhâne aleyhine bir hücûm-i nümâyiş icrâ ettiler ve gördükleri şiddetli ateş üzerine ric'at ederek yine siperlerine sokuldular.

Hücûm-i hakîki vazifesini uhdedâr olan Yerdek ciheti bugün iki kola ayrılmış idi.

Biri sağ kol nâmında ve Veysel Paşa kumandasında olup Rusların sol cenâhı gerisini almağa mêmûr idi. Merkez kolu dahî Esveti Nikola Kayalığı altındaki birinci livâ taburları idi ve böyle sağ, merkez ve sol cenâh kolu nâmları tahtında müteşekkil bir hatt-ı harb mütearrızının kumandasına Ferik Şakir Paşa ta'yîn kılınmış idi. Lâkin bu cihetin hareketi, Veysel Paşa'nın ta'yîn kılınan bir dereyi geçip karşısına çıkacak sırtı tutmağa muvaffakiyetinden sonra ibtidâ edeceğinden ve her kolun icrâ edeceği harekât-ı harbiyeyi, zaten Ağustos'un onuncu günü bizzat Yerdek cihetine çıkarak ira'e ve tahsîs eylediğimden, verdiğim o emr-i ta'limâtın sabahın saat on ikisine kadar zuhûr-i ahkâmına muntazır olduğum halde bir eser görememekliğim üzerine yaver-i hazret-i şehriyârı kolağası Faik Bey'i Veysel Paşa ise beraberine alacağı topları vaktiyle celbetmediği gibi yamaçta vakî düşmanın gizli siperleri **(Sayfa:59)** dahî kendisini işgal ettiğinden düşmanın sol cenâhı gerisini almağa maksûr olan vazifesini Hüsn-ü ifâ edemedi ve kendisinin taraf-ı yesârında bulunan merkez ve alel-husûs Esveti Nikola Kayalığı altındaki sol cenâh kolu ise zaten bunların hâsıl edecekleri muvaffakiyetinden istifâde üzerine haraket etmeleri lazım iken onlar da Veysel Paşa taburlarıyla birlikte taarruza giriştiklerinden ve hedef-i taarruzları amîk hendekleri ile munfasıl ve mevaki-î sun'iye ve tabîîye ile mahfûz siperler olduğundan bit-tabii hücûmlarında onlar da muvaffak olamadılar. Veysel Paşa'nın bu babda Ferik Şakir Paşaya yazdığı jûrnâlin sûreti ber-vech-i âtidir:

Ferik Saâdetlü Şakir Paşa Hazretlerîne

Saadetlû Efendim Hazretleri

Taburlar, toplar ile geç vakitte geldiğinden, hareket gece kaldıysa da sevk olundukları nokta-i ma'lûmaya varmaksızın, düşmanın gizli siperleri olduğu cihetle, mezkûr siperlerden harbe başlanmış ve asâkir-i şâhâne-i dilirâne hücûm ile mezkûr siperlerden birisini zabt edilmiş ise de, maksâd olan asıl toplu istihkâmın altında müteaddid siperleri olduğundan, düşman mukâvemet ve sebât ediyor ve orası açık bir mahâl olduğundan açıktan açığa hücûm etmek biraz müşkülce görünüyor. Bizim taraf toplarından ise, düşmanın istihkâmına bir zarar ettirilemedi ve sâir livâlarda lâzım olduğu vecih ile hücûma muvaffak olamadı. Şimdi Hüsnü Beyden aldığım tezkereye göre, zâbıtân ve efraddan haylice şehîd ve yaralı olduğunu yazıyor ve cephâne de istiyor. Gerçi taburların ihtiyât cephânesi gönderilmiş ise de edilen ateşe göre, daha lüzûmlu olacağı der-kâr bulunduğundan, geride bulunan ihtiyât cephâneden taburlara on beşer veya yirmişer yük cephânenin yetiştirilmesi bâbında takdîm-i arîzaya ibtidâr olundu. Ol bâbda emir ve fermân efendim hazretlerinindir.

11 Ağustos 93 Livâ-yı sâlis

Derkenâr: Veysel

Mîrlivâ Veysel Paşa tarafından gelen tezkereyi aynen takdîm eyledim. Mealine nazaran maiyyetinde bulunan Uşak ve Yalvaç ve Ayntab ve Bolu ve Ankara taburlarının ihtiyât-ı cephânelerinden yirmişer **(Sayfa:60)** yük cephânenin buraya îsâli ve mümkün olduğu halde mevkiilerini muhâfaza etmeleri lüzûmu paşâ-yı mûmâ ileyhe yazıldığı mutazarrû-u ma'rûzdur.

Şakir

Hayf ki bu def'aki muvaffakiyetsizliğin sebebi dahî yine Veysel ve Recep Paşalardır. Bizzat askerleri başında bulunmalarını emir ve şedîdü'l meâl bir tezkere yazdım ki Şakir Paşa'nın tezkere-i mezkûreye cevâben yazdığı varaka sûreti ber-vech-i âti mezkûrdur:

Ma'ruz-i Kullarıdır ki

Şimdi aldığım emr-i devletinizi livâ paşalara tebliğ ettim. Askerlerinin başında bulunmak üzere olduklarını evvelki arîzamla arzetmiştim. Veysel paşa dahî zaten ol tarafta olmakla işin başında bulunabileceği der-kârdır. Buradaki taburlar zannederim pek de muattal değildir. Düşmanın elinde cem'ân on yedi tabur vardır ki işte birkaç def'alardır hücûma çalışıyor. Bakalım İnşâallâh Teâlâ hücûm olunur. Birinci livâdaki hâlat bütün bütün buranın aynı değil ise de, bütün bütün de ğayri değildir. Düşman-ı umûmiyenin tenkîlinde bir nefer bile bezl-i ikdâm ediyorlar.

Mevkiin sarplığı, bizzât ma'lûm-ü devletiniz olduğundan bu bâbda ziyâdesiz söylemeye hâcet yoktur. İnşâllah Teâlâ ümitsiz değiliz fermân.

11 Ağustos 93 Şakir

Şakir Paşa bu tezkeresinde livâ-i paşaların askerlerinin başında bulunduklarını beyân etmekte iken, ondan sonra ve gündüz saat altıyı çeyrek geçerek yazdığı bir jûrnâl, Recep Paşa'nın hâlâ geride bulunduğunu bildiriyor:

Huzûr-i Âli-yi Hazret-i Müşîriye

Ma'ruz-i Kullarıdır ki

Yukarının hâli pek çok teğayyür etmemiştir. Taburlardan gelen haberlerde şimdi bulundukları hâlin zararsızlığından ve Piriştina taburu ileri gidip tuttuğu mevkiiden Moskoflara su aldırmamakta ve küsür taburları dahî düşmana baş çıkartmamakta olduklarından bahsolunuyor ve hücûma ikdâm olunacağı vaadi alınıyor. Şimdi o vaadde muntazırız. Daha olmaz ise, **(sayfa:61)** burada kalan üçüncü talîayı dahî bizzat Recep Paşa hücûma sevke gidecektir. Aykırıcebel ciheti, Rusyalıları biraz şaşırttı. Eğer gördüğümüz

yol, Aykırıcebel yolu ise, sabahtan beridir bölük bölük asker sevk ediyor ve giden askerden bir kısmı dahî firar edip geliyor ise de yerine iki katı gidiyor. Bilmem oradaki hâllerinden mâlûmât alınabildi mi fermân. 11- Ağustos-93 Şakir

Dakika saat

15 6

Emr-i ehem-i muhâcemenin ve yâhûd ta'bîr-i âherle muhâsara-i kâmile için tert'ib ettiğim plânın bu vecihle avârıza tesadüfüyle adem-i icrâsı teessürümü da'vet etmekle, erkân-ı harbiye hey'eti zâbıtanını cem' ile bu bâbda ne yapılmak lâzım gelirse bir mazbata beyân etmelerini ihtâr ettim. Zâbıtân-ı mûmâ ileyhim dahî tertîb edilen plânın icrâsı ve düşman mevkiini zabt ve yâhûd muhâsara-i kâmile tahtına ahaz için, Yerdek cihetindeki nukât-ı ma'lûmânın süngü ile elde edilmesinden başka çare olmadığını ba-mazbata beyân etmeleri üzerine mazbata-i mezkûreyi leffen Ferik Şakir Paşa'ya gönderdim ve Yerdek ciheti taburlarının ve ale'l-husûs Veysel Paşa'nın tutması kararlaştırılan nukâtı elde etmesi için lazım gelen fedakârlığın sarfını bit-tekrar emrettim. Bu nukât, Rusyalıların Gabrova tarafındaki hatt-ı ric'atlerini zabt ve tehdîd edecek nukât-ı muayyene idi. Bu yolda yazmış olduğum emre cevâben Şakir Paşa tezkere-i âtiyeyi yazdı:

Huzûr-i Müşîrilerinedir

Ma'rûz-i Kullarıdır ki

Erkân-ı harblerden gelen mazbata mütâlaa olundu. Sabahtan beri birinci livânın gösterdiği himmetsizlik bize kat'i ümîd ettirmemişti. Fakat ne çâre ki kat'i ümîd etmek elden gelmiyor. Hüsnü Bey sabahleyin Rusyalıların tedâriksiz zamanında tüfek ateşine başlamayıp da hücûm etmiş olsa idi belki bir iki saat evvel maslahat bitmiş olurdu. Şimdi yine orta kola şevk ve ğayret vermekteyiz. Düşmanla araları pek azdır; fakat Mazhar Bey'den gelen tezkerede o az mesâfeyi kat' etmek üzere zuhûr eden fedâiler, ya şehîd veya mecrûh olduğundan, diğerlerin cesâreti **(sayfa:62)** gitmiş idi. Şimdi işte o taburlar ve Veysel Paşa kolunda bulunan Hüsnü Bey'in beş taburu, düşmanla tüfek kavgası

etmektedir; yeni bir vukûât yoktur. Aykırıcebel cihetinden haber alıp imdâda muhtaç iseler birinci livâdan veya âher mahalden tabur gönderilmesi husûsunun lâzım gelenlere fermân buyurulması menût-ı re'y-i âlîleridir; çünkü o taraf düşmana çok telaş verdi gibi görünüyor fermân. 11 Ağustos 93 Şakir

Saat çaryek

6 2

Şakir Paşa'nın bu tezkeresinden anlaşılacağı vecihle, Yerdek cihet hareketlerini birinci livânın yâni Esveti Nikola Kayalığı cihetindeki taburların ilerlemesine taalluk ediyorlar. Hâlbûki bu taalluk, hem benden aldıkları o emr-i adede-i kıt'aya ve hem de muktazâ-yi maslahata muhâlif idi. Velhâsıl, Yerdek ciheti kumandanları ki Şakir, Recep ve Veysel Paşalardan ibârettir, muhârebe-yi zuhûrata ve sevk ettikleri taburların keyf-i idâresini terk ile uzaktan seyirci olmaları netâyicindendir ki bu cihet, hiçbir muvaffakiyet hâsıl etmekten mâidâ beyhûde bir hayli telefât verdi. Veysel Paşanın yanında on tabur asker var idi. Bunun beş taburunu kaymakam Hüsnü Bey refâkatıyla ileri ateş içine sevk edip, bâkî beş taburla kendisi geride bulunduğu Şakir Paşa'nın bu tezkeresinden anlaşılıyor.

Hâlbûki ben defaâtla livâ-i paşaların muhâcim taburlarla birlikte ve hücûmun bizzat onların huzûru ile olmasını emretmiş idim. Bugün saat akşamın 10'una doğru takrib ettiği halde, Yerdek cihetinin bu kadar kuvvet ile hiçbir iş göremeyip tasmîm olunan nukâttan dahî hiçbirini elde edememesi ve hâlbûki ordunun en güzide ve müntehab taburları o cihette olduğu halde mücerred kumandanlarının, askerin başında bulunmamaları seyyie-i netâyici olarak bir iş becerilememesi fevkâl-had teessür ve hiddetimi da'vet etti. Sabahtan beri cihet-i mezkûrede devam eden şemâtat-ı harb ise, her iki tarafın siper arkasından yek-diğeri aleyhine tüfek boşaltmasından ve top atmasından ibâret bulunmakla, elde edilmesi la-büdd siperlerin be-hema-hâli süngü ile zabt olunması husûsunu Şakir Paşa'ya sûret-i kat'iyye ve ahîre de emrettim. Emr-i mezkûre cevâben Şakir Paşa'nın yazdığı tezkere ber-vech-i âti mezkûrdur: **(sayfa:63)**

Huzûr-i Hazret-i Müşîriye

Ma'ruz-i kullarıdır ki

Şimdi Veysel Paşa'dan aldığım birbirini müteâkib tezkerelerin birincisinde, iki tabur gönderilmesi ve ikincisinde Hüsnü Bey'in feryâdından bahisle be-hema-hâl iki taburun gönderilmesi husûslarını iş'âr eylemiş ve burada tabur olmadığı ve aşağıda dahî tabur kalmadığı cihetle bunun irsâlı mümkün olamayacağı der-kâr ise de, ma'mâfih huzûr-i müşîrilerine arzedileceği cevâben yazıldı. Üçüncü ve dördüncü tezkereler, Hüsnü Bey'in Aynitâb taburunun "düşman geliyor" diye feryâd ederek Bolu taburunun üzerine dökülüp artık söz geçirilemeyerek beğendikleri noktaya kadar çekildikleri ve taburlarda zâbıt kalmadığı beyânıyla, bu taburların behe-mahâl tebdîl-i diyor ki bu hiç mümkün değildir. Düşman ise başlıca Aykırıcebel'den gördüğü şiddet ve savlet üzerine sâniyen orta kolun yolu kat' edercesine ekib bulması üzerine ric'atını muhâfazaya kıyâm edeceğinden bu taburların oradan çekilmesinden başka çare mütâlaa olunamamakla arz-ı istizâne müsâraat eyledim. 11 Ağustos 93 Şakir

Saat

11

Vaktâ ki bugün dahî akşam olup, Yerdek ciheti, intizâr edilen neticeyi elde edemedi ve asâkir-i şâhânenin şâika-i ğayret-i fıtriye ile icrâ ettikleri fedâkârane hücûmlar mücerred-i ümerânın dikkatsizliği ve ğayretsizliği ile beyhûdeye gitti. Artık bu cihetin harekât-ı netâyicinden bi'lkülliye me'yûs oldum. Binâen-aleyh cihet-i mezkûre taburlarını geri alarak hâl-i tedafüye vaz'ı ve bugün Aykırıcebel tarafından sevk edilen taburların haylice ilerlemesi ile düşmanın hatt-ı ric'atını bir dereceye kadar zabta muvaffakîyeti üzerine o cihetten ümîdlenerek kuvve-i mevcûdenin kısm-i a'zâmının Aykırıcebel cihetinden sevk ile ta'kîb ettiğim muhâsara veya zabt-ı mevkii emellerinin bu cihetten husûlunu tasmîm eyledim. Binâen-aleyh ol bâbda yazdığım emirnâmeyi, Yerdek ciheti kumandanı Ferik Şakir Paşa'ya gönderdim ve bu bâbda bir mutâlaaları var ise beyân

etmeleri için, Recep ve Veysel Paşalara da ihtâr-ı keyfiyet etmesi lüzûmunu ilâveten iş'âr eyledim. Bu emir üzerine Şakir, Recep ve Veysel Paşaların müştereken yazdıkları jûrnâl sûreti ber-vech-i âti zikrolunur. **(sayfa: 64)**

Huzûr-i Âli-i Müşîriye

Ma'rûz-i Kullarıdır ki

Aykırıcebel'in takviyesiyle bu taraftaki taburların hâl-i tedafüye konulması Aykırıcebel'den hücûm edilmesi husûsunun bi'l-müzâkere arz-ı irâdesine dâir aldığımız emr-i devletlerini okuduk. İstihsâl-ı neticenin mevkûfun aleyhi hücûm olduğu ma'lûm ise de, mevkiin menâati ve düşmanın kuvveti hücûma müsâade etmeyip taburların ekser zâbıtî şehîd ve mecrûh olmasıyla ve haseb'ûl-mevkii taburlar birbirine karışmasıyla bu cihetten hücûm ne kadar müşkîl ise Aykırıcebel kolunun bir uzun mesâfeyi düşman ateşi altından geçmesi ol derece müşkîl olacağından, bu babda zihinlere hayret oluvermiş ve ma'mâfih düşmana en ziyâde mûcib-i telâş olan Aykırıcebel ciheti bulunmuş olduğuna ve maâzâh Aykırıcebel ciheti sıkışıp ric'ata muztar olunur ise bütün ümîdler mahvolacağı der-kâr bulunduğuna mebnî, müzâkerenin neticesi olarak, Aykırıcebel cihetinin birinci livâ taburlarından ikisi, üçü alınarak on dört, on beş, tabura iblâğ ile takviyesi ve bunları şimdi elde ettikleri tepeye gereği gibi istihkâm vererek orada bekâlarını te'mîn etmezden evvel kendilerini muhâtaraya koymamaları hakkında emir i'tâsı ile tertibât etmem olunduktan sonra edilecek hücûmun Aykırıcebel cihetinden başlanmasıyla beraber orta koldan dahî icrâ edilerek inşah (inşaallah) maslahatın neticelendirilmesi münâsib mütâlaa olunur. Orta kolda bulunan taburlar birkaç def'alardır tekrar edilen hücûmlar ile haylice zedelenip öyle hücûm kumandasıyla hareket edemeyecekleri anlaşıldığından, sâlim bir halde olmasıyla sâire-i tazyâne-i teşvîk olmak üzere burada bulunan üçüncü talîa taburuyla karşıki tepe muhâfazasında bulunan Denizli taburunun, yerine Isparta'dan birkaç bölük bırakılarak alınıp bu akşam orta kola mêmûr edilmiş ve Recep Paşa dahî onlarla birlikte hareket eylemek üzere bulunmuştur. Aykırıcebel cihetinin ehemmiyeti ve düşmana orada

bulunmasının mazereti buradan dahî görülmekte olduğundan herhalde takviyesi ve hücûm zamanında orta kolun dahî hücûm etmesi çâre-i münferid olarak mütâlaa kılınmakla arz olundu fermân.

11 Ağustos 93

Recep Veysel Şakir

Paşalar bu tezkerelerinde mevkiin münâeti ile düşmanın kuvvetini, hücûmun becerilememesi için esbâb-ı mânia olarak gösteriyorlar. Mevkiin münâeti fi'l-hakîka cây-ı inkâr değil ise de, **(sayfa:65)** düşmanın kuvveti hakkındaki hayâl ve i'tiyâdları bu gün için pek yanlış idi. Tezkere-i mezkûre mealince, paşaların tensîb ettikleri şekl-i taarruzu, Aykırıcebel ciheti ile Recep Paşa kumandasındaki orta koldan başlamak sûreti ise de, ortakolun hücûm-i fırkası, Recep Paşa tarafından li-sebep dermeyân edilmiş bir söz olup, niyet-i hakîkiye müstenîd değil idi.

Ağustos'un dokuzundan onbirinci günün akşamına kadar hücûm taburlarıyla birlikte bulunmayı istemeden Recep Paşa, Ağustosun on ikinci günkü taarruzunda isbât-ı vücûd edebilmesi fıkrasının derecî benim lisân-ı şiddet ve i'tirâzımı ta'dîl etmek için yazılmış bir söz olduğundan bu dekâik-i müğeffelâneyi hissederek Yerdek cihetinin taarruz ve muvaffakiyetinden me'yûsen sarf-ı inzâr ve efkâr ettim. Yegâne ümîdimi, Aykırıcebel tarafına hasr ve taalluk eyledim. Gelelim Aykırıcebel tarafından sevk edilen taburların Ağustos'un onbirinci günü sabahından bedi' ile ğurûb-ı şemse kadar icrâ ettikleri harekât-ı harbiyeye:

Ağustos'un onuncu günü Mîrlivâ Rasim Paşa'yı altı tabur piyâde ve üç kıt'a dağ topuyla Aykırıcebel yamacına sevk etmiş idim. Bunlar, âles-sabah Aykırıcebel'in tarîk ağzındaki iki kıt'a Rus siperleri aleyhine taarruz ederek siperleri zabt ve yanlarındaki ormanları işğâl ettiler. Bu siperler Rusların orada bulunan büyük Redut siperinin ileri karakolu makamında idi; buradan ric'at eden Ruslar Redut'a çekildiler. Şurasını da

söyleyelim ki, Ağustos'un dokuzuncu ve onuncu günleri Aykırıcebel'in gerek Redut istihkâmında ve gerek cenâhınındaki siperlerde, Rusların asâkir-i muhâfazası yok idi. Ağustos'un onuncu günü akşamından sonra Aykırıcebel cihetine asker sevk etmekliğim üzerine Ruslar, o tarafa da ifrâz-ı kuvvete mecbûr olarak, istihkâmât-ı mezkûreyi leylen ve ales-seher tuttular. Bu istihkâmlar Şıpka'nın istirdâdından mukaddem asâkir-i şâhâne tarafından yapılmış idi. Yevm-i mezkûr sabahı Mîrlivâ Mehmet Hulûsi Paşa'yı dahî iki tabur ile kuvve-i müzâhire olmak üzere Rasim Paşa'nın refekâtına ta'yîn ve irsâl etmiş idim.

Bunlar dahî vaktiyle yetişerek, Rasim Paşa'nın harekât-ı harbiyesine iştirâk ettiler. Mîr-alâyı Necip Bey'in talebi üzerine muahharan iki tabur daha sevk edildi. Ve birinci livâ tarafından gönderilen bir tabur kadar asker de bunlara ittihâk etmekle, cümlesi on iki tabura bâliğ oldu. Ve Aykırıcebel'in bazı mahalleri süvârî harekâtına müsaidçe olduğu haber verildiğinden, **(sayfa: 66)** Çerkez nizâmiye süvârî bölüklerini dahî birlikte gönderdim ve bunlara ilâveten bir takım başıbozuk Çerkez atlıları dahî Aykırıcebel'e gittiler. Bunun sabah saat sekiz buçukta, Redut istihkâmı ve tevabiî Rusların elinden cebren nezi' olunmakla, oradan firâren çekilen Ruslar, istihkâmâtına ilticâ ettiler ve asâkir-i şâhâne dahî bunları Gabrova şosesine kadar koğaladılar.

Mezkûr şoseye hâkim olan Küçük Yeşiltepe istihkâmını dahî zabt ederek, Gabrova tarîkini taht-ı işğâl ve istîlâya aldılar. Hayf ki, asâkir-i şâhâne bu muzafferiyâtının da neticesinden lâyıkıyla istifâde edemedi. Gerçi Redut istihkâmından Gabrova üzerindeki Küçük Yeşiltepe istihkâmına kadar olan mesâfe-i tavîleyi harben ve muzafferan geçtiler ve düşmanlarını ta'kîb ve hatt-ı ric'atlarını kat' ettiler ise de, ne Rasim Paşa ve ne de MÎr-alâyı Necip Bey, asâkir-i şâhânenin bu harekât-ı ta'kîbesine iştirâk etmediklerinden ve Küçük Yeşiltepe istihkâmı ise Rusların hatt-ı ric'atını kat' eylediğinden ve ihtimâl ki kendilerine kuvve-i imdâdiye vürûd etmekte olduğuna dair almış olacakları haberden cesaretlenerek akşamüstü bir son ğayret olmak üzere bit-tekrar Ruslar, istihkâm-ı mezkûru asâkir-i şâhâne yedînden nezi' etti. Eğer Rasim Paşa veya

Necip Bey istihkâm içinde bulunsalar idi, onun zabtındaki ehemmiyeti asâkir-i şâhâneye bit-tefhîm son dereceye kadar sebât ettirirler idi.

Şurasını da söyleyelim ki, bu Küçük Yeşiltepe istihkâmını zabt eden asâkir, düşmanı ta'kîb eden taburların ilerlemiş neferâtından mürekkep ve her taburdan mahlût bir asker idi. Öyle bir tabur veya bir bölükten olmayıp da mahlût taburu ve bölükler efrâdından müctemi' olan asâkir-i şirâze-i intizâmının bozuk olması emri tabîi idi. Binâen-aleyh Ruslar, bit-tekrâr istihkâm-ı mezkûru nez'a kıyam ettikleri sırada onlar da bilâ-mukâvemet tahliye-i mevki' ettiler. Şu kadar ki bu Küçük Yeşiltepe istihkâmına hâkim olan Büyük Yeşiltepe ve etrâfı tepeleriyle Şıpka'nın suyu yâni çeşmesi dahî asâkir-i şâhâne yedîne düşmüş idi. Yâni ertesi sabah bir cüz-i taarruz ile Küçük Yeşiltepe istihkâmını bi-tekrâr zabt ederek Rusları hasâr-ı kâmil ile taht-ı muhâsaraya almak veya kayd-ı esârete dûçâr etmek eshel umûrdan idi. Necip Bey'in asâkir-i şâhâne ile birlikte ta'kîbde bulunması haberinden fevk'âl-had müteessir oldum; ferdâsi sabahı kuvve-i vâfiye ile Aykırıcebel tarafından istihsâl-ı maksada zafer bulmak tedâbirine teşebbüs ettim. Ağustos'un onuncu günü Esveti Nikola kayalığına gece saat beşte vukû' bulacak **(sayfa:67)** husûf-i kamerde iki tabur sevk edilerek bunların hîn-i hacette ilerleyip mezkûr kayalık istihkâmâtını tutmaları tarafımdan emir ve tedbîr olunduğu zikredilmiş idi.

Mezkûr iki tabur vukû-i husûf kamerde giderek Esveti Nikola kayalığının altındaki taşlığı bila-mâni' tuttular. Ağustosun onbirinci günü sabahı sağ kolda Veysel Paşa'nın başladığı tüfek patırtısı üzerine, bunlar da kayalığa tırmanarak, mezkûr kayalık üzerinde vakî' iki kıt'a Rus istihkâmını da zabt ve teshîr ettiler. Lakin bu istihkâmın içerisi Şıpka tepesini muhît olan diğer Rus istihkâmlarından görülmekte ve onlar daha hâkim nukâtta bulunmakta idi.

Binâen-aleyh Ruslar sağdan, soldan bunlar üzerine dâne, peşrev ve şarâpnel yağdırarak bir taraftan da hücûm müfrezeleri sevk ederek, asâkir-i şâhâneyi terk-i mevkî-e icbâr ettiler.

Hayf ki benim, bu bâbda verdiğim emir dahî icrâ olunamadı. Fi'l-hakîka bu taburlar, Esveti Nikola kayalığını işğâle mêmûr ettiler, lâkin, zaman mêmûriyetleri, Veysel ve Recep paşaların muvaffakîyetinden sonraya muallak idi. Yâni Veysel Paşa karşısındaki düşman istihkâmâtını zabt ve yâhûd sol cenâhtan hatt-ı ric'atını kattettiği ve Recep Paşa da karşısındaki siperlerden bir ikisini zabta muvaffak olduğu bir sırada; düşmana tabîi gelecek bir şaşkınlıktan istifâde için, bu iki tabur meydana çıkacak ve kendileri de ekser mesâfede yorgun bulunmayacakları cihetle düşmanı ta'kîb ve işğâl-ı mevâkî edecekler idi.

Halbûki bunlar Veysel ve Recep Paşa taburlarıyla harbe dâhil oldular ve Esveti Nikola kayalığını sabahın saat on ikisi raddelerinde- ki Veysel ve Recep Paşalar kumadasındaki taburların top ve tüfek şamâtasına başladıkları vakittir- zabt-u işğal ettiler ve üç saate karîb bir müddet elde tuttularsa da, sağ cenâhlarında vakî Yerdek ciheti taburlarının muvaffakiyetsizliği ve Rusların taarruzât-ı mütetâbiası ve kayalığa hâkim nukâttan lâ yenkâti' ateşler icrâ olunmakta bulunması ilcââtıyla terk-i mevkî eylediler.

Bugün erkân-ı harb reisi mîr-alâyı Ömer Bey'i Aykırıcebel tarafından göndermiş ve erkân-ı harbiye kaymakamı Galip Beyi Esveti Nikola kayalığı cihetine ta'yîn etmiş idim. Mîr-i mûmâ ileyh orada bulunan erkân-ı harb binbaşısı Hamdi Beyin yevm-i mezkûr vukûâtına dair Mîrlivâ Salih Paşaya verdikleri jûrnâlin sûreti şûdur: **(sayfa: 68)**

Saâdetlî Efendim Hazretleri

Üç günden beri olunan büyük fedâkârlıklar üzerine me'hûd Esveti Nikola tepesinin zabtına muvaffak olunmadığı halde dün saat onbir buçukta yazılıp gece saat birde yed-i âcizânemize vâsıl olan tezkere-i kumandanı üzerine gece saat beşte husûf-i kamer vâkî olduğunda Karaman ve Bolu taburlarını dere içinden sevkedip sevkle beraber kayalık altında bulunduklarını zannederiz ki Müşîr Paşa Hazretleri ve zât-ı âlîniz görmüşünüz. İşte mezkûr iki tabur bin türlü mihen-u meşâkkatle ilerleyip ta tepenin üzerinde ve en ilerideki iki istihkâmı zabt ederek derûnuna girdiler. Lakin, ne çâre ki mezkûr istihkâmların gerek sol cihetinde ve gerek gerisinde ve gerek sağ ciheti ilerisinde

olan müteaddid istihkâmlardan edilen ateş ile beraber üzerlerine vâkî olan hücûma asâkirin tâbâver mukâvemet olamayarak ric'ata mecbûr olduğu ve bu halde düşman ta'kîb harekete kalkışmış ise de, elde bulunan istihkâmlardan edilen şiddetli ateş ile geriye yüz döndürtülüp bir haylisinin telef edildiği ve geriye gelen asâkir dahî biraz telefât vererek, dereden istihkâmların gerisine çekilmiş oldukları ve bunlardan birkaçı dahî el-an kayanın altında mahfûz kalmış oldukları arz olunur.

11- Ağustos- 93 saat 3

Binbaşı Erkân-ı Harb Kaymakam Erkân-ı Harb

Hamdi Galip

Birinci livâ taburlarının ber-vech-i meşrûh, ikinci def'a olarak bir isti'câl hatâsıyla vâkî olan muvaffakiyetsizliği, artık Esveti Nikola kayalığı cihetinden bir fâide husûl-i bâbında beni nevmîd etmekle bu taburların düşman ateşi altından çekilmesini ve Esveti Nikola kayalığı cihetinde dört tabur bırakarak bâkî dört taburun ordugâha celbini emrettim ve Ağustos'un on birinci günü akşamından sonra yâni geceleyin mezkûr taburların nısfî siperler ile mahfûz mevâkîde kalıp nısf-ı diğeri ordugâha avdet edecek idiler. Yukarıda dahî söylediğimiz vecihle benim nazar-ı dikkatim kâmilen Aykırıcebel cihetine mahsûr idi. Hayf ki, ordunun en geride asâkiri, Yerdek cihetinde bulunduğundan Aykırıcebel'e sevk ettiğim taburlar, tecrübesiz ve bir kısmı da hiç harb görmemiş takımdan idi.

Husûsuyla, Rasim Paşa ile Necip Bey'in, düşmanı ta'kîb eden asâkir ile birlikte **(sayfa: 69)** ilerlemesi, tutulan en mühim mevkiin bilâ-mûcib elden çıkarılmasını intâc ettiği gibi böyle kendi keyfine ve tüfeğini omuzlayıp ilerleyen asâkir, yek-diğerine de karıştığından, taburların intizâmı kâmilen bozulmuş olmakla bunları geri alıp intizâmlarını iâde ve düşman karşısında bir mevâki-i mühimme hasr ve işğâlına yarayacak sûrette, yeniden taburlar sevki, bence lâzımâdan göründü. Ve bir de Aykırıcebel tarafına yalnız üç kıt'a dağ topu sevk olunup Şıpka'daki düşmanın büyük topları mukâbilinde ise bunların ehemmiyetleri olmayacağından, iki kıt'a da sahrâ topu sevk edilmesini emrettim

ve Mîrlivâ Ârif Paşa'yı bugünün akşamından sonra iki top ve iki tabur ile Aykırıcebel'e doğru sevk eyledim.

Ağustos'un onbirinci günü hîn-i ta'kîbte taburların yek-diğerine karıştıklarını ve onların iâde-i intizâmı için diğer taburlar sevkine lüzûm görüldüğünü hâvî, Mîrlivâ Mehmet Hulûsi Paşa'nın iki kıt'a tezkeresi ber-vech-i âti zikrolunur.

Zât-ı Âli-i Müşîriye

Devletlû Efendim Hazretleri

Akşâm üzeri buradaki askere nev'ima bir havf düşmüş, düşmanın hatt-ı ric'atı üzerinde her ne kadar bir tâbiye alınmış ise de terk olunmuş; şimdi taburlar birbirine karışmış, cem'inden zabtânı âciz ve ba'zılarının zâbıtları hiç meydanda yoktur. Yarınki hücûm için bunları be-heme-hâl bu akşam tebdîl iktizâ eder. Sağlam olarak altıncı livâdan götürmüş olduğum iki taburla Muğla taburu var; küsûru meydanda yoktur. İşte hâl bu merkezde ve fâidelerine nazaran düşman da yok. Lâkin hakîkati bilemem fermân.

11 Ağustos 93

Mehmet Hulûsi

Devletlû Efendim Hazretleri

Tezkere-i âlileri vâsıl oldu. Rasim Paşa ile Necip Bey bendeleri uykusuz olduğundan, bendeniz nöbetçiyim. Burada bulunan taburlar, isnâ-yı muhârebede birbirlerine karışmış olduklarından sabahtan üç saat evvel altı tabur irsâl olunması; burada bulunan taburları da geriye almak için tabur irsâlı olunması; burada bulunan taburları dageriye almak için tabur irsâlı. Göndermiş olduğunuz topların cephânesi buraya **(sayfa:70)** vâsıl oldu. Toplar da yolda kalmış olduğundan bir gelen ile topları buraya getirmelerini emir ve fermân. 11 Ağustos 93 Mîrlivâ

Mehmet Hulûsi

Mehmet Hulûsi Paşa'nın birinci tezkeresinde askere havf düşmüş demesi,

düşmandan o cihette firar gibi bir halet-i vukû' bulunmasından münbais olmayıp, mücerred hîn-i ta'kipte taburların muntazaman sevk olunmasından ileri gelme bir karışıklık neticesi olarak bir takım taburlar efrâdının yek-diğerine karışması ve bu taburların, tecrübesiz zâbıtânın bölükleri başında bulunmamalarından cür'etlenerek ordugâha sevk olunan yaralılar vesikâlarla beraber lüzûmundan ziyâde neferâtın da savuşmuş olmalarıdır. Yâni Mîrlivâ Rasim Paşa ile Mîr-alâyı Necip Bey taburlar zabıtânının harekât-ı harbiyelerine nazârat edecek mevakiide bulunup, ve geri kalmasalar idi, zabıtan bu yolda küstahlığa cür'et edemez ve onlar askerlerinin başlarında bulundukça, taburlar da yek-diğerine karışmayarak, ma-bihi'l-iştikâ olan uygunsuzluk teesssüfnümâ-i zuhûr olmaz idi. Ma'mâfih bugün Aykırıcebel cihetine sevk edilen on iki taburdan biri Hersek ve diğeri İşkodra cihetlerinden gelme ve bir diğeri de birinci livâ tarafından gönderilen muhtelit taburlar olup, bâkî dokuzu Rauf Paşa'nın mevcûd refekâtından veya hiç harbe dâhil olmamış takımdan olduklarından, cüz'i bir iğtişâş ile intizâmlarının muhtel olması da tabîî idi. Hersek'ten menkûl taburlardan olmak üzere bunlar meyânında görünen İştib tâlî taburları bile binbaşıları Nazif Efendi merhûmun Hersek'de Pive muhârebesinde şehâdetinden ibtidaen izâa-i intizâm etmiş olmakla mezkûr tabur dahî Hersek'den mezkûr taburların yararlıkça en gerisi demek idi. Velhâsıl Şıpka ordugâhının en muhârib ve işe yarar taburları birinci, ikinci ve üçüncü livâ taburlarından ibâret olup bunlar dahî yerdek ve Esveti Nikola kayalığı cihetlerinde bulunduklarından, benim Aykırıcebel'e mezkûr taburları sevk etmekliğim zarûri ve tabîî idi.

İşte Ağustos'un onbirinci günü akşamı bir taraftan Yerdek ciheti hâl-i müdâfaaya vaz' etmek ve Aykırıcebel cihetinin kuvvetini teksîr eylemek gibi şeylerle işğâl-ı zihin ettiğim bir sırada idi ki Rusya'nın Balkan kumandanı General Radoski, her kazak hayvanına bir de piyâde neferi erkâb ederek Şıpka mahsurininin imdâdına şitap ediyor idi, Rusların mevkiî **(sayfa: 71)** Şıpka nukâtının her cihetine hâkim ve Gabrova üzerine nazarat-ı kâmilesi bulunduğundan onlar, kendilerine gelmekte olan asâkir-i imdâdiyeyi görerek akşam üstü "hurra….."diye de bağrışmışlar ise de Rusların bu şamâtatına ordu-yu hümâyün tarafından o kadar kulak verilmemiş idi. Ve zannederiz ki Ruslar, bu asâkir-i imdâdiyenin vürûdunu müşâhedeleri üzerine, onların râh-i rastında olup elden çıkardıkları Küçük Yeşiltepe istihkâmını bit-tekrar istirdâda kendilerini mecbûr gördüler ve bu sebep üzerine istihkâm-ı mezkûr akşama karib asâkir-i şâhâne yedînden bit-tekrar nez' ettiler. Aykırıcebel ciheti kumandanı ise, ne düşmanın asâkir-i imdâdiyesi geldiğinden ve ne de Küçük Yeşiltepe istihkâmının ehemmiyetinden haberdâr olmadığından ve binâen-aleyh iktizâ-yı maslahata göre tedbîr ittihâz etmeyi de hatırlamadığından taburlar oldukları yerlerde karma karışık bir halde kalmış ve kumandan-ı mûmâ ileyh yalnız ertesi günü harekât-ı harbiyesini ikmâl ve icrâ için benden altı tabur daha asker talep eylemiş idi.

Ben ise yerden, Esvet-i Nikola ve Aykırıcebel cihât silsilesini görebilecek ve onlara sür'atle îsâl ve emredecek bir noktada bulunuyor isem de Şıpka arazisinin beyanlara ma'lûm olduğu vecihle düşmana asâkir-i imdâdiye gelmekte olduğu benim bulunduğum noktadan bit-tabii görülemez idi. Gabrova caddesi Aykırıcebel'in bazı nukâtıyla Yerdek cihetinden bir derece görülebilir ise de Aykırıcebel kumandanının ber-vech-i meşrûh görecek nukâtta bulunması ve askerinin karma karışık bir vaziiyete girmesi kendisini işğâl ettiği gibi Ağustos'un onbirinci günü Yerdek cihetinde ve Gabrova yolunu görecek nukâtta bulunan Şakir ve Recep paşalar dahî mêmûru oldukları hücûm-i hakîkî işğâliyle hususât-ı sâireye dikkat edemediklerinden, düşmanın asâkir-i imdâdiyesi gelmekte olduğu bana hiçbir taraftan haber verilmemiş idi; ma'mâfih haber verilse dahî ordugâhtan Aykırıcebel'e ve Aykırıcebel'den Küçük Yeşiltepe istihkâmına kadar bir

tabur, mecbûr olduğu ârâm müddeti dâhil hesap olmasa bile yine dört saatten az bir vakitte çıkamayacağından o vakte kadar nisfu'l-leyl gelmiş olacağı tabîî idi.

Eğer Aykırıcebel taburları, hîn-i ta'kîbde o gün birbirine karışmayıp da kumandanları da birlikte; başlarında bulunsa idi, düşmanın gelmekte olan asâkirine onlar sedd-i-rah-i muâvenet ederler ve o gece Sırbistan'a (Serbestâne) Rusya asâkir-i imdâdiyesinin Şıpka'ya duhûlune nazar-ı bîkaydi ile bakamazlar idi. Sonradan yapılan tahkîkâta göre, bu gece Ruslar, bir livâdan fazla Şıpka'ya **(sayfa: 72)** asker idhâl ettiği gibi ertesi on ikinci sabahı dahî peyderpey asâkir-i imdâdiyesi gelmiş imiş.

Ağustos'un on birinci günü Rusların me'kûlât ve cebhâneleri tükenmiş ve suları dahî asâkir-i şâhâne yedîne düşmüş ve Gabrova hatt-ı ric'atları taht-ı tehdîde alınmış olduğundan eğer General Radoski bu gece ve ferdâsi günü asâkir-i imdâdiye yetiştirmekte gaflet etse idi Şıpka'daki Rus asâkir-i muztarası Ağustosun on ikinci günü ya dûçâr-ı kaydı esâret olur ve yâhûd tahliye-i mevkî ile perişan sûrette Gabrova'ya çekilmek mecbûriyetinde bulunur idi.

Hayf ki General Radoski Elene ve Tırnova cihetlerindeki bir buçuk fırka mikdâr taburları Tuna şark ordusunun Hezarğrad'a çekilmesinden bil istifâde seyr-i serî' ile Şıpka imdâdına yetiştirdi ve Osman Paşa'nın tecâvûz-i harekette bulunmasından da cesâretlenerek söylediği bir fırka askerin bir livâsını da yine Şıpka imdâdına sevk etti.

Rusların işte bu asâkir-i külliyeyi imdâdiyesi Ağustos'un onbirinci günü akşamından sonra Şıpka mevâkiine tahaşşüde başladılar ve on ikinci ve on üçüncü ve on dördüncü günleri Aykırıcebel'de dehşet-i bahş-ı inzâr olan muhârebe-i hunrizâneyi de bunlar vücûda getirdiler.

Gerçi Rusların asâkir-i imdâdiyesi gelmekte olmasından bidayeten bi-haber idiysem de on ikinci günkü muhârebenin bir muhârebe-i kat'iye ve müntice olmasını arzu ettiğimden ve husûsuyla onbirinci günü akşamı, Gabrova hatt-ı ric'atı üzerinde elde edilen Küçük Yeşiltepe istihkâmının bit-tekrar nezi' olunduğunu ve asâkirin hîn-i takîbde

karıştığını haber aldığımdan hem bunların nizâm ve intizâmlarını iâde ve hem de netice-i kat'iyyeyi istihsâla nazârat etmek üzere erkân-ı harbiye reisi mîr-alâyı Ömer Beyi alesseher Aykırıcebel'e gönderdim. Ömer Bey Aykırıcebel'e vusûlunda, düşmanın ahvâlınca ne gibi tebdilât vukû' bulduğunu henûz anlayamadı ve ğarîbi bu ki orada bulunan Rasim ve Mehmet Hulûsi Paşalar dahî geceyi vukûâtdan haber alamamışlar veya haber almışlar ise de kuvvet-i kalp hâsıl edemediklerinden Ömer Bey'e söylememiş olmalılar ki mîr-i mûmâ ileyh yalnız taburların intizamsızlığından şikâyet ve muntazam taburları ilerletip onları **(sayfa: 73)** geri almak lüzûmundan bahsediyor ve düşman asâkir-i imdâdiyesinin vurûdunu kâle almıyor idi. Mîr-i mûmâ ileyhin gerideki Redut istihkâmından ve Hulûsi Paşa nezdinden yazdığı jûrnâlin sûreti şûdur:

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Ekremiye

Devletlû Efendim Hazretleri

Aykırıcebel cihetinde muhârebe etmekte bulunan taburlar, pek lâyıkıyla harb edemediği ve emniyet dahî caiz olmadığı cihetle mücded ve muntazam taburların bunların ilerisine geçirilmesi lüzûmu der-kâr olmakla burada isithkâmda ihtiyât olarak ancak bir tabur mikdârı asker olup bâkîsi kâmilen ileri sürülmüş ve bunlardan dahî iki tabur bütün olarak iki tepede ikâmet üzere bulunmuş ise de onların dahî istihkâmları olmadığı anlaşılmış olmakla Ârif Paşa ile gelmekte olan iki taburun birisi buraya istenilip diğeri top çekmeye bırakılmış, vurûdunda bu da ileriye sevk edilecek ise de diğerleriyle karışmasından ihtirâz oluyor. Hâsılı bu cihet ormanında edilen muharebe karışık bir halde olup hemen Cenâb-ı Hak neticeli ve muzaffer eylesin. Bendeniz daha ileriye, muhârebe hattına kadar gidiyorum. Oradan dahî meşhudât-ı çâkerânemi arz eylerim. Birinci livâdan gelecek taburlardan, buraya serîan birkaç taburun irsâl buyurulması ve topların çıkarılmasına ve bunların dahî yardım edilmesi lazımdır. Ol bâbda fermân Hazret-i men lehü'l emrindir. 12 Ağustos 93

Mîralayı Erkân-ı Harb

Ömer

Halbûki düşman, o gece aldığı kuvve-i imdâdiye ile ales-seher saat dokuz buçuk raddelerinde dereden kol kol taburlar sevkiyle Aykırıcebel'in ilerisindeki Büyük Yeşiltepe'de bulunan asâkir-i şâhâne üzerine taarruza başlamış idi ki Ömer Bey'in dahî ileri gideceğim dediği hatt-ı harbi, Büyük Yeşiltepe'de asâkir-i şâhânenin bulunduğu nukât idi.

Ben, düşmanın Aykırıcebel üzerine taarruzundan gece imdâd almış olduğunu anlayarak ve düşmanın Aykırıcebel'den asâkir-i şâhâneyi püskürtmek azminde bulunduğunu görerek, Yerdek **(sayfa:74)** ciheti taburlarından geri alınmasını evvelce iş'âr ettiğim taburların serîan ordugâha celbini emrettim. Hâlbuki Şakir Paşa gündüz çekilmelerinde sakatlık olur mutâlaasıyla ve doğrusu işin ehemmiyet-i müstakbelesini de o kadar takdîr etmeyerek yalnız dört taburun geri çekilmek imkânını iş'âr etti ise de, onu da gönderemedi.

Halbûki Ağustos'un on birinci günü akşamı, Yerdek ciheti taburlarının hâl-i tedafûye alınmasını emretmiş idim. Bu cihetle, taburlar geri çekilmiş bulunacaklar idi. Şakir Paşa'nın bu bâbdaki tezkeresi sûreti ber-vech-i âtidir:

Ma'rûza kullarıdır ki

Saat onda yazılan emirnâme-i devletleri alındı. Düşmanın Aykırıcebel'e taarruz ettiği buradan dahî müşâhade olunmaktadır ve Aykırıcebel kolu, zannederim biraz da gerilemiş bulunuyor. Zîrâ şimdi düşman yol üzerinden ağır ağır etrafa bir top götürdü ve onu müteâkib bir de tabur gitti. Aykırıcebel'in takviyesi veya ordugâhın kuvvetlendirilmesi için burada istenilen tabur bahsine gelince nezd-i çâkeride Edirne mustahfız taburundan üç bölük olup taburların ve tâbiyenin mustahfızı ve muhâfızı bunlardır.

Emir buyurulduğu halde ikinci ve üçüncü livâdan mürekkep olan orta koldan ve yâhûd Hüsnü Bey kumandasında iken Ahmet Bey'e gönderilen sağ koldan isteyelim. İkinci ve üçüncü livânın mürekkep olduğu taburlar, düşmanın önünde ve Ahmet Bey'in

yâni Veysel Paşa kumandasında bulunan taburlar dahî kurbünde olup onlardan başka alınacak tabur olmadığından biz-zarûra emr-i âlînizi Veysel ve Recep Paşalara îsâl eyledim. Çünkü bunların gece alınması imkân tahtında olup, gündüz bunların geri çekilmeleri mahzûrdan sâlim olamaz ise de emr-i âlînizi paşalara teblîğ ettim; imkân var ise ikişer tabur geri çekilmelerini dahî ilave ettim fermân.

12 Ağustos 93 Şakir

Saat dakika

1 30 **(sayfa: 75)**

Mîrlivâ Ârif Paşa iki taburla Aykırıcebel'e sevk edilmiş idi. Paşa-i mûmâ ileyhin vusûlu, düşmanın taarruz ve müştekâbih olan intizâmsızlığın dehşet bahşolduğu bir zamana müsâdif olmakla ol bâbda bize yazdığı jûrnâl ve onu musaddık Hulûsi Paşa'nın ve Ömer Bey'in tezkereleri dahî aynen zikr olunur:

Huzûr-i Müşîr-i Efhimiyeye

Devletlû Efendim Hazretleri

Burada bulunan zâbıtanın pek çoğu yaralı olarak hastahâneye gönderilmiş ve zaten ümerâdan dahî Necip Bey yaralı ve Hacı Ahmet Bey dahî hastalandığı cihetle hiç ümerâ kalmadı. Efrâdın hâlî ise birkaç düşman görülür görülmez kâmilen ric'at ediyorlar. Bunlar, bendeleri tarafından ve ba'zı zâbıtân tarafından kîlînç ile yerlerine iâde oluyor ise de yine gözleri kaçmaktadır ve neferâtdan dahî gerek kurşun ve gerek dâne ve şarâpnelin buraya olan te'sîr güllesinden dolayı yaralıların mikdârı pek ziyâde ve şehîd ise külliyetli halde olduğu cihetle buradaki askerin gözleri korkmuş ve bizim yanımızda ise top olmadığı ve olsa bile buna mukabele edecek şarapnel ve peşrev olmadığı ve taş isitihkâmda ise düşmandan pek az kalıp mecmu' kuvvetiyle bizim üstümüze yüklenmekte olduğunu arz eylerim fermân.

12 Ağustos 93 Mîrlivâ Ârif

Huzûr-i Hazret-i Müşîriye

Devletlû Efendim Hazretlerî

Erkân-ı harbiye reisi izzetlû Ömer Bey bendelerinin iki kıt'a tezkeresi manzûr-i âli-i hidîvleri buyurulmak üzere leffen arz ve takdîm kılındı. Burası düşmanca bir nokta-i mühimme olduğu cihetle ziyadece yüklenmektedir. İhtiyâtımız Kalofer'den Adana muâvenesi ve "cephânemiz yok" diyorlar ve bir de İştîb taburunun altı bölük mevcûdu altmış yetmiş nefer ve bir de Rasim Paşa ile gelen yedinci alayın birinci taburundan dört bölük, bunun da değeri yok. Bir tabur var, o da yolda top çekiyor, binbaşısına haber gönderdim. Şimdilik topu **(sayfa: 76)** bir bölükle terk edip küsûr-i askeriyle yukarı gelsin diye haber gönderdim. Gelirse onu da ileriye yollayacağım.

Ârif Paşa'nın esnâ-yı tahrîrde almış olduğum şekasını dahî leffen takdîm ettim fermân. 2 Ağustos 93

Mehmet Hulûsi

Saadetlû Mehmet Hulûsi Paşa Hazretleri

Saadetlû Efendim Hazretleri

Burada bulunan asker susuzluktan bayıldığından, serî-an sikâ ile su yetiştirilmesi istirhâm olunur. Ve imdâd olarak bir tabur dahî serî-an irsâl buyurulması ehemmiyetle arz olunur.

12 Ağustos 93 Erkân-ı Harb Mîr-alâyı

Ömer

Ağustos'un on birinci günü Aykırıcebel'e on iki tabur sevk edilmiş idi. Birinci livânın muhtelid taburu akşam olunca zaten livâlarına çekildiklerinden, Bedirhan Paşazade Hüseyin Bey kumandasındaki Adana muâvene taburu ise başıbozukluk seyyie-i âdeti olmak üzere yolda, ormanlıkta kalarak onbirinci günkü harbe iştirâk etmediklerinden, Ağustos'un on ikinci günü sabahı düşmanın taarruzâtına mukâvemet

mevkiinde on tabur bulunuyor idiyse de bunlar da defaâtle söylediğimiz vecihle yek-diğerine karışmış ve muhtelün-nizâm idi.

Adana muâvene taburu on ikinci günü sabahleyin Aykırıcebel'e geldi ise de "cebhânemiz yok" diyerek yine harbe duhûlden imtinâ' etti. Halbûki ordugâhtan cephâne almaksızın düşman karşısına gitmek kâbil-i tasavvur olmadığından, mücerred-i tehlike-i harbe nefeslerini ilkâ etmemek için irtikâb-ı denâet etmiş oldular. Ma'mâfih bu ihtilâl-ı nizâm ile beraber Paşa'nın iki tabur ile vurûdu ve topların vusûlu ile erkân-ı harbiye reisi Ömer Bey'in iâde-i intizâm için sarfettiği mesâi bir derece semere bahş olarak taarruz etmekte bulunan düşmana mukâvemet ettiler. O sırada bir kıt'a sahra topu dahî mahalline ta'biye kılınmakla askerin koluna bahş-ı metânet eyledi. Düşmanın taarruz kollarının bir iş beceremememesi ve Büyük Yeşiltepe'nin **(sayfa: 77)** sivri kısmını daha evvelce terk ile gerileyen asâkir-i şâhâne taburlarının sonra yine ilerlemesi üzerine düşmanın nazar-ı dikkatini tefrâk etmek Aykırıcebel'deki taburlarımıza dolayîdan bir muâvenet olmak üzere Yerdek cihetindeki Şakir Paşa'ya oradaki livâların düşmana taarruz-i numâyişi etmelerini ve fırsat bulurlar ise istifâde-i harbiyede kalkışmalarını ve Recep ve Veysel paşaların, askerleri başlarında bulunmalarını emrettim. Emr-i mezkûre cevâben Şakir Paşa'nın yazdığı tezkere şûdur:

Ma'rûz-i kullarıdır ki

Aykırıcebel kolu bir hayli ilerlediği buradan dahî müşâhede olunmakta idûğünden aldığım emr-i devletlerini aynen paşalara tebliğ ettim. Düşman Aykırıcebel kolundan pek ziyâde muzdarib olmuş olmalıdır. Şimdi aşâğıdan iki tabur kadar imdâdı gelmekte olduğu görülüyor ve arkası dahî geliyor. Bilmem ordugâhından mıdır, nedir? İçice asker geliyor mikdâr-ı sahîhi benâ-berîn ta'yin olunamadı, hâlâ gelmektedir. Yine ne sûret kesbedeceğini arz ederim. Bilmem ama Veysel Paşa'nın sağ kolu muhâtıradan sâlim değildir. Kendisiyle dahî muhârebe edip onları bir derece daha geri almak fikrindeyim. Bu bâbda olacak emr-i âlinize şiddetle intizâr ederim.

12 Ağustos 93 Şakir

Saat dakika

3 15

Aykırıcebel cihetindeki taburların ihtilal- nizamı ve Yerdek cihetinden oraya imdat için verdiğim o emri Şakir ve Recep Paşaların galebe-i vehim ile hüsn-i telakki etmelerinden dolayı Aykırıcebel cihetine Yerdek taburlarından asâkir göndermemeleri; emrimi icrada tecviz ta'hirât eylemeleri ve birinci livânın Esveti Nikola kayalığı altında bulunan taburlarından geri alınmasını emrettiğim dört taburun nasılsa on birinci gecesi davranmayıp gündüz dahî çekilmekten ihtirazları sebebiyle oradan dahî Aykırıcebel'e on ikinci günü kuvve-i imdâdiye irsâlının mümkün olamaması ve ordugâhta yalnız iki tabur müstahfızdan başka asker olması husûsları beni dûçar-ı hayret ve ızdırâb etmiş idi. Kızanlığa terk ettiğim üç taburun ikisini dahî daha evvelce ordugâha celb etmiş idim. Bununla beraber şurasını da **(sayfa:78)** söyleyelim ki Aykırıcebel'e sevk edecek. Elde tabur yok idi. Balada tafsil kılındığı vecihle Recep Paşa kumandasıyla Yerdek cihetine on altı tabur sevk edilmiş idi. Muahharan beşinci ve altıncı livâlardan dahî Bolu talî ve Ayntab mukaddem ve Yalvaç talî ve Uşak talî taburları gönderilmekle o cihette yirmi tabur bulunuyor idi. Birinci livâda ve Esveti Nikola kayalığı karşısında dahî dokuz tabur var idi.

Ağustos'un onuncu ve onbirinci günü, Aykırıcebel'e on bir tabur ve on ikinci günü dahî Ârif Paşa ile iki ve onu müteâkib üç tabur daha sevk edildiğinden Şıpka mevcûdu olan kırk sekiz taburdan yalnız üç tabur bâkî kalıyor idi ki onun da biri mekkârî muhâfazasında, diğeri Keçidere cihetinde ve bir diğeri de Aykırıcebel yolunu muhâfız bir noktada idi.

Ağustos'un on ikinci günü sevk edilen beş tabur ile birlikte Aykırıcebel taburları cem'en on altı taburu bâliğ olmak lazım iken, teessüf olunur ki on dört tabur idiler.

Çünkü, Baalbek ve Gazze mukaddem taburları, Aykırıcebel'in cenk-u cidâl içinde

olduğunu görmeleri üzerine Aykırıcebel yolunun canibinindeki ormanlıklara gizlenmişler ve mêmûru oldukları imdâda yetişmeyip ertesi on üçüncü sabahı ancak meydana çıkmışlar idi.

Bugün elde bulunan cümle taburları Aykırıcebel'e sevk etmiş ve Yerdek ve Esveti Nikola cihetlerinden ehaz ve sevkiyle meşğûl bulunmuş olmaklığımla beraber, bu sevkiyâta an-humâ-küm yine Şıpka mevkiinde bulunan Rusları teslime veya tahliye-i mevkie icbâr etmek ârzûsundan ileri gelmekte idi. Gerçi düşmanın kuvve-i imdâdiyesi gelmiş olduğunu anladım ise de, o mertebe kuvve-i külliyesi gelmiş olmasını zihnen gideremiyor idim. Yerdek ve Esveti Nikola cihetlerinden alacağım taburların Aykırıcebel cihetine ve solunda Gabrova caddesini seddetmeyi ve Şıpka'yı hasâr-ı kâmil altına almayı azmetmekte idim. Halbûki bugün akşama ve gece sabaha kadar Rus asâkir-i imdâdiyesi ve mühimmâtı la yenkâti' geliyor idi. Ben tasavvûr-i mezkûr üzerine bugün Aykırıcebel ciheti kumandasına ta'yîn ettiğim Mîrlivâ Hacı Ârif Paşa ile erkân-ı Harb Reisi mîr-alâyı Ömer Bey'e asâkir-i imdâdiye tertîb ve sevk edinceye kadar istihkamât-ı müdâfâatıyla iktifâ etmelerini ve ora mevcûduyla iş görmelerini emir ve tenbiye eylemiş idim. **(sayfa:79)**

Bu emre sebep dahî Ömer Bey'in, bugünün sabâhı Aykırıcebel'e çıkması ve muahharan Ârif Paşa ile birleşerek Ağustos'un on birinci günü intizâmları muhtel olan taburlarla iş görülmek imkânına istihâlasına dâir verdikleri karâr üzerine geriye çekilmesi mukarrer olan birinci livânın dört taburunun benden taleb kılınmış olması idi.

Tarafımızdan verilen bu emir üzerine Ârif Paşa ile Ömer Bey cevapnâme-i âtîyi yazdılar;

Huzûr-i Hazret-i Müşîriye

Ma'rûz-i kemterleridir ki

Birinci livâdan asker gelmediği cihetle bûrâ mevcûdîyle îş görülmesi ve düşmandan hasar görüldüğü halde bugün yalnız istihkâm müdâfaasıyla kifâyet olunması

emir ve irâde buyurulmuş ise de ileride âteş hattına kadar ileriye ve tepeye gitmemizde ileride mevcûd sekiz on tabur kadar asker var, fakat dağınık ve biri birine karışmış değildir askeri Hudâ bilir iki üç taburluk kadar bulabildik; onları da altıncı talîa ile güçle çevirebildik. Dünkü gün zabt olunan tepelerden askerin elinde ikisi mevcûddur. Yalnız birini terk etmişler ise de orası barınılacak ve fâideli bir nokta değildir. Elimizde bulunan tepelere istihkâm olarak yalnız bir bahçe duvarı çevirmişler, asker içinde muttasıl örülmektedir. Fakat yükseltmeye ve sahnına ğayret ediyoruz. Düşman muttasıl hücûm ediyor. Bir iki tabur, muntazam olarak yetiştirilmesi istirhâm olunur. Çünkü perakende askerin nısfından ziyâdesi dere içinden ordugâha kaçmışlar. Bu vecihle ma'lûm devletleri buyuruldukda emir ve fermân Hazret-i men lehü'l eminindir.

12- Ağustos -93 Mir Alayı Erkân-ı Harb Mîrlivâ

Ömer Ârif

Ârif Paşa ile Ömer Bey'in bu tezkereyi yazmaları henüz Ruslara mukâvemet olunduğu ve taarruzları def' edildiği zamanda ve sabahleyin yazılmış idi. Muahharan işin rengi değişti. Bugün zaten mûmâ-ileyh Ârif Paşa ile iki tabur sevk etmiş ve Baalbek ve Gazze taburlarını dahî yine yevm-i mezkûrda göndermiş olduğumdan nihâyet ordugâhta kalan iki taburdan birinin daha Aykırıcebel'e gitmesi emrini verdim. **(sayfa:80)**

Hacı Ârif Paşa ile Ömer Bey'e akşama kadar, müdâfaa-i mahalliye hakkındaki emr-i mezkûru verdiğim gibi Hulûsi Paşanın bu bâbda vukû' bulan mürâcaatı üzerine ona dahî akşama kadar ateşi uzatmaya ve düşmanı tevkîfe çalışılması ve muhâfaza-i mevkii edilmesi emir ve tavsiyesini vermiş idim.

Paşâ-yı mûmâ-ileyhin Aykırıcebel ciheti ahvâlini musavvir olarak yazdığı cevapnâme sûreti de ber-vech-i âtidir:

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Efhemiye

Devletlû Efendim Hazretleri

Bugünkü yapılacak iş irâde-nâmelerini aldım. Ömer Bey ve Ârif ve Rasim Paşalar, aşağıdan görülen Yeşiltepe'ye şimdi azîmet ettiler. Necip Bey dahî birliktedir. Ârif Paşa ile gelen iki taburun birisi dahî onlar ile birlikte gitti. Şimdi ileride Muğla taburu ve bu gönderilen tabur ve bir de Hâssa nizâmiye birinci âlâyının ikinci taburu muntazam bir haldedir. Görülen çıplak tepede yanî asıl Aykırıcebel'de altıncı livânın ikinci alayı birinci taburundan dört ve yine üçüncü taburu yâni Bolu mustahfızından altı bölük vardır. Râsim Paşa ile gelip burada bulunan Hâssa yedinci âlâyının birinci taburundan üç bölük top çekmeğe muâvenet için yola gönderildi. Zâten burada bulunmasında da ol kadar fâide me'mûl olunamaz. Karışık taburların tebdîli geceye bırakıldı. Muhârebe şiddetli.. Düşman la-yenkati' hücûm ediyor.

Bu taraf haylî kuvvetli olduğunu Hacı Ahmet Bey hikâye ve Necîb Bey'in taburları kâmilen hatt-ı harbde bulunduğu halde kendisinin geride istihkâmda bulunmasından şikâyet ediyor. Lakin mîr-i müma-ileyh paşalar ile şimdi birlikte gitti. Velhâsıl veliyün-ni'metim burasını kuvvetlendirmek ister. Düşmanın tabiyelerinin kâffesinde müdâfiîn vardır. Askerlik sikâları ğâlibâ aşağıda ve ara sıra görülmez cihetlerden aşağı ordugâha savuşan var. Bunlar mütemâdiyen araştırılıp gönderilmeli ve terbiye edilmeli. Çerkezler sözde attan inip hücûm edecekler. Lakin hâlâ eser görülemedi. Gabrova tarîki mesdûd değildir; hârıl hârıl cephânesi geliyor. Hele sikâya ihtiyâç ziyâde fermân. 12 Ağustos 93 Mîrlivâ

Mehmet Hulûsi

(sayfa:81)

Rusların sevk ettiği taarruz müfrezelerine nazaran bizim asâkir mevcûd cihetiyle dûn olmaktan kat'ün-nazar, muhtelün-nizâmda bulunduğundan düşman, asâkir-i şâhâneyi bit-tekrâr geriletmeğe başladı ve Büyük Yeşiltepeyi dahî kısmen zabt ve istîlâ eyledi.

İşte bunun üzerine Yerdek ciheti taburlarının, düşmanın nazar-ı dikkatini da'vete çalışmalarını müekked Şakir Paşa'ya bir emr-i ahir daha göründürdüğüm gibi, o cihet hatt-ı harbine mikdâr-ı kifâye taburu terkiyle diğer taburların dahî hemen Aykırıcebel'e sevk olunmak üzere ordugâha gönderilmesini müekkeden emrettim.

Bu emre cevâben Şakir Paşa'nın yazdığı tezkere sûreti şûdur:

Huzûr-i Müşîrilerinedir

Ma'rûz-i kullarıdır ki

Şimdi mazrûf bir emrinizi aldım. Şimdiye kadar Aykırıcebel iyi gidiyor idi. Şimdi düşmanın külliyetli, yanî iki üç tabur kadar imdâdı geldi. O kolun sol tarafındaki dağa doğru gidiyorlar. Bundan sonrasını bilmem. Demincek arzettiğim vecihle mukaddemki emr-i müşîrileri vecihle livâ paşalar askerleri başında olduğundan Veysel Paşa'ya bizzat gitmeyi ve Recep Paşa'ya emrinizin tebliği zımmında tezkere yazmayı kararlaştırdım. Alınabilecek, Veysel Paşa kumandasındaki altı taburdan ibâret olabiliyor. Bunları da bakalım gündüz almak kâbil olacak mı? Yine avdetimde arz ederim fermân.

12 Ağustos 93 Şakir

Saat dakika

4 15

Aykırıcabel cihetindeki taburlar, ma'lûm olan intizâmsızlıklarıyla beraber, öğleye kadar düşmanın taarruzâtına mukâbele ettiler ise de ondan sonra bir takım gayretsiz efrâd dağılmaya başladı. Bunun sebebi ise Ağustos'un on birinci günü, hîn-i ta'kîbde intizâmları muhtel olan taburların hala karmakarışık bir vaziyette bulunması ve bir kısmının ordugâha savuşması ile beraber o sırada bir vakıa-i nâ-mutasavvuranesinin dahî zuhûr etmesi idi;

şöyle ki:

Edirne Valisi Ali Paşa zamanında ve onun buyûruldûsuyla Edirne havâlisinden bir takım başıbozuk Çerkez asâkir-i muâvenesi cem' eden Boşnak Salih nâmı kimisine, Şakir Paşa'nın Yeni **(sayfa: 82)** Zağra'da kaldığı bir zamanda yanına gelmiş ve Paşa'yı müşârün-ileyh tarafından dahî orduya gönderilmiş idi. On ikinci günü merkûm dahî gösterdiği ârzû üzerine iki yüz bu kadar mevcûd maiyetiyle Aykırıcebel'e gönderilmiş idi. Merkum Salih, Ağustos'un on ikinci günkü karışıklıkta efkâr asâkir-i şâhâneyi tağyîr-u ifsâd edecek yolda bir takım terhat ve hezeyân sarf ederek onları harbden tenfîr ettiği ve "İstanbul'dakiler rahat oturuyorlar varın sizde memleketlerinize çekiliniz" gibi mel'anetkârâne sözler ile, harb ile uğraşan asâkir-i şâhâneyi zehirlediği gibi Rusların ilerledikleri bir zamanda dahî "gâvur geliyor, etrafımızı Kazak aldı…" diye bir de velvele koparması ve verdiği işaret üzerine refâkatındaki Çerkez asâkir-i muâvenesinin de " gâvur geliyor" feryâdıyla kaçışmağa başlaması zaten muhtel'ül nizâm olan karışık taburları bütün bütün sarsmakla ve ümerâ-yı mevcûda, onları yerlerinde oturtmak için sarf ettikleri mesâî dahî boşa çıkmakla Sivritepe'yi terke mecbûr olmuşlar idi. Hulûsi Paşa'nın bu karışıklık üzerine saat yedi buçuk ve sekiz ve sekiz buçukda yazdığı tezkerelerin sûretleri de şunlardır:

Huzûr-i Hazret-i Müşîriye

Devletlû Efendim Hazretleri

Çerkezler, askerin gözü önünde firâra başladı. Sebebi, çıplak tepelere dahî düşmanın müfrezesi takrîbinden neş'et etti. Bunların hâlî askere fenâ dehşet veriyor. İhtiyâtımız yalnız Kilis taburudur. Her ne sûretle olursa olsun buraya asker yetiştirilmesi elzemdir. Akşama kadar işi uzatmak ve düşmanı tevkîf etmek biraz müşkülcedir, fermân.
12 Ağustos 93

Saat	dakika	Mehmet Hulûsi
7	30	

Huzûr-i Hazret-i Müşîriye

Devletlû Efendim Hazretlerine

Deminki iş'âr-ı çâkerânem vecihle artık Çerkeslerden pek de fâide me'mûl olmadığından üç **(sayfa: 83)** bölük nizamiye süvârîsinin gönderilmesi, bizim Çerkez nizâmiye süvârî binbaşısının istirhâmı üzerine arz olunur. Askere biraz sukûnet geldi. Fakat firârlar pek çok oldu.

12 Ağustos 93

Saat	Mehmet Hulûsi
8	

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Efhimiye

Çerkez muâvene süvârîsi cebhâneleri kalmadığını bahâne ederek hiçbir tarafa hareket etmiyorlar; cebhâne istiyorlar. Bizim nizâmiye Çerkez süvârîleri buradaki askerleri beş altı def'a büyük buhrân ve muhâtıradan halâs ettiler. Allah bunları berhûdâr eyleye âmîn.

12 Ağustos 93

Saat dakika Mehmet Hulûsi

8 30

Bu tezkereleri alıncaya kadar, Aykırıcebel'e sevk edecek asker bulamadığımdan ve Çerkez asâkir-i muâvenesinin de dağıldığı haberi verildiğinden ordugâhta vakî üç bölük redîf süvârîsi ile Anadolu süvârî asâkir-i muâvenesinin bir kısmını dahî Aykırıcebel'e sevkettim. Ol bâbda imdâd talebini mültemes Ömer Bey'in Hulûsi Paşa'ya ve Hulûsi Paşa'nın bana yazdığı tezkerelerin dahî sûretleri ber-vech-i âtidir:

Saaâdetlû Mehmet Hulûsi Paşa Hazretleri

Saâdetlû Efendim Hazretleri

Buradaki askerin gözü kaçmakta olduğundan ve bir kerede kîlînç ve süngüyle oturtulduğundan be-heme-hâl yanınızda ihtiyât bulunan muntazam taburlardan hiç olmaz ise şimdilik bir taburun irsâlıyla keyfiyetin seri'an müşîr paşa hazretlerine arz olunması ma'razında fermân. 12 Ağustos 93

Mîr Âlâyı Erkân-ı Harb

Ömer **(sayfa: 84)**

Huzûr-i Âlî-i Hazret-i Müşîriye

Devletlû Efendüm Hazretleri

Düşmanın haylice imdâdı vürûd ettiğinden burada üç tabur kadar daha ihtiyâten asker bulundurulması lüzûmu Ârif Paşa ile Ömer Bey'in gönderdiği haber üzerine arz olunur fermân.

12 Ağustos 93 Mehmet Hulûsi

Çerkez elbisesini lâbis ve asâkir-i muâvene-i Çerâkise binbaşılığı sıfatını hâiz olan merkûm Boşnak Salih, ileri Yeşiltepedeki asâkiri bu vecihle püskürttükten sonra geriye; ihtiyâtta bulunan Rasim Paşa maiyetindeki asâkirin yanına da gelerek yine bu yolda melânet sarf etmeye ve Aykırıcebel'den asâkir-i şâhâneyi püskürtmeye çabaladığı bir sırada yâver-i harb Hayri Bey kendisine rast geldi. Tefevvüh ettiği hezeyânlar ğayret ubûdiyetine dokunmakla elindeki kırbâçla mel'ûnu bir hayli çarpıştırması üzerine, merkûm Salih li-ecliş-şikâye yanıma geldi. Hayri Beyi îsâl-ı emr için göndermiş olduğumdan "şimdi geldiğinde işi anlarız" deyip merkûmu yanımda tevkîf eyledim ve Hayri Bey vürûdunda vakıayı hikâye etti. Merkûm ise "Sırbistan'dan biri Hayri Bey'in kendisine garezi olduğu" yaygaralar ile tarîki inkâra saptı. Benim Hayri Bey'e fevkâlede emniyet ve i'timâdım olmakla beraber merkûmun münker görünmesinden nâşî işin bir divân-ı harb muvâcesinde tedkîkine ihtiyâç mes etmesi ve benim hasb'el-hâl bu mislü işlerle uğraşmağa vaktim olmadığı hasebiyle derhâl ellerini arkasına bağlatarak ve kîlîncını alarak Edirne'ye göndermek üzere habsettim. Merkûmun refîkî ve yüzbaşısı bulunan Çerkez Nazî, kemâl-i serbesti ile yanıma gelerek "ya binbaşımız Salih'i salıverirsin yâhûd şöyle böyle yaparız ve yaparlar" gibi tehdidâtta bulunması üzerine, derhâl onun da elini ayağını bağlatarak, Salih'in yanına hapsedip ikisini de bir zabtiye yüzbaşısına terfîken Edirne kumandanı Ferik Cemil Paşa'ya gönderdim ve mütecâsiri oldukları ihânete müterettib cezâları görülmesini dahî emreyledim.

Muahharan Cemil Paşa'nın bunları istintâk ettirip ettirmediğini bilemem. Lâkin, Rusların Edirne'ye duhûllerinden birkaç gün mukaddem mehbûsin sâire ile birlikte merkûm Boşnak Salih ile **(sayfa: 85)** Çerkez Nazî'ninin Edirne hapishânesinden tahliye kılındıkları ve muahharan Suâvî vakasında her ikisinin maktûlen geberdiği cümle-i tahkikât-ı âcizîdendir.

Bunları Edirne divân harbine gönderdiğim sırada askerlerini de ordudan def' ve tard eyledim. Merkûm Boşnak Salih'in Aykırıcebel'de asâkir muâvene-i Çerâkisesinden mâidâ daha bir hayli başıbozuk Çerkez var idiyse de bu Çerkezler de onların kaçması üzerine yek-diğerine bakarak pek çoğu savuştu.

Bunlar taburların intizâmsızlığını bir kat daha tezyîd ile Aykırıcabel cihetini tehlikeyi azîmeye ilkâ eylediler. Nihâyet saat on bire yaklaşmış idi ki düşmanın yüzü yine geri döndü ve Aykırıcabel cihetinin kâffe-i nukâtından sürülüp çıkarıldı. Ordugâhtan gönderilen bir tabur piyâde ile üç bölük redîf süvârîsi ve bir mikdâr da süvârî muâvene-i askeri Aykırıcabel'e daha evvelce yetişmiş olduklarından onlarla da bir derece tecdîd-i kuvvet eylediler.

Süvârîlere burada piyâde hizmeti gördürülmekte ve piyâde misillû harb ettirilmekte idi. İşte bugünün akşamı saat on ikiye çeyrek kalarak Mehmet Hulûsi Paşa'nın yazdığı jûrnâl sûreti şûdur:

Huzûr-i Âli Hazreti Müşîri Efhimiye

Devletlû Efendim Hazretleri

Tıpkı fermûde-i sâmîleri üzere geceye vâsıl olundu ve asâkir-i şâhâne tuttuğu noktayı muhâfaza etmektedir. Fakat işte saat on iki oldu, Baalbek ve Gazze taburları hâlâ gelmedi. Yaver-i harb-i mün'emileri(?) dahî gördü. Dağ yoluna gitmişler deniliyor fermân.

12 Ağustos 93 Mehmet Hulûsi

Saat dakika

11 45

Vaktâ ki on ikinci günü akşamı oldu. Rusların lâ yenkati' imâdı gelerek Aykırıcebel'e taarruzdan ferâğat etmeleri bulundukları nukât-ı hâkimeden ve husûsuyla hat- ric'atlarını tehdîd edegelen Aykırıcebel nukâtından asâkir-i şâhâneyi kovup çıkarmak maksadına müstendâ olduğu anlaşıldığından Aykırıcebel cihetini elden çıkarmamak ve son dereceye kadar düşmana mukâvemet eylemek tedâbir-i müdâfaa-kârânesine teşebbüs ettim. Bunun için Yerdik cihetinin kumandasını Recep Paşa'ya terk ile Şakir Paşa'yı Aykırıcebel cihetindeki livâlara kumanda etmek üzere sevk ettim. **(sayfa: 86)** Veysel Paşa'yı dahî taburlarıyla Aykırıcebel'e mêmûr ettim. Binâen-aleyh Ağustos'un on üçüncü günü Aykırıcebel cihetinde yapılacak iş, düşmanın taarruz-u musammimesine karşı müdâfaa-i mahalliyeden ibâret idi. Bu gece Ruslar, Aykırıcebel'de vakî asâkir-i şâhâne üzerine şiddetli bir top ateşi icrâsı akabinde hüc^m tecrübesinde bulundularsa da telefât vererek ric'ata mecbûr oldular. Bugün ales-seher Ruslar, her taraf ve ba-husûs Aykırıcebel aleyhine şiddetli top ateşine başladılar ve geceden hazırladıkları hücûm kollarını ilerleterek şiddetli bir taarruz ettiler. Bunun üzerine asâkir-i şâhâneye bir mikdâr tezelzül gelmiş ise de muahharân emir o zâbıtânın ğayret ve ekdâmıyla sebât-u metânetleri bi'l-idâme müdâfaa-i mevkîye için teşci' ve teşvîk edildi.

Asâkir-i şâhânenin sebâtı üzerine düşmanın hücûmuna sekte arz oldu. Bu fırsattan

li-ecli'l istifâde ileri hücûm edildi.

Rusların Yeşiltepe vesâirede elde ettikleri istihkâmât kâmilen ve cebren ellerinden nez' edilerek kendileri de Aykırıcebel'den aşağı münhezimen ve makhûren sürüp çıkarıldı. Bu vakıaya dair Şakir Paşa'nın yazdığı jûrnâl sûreti şûdur:

Ma'rûz-i Kullarıdır ki

Şimdi Galip Bey'den aldığım tezkerede düşmanın yed-i zabtında bulunan kâffe-i istihkâmâtını harben hücûm ile zabtedilerek düşman sürülüp çıkarılmış ve arkasından biraz şiddetli ateş edildikten sonra hemen ateş kestirilip istihkâmâtın ta'mîrine bakılacağı ve ele geçirilen külliyetli tüfek ve cebhâneleri irsâl kılınacağı beyân olunmuştur. Beş dakika evvel aldığım tezkeresinde askerin sebât edemeyeceğine dâir bahis var iken bu kadarcık olsun muvaffakiyete secde-i şükrân eyledim. Fakat hâlâ ateş kesilmediği gibi düşmanın bu tepeyi tutmakta olan an-huma ki dahî ber-kemâl olduğundan yine üçüncü livâ taburlarının sür'at-ı i'zâmı niyâzındayım. Tafsîlâtı sonra arz olunur. Düşmanın imdâdı gelmekte olduğu ru'yet olunduğuna nazaran bizde imdâd göndermek lâzımadan ise de elde asker olmadığından üçüncü livâ taburlarının bi-hema-hâl sür'at-ı i'zâmı mühimdir fermân. 13 Ağustos 93

Saat dakika şakir

11 45

Bu hezimet üzerine düşman bit-tekrâr tecdîd-i kuvvet ederek hücûma başladı ki müşârün-ileyhin ol bâbda dahî yazdığı tezkere sûreti ber-vech-i âti mezkûrdur: **(sayfa:87)**

Marûz-i Kullarıdır ki

İleride bulunan taburların üzerine bu gece küçük bir hücûm icrâ olunmuş ve düşman çok telefât vererek ric'at eylemiş olduğu Ârif Paşa tarafından gelen tezkerede bildirilmiş ve şimdi istihkâma yüz çevrildiği halde solumuza, yâni Gabrova cihetine müsâdif olan ormana düşman bir tabur kadar asker sevkeylemiş olmakla orada bulunan bölük muhârebeye başladı; talebi üzerine İştîb taburundan dört bölük gönderildi.

Gazze ve Baalbek taburları sabahleyin gelip Ârif Paşa cihetine yâni ileriye sevk olundu. Toplar yerleştirildi. Düşman Esveti Nikola tepesinde olan topları aşağıya indirip, bir sekiz on tabur kadar asker cem' eylemiş ve bununla hücûm tasmîm etmekte olduğu anlaşılmakta bulunmuş olduğu, şimdi Ârif Paşa tarafından haber verildi. İnşââllah Teâlâ müdâfaa olunur fermân. 13 Ağustos 93 Şakir

Saat

12

Veysel Paşa'nın livâsıyla Aykırıcebel'e gitmesini emretmiş idim. Paşa-yı mûmâ-ileyh biraz ağır davranmakla beraber Recep Paşa'nın gösterdiği tas'ibat üzerine kendi livâsı taburlarını cem' edemediğinden on üçüncü günü kablez-zuhur livâsının üç taburuyla ordugâha indi. Birinci livâdan gelen dört taburu da Paşa'yı mûmâ-ileyhe terfîk ettiğimden onlarla birlikte Aykırıcebel'e müteveccihen hareket eyledim. Lâkin Veysel Paşa ordugâha geldiği zaman bir mikdâr ârâma mecbûr olduğundan gündüz saat dört raddelerinde idi ki ordugâhtan Aykırıcebel'e doğru yürüyüşüne devam edebilmiş idi. Saat ikiyi geçmiş idi ki Ruslar bit-tekrâr taarruza başladılar ve şiddetli hücûm eylediler. Bulundukları nukâttan asâkir-i şâhâne müdafâa-i mümküneye müsâraat ve bir hayli mukâvemet eyledi ise de düşman tarafından hücûm dâima tecdîd edilmekte idi. Şakir Paşa'nın ol bâbda yazdığı tezkerenin sûreti ber-vech-i âtidir:

Huzûr-i Müşîrilerinedir

Ma'rûz-i Kullarıdır ki

Bu gece atılan top ve tüfek ateşinin tafsîlâtını ve hücûm kollarının hazırlanmakta olduğunu arzeylemiş idim. Hücûm başladı. Ârif Paşa livâsı şiddetli bir muhârebeye tutuldu. **(sayfa: 88)** Sabahleyin buraya gelen Baalbek ve Gazze taburları gönderilmişti. Askeri birdenbire haylî tazyîk eyledi. Hatta dere içinde birinci âlayın ikinci taburundan iki bölüğü silah çatıp odun cem'ine gitmiş iken düşman birdenbire silahlarını zabt eylediği işitildi. Tahkîk eder, mâlûmât veririm. Beşinci ordunun altıncı talîa taburu hiçbir işe

yaramadığını Ârif Paşa şikâyet ediyor. Henüz bütün bütün çekilmemiş ise de şiddetli hücûmu def' edildi. Cenab-ı Hakk'ın fazl-u inâyetine şükürler olunur. Ancak düşman askerin karşısında bi'l-külliye çekilmemiştir. Hâlâ tüfek sesi kesilmedi. Herhalde Veysel Paşa, taburlarıyla buraya gelirse taburların işe yaramazları alınır onlar vaz' olunur. Şimdi ikinci âlâyın ikinci taburunu da imdâda gönderdim. Aralık aralık ateş şiddetleniyor ve kesiliyor; zannederim hücûm tecdîd olunuyor. Fakat inşââllah düşman makhûr olur.

13 Ağustos 93

Saat	dakika	Şakir
2	20	

Bugün Aykırıcebel cihetinde inde'l-hesâb on altı tabur asker bulunuyor idi. Bu on altı taburun on biri, iki günden beri ahvâl-ı müştekâbih olan ve yek-diğerine karıştığı söylenilen taburlar idi. Bâkî beşten ikisi dahî Gazze ve Baalbek mukaddem taburları idi. Bu taburlar, gerideki Redut istihkâmından ileride bulunan Mîrlivâ Ârif Paşa refâkatına sevk edilmiş idi. Bunlar Ârif Paşa nezdine vusûlleri sırada idi ki Ruslar tecdîd-i hücûm eylemişler idi. Mezkûr taburlar efrâdı bir orman içinden hücûm eden Rus asâkirini görür görmez ekserisi silah atmaksızın ar-ı firâri irtikâb etti. Bunların bu hâlî diğer taburlara da sirâyet ederek onlar da terk-i mevkii eylediler ve Ruslar da Yeşiltepe ve sâireyi asâkir-i şâhâne yed-înden nezî-u zabt ettiler. Burada bozulan asâkirin bir kısmı Aykırıcebel'i terk ile ordugâha doğru firâr etmekte idi. Redut istihkâmı derûnunda ve etrafındaki siperlerde bulunan asâkir-i şâhâne nezdine doğru çekilen kısmı diğeri emir ve zâbıtânın tarafından Redut dâhiline ve siperlere idhal-u ik'ad olunmakta idi.

Bu hâl pek büyük bir karışıklığı mucîb oldu. Hazangirde düşman Redut istihkâmındaki asâkir-i şâhâneyi dahî yerinden oynatacak olursa, işin vehâmeti pek büyük olacağından **(sayfa:89)** ve Veysel Paşa ile müceddeden yedi tabur sevk olunmuş ise de mezkûr taburların Aykırıcebel'e vusûlü birkaç saate mütevakkıf bulunduğundan onların vusûlüne kadar her türlü hâl ve tehlikenin vukûû melhûz ve mutasavvir olmadığına binâen

hîn-i hacette Aykırıcebel damen-i cebeline ateş etmek üzere ordugâhta mevcûd topların kâmilen ileri cer edilmesini emreyledim.

Bir taraftan da asâkir-i şâhâneyi teşcî ve takviye ettim. Ordugâha sâvuşûb gelen efrâd bir taraftan buldurulub sevk edilmekte ise de onları kâmilen bulub iâde edecek elde tabur yok idi. Bu vazife ile bir takım perakende ve mekkârı zabıtanı uğraşıyor idi. Ma'mâfih dağılan askerin kısm-i a'zâmı ormanlıklarda saklandıklarından bulunmaları dahî mümkün olamıyor idi.

İşte on ikinci vakıa-i müteeseffiye merkûm Boşnak Salih sebebiyet verdiği gibi on ikinci günkü hadise dahî Gazze ve Baalbek mukaddem taburlarının cebâneti âsâr-ı seyyiesindendir. Bunlardan Baalbek taburu Binbaşı Mustafa Efendi yalandan çenesini bağlayarak "mecrûhum" diye ordugâha sâvuşmuş ve kendisinde eser-i cerh bulunmadığı tarafımızdan haber alınması üzerine karargâh kumandanı ve etıbbâ ma'rifetiyle ba'de'l muâyene merkum binbaşıyı habs ve tevkîf ve cezâ-i kânûniyesini görmek üzere divân-ı harbe havâle ettim. Ve taburuna başka bir binbaşı nasp edib kendisini de âçığa çıkardım. Benim Şıpka kumandanlığının infisâlime kadar mevkûfen divân-ı harbde işine bakılmakta iken halefim Rauf Paşa tarafından sebîlî bit-tahliye İstanbul'a gönderilmiş ve hiç mücâzât-ı kanûniye göremeyerek yine istihdâm kılındığı muahharan maat-teessüf işitilmiştir. Merkûm binbaşı taburunu bırakıb firâr ettiği ve sûret-i firârını setr için kendisini de mecrûh gösterdiği için en ağır cezaya çarpılması tabîî iken hakkında vukû bulan müsâmaha-i müfritâne doğrusu devlet için ihânet ile tefsîr olunur bir isaettir. Aykırıcebel'deki taburların uğradığı hezimete dâir Şakir Paşa'nın birbirini müteâkib yazdığı iki kıt'a tezkerenin sûretleri ber-vech-i âtidir:

Huzûr-i Müşîrilerinedir

Ma’rûz-i Kullarıdır ki;

Düşman hücûmunu tekrâr edib ğaliba önümüzde, tepede bulunan askeri püskürttü gibi görülüyor. Bakalım Hüdâ neyler. Veysel Paşa taburları yetişmelidir.

3 Ağustos 93 Şakir

Saat dakika

3 30 **(sayfa:90)**

Ma’rûzdur ki;

İleriki asker kâmilen bozulup aşağı doğru firâr ediyor. Bu taraftan ric’at edenler istihkâmlara konuldu. Zincirle bağlanmış olsa durmuyorlar. Veysel Paşa hâlâ gelmedi. Mevlâ encâmını hayr eylesin. 13 Ağustos 93

Saat

4 Şakir

Bu tezkere-i ahîreyi aldığım sırada idi ki Veysel Paşa Yerdek cihetinden ordugâha henüz inmiş ve Aykırıcebel’e doğru sevk edilmiş idi. Veysel Paşa livâsının hâvî olduğu sekiz taburdan üçü Paşa-yı mûmâ ileyh ile birlikte Aykırıcebel’e sevk edildi. Bâkî beşi, Recep Paşa’nın o taburları değiştirmemek için irâe ettiği müşkülât ve ta’nad-ı eseri olarak Yerdek cihetinde kalmış idi. Veysel Paşa’nın keyfiyeti bize bildirmesi üzerine Recep Paşa’ya üçüncü livâ taburlarının kâmilen geriye alınmasını ve Aykırıcebel imdâdına sevk edilmek üzere serîan gönderilmesini müekked bir emri ahîr daha gönderdim.

Emr-i mezkûra cevâben Recep Paşa'nın yazdığı tezkere sûreti şûdur:

Huzûr-i Âlî-i Hazret-i Müşîr-i İ'zâmıdır

Ma'rûz-i Âcizi;

Üçüncü livâ taburlarının gündüzün geriye alınarak aşağıya irsâliyle bâkîye ikinci livâ taburlarıyla hâl-i müdâfaada bulunması fermân buyuruluyor. Gündüz tabur çekmek bir vecihle mümkün olmadığı vâreste-i tasdîkdir ve bir de ikinci livâ taburlarının mevcûd hâzırı kadîmine nisbetle çok dûndur ve üçüncü livânın da burada düşman kurbünde fakat beş taburu vardır. Bunlar da alınır ise buraların hâl-i emniyetini selb eder korkusu hâsıl olur ve buralarını şifâhen arz eylemek üzere erkân-ı harb Mazhar Bey gönderildi fermân.
13 Ağustos 93 livâ

Recep

Recep Paşa gerçi tezkeresinde bulunduğu cihetten selb-i emniyet eder yolda idâre-i kelâm etmekte idiyse de, Ruslar taarruzlarını Aykırıcebel cihetine hasrederek Yerdek cihetine kıt'â mütearrız olmadıklarından ve ma'mâfih, Recep Paşa'nın kendi livâsına mensûb olarak yanında sekiz **(sayfa:91)** aded muntazam ve müntehab ve harb diye de taburlar mevcûd olup bundan mâadâ livâsına mülhak Edirne müstahfız taburlarıyla beşinci ve altıncı livâlar mensûbâtından Aynitab mukaddem ve Bolu, Yalvaç ve Uşak tâlî taburları bulunduğundan cem'an on üç tabura bâliğ olan bu kuvvet ile Ruslar taarruz dahî etse, müdâfaa-i mevki'a muktedir olur idi. Çünkü Aykırıcebel cihetinde o günde o saatte ancak on altı tabur var idi; iki günden beri düşmanın taarruzât-ı mütevelliyesine alâkadar'ül imkân mukâvemetiyle henüz muhâfaza-i mevkii etmekte idiler. Ma'mâfih bu taburların bir kısmı muhtel'il-nizâm olub ekserisi Rauf Paşa ile ve İşkodra fırkalarında defaâtle hezimetler görerek yılğın ve bir kısmı da hiç harb görmemiş acemî takımdan idi. Aykırıcebel ciheti ormanlık olduğu cihetle düşmanın taarruzâtına müsâade olduğu gibi Yerdek cihetindeki arazide düşman tarafının kısm-i a'zâmı açık olduğu cihetle düşmanın açıktan taarruz ve hücûmuna el vermez idi. Her ne hâl ise, Recep Paşa ğalebe-i vehm-u

ve havf ile Veysel Paşa taburlarını irsâlden imtinâ' etti ve beni de bu bâbda iknâ' etmek üzere erkân-ı harb binbaşısı Mazhar Beyi nezdimizde gönderdi.

Muhârebenin bugün kesbettiği vehâmet dolayısıyla Veysel Paşa livâsına mensûb emniyetli ve harb Dide taburlarının be-heme-hâl Aykırıcebel'in imdâdına yetişmesi lüzûmunu te'kîd eyledim. Onun üzerine Recep Paşa, yine emre muhâlefet ile mezkûr taburların mevaki-i mühimmede olmasından bahs ile i'tizâr ve onlara bedel beşinci ve altıncı livâlara mensûb mezkûr dört taburu Aykırıcebel'e yetişmek üzere ordugâha irsâl eyledi. Bu taburların ondördüncü günü sabaha karşı Aykırıcebel kuvvetine iltihâk ve Rusların, on dördüncü günü sabahı vaki' olan hücûmunu def'i için vukû' bulan muhârebeye iştirâk eylediler. Yukarıda Şakir Paşa'nın iki kıt'â tezkeresinde beyân olunduğu vecihle Ruslar, asâkir şâhâneyi püskürterek Sivritepeyi dahî elde ettiler. Bunun üzerine püsküren asâkir-i umerâyı mevcûda siperlere ve Redut istihkâmına idhâl vâkıâd ile ilerleyip gelen düşmana bir şiddetli ateş icrâ etmeleri üzerine Rusların yüzü yine geri döndü. Âsâkir-i şâhâne bundan cür'etlenerek ta'kîbe kıyâm etmeleri üzerine bit-tekrar Sivritepe'yi elde ettiler. Burada asâkir-i şâhâne ile Ruslar, yek-diğerine karıştıklarından pek hûnrîz bir muhârebe vukûa geldi. Gerçi Ruslar, bu müsâdemede biraz geriledi ve haylî de telefât verdi ise de ihtiyâtta bulunan taburları yine taarruza devamdan fâriğ olmadıklarından muhârebe devam etmekte idi. Şakir Paşa'nın bu bâbda yazdığı tezkerenin sûreti ber-vech-i âtidir: **(sayfa: 92)**

Ma'rûz-i Kullarıdır ki;

Demincek arz eylediğim vecihle Sivritepe henüz elde edildi. Fakat, herif hücûmdan vazgeçmediğinden muhârebe devam ediyor. Hayri Bey'in ifâdede, biraz müsamâha etmiş, alınmış olduğunu söylemiş ve fakat tekrâr verilmiş olduğunu söylememiş olduğu anlaşılıyor. Bugün vukûa gelen muhârebe kadar şedîd hîçbir muhârebe görmedim. Cenâb-ı Hak yârına hâyırlar ihsân eder ve taburlar yetişir ise muzafferiyâtın tafsîlâtı arz olunur.

13 Ağustos 93 saat 7

Şakir

Şakir Paşa tezkere-i mezkûreyi saat yedide yazmış idi. Geriden celbettiği kuvâ-yi imdâdiye ile düşman, yedi buçuğa doğru bit-tekrâr hücûmunu teşdîd-u istirdâd edilen Sivritepe'yi ve ilerisini asâkir-i şâhâne yed-inden nez' ederek Redut istihkâmıyla önündeki top tâbiyesine ve siperlerine doğru ilerlemeğe başladı. Bu vakıa-i müteessife üzerine Şakir Paşa'nın yazdığı tezkere de işte şûdur:

Ma'rûz-i Kullarıdır ki;

Düşmanın tevâli-i hücûmundan askerin gözü yılıb bir takımı ileriki istihkâmdan doğru ordugâha firâra ve bir takımı da bu taraftaki yollardan türlü sûretlerle firâr ederken güç hâl ile tevkîf olunabilmiş ise de bu da lâşey makûlesidir. Veysel Paşa livâsından hiçbir tabur gelmedi; gelmiş olsa da artık yarın o mikdâr askerle hücûm tertîbinden nâ-ümîd oldum. Daha ziyâde telefât vermekten ise muhârebeyi akşama kadar ulaştırabilmek kâbil olur ise, Veysel Paşa taburlarından biraz bu istihkâmlara konularak ric'atımızın, biraz da düşman tarafındaki yolun te'mînine konularak akşamdan toplar ve gece yarısı usûl ile peyderpey taburlar aşağı çekilmek hakkında irâdenize şiddetle müntazırım. Tafsîl-i hâl Hulûsi Paşa'nın ve Nadir Bey'in ifâdelerinden münefehim olur fermân.

13 Ağustos 93

Saat	dakika	
7	30	Şakir

Şakir Paşa Yerdek cihetinden Aykırıcebel'e sevk olunduğu sırada Aykırıcebel'deki muhtelif livâların kumandanlığı kendisine ihâle kılınmış idi. Paşa-yı müşârün-ileyh gerideki Redut istihkâmını ittihâz mevkii ile oradan kumandaya başladığından ve mezkûr Redut'ta ilerideki taburların **(sayfa: 93)** ihtiyâcâtını tedârik ve sevk etmek ve başkumandanlık makâmına arz eylemek için bulundurulan Mehmet Hulûsi Paşa'nın artık orada ikâmesinde o kadar lüzûm kalmamakla berâber ahvâl-ı harbiyece ve husûsuyla düşmanın sabahleyin ilerlediği sırada bâzı uzak ğayri lâyikasından da bana

şikâyet edildiğinden mevki-i harbi terk etmesini paşa-yı mûmâ-ileyhe emrettim ve on beşinci günü kendisini ordugâhtan çıkararak İstanbul'a iâde ettim.

Şakir Paşa mezkûr tezkeresinde ğalebe-i yêsi ile askerin geri çekilmesi vâdilerinde idâre-i lisân-u efkâr etmiş ise de, muahharan muzafferiyet, asâkir-i şâhâneye bi'l-intikâl, şekl-i muhârebe değiştiğinden, ol bâbdaki ma'rûzunun da ehemmiyeti kalmadı. Şöyle ki:

Tezkere-i mezkûrenin saat-i tahrîrinden sonra düşman hücûmunu bir derece daha teşdîd ederek ilerledi. Aykırıcebel nukâtının kısm-i a'zâmını zabt ve istilâ ile, asâkir-i mevcûde-i şâhâneyi Redut istihkâmıyla kırk elli hatve ilerisindeki top tâbiyesine ve onu muhâfaza olan siperlere ilticâya mecbûr eyledi ve cesâretini bir derece daha artırarak topları zabt-ı emeliyle tâbiyeye ve Redut'a ve siperlere dahî nûbat-ı adîde ile hücûmlar icrâ etmeye başladı. Top tâbiyesinden dahî peşrev endâhtıyla lâzım gelen harekât-ı mukâvemet-kârâneye kalkışıldı ve Rus asâkir-i muhâcemesinden bir haylisi Redut ve siperler önlerinde uğradıkları yaylım ateşlerin te'sirâtıyla yerlere serilmekte iken, yine tecdîd-i hücûm ilerler idi. Nihâyet akşamın saat onuna kadar bu hücûm ve müdâfaa harbi hûnrizânesi devâm etti. Siperlerle Redut içinde bulunan efrâdın ekserisi, ileriden bozulup gelen ve emir ve zâbıtânın haber'ul-haliyle yerleri de ik'âd edilen kısımdan idi.

Düşmanın gösterdiği bu şiddet üzerine inzibât ve irtibâtları bütün bütün muhtel oldu. Onların da muhâfızı oldukları istihkâmâtı terk ile savuşmağa ramak kalmış idi.

İşte o sırada idi ki kendisine terfîk edilen mezkûr yedi tabur ile Veysel Paşa yetişti ve bilâ-tevkîf ettiği hücûmun te'sîriyle düşman yüz çevirerek derhâl ta'kîbe kıyâm eyledi. Redut'ta ve siperlerde bulunan asâkir-i şâhâne dahî işte o sırada idi ki cür'etlenerek ma'hûd Yeşiltepe'ye kadar Ruslar ta'kîb ve mezkûr tepe dahî zabt ve istilâ edildi.

Yalnız tepenin ucundaki bir suvârî kıt'anın nısfı Rusların yed-i işğâllerinde kaldı. Bu ta'kîbde Ruslar fenâ sûrette düçâr-ı inhizâm olarak külliyetli telefât ve ıslaha terk ettiler. **(Sayfa: 94)** Hezimet-i fahşa-i mezkûre, Ruslara pek ziyâde te'sîr etmekle, ellerinde kalan suvârî tepenin bir kısm-i cüz'iyesini gece olduğu halde hâlâ terk etmediler ve

yeniden yeniye hücûmlar ile harbi temdîd eylediler ise de, bahrında telefât vermekten başka bir şey elde edemediler. Nihâyet gece saat altı buçukta Karahisar-ı sahib-i tâlî taburunun delâlet ettiği mühâceme-i fedâkârıyla Sivritepe'nin düşman yed-i zabtındaki kıt'a-yi sağîresi dahî istirdâd olundu. Hâlbûki Ruslar, yine terk-i mevkii ile savuşmak sûretini iltizâm etmeyerek asâkir-i şâhâne ile tüfek tüfeğe ve süngü süngüye gece saat sekiz buçuğa kadar harb-u cidâl ettiler. Tabûr-u mezkûrun delâlet-i fedâkârânesiyle asâkir-i şâhânenin de son bir hücûm ve savlet göstermesi üzerine Ruslar, tepeden aşağıya doğru makhûren ve münhezimen yıkılıp gittiler. Ve Aykırıcabel ciheti de kâmilen yine asâkir-i şâhânenin yed-i satvetine intikâl etti. Gece vukû bulan harbin bir kısmına dair ve saat yediye çeyrek kalarak Şakir Paşa'nın yazdığı tezkerenin sûreti de şûdur:

Ma'rûz-i Kullarıdır ki;

Akşam Hayri Bey tarafından huzûr-i müşîrilerine arzolunmuş olacağı üzere, Ma'hûd Tepe muahharan yine istirdâd kılınmış ve fakat istihkâmın en ucunda bir mikdâr mahalli düşman elinde kalmış idi. Muahharan gönderilen Karahisar taburlarının himmetiyle o nukat ele geçirilmiş ve düşmanın nokta-i mezkûreyi istirdâd için ettiği hücûmata mukâbeleten muhârebeye devam olunmaktadır.

Bu kadar muhârebâta cebhâne ziyâde sarf olunmakla iki cinsten külliyetli cebhâne ve yaralılar için sargı bezi ve mekkâri gönderilmekle beraber sabahleyin tecdîd-i makrûr olan hücûma mukâbil elde bir tabur bile taze asker olmadığından beşinci livâ taburları gelmiş ise onların bilâ-te'hîr irsâlı mutazarrûdur. Buradaki taburların sikâ hayvânâtı oralarda bulunduğu takdîrde, onlarla beraber biraz sikânın visâl bulunduğu halde biraz da salık irsâlı istirhâm olunur. 13 Ağustos 93

Gece saat dakika

6 45 Şakir

Yeşiltepe'nin bakiye-i mevâkiinden dahî Rusların münhezimen çekilmeleri akabinde, asâkir-i şâhâne onlardan istirdâd ettikleri nukâta dahî derhâl siperler inşâsıyla ikmâl-ı levâzım müdâfaa ettiler. Vakta ki on dördüncü günü sabahı oldu. Sabahın saat onuna doğru Ruslar, tertîb **(sayfa: 95)** ettikleri hücûm kollarıyla bit-tekrâr Yeşiltepe'ye taarruza geçtiler. Dökülene telefâta bakmayarak taarruz müfrezeleri, dereden sırta doğru tırmanmağa başladılar ve tâbiyelerinden dahî dâne ve şarapnel ateşleriyle hücûm kollarının harekâtını teshîl etmekte idiler. Lâkin, asâkir-i şâhâne, nukât-ı hâkimeyi elde etmiş ve on üçüncü günü ihrâz ettikleri muzafferiyet-i ahireden ğayret-ü şecâatleri gelmiş olmakla dilirâne sebât-u müdâfaa ettiler; her hücûmda düşmana telefât-ı fâhişe verdirerek ric'ata icbâr eylediler. Bugün dahî dört saat kadar şiddetli top ve tüfek ateşi ile mühâcemât devam eyledi. Ruslar, artık muvaffakiyetinden kat'i ümîd ettiklerinden, saat ikide makhûren ordugâhlarına çekildiler. Ma'mâfih akşama kadar yine top ateşi devâm etti.

Ğarîbi buna on üçüncü günü sabahtan başlayan harb şedîd; top ve tüfek ateşi yalnız on dördüncü gece hemen bir saat kadar fisâl verdi; on dördüncü günü saat ikiye kadar devâm etti. Yâni asâkir-i şâhâne ile Rus asâkiri meyânında yirmi yedi saat müttasılan top ve tüfek ateşi ve hücûmlar edilerek mücâdelât hunrizâne hüküm sürdü. Bugün bi'l cümle siperleri dolaşarak kazandıkları muzafferityettan dolayı asâkir-i şahâneyi taltîf ve tebrîk ettim ve iktizâ eden mahallere müceddeden siperler ve tâbiyeler inşâsıyla Aykırıcebel üzerinde vakî şühedâ ile Rus maktûlînini defn ettirdim. Taburların lüzûmsuzları ordugâha

alınarak yalnız li-ecl'il-müdâfaa iki livâ askerin orada bırakılmasını Şakir Paşa'ya emreyledim. Ağustos'un on beşinci günü saat beşe kadar gerek asâkir-i şâhâne ve gerekse Ruslar istihkâmât ve siperler inşââtıyla iştiğâl ettiler.

Recep Paşa Yerdek ciheti taburlarını geri alarak bütün bütün vaz-ı tedafüye koydu. Yevm-i mezkûrde, saat beşte Ruslar, bit-tekrâr top ateşine başladılar. Bugün Ruslar Aykırıcebel'in solunda ve Cumûd Tepesi denmekle meşhûr en yüksek dağın zirvesine bir keşif müfrezesi çıkardılar. Bugün Şakir Paşa, eyyâm-ı muhtelifede Aykırıcebel'e sevk edilen yirmi yedi taburdan yirmisini bâlâ-bekâ, yedisini iâdeye başladı. Aykırıcebel sırtında yirmi taburun tahaşşüdünü lüzûmsuz ve fazla gördüğümden Şakir Paşa'nın bu fikrini red ile iki livâ ile idâre-i mevkîiye-yi te'kîd ve tavsiye eyledim. Ma'mâfih bu yirmi taburun mevcûdu nihâyet altı bin yedi yüz ve küsûr kişi idi ki bundan (3900) mevcûdu **(sayfa:96)** hâvî olan on iki taburu, Şakir Paşa Yeşiltepe istihkâmâtı için hasr-u ifrâz eylemiş i di. Ağustos'un 16, 17, 18, 19'unda dahî tarafeynin top ve karakol muhârebeleri devâm etti ve yirminci günü artık iki taraf dahî ba-lüzûm devam etmekte olan top ve karakol muhârebesinin şiddet-i evveliyesini tahfîf ve tebdîl ettiler.

Şıpka muharebesi, Ağustos'un dokuzuncu Salı günü ibtidâ eylemiş idi. O günden on dokuzuncu Cuma gününe kadar, onbir gün zarfında asâkir-i şâhânenin telefâtı (1206) şehîd ile (5142) nefer mecrûhtan ibârettir. Şühedânın üçü kaymakam, üçü binbaşı, biri sağ, biri sol kolağası, 21'i yüzbaşı ve onu melâzım-ı evvel ve yirmi dördü melâzım-ı sanî ve bakî (1541) neferi de silâh-endâzdır. Mecrûhinin dahî ikisi mîr-alâyı, biri kaymakam, dokuzu binbaşı, yedisi sağ, beşi sol kolağası, altmış biri yüzbaşı, 36'sı mülâzım-ı evvel, ellisi mülâzım-ı sanî ve (497) nefer-i silah-endâzdır. Ma'mâfih mecrûhin-i mezkûreden beşinci ordu taburlarına mensûb olan efrâddan bir hayli kısmı, sevk-u cibânet-u ve ridâet ile bu mevkii harbden kurtulmak kastı leimiyle, kendi başparmaklarını ve avuçları içlerini cerh etmiş takımındandırlar. Bu takımların hastanelerde bi'l-muâyene mücâzât-ı kânûniyeye çarpılmalarını merkez saltanata yazdım. Şıpka cihetinde bulunan taburlar Kızanlık için evvelce celb olunan üç taburla, esna-yı harbde muahharan yetişen bir

müstahfız taburu da dâhîl olduğu halde elli tabura bâliğ idi. Mikdâr cihetiyle dahî mea ümerâ ve zâbıtân (26526) neferden ibâret idi. Şehîd ve mecrûh olarak mevki-i harbden zayî olan (6744) nefer tenzîl edildik de Şıpka ordu-yu hümayun mevcudu olarak bâkî (19782) nefer kalmış oluyor ki mekkârici hizmetçi ve sikâ ve saire-i efrâd ğayri muhârebe dahî bunlar dâhilindedir.

Ruslar, Ağustos'un on ikisinden on dördüne kadar yâni üç gün geceli gündüzlü Aykırıcebel'in nez-u istirdâdı için ettikleri fedâkârlığın bir semeresini iktitâf edememeleri üzerine on altıncı günden sonra General Radoski, almış olduğu asâkir-i imdâdiyeden ikinci fırka ile on birinci fırkanın bir kısmını iâde etti.

On dördüncü fırka ile dokuzuncu fırkanın bir livâsını, dördüncü şâsuvar livâsını, Bulgar taburlarını, piyâde kazaklardan bir müfreze ve bir kuvvetli topçu müfrezesi alıkoyarak Şıpka'yı **(sayfa: 97)** hâl-i müdâfaaya almağa başladı. Bu hâle nazaran bizim de Yerdek, Esveti Nikola ve Aykırıcebel nukâtını terk ile, Kızanlık önüne çekilmek ve Kızanlık etrafındaki sırtları hâl-i müdâfaaya koyarak tahkîm eylemek iktizâ eder idi. Halbûki Ağustos'un on ikinci günü, Rusların hilâf-ı me'mûl kuvve-i külliye-i imdâdiyesinin gelmesi üzerine, merkez-i saltanattan bit-telgraf dört nefer piyâde-i acemî efrâdı ile on altı tabur-i imdâd taleb eyledim. Bunların vurûdunda cihet-i selase-i mezkûreye perde olarak bir mikdâr asker koyup, kuvve-i mütebâkiye ile, Yerdek ve Aykırıcebel taraflarından düşmanın Gabrova hatt-ı ric'atına doğru yürümeyi ve Şıpka aleyhine bizzat çevirme hareketi icrâsını tasmîm etmiş idim. Merkez-i saltanat dahî benim tasmîmâtımı bit-tasvîb mikdâr-ı mezkûr acemî efrâd ile taburları göndereceklerini vaad eylediler.

Ağustos'un yirmi ikinci gününden i'tibâren peyderpey acemi müstahfız efrâdı gelmeğe başladı. Binâen-aleyh Yerdek ve Aykırıcebel cihetlerinden askeri geri çekmeğe lüzûm görmedim. Şâyed bu mevkiiler tahliye edilir de düşman tarafından işğâl olunursa bit-tekrar zabtı için bir hayli telefât vermek iktizâ eder mütâlasıyla muvakkaten alâ hâlihi ibkâ eyledim. Hayf ki Şıpka kumandanlığından tarîh-i infisâlîm olan 4 Eylül tarihine

kadar, mev'ûd ve müretteb olan on altı taburdan ancak on taburu gelebilmiş ise de, o müddet içinde Plevne'ye li-ecl-il-imdâd Şıpka ordugâhından altı tabur sevk edilmiş ve Lofca mevkiî Rusların yed-ine geçerek Şıpka'nın sol cenâhı ilerisinin tehlike ve muhâtırası artmış olduğundan müddet-i mêmûriyetimde plânımın icrâsına muvaffak olamadım. Lakin benim infisâlimden sonra plânın icrâsına mahâl kalmamış idi. Bu halde halefim olan Rauf, Ahmed Eyüp ve Veysel Paşaların ne efkâra mebnî Yerdek, Aykırıcebel ve Esveti Nikola cihetlerindeki asâkiri geri almadıklarını bilemeyiz ve buldukları vaziiyeti muhâfazaya çalışmaları ve gördüklerinden başka bir şey yapmamaları bir sebebe mi müsteniddir, yoksa "nahnu vecednâ an abâina" kaidesine mi imtisâldir? Bu hakîkat meçhûlümüzdür.

Ruslar, Şıpka ordugâhlarını vaz-ı müdâfaaya aldıkları halde, bizim de hâl-i tedafüye girmekliğimiz ve cibâl-ı şâhikada ziyâde asker bulundurmamız tabîî olduğundan, Yerdik cihetinin, livâsına mensûb dokuz taburla idâresini Recep Paşaya ihâle etmiş üçüncü livânın cehd-i mezkûrede vâkî beş taburunun seriân Aykırıcebel'e gönderilmesini emreylemiş idim. Emr-i mezkûre cevâben Recep Paşa'nın yazdığı tezkere sûreti şûdur: **(Sayfa: 98)**

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i A'zamiye

Ma'rûz-i Âcizi;

Bulunduğumuz mevkiin ehemmiyeti vâreste-i tasdîkdir. Husûsuyla burada büyüklü küçüklü on adet de top bulunuyor ve hatt-ı müdâfaamızın tûlu-i yarım saatten uzuncadır. Husûsuyla fazlası olan Travna ve Buzluca cihâtı dahâ vâreste-i izâhtır. Ve buralara hafif bir arıza zuhûr eder ise ve bu gibi mevkiin muhâtırası dâhil hesap edilir ise, düşmanla kurşun menzili dâhilinde bulunan noktaların taburları tebdîl buyurulmasını bi'l-maslaha arz ve istirhâm eylerim ve burada olan taburların mevcûdu en ziyâde iki yüz ve içinde yüzden nâkısı da sahîhen bulunur. Bu bâbda, burasını yedd-i merhamet-i hidîvîlerine havâle eylerim fermân.

17 Ağustos 93

Recep

Recep Paşa bu tezkeresinde, taburların mevcûdu en ziyâde iki yüz ve içinde yüzden nâkısı da vardır; diyor! Halbûki bu iş'ârı mübâlağa idi. Livâsında ğayret şühedâ ve mecrûhin ve hastagân ve perâkendegân Isparta mukaddem taburu gibi beş yüz mevcûdlu tabur bulunduğu gibi Denizli mukaddem ve İzmir müstahfız taburları efrâdından mürekkep tabur dahî yedi yüz küsûr neferden ibâret idi.

Yalnız hâssa nizâmiye dördüncü âlâyın üçüncü taburu yüz doksan mevcûda tenzil etmiş idi. Hâl böyle iken, düşman hâl-i tedâfüye girdiği halde dahî Recep Paşa'nın bu mertebe irâe-i telaş ve feryâdı ile Şakir Paşa'nın da Aykırıcebel'de yirmi tabur bulundurmak için ısrârı beni iz'âc etti. Nihâyet Aykırıcebel'de on ve Yerdek'te on üç ve Esveti Nikola önünde üç tabur terk ile Ağustos'un yirmi beşine kadar bâkî on altı taburu peyderpey ordugâha celb ve cem' eyledim.

İşte Ağustos'un dokuzundan on dördüncü gününe kadar devam eden ve iki evvelki günü asâkir-i şâhânenin taarruzuna ve üç sonraki günü Rusların hücûmuna taalluk edîb bir günü dahî karakol muhârebesiyle geçen eyyâm-ı sitte-yi muhârebât hunrizânesini ber-vech-i bâlâ arz-u tafsîl eyledik.

Bu Şıpka muhârebesinde kusûr ve hatâ olmadı demeyiz; haylî hatâlar vardır. Lakin bizim **(Sayfa: 99)** beyân edeceğimiz hatîât, Laker Dorian muharrirlerinin ya cehlen dermeyân ettikleri ve yâhûd şunun bunun lisan-ı i'tirazına tercümânlık ederek yazdıkları hatîât kabîlinden değildir.

Şıpka, Balkan hatt-ı müdâfasının yegâne ve külliyedî ve Bulgaristan aleyhine gönderilecek kuva-yi taarruziyenin tarîki-i sevk'ül-ceyşi idi. Yâni hem müdâfaa hem de taarruz için elde edilmesi lâ büdd bir nokta-i mühimme idi. Bu iddiâmızı Rusyalıların plânları dahî tasdîk edegelmiştir.

Rusların Balkanları ibtida-yi murûrda, hedef-i hareketleri Şıpka oldu. En sonra

dahî yine Şıpka'dan geçerek Edirne'ye doğru yürüdüler. Çünkü, Balkan hattının top ve araba ve mühimmât velhâsıl bir muntazam ordu sevkine sâlıh başlıca üç tarîki vardır. Bunun biri Kızanlık caddesidir ki, bu cadde Osman Pazarı'na doğru mümted olup gittiğinden Rusların merkez-i harbine taarruz için bize hizmet edemez idi. Bu caddenin cânib-i şarkîsi, kılâ-i erbaa ile mahfûz bulunduğundan, Ruslar dahî buradan tarruza mütecâsır olamazlar idi.

Bir diğeri, Orhaniye caddesidir. Bu cadde bizim Plevne sevkü'l-ceyş hattımız demek olup oraya göndermek mecbûriyetinde olduğumuz asâkir ve mühimmâtın nakline hizmet eder idi. Zaten caddenin başındaki Plevne'den bedi' ile Sofya'ya ve Tatar Pazarcığı'na kadar elde ise de bu kadar uzun mesâfeden dolaşıp cenâhen Bulgaristan'a taarruz etmek hem fıkdân-i vesâit-i nakliyeden ve hem de sevkü'l-ceyş hattının pek uzun olacağından dolayı pek münasîb sayılamaz idi. Bu iki caddenin vasatında ve mesâfesi ekser ve Yeni Zağra Şimendifer hattı dahî kendisine yakın olmak cihetiyle en ziyâde tutulması lâ-budd olan ve gerek taarruz ve gerekse tedafû için elde edinmek vecîbeden bulunan cadde Şıpka caddesi idi.

Ben bu geceden haiz olduğu ehemmiyeti bi-hakkin takdîr ettim ve Yeni Zağra'da ikmâl-ı tedarikâtib ile Şıpka'ya doğru yürüdüm. Ben, Şıpka'ya yürüdüğüm sırada, umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa dahî on sekiz taburla Osman Pazarı ve Elene üzerinden Tırnova'ya doğru ilerleyecek ve Rusların Balkan kuvvetini işğal edecek idi. Bende Hain Boğazı'ndan bir mikdâr asker geçirerek Mehmet Ali Paşa'nın evvelki hareketini teshîl eyleyecek idim. Ben, bu manevranın icrâsına başladığım sırada, Mehmet Ali Paşa evvelki kararından Nikola ve "Ruscuğa, Hezarğrad'a düşman hücûm edecektir" şâyiasıyla bi'l-cümle Tuna şark ordusu kuvvetini Hezarğrad'a cem' eyledi. Ve Tırnova'ya doğru hareket emrine muntazır duran Osman Pazarı ve havâlisindeki on **(Sayfa: 100)** sekiz taburu dahî Hezarğrad'a aldırarak Tuna Şark Ordusu cihetinden aleyhlerinde bir taarruz vukû bulmayacağına dâir Balkanlardaki Ruslara te'minât vermiş oldu. Binâen aleyh Şıpka'yı istirdâd manevrasını becermek için, Rusların Balkan ordusu mukâbilinde yalnız

bırakıldım.

İşte bu, bir büyük ve birinci hatâ idi ve faili ise umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa idi.

Yeni Zağra'dan refâkatımla ilerleyen taburların mevcûdu gerçi otuz bin raddesinde idiyse de, Rusların dahî Balkan muhâfazasına mêmûr kuvvetleri, Mehmet Ali Paşa'nın o tarihte mûrûd telğrâfnâmesinde dahî iş'âr olunduğu vecihle kırk bin kişi idi. Bunlar, Elene'den Slovi'ye kadar mevakii işğal etmiş idiler.

Bununla beraber gerek Çaroviç ordusu ve gerekse Plevne karşısındaki Rus ordusu, kendilerine pek yakın ve mevkiileri merkezi bulunduğundan, her iki taraftan üç dört zarfında, bir livâ veya bir fırka âsâkir-i imdâdiye alabilirler idi. Rus ordularının vaziiyeti merkezi olduğundan yek-diğerine muâvenetleri pek kolay idi. Husûsuyla o sırada bi'l-cümle Tuna Şark ordusu taburlarını Mehmet Ali Paşa, Hezarğrad'a ve Ruscuğa merkezlendirmiş ve vaz-ı tedafû olduğunu i'lân ile beraber cümle-i ğarâibden olarak Hezarğrad pişgâhında, cesimeye karîb istihkâmât-ı adîde inşâsını da başlatarak sabahtan akşama kadar âsâkiri kazma kürek ile işğal etmiş olduğundan, Çaroviç Ordusu artık Mehmet Ali Paşa'nın aleyhine taarruz etmeyeceğinden emin idi. Binâen-aleyh, müşârün-ileyh Çaroviç hîn-i hacette General Radoski'nin imdâdına istediği mikdâr asker gönderebilir idi.

Plevne cihetine gelince, Osman Paşa zaten müdâfaa halinde idi. Müşârün-ileyhin taarruzundan kat'a havf ve intizarları yoktu; o sebepten idi ki, Slovi'den bir livâ askeri Şıpka'nın imdâdına sevk etmişler idi. Rusya'nın Balkan ordusu, Çaroviç ve Plevne ordularına müstenîd ve müzâhere olduğu halde refâkatımdaki ordu, hiçbir yerden ümîd-i muâvenet ve müzâharat edemez idi. Sağ cenâhdaki Mehmet Ali Paşa, âşikâre vaz-ı müdâfaaya girmiş ve muâvenetten resmen imtinâ' etmiş idi. Sol cenâhdaki Osman Paşa zaten hâl-i müdâfaada idi. Balkandan İstanbul'a kadar hiçbir yerde tabur asker bile yok idi. Yalnız, levâzımât ve nakliye işlerine bakmak için Edirne, Karapeyker ve Yeni Zağra'da birer tabur bulunuyor idi [hatta o târîhte İstanbul'da dahî yalnız payitahtın

inzibâtını muhâfaza için sekiz on tabur asker bulunuyor idi.] **(Sayfa: 101)** müstahfızların kısm-i küllîsi daha henûz celb olunmakta idi. Ma'mâfih gelmiş bile bulunsalar, onlar, kuvve-i zahriye addolunacak asker değil idi. Belki vücûdlarından adımları daha hayırlı idi. Velhâsıl, Balkanları aşarak, münferiden Rusya'nın kuvve-i merkeziyesi ortasına kendimi atmak iktidârını hâiz değil idim. Eğer Mehmet Ali ve Osman Paşalar sağ ve sol cenâhlardan harekât-ı askeriye icrâsıyla veya hiç olmaz ise karşılarındaki düşmanı işğal ederek bu Balkanı aşmak mânevrasını teshîl ve mânevraya iştirak-ı taahhüd etseler idi, o vakit Bulgaristan merkezi üzerine taarruz ve tesellütüm bir neticeyi müsemmir olur ve belki henüz hassa orduları gelmediğinden dolayı Ruslar, bir muhâsaraya da uğratılır idi.

Şurasını da söyleyelim ki, Osman Paşa bu arzuda idi, lâkin kendisinin hareketini Mehmet Ali Paşa'nın hareketine taalluk etmiş idi ve "eğer Mehmet Ali Paşa, Tırnova'ya doğru ilerler ise ben de Slovi'ye doğru ve hareket ederim." demiş idi. Hayf ki, merkez-i saltanat, iş'âr-u istiş'âr ile vakit geçirerek Mehmet Ali Paşa'ya emri kat'i vermediklerinden neden düşmanın hassa ordusu ve Ğarnadiye fırkaları gelmezden evvel, icrâsı la-büdd bu mânevra yapılamayıp kaldı; zaten tarafeyn kuvvetinin muvâzenesi esbâb-ı adîde ile halel-pezir olduğundan ondan sonra da yapılmak imkânı ortadan kalktı. Mehmet Ali Paşa'nın bu hatâyı iltizâm etmesinin esbâbı ne olduğunu, ve Tırnova'ya doğru onsekiz tabur asker sevk edeceğini ve kendisinin bizzat kumandasını der'uhde eylediğini bildirdiği halde muahharân kararından nukûl etmesinin esbâb-ı ciddiyesini lâyıkıyla bilemeyiz.

Şu kadar ki, o sırada veya ne erbâb havâdisi ve ale'l-husûs Ruscuk kumandanının iki nefer Bulgar câsûsu ile onlardan rivâyeten sûret-i hayr-hâhîde ihtârât için devâir-i devleti dolaşan ecnebîler, Rusların Hezarğrad ve Ruscuk aleyhine hücûm tedârikinde bulunduklarını neşr-u i'lan etmişler idi. Şumnu ordugâhında bulunan Mehmet Ali Paşa'nın erkân-ı meşvereti ki, Rauf Paşa ve muahharan Rumeli-i Şarkide jandarma kumandanı bulunan iştiraygir Raşid Paşa ve Bulgaristan'daki Nihad Paşa, Mösyö Necib Paşa vesâire gibi zevâttan mürekkeb idi, onlar bu havadisi derhâl sıhhat-i tâmme ile kabûl

ve Mehmet Ali Paşa'yı bu bâbda tedârikât-ı tedafûyede bulunmağa teşvîk eylediler. Bu havâdisin sahîh-i add olunması en ziyâde Mösyö Necib Paşa'nın arzûsuna muvaffak idi. **(Sayfa: 102)** Çünkü, Cum'adan hareketi mukarrer olan on iki taburun kumandasını o deruhde edecek idi.

Öyle ciddi muhâttirâta girişmekten pek de hoşlanmamakla meşhûr olan Necib Paşa, münferiden bir hareket-i taarruziyede bulunmaktan ise, Hezarğrad'da Donkişotvâri hayâli bir müdâfaa cengi için kendisini hazır göstermeyi, daha ziyâde tercîh eyler idi. Hatta fazla olarak "Süleyman Paşa Şıpka'yı istirdâd etsin ve oraya bir mikdâr asker koysun da, kuvve-i bâkiyesiyle bizim tahliye ettiğimiz Cum'a ve Osman Pazarı cihetini gelsin, O tutsun…Oradan da Tırnova aleyhine kendisi taarruz etsin.." kararını yine bu erkân-ı meşveret vermiş idi. Böyle menba-i Frankistan olup İstanbul'daki ecnebi hayır-hâhlarından tavsiye kılınmış ve ecnebiden veya ecnebileşmiş takımdan olan erkân-ı meşveretin dahî tasdîk ve i'tirafını kazanmış olan anfez-zikr yolda bir ihtâr zaten Fransa kolonilerinden olan Almanyalı Mehmet Ali Paşa'nın hüsn-i telâkisini kazandı ve derhâl müşârün-ileyhe Tuna Şark Ordusu taburlarının Hezarğrad'a merkezlenerek istihkâmât inşâsıyla meşğûl olmaları emrini verdi; kendisi de kâin bir iş görecek gibi kaldı Hezarğrad'a gitti. Hâlbûki bu havâdisin sahte-i iktirân-u adem-i iktirânını muvâzene, pek sehl idi.

Mehmet Ali Paşa 22 Temmuz tarihinde Balkan harekâtıına iştirâk için i'zâr-ı şâmil bana bir telgrafnâme yazmış idi. Benim muahharan Balkan geçitlerinin kâmilen zabt-ı mutlaka Tuna Şark ordusundan bir kuvvetin, Balkanın şimâlinden ilerleyerek harekât-ı istirdâdiyeye iştirâk etmesine mütevakıf olduğunu ve Mehmet Ali Paşa bu işten çekindiği halde geçitleri elde etmek ğayri mümkün bulunduğuna dâir gerek kendisine ve gerekse merkez-i saltanata yazdığım müteaddid telgrafnâmeler üzerine 31 Temmuz tarihli telgrâfıyla Cum'a ve Hezarğrad'dan nümâyiş-i askeri icrâ ettireceğini cevâben iş'âr etmiş idi. Hâlbûkî o nümâyiş dahî vukû bulmadı. Velhâsıl Mehmet Ali Paşa, bana muâvenetini Temmuz ğayyesinde külliyen reddetmiş idi.

Halbukî Temmuz ğayyesine kadar Rusyalılar Plevne'de İstihkâmât aleyhine üç def'a hücûmlarının vukû bulan acı tecrübeleri tatmışlar idi. Ma'mâfih, Plevne istihkâmât-ı muvakketeden ibâret idi.

Ruscuk ise istihkâmât-ı cesimiye ile ve büyük çapta toplar ile mahfûz olduğu gibi **(Sayfa: 103)** Hezarğrad'ın metaneti dahî ondan pek dûn değil idi. Üç kere telefât-ı külliye vererek çekilmiş ve Eflak ve Boğdan emâretinden istimdâda bit-tenezzül Gurko kolordusunu Balkandan geri çekip kuvâ-i imdâdiyesi gelinceye kadar vaz-ı tedafû almayı tasarlamış olan Rus ordusunun Ruscuk ve Hezarğrad gibi istihkâmât-ı cesime-ü metine ile mahfûz-i mevkiilere hücûm etmesi kâbil-i tasavvur ve i'timâd olabilir mi?

Mehmet Ali Paşa, eğer bu havadise inandı da ona binâen Balkan geçitlerini istirdâd için icrâ eylediğim harekâta iştirâktan imtinâ etti ise, hiç behre-i askeriyesi olmadığına hüküm olunur. Böyle olmayıb da taammüden imtinâ etti ise ihânet ve cebânetine i'tâ-yi hüküm ve karar tabiidir. Şöyle de varid-i hatır olabilir ki: " Mâdem ki Mehmet Ali Paşa Balkan geçitlerini istirdâd hareketine iştirâk etmedi ve Süleyman Paşa 25 Temmuz 93 tarihli telgrafnâmesiyle umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa'ya, eğer kendisine Tuna şarkından muâvenet olunmaz ise Balkan geçitlerinin kâmilen istirdâdı ile Cenûb versânının Rusyalılardan bi'l-külliye tahliyesi kabul olamayacağını yazmış ve Mehmet Ali Paşa'nın dirîğ-i muâveneti hâlinde Şıpka istirdâdının müşkülâta uğrayacağını daha evvelden keşf ve tahmîn etmiş idi; bu halde niçin yine aleyhine hareketten fâriğ olmadı? Yeni Zağra'dan mevcûd maiyeîtiyle Osman Pazarı'na giderek Tuna Şark ordusunun sol cenâhını ve yâhûd Sofya tarîkiyle Lofca cihetlerine yayılarak Tuna Garb ordusunun sağ cenâhını teşkîl-i müdâfaa ve oralardan Tırnova veya Slovi'deki Ruslar aleyhine taarruz ederek Şıpka'daki Rusları o sûretle tazyîk etse idi, daha münâsib olmaz mı idi?"

Hayır, olamaz idi; çünkü, ben Dedeağacı'na çıktığım vakitte, taraf-ı devletten bana bir ta'limât verilmiş idi ki, o da Balkanın bu cihetinde ve üstünde yâni Cenûb versânında bulunan düşmanın serîan def'i ve tenkîli kaziyesinden ibâret idi.

" Osman Pazarı'na veya Lofca'ya gidilerek Balkan'ın şimâl cephesinden harekât

icrâsıyla yine emri mezkûrun icrâsı kâbil değil mi idi?" Hatırasına karşı dahî, kabiliyetini tasdîk-ü i'tirâf ile beraber deriz ki murâd-ı devlet o değil idi.

İslîmiyeden Karlova ve İzlâdî'ye kadar koca Balkan ve Karacadağ damenindeki bi'l-cümle Bulgar köyleri silah-ı bi-dest isyân idi. Kazakların kuvvet-i iânesiyle Bulgarlar, koca Balkanın bu yüzünü, silahhâneye döndürdüklerinden maksâd-ı devlet ve Balkanın bu yüzünde devam eden mukâtele-i hunrîzânenin **(sayfa: 104)** önünü almak ve Rusları Balkanın öte yüzüne def' ile beraber müdâhil-i taarruzlarını sedd etmek idi.

Emr-i mezkûr-u umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa 10 Temmuz 93 tarihli telgrâfında: "Ve her ne yapılır ise yapılıb bıraktım ekdem hazırlanarak, sür'ât-i mümkûne ile mezkûr Balkan üzerine giderek, vücûd-u levs-i âlûd düşmandan tathîrle bâdel mezkûr Balkanın beri tarafına geçip Tırnova'ya doğru harekete bezl-i mukedderat buyurularak…" Ve 23 Temmuz tarihli telgrâfında: "Ferdiç ve Hâin Boğazlarını zabta muvaffakiyet husûlünden sonra mezkûr boğazların tahkîm ve muhâfazasına kuvve-i kâfiye terk ile bâkî kuvvetin Tunca Ovasından Kazanlık ve Şıpka'ya sevki…"

Ve 25 Temmuz târihli telgrâfında:

" Sür'at-î mümküne ile Ferdiç ve Hâin geçitlerinin ve ba'de Şıpka Boğazı'nın zabtıyla Tuna Şark ordu-yi hümâyûnuna kesb-i irtibatı…"

Ve 27 Temmuz tarihli telgrâfında:

Süleyman Paşa ordusunun münferiden Balkandan sarkması muhâtaralı ve ğayri câiz olup, Ferdiç ve Hâin geçitlerinden sonra Şıpka Boğazının müşkülât-u- suûbetiyle beraber zabtına sarf-ı kuvvet olunamaması.." gibi o evamiri mütetâbia-i tastîr dahî etmiş idi.

Emr-u ve maksad-u devlet Balkanın bu yüzünden def-i düşman olduğuna ve o zaman Balkan ve Şıpka'ca merkez-i saltanatın efkâr-u maksâdına dâir mâlûmâtı atiyüz-zikr muhtıra-i seniye camî-u musavver olduğundan ber-vech-i, o dahî zikr edildi:

Muhtıra-i Seniye-yi Sûret-i Münifesidir:

Ma'lûm olduğu üzere Süleyman Paşa'nın Edirne'ye vusûlünden sonra ittihâz ettiği hareket iki esâsa mübtenîdir. Bunun birisi, Balkan eteklerine yayılmış olan düşmanı def' etmek ve ikincisi Balkan istihkâmâtında bulacağı düşmanı dahî def' ile Balkanı geçip Tırnova üzerine yürümek ve ol vakit Mehmet Ali Paşa ve Osman Paşa tarafından dahî kendisine muâvenet olunmak velhâsıl askerimiz üç cihetten düşman üzerine yürüyüb ve yâhûd cihât-ı selaseden düşmanı kendisine celb edip harbin tamâmiyetini hâsıl eylemek idi. Süleyman Paşa birinci hareketinde muvaffak oldu; yâni ibtidâ Eski Zağra'ya ve sonra Yeni Zağra'ya gidib oraları düşmandan ve düşmanla birleşen Bulgar eşkiyâsından tathîr eyledi; fakat ondan sonra tutacağı usûl def'aten kâbil-i ta'yîn (**sayfa: 105)** olmayıb, bir mutâlaa-i amîka kestirilebilir idi. Yâni birden bire balkan istihkâmâtına yürümesi meçhûl bir netice üzerine ateşe sokulup fâidesiz veya fâidesini istihsâl etmek pek düşvâr olan bir cesâret-i azîmeyi göze kestirmek demek olacağından, maksadı hâsıl etmek için, daha kolay ve tehlikesiz bir yol olup olmadığını düşünüb ona göre teşebbüs etmek lâzım gelirdi. Çünkü, müşârün ileyh "Kızğan" [Kıran] tarafından ileriye gidip Osman Pazarı'nda tahaşşud etmekte olan diğer askerle birleşerek Tırnova üzerine gider ve Tırnova'yı alır ve orayı almağa muvaffak olmasa bile, harbi kazanır ise, Şıpka'da tahassün edecek Rusya askeri bit-tabii teslîme ve yâhûd ric'ata mecbûr olacağından, bu tarîk ile hem maksad hâsıl olup hem de Şıpka istihkâmâtına hücûm etmekten tahaddüs edecek tehlikeye mahal kalmayacağından bu tarîkin tercîhi hakkında müteaddid mahallerden birçok mütâlaat-u ihtarât vukû' bulmakla, Süleyman Paşa'nın Şıpka'ya teveccühünün men'i ve bulunduğu yerde tevkîfi ile şu iki mes'eleden birinin tercihi kararı verildikten sonra kendisine ta'limât gönderilmesi arzu olunarak bunun için hey'et-i vûkelâ ve meclis-i askeri erkânı iki kere cem' ile akd-i meşveret dahî olunmuş ise de, Süleyman Paşa'nın Şıpka'yı alması öyle zann olunduğu kadar güç bir şey olmadı ve bunda biraz güçlük olsa bile, Şıpka'nın teshîrinden sonra Osman Paşa ordusuyla ve husûsen Slovi'de bulunan fırka-i askeriye ile birleşmek kolaylaşarak asıl harekât-ı askeriyeye bir mahrec-i selâmet bulunması dahî ona mütevakıf olmakla, Şıpka muhârebesi esnâsında biraz telefât verilseyle, göze alınması

lâzım geleceği husûslarında ittihad-ı ârâ zuhûra gelmekle bu yola gidilmiş ve Süleyman Paşa Ferdiç ve Hain boğazlarını düşmandan hâlî bulduğundan, oralarını tahkîm ve bunlara birkaç tabur asker ikâmesiyle Şıpka'ya gitmiş idi. Müşârün-ileyhin iş'ârât ve mütevâliyesinden anlaşıldığı üzere geçen haftanın Salı gününden bede' ile tam altı gün geceli ve gündüzlü ve bilâ fâsıla düşmanla muhârebe edilmiş ise de, Şıpka istihkâmı Rusyalıların eline geçtikten sonra nihâyet derecede tahkîm olunarak istihkâmâtın kâffesinin handekleri ğayet amîk ve siperleri mürtefi' bulunduğundan ve düşmanın lâ yenkati' gelen imdâd ve mühimmâtıyla asâkir-i mustahfazası kuvvet bularak, istediklerinde tahaffuz ve istediklerinde şiddetle tahâcuma muktedir bulunduklarından askerimizin bu istihkâmları üzerine vukû' bulan muhacemât-ı şedîde-i fedâkârânesi bir netice-i hayriyeyi müntec olamadıktan başka şimdiki halde yapılan istihkâmât-ı hafîfe içinde vaziîyet-i tahaffuziye ittihâzına mecburiyet-i **(sayfa: 106)** hâsıl ettiği ve ma'mâfih düşman şu hâl-i tahaffuzîyi ihtiyara icbâr eden noksan kuvvete vâkıf olup da şimdiki kuvvetiyle yâhûd Gabrova'dan imdâdına gelen askeri artıp da daha ziyade kuvvetle askerimize hücûm edecek olursa Maâzâllâh mahv ve tehlike mukarrer bulunduğundan, bunun çâresi, hatt-ı ric'atını tehdîd etmek için Mehmet Ali Paşa ve Osman Paşa ordularının taarruzu hareketleri ve husûsen Plevne ordusunun Slovi'yeyi işğal eylemesi maddesi olup, bu sûretler kâbil olamaz ise, Plevne'den müfriz bir fırkanın ğâyet şiddet-ü sür'atle ve Slovi ve Gabrova'ya doğru ilerleyib düşmanın hatt-ı ric'atını kesmek farz hükmünde gösterilmiş ve şu eyyâm-ı sitte muhârebesinde telefâtımız, Süleyman Paşa'nın tahmîn-u beyânına göre beş yüz kadar olup mecrûhların mikdârından bahs kılınmamıştır. İşte şu ahvâl üzere Mehmet Ali Paşa ve Osman Paşa ile bi'l-muhâbere ne yapılmak lazım geleceğinin ta'yîni yirmi dört saat evvel dâire-i askeriyeye teblîğ kılınmış ise de, netice-i teşebbüs ma'lûm olamayıp, hâlin ehemmiyeti ise târîften müstağnî olduğundan ve bu işin tedbîrini müzâkerede bir saat vakt-i zayî olsa, ondan dolayı pek azîm tehlikeler zuhûr-i mühtemelâddan olduğundan ve ittihâzı lâzım gelen tedbîr, şekl-i maddeye nazaran es'ile-i âtiyenin halî ile meydana çıkacağından, es'ile-i mezkûrenin hemen meclis-i askeriyece nazar-ı mütâlâaya alınarak, harekât-ı harbîyeye dâir kararlarda tafsîlden ziyâde,

mes'elenin tâyîni fâideli olacağı cihetle bu madde hakkında dahî yalnız suâllere cevâb verilerek, teşrîh-i maslahat maksadıyla daha tebyinata lüzûm görülür ise ayrıca arz-ı lâzım gelir:

Suâl- Kumandanlar harekâtında muhtâr iseler de makâm-ı seraskeri ve hey'et-i müşâveresi olan meclis-i askeri, harekât-ı harbiyece sevab göreceği şeyleri bir kere kumandanlara teblîğ ederek, yalnız o mütâlâanın takdîr-u adem-i takdîrinde kendilerini tahyîr edebileceğinden, buna binâen, makâm-ı seraskeri ve meclis-i askeri dahî Hezarğrad ve Plevne ordularının hareket-i taarruziyeye ibtidârlarını münâsib görür mü?

Suâl- Suâl-ı sâbıkta beyân olunan hareket-i taarruziye münasîb add olunmaz ise, bundan ihtirâz, esâsen ve meçhûlen neye mübtenî olabilir?

Suâl- Mezkûr orduların hareket-i taarruzîyeye ibtidârları redd olunduğu halde, Süleyman Paşa'nın beyân ettiği tedbîr-i mutlak-ı aher -ki Plevne'den ifrâz olunacak bir fırkanın ğâyet şiddet-u sur'atle Gabrova'ya yetişmesidir- meclis-i askeri, kendi mütâlâasınca, bu tedbîri tasvîb eder mi? **(sayfa:107)**

Sual – Suâl-i sâbıkta beyân olunan tedbîr dahî kabul edilmez ise, Süleyman Paşa'ya buradan başka bir tedbîr irâesi lâzım geleceğinden ve o dahî âtiz-zikr suâllerin tâyiniyle hâsıl olacağından es'ile-i âtiyenin kangîsı münasîb görülür ise cevâbında onun münasîb olduğunun beyânı ve eğer onun hâricinde bir tedbîr hâtıra gelir ise, ol tedbîrin isbât kılınması lâzım gelir.

Evvelen, Süleyman Paşa'nın bulunduğu mevkiide kalıb, son dereceye kadar düşmanla uğraşması; sâniyen, Şıpka istihkâmının karşısında lüzûmu kadar asker bırakarak ve bu sûret-i kâbil değil ise, maiyetindeki askeri kâmilen alarak geriye çekilmesi ve o halde bulunacağı noktalar neleri olmak lazım gelir ise, mütâala kabîlinden olarak kendisine beyân kılınmak üzere tâyini;

Sâlisen, Süleyman Paşa, Osman Pazarı'nda veya Cum'a'da tahaşşüd edecek diğer asâkir-i şâhâne ile birleşerek, düşmanın üzerine gidecek olur ise, Tırnova havâlisinde

bulunacak düşman askeri, onlarla uğraşmaya mecbûr olarak, Şıpka istihkâmâtındaki askerine imdâd edemeyeceğine ve o halde Şıpka'daki askerinin mevkii ve hâlî müşkil olacağından; geçende olduğu gibi, Edirne üzerine veya daha ileriye tecâvüz etmek gibi bir tasavvur-i ihtiyâr edemeyeceğine dâir bâzı mütâlaât olûb, Mehmet Ali Paşa ve Mısır Cihâdiye Nâzırı Hüsnü Paşa dahî bu efkârda bulunduklarından, meclis-i askeriyenin kendi mütâlasına göre, bu tedbîr-i müstakîm olûb da Süleyman Paşa'nın geriye çekilerek müşârün-ileyh Hüsnü Paşa maiyetiyle Balkanın öte tarafında tecemmû etmekte olan asâkir-i şâhâne ile birleşerek, müşârün-ileyh ile müttefikan hareket etmesi lâzım gelir.

Rabian: Yine Edirne üzerine veya başka geçidlerden Rusya askerinin gelmesi ihtimâl olûb ve Edirne'ye geldiği hâlde musâlahadan başka çare görülmeyip de bu mahzûrları def' için, Süleyman Paşa'nın herhâlde Balkanın bu yüzünden ileriye geçmemesi lazım gelir."

Bundan mâida Ağustos'un sekizinci günü serasker Mustafa Paşa'dan vârid olan telgrafnâmenin bu bahse taalluk eden fıkrası dahî, yine muhtıra-i seniyeyi müeyyiddir. Şöyle ki:

Edirne'ye vusûl-i âlinizden sonra ettiğiniz hareket iki esâsa mübtenî olûb, bunun birisi Balkanın eteklerine yayılmış olan düşmanı def' etmek ve ikincisi, Balkanın beri tarafındaki düşmanı tard-u tenkîl ettikten sonra Balkanın öte yüzünde icâb eden harekât-ı askeriyeyi Mehmet Ali ve Osman Paşalar ordularıyla beraber icrâ eylemek idi. Bi-havl'i-hi Teâlâ, birinci **(sayfa: 108)** hareket-i devletlerinde istihsâl-i muvaffakiyetiyle ibtidâ Eski Zağra'ya ve sonraki Yeni Zağra'ya gidîb oraları düşmandan ve düşmanla birleşen Bulgar eşkiyasından tathîr ederek ve Şıpka Balkanına çıkarak, muhârebât-ı mütaaddidede dahî mazhar-u ve muzafferiyet olmaları, tezyîn-i sahâyif-i tevârih edecek âsâr-ı ber-güzide ve mebrûreden olarak ne derecelerde arz teşekkür olunsa âzdır."

Şimdi, bâ-irade-i seniye hâiz olduğum vazîfeyi ve umûm kumandanının o emr-i mezkûresini, ve maksâd-ı arzu-yu devleti bir tarafa bırakarak, Sofya'ya veya Osman Pazarı'na gidebilir mi idim? Balkanın Cenûb yüzünü bir müddet daha Kazaklar ile Bulgar

mezâlim-i vahşiyânesine terk edebilir mi idim? Gerek Osman Pazarı'na ve gerek Lofca tarafına giderek düşman aleyhine oradan taarruz etmek, aradan lâ akıl onbeş yirmi gün zaman geçmesine mütevakkıf olûb bu zaman, Bulgar usâtına kazandırılmış olacak idi.

Bunlardan da sarf-ı nazar, Osman Pazarı tarîkiyle Tırnova'ya veya Lofça üzerinden Slovi'ye taarruz imkânını farz etsek bile, vesâit-i nakliyenin ordumuzdaki mefkûdiyeti, bu farziyyâti hükümsüz bırakırdı. Yüz bin müşkülât ile elde ettiğim vesâit-i nakliye, Şıpka'da iken iki günlük mesâfede vâkii Yeni Zağra Şimendüfer istasyonundan nakl-i zehâir mühimmâta bile kâfi değil idi.

Velhâsıl bâzı (Laker Dorian- şark muharebesi) muharrirlerinin ve husûsuyla müellif mösyönün dediği gibi ben vazîfe-i esâsiyemden teğâfül ile, Sofya veya Osman Pazarı cihetlerine gitmek iktidârını hâiz değil idim; Tunca vadisi tarîkiyle Şıpka aleyhine harekete ve o cihetten taarruza mecbûr idim. Hatâ ise benim o hareketim zamanında, Mehmet Ali Paşa'nın Tırnova aleyhine icrâ edeceği hareket-i mânevrasından nukûl-u ferağatı ile beraber fazla olarak Hezarğrad'a çekilip bi'l cümle Tuna Şark ordusunu vaz'-ı müdâfaaya koyması ve düşmanı o cihetten emîn bulundurması idi.

Eğer General Radoski asâkir-i şâhânenin Osman Pazarı'ndan Elene ve Tırnova aleyhine geleceğini ümîd etse idi, kuvvetini oralardan kaldırmaz ve Ağustos'un on ikinci ve on üçüncü günleri Şıpka'ya imdâd yetiştiremeyeceğinden muhâfızları mevki-i mezkûru mecbûren terk ve teslîm ederler idi. Mehmet Ali Paşa'nın muâvenetinden kat'i ümîd etmekliğim üzerine, İslimiye'nin ilerisinde vakî demir kâpî geçidi önünde ve Ahmedli cihetine birkaç tabur askerle bir mikdâr başıbozuk asâkir-i muâvene sevk ve Şıpka'ya hareket ettiğim sırada, onların da düşmanı **(sayfa: 109)** iğfâl ve kuvvetlerini yerlerinde tutturmak için, Bibrova ve Elene üzerine taarruz-u nemâyiş-i icrâ etmelerini emretmiş idim. Bu emrimiz icrâ olundu. Hatta Bibrova Karyesi dahî ihrâk olunduğu sırada General Radoski, bunu bir hareket-i ciddiye add ile, derhal Tırnova'dan Elene'ye gitmiş ve o cihette tahaşşüd-ü kuvvet etmiş idi. Muahharan bunun bir müfreze-i cüz'iye olduğu anlaşılması ve Mehmet Ali Paşa'nın Osman Pazarı ile Cum'adaki askeri Hezarğrad'a

çekerek o cihetten havf-u telâşa mahal bırakması ile Şıpka'daki Rus asâkirinin de imdâd-u muâvenete şiddet-i ihtiyaçları görülmesi üzerine, General Radoski, bila-tereddüd kuvve-i mevcûdesini yığınâk etti.

Yâni ben Bibrova'ya ve Rus Balkan ordusunun sol cenâhına doğru bir müfreze sevk ettim ve sağ cenâhı imdâdına yetişememesi için tedâbir-i iğfâlı ve icrâsıyla Mehmet Ali Paşa'nın fâili olduğu hatâyı azîmi alâ-kaderi'l-imkân-ı tashîh ve ta'mîr eylemek istedim ise de rahne büyük ve yama pek küçük olduğundan, benim bu yoldaki tedâbir-i cüz'iyem bir hüsn-i te'sîr hâsıl edemedi.

Hatanın ikincisi, Ağustos'un dokuzuncu günü Şıpka aleyhine tertîb edilen taarruz plânıdır: Şıpka silsile-i mevâkiini müdâfaa eder istihkâmâtın kısm-i a'zâmı mâli Yerdek cihetiyle Gabrova cihetine yapılmış olduğundan en zayıf cihet Aykırıcebel tarafı bulunmuş idi. Bu cihet cibâlının ormanlarla ve yek-diğerini müdâfî dere tepelerle muhât olması taarruzu bit-tabii teshîl edeceğine binâen hücûm-u hakîkîye mêmûren Recep ve Veysel Paşalarla sevk ettiğim on altı taburu bidâyeten Aykırıcebel sırtına göndermeli ve Yerdek cihetine de li-eclil-iğfâl iki üç taburluk bir müfreze sevk etmeli idim. Gerçi Ağustos'un onbirinci günü bu hatâyı bir mertebe tashîh ettim ise de, yevm-i mezkûr akşamı arkadaşlarının imdâdına yetişen Rus asâkiri bu tashîhin zamanı geçmiş olduğunu ifhâm ettiler.

Hatâya sebebiyet bahsine gelince, ben Şıpka mevakiini zâten bilmez idim. Plân tertîb etmek için esâs-ı ittihâz ettiğim mâlûmât-ı mevkiiye, elimdeki Avusturya haritasıyla, evvelce Şıpka'da bulunan erkân-ı harb Mîrlivâsı Mehmet Hulûsi Paşa ve erkân-ı harbiye yüzbaşısı Mehmet Ali Efendinin şekl-i arâzîyi târifâtından ibâret idi. Ağustos'un sekizinci günü akşamı, Kızanlık önünde akd olunan meclis-i harbde, mûmâ-i ileyhime erkân-ı harblerin verdiği mâlûmât-ı hücûmun mâlî Yerdek cihetinden vukûû daha suhûletli olacağını beyândan ibâret idi. Mûmâ-i ileyhimânın **(sayfa: 110)** bu ifâdelerini yevm-i mezkûrede li-eclil-keşf, iki taburla cihet-i mezkûre'ye gönderilen erkân-ı harb reisi mîr-alâyı Ömer Bey dahî tasdîk etmesi üzerine artık hücûm-i hakîkînin

mâlî Yerdek cihetinden lüzûm-i vukûunu cezm ve hükmettim. Hulûsi Paşa ile Mehmet Ali Efendi Rusların dahî Şıpka'ya mâlî Yerdek cihetinden hücûm etmiş olmalarını kendilerine sened add ediyorlar idi. Hâlbûki Yerdek ciheti açık ve mevânî tabîîye ile mahfûz idi. Aykırıcebel tarafı ise ormanlık olduğundan, hücûm kollarımızı bir derece düşmanın ateşinden ve nazarından setr eder idi. Benim bu bâbdaki hatâm, mûmâ-i ileyhim erkân-ı harblerin râyelerini me'mûl-u bih add ederek hücûm-i hakîkîyi tertîb etmekliğimdir.

Erkân-ı harb reisi mirâlayı Ömer Beyi keşf-i taarruzaya gönderdiğim sırada kendim de birlikte gitse idim, cihet-i mezkûreden hücûmun ne kadar müşkîl olacağını keşf-u tahmîn ederek Hulûsi Paşa ile Mehmet Ali Efendi'nin Yerdek cihetinden hücûm hakkında dermiyân ettikleri râyi cerh eder idim.

Muahharan işittiğine göre, mûmâ ileyh Ömer Bey, mâlî Yerdek cihetinin keşfini de lâyıkıyla icrâ edememiş. Şıpka'yı bilenlere ma'lûm olacağı vecihle Mîr-i mûmâ ileyh, refâkatındaki iki taburla Recep Paşa'nın bulunduğu sırada avcı hareketiyle teveccüh ettiği sırada, orada bulunan Rus ileri karakolları, yavaş yavaş geri çekilmeğe başlamışlar; şu kadar ki Recep Paşa cihetinin topları tâbiye kılınan suvârî tepeciği terk etmemişler, o hâlde suvârî tepenin aşağısındaki sırtlardan Ömer Bey görebildiği kadar mahalleri görüp çarçabuk avdet eylemiş ve Rusların siperlerini muhâfız-ı ve müdaâfî olan Amîk dereleri umudu siperlerle kayalıkları velhâsıl mevâni-i tabîiye-u sun'iyeden hiçbirini görememiştir; hatta bu bâbda bir harîta-i keşfiye dahî yapîb, bize takdîm edememiştir.

Velhâsıl ben, bu bâbda ister mâzûr, isterse mes'ûl olayım, hücûm-u hakîkînin mâlî Yerdek cihetinden tertîb olunması, ikinci bir hatâ idi.

Üçüncü hatâ, benim tertîb ettiğim taarruz plânının icrâsındaki tesâmüh idi. Bunun erbâb-ı tesâmuhu dahî Şakir, Recep ve Veysel Paşalar idi. Bunun da esbâbı ile keyfiyet-ı vukûûda yukarıda âid olduğu bahisde mufassılân zikr edildi.

Dördüncü hatâ, Ağustos'un onbirinci günü gerek Yerdek ve gerek Aykırıcebel

tarafındaki **(sayfa: 111)** taburların hîn-i taarruzlarında livâ paşaların askerleri başucunda bulunmamalarıdır. Bu husûsa dâir olan tafsîlât dahî müteallık olduğu bahiste geçti.

Beşinci hatâ, mâdemki Ağustos'un onbirinci günü Aykırıcebel'den taarruz lüzûmunu tasmîm etmiş idim, Rasim Paşa ile cihet-i mezkûreden altı taburluk bir kuvvet göndereceğime, gerek yevm-i mezkûrde ve gerek Ağustos'un on ikinci ve on üçüncü günleri yek-diğerini müteâkib sevk ettiğim on taburu da o altı tabura terfîk etse idim de Ağustos'un onbirinci günkü muâmelât-ı harbiyeye sabahleyin on altı taburla başlasa ve kendim de bizzat başlarında bulunsa idim, yevm-i mezkûr akşamı Rusların kuvve-i imdâdiyesi gelmeksizin belki Şıpka istirdâd olunur idi. Bu hatâyı henüz Aykırıcebel cihetinin ehemmiyetini lâyıkıyla takdîr edemediğimden onbirinci gününün taarruzunda Şakir ve Recep ve Veysel Paşaların bir iş görebilmelerine hâlâ ümîdvâr olduğundan, Aykırıcebel'e gönderdiğim askeri "bakalım bunlar ne yapabilirler ve o cihet ne hâl-u vasfındadır, gitsinler de anlaşılsın" gibi bir mütâlaa-i müterediddâne ile sevk ettiğimden böyle Tırnova ile Elene'ye doğru yapılmış olan General Radoski kuvvetinin müddet-i kalîle zarfında Şıpka'nın imdâdına imkân müsâraatlarını hâtırlamadığımdan dolayı ihtiyâr-u irtikâb ettim. Bu cümleler ile berâber şimdi anlaşılıyor ki, ne merkez-i saltanat, ne umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa ve ne de ben, düşmanın ahvâl-ı hakîkîyesinden aslâ haberdâr değil idik. Eski Zağra vukûâtından sonra Şıpka'nın istirdâdını azîm ve tasmîm etmiş olduğum halde, bir takım ğavail-i mevâniin veche-i azîmetini nasıl Yeni Zağra tarafına çevirdiğini yazmış idik. Eski Zağra vukûâtından Ferdiç ve Hâin Boğazlarına hareketime kadar, düşmana dâir aldığım ahbâr meyânında Rusların Plevne hücûmunda uğradıkları hezimet-i külliye en mühîmi idi.

Bunun iktizâsınca, Rusların yeniden imdâd alıncaya kadar bir hareket-i tecâvüz-kârânede bulunmaları tabîî iken 22 Temmuz 93 târîhiyle ve Eski Zağra'dan Yeni Zağra'ya gider iken makâm-ı seraskeriden âtiyüz-zikr mealde bir telgrafnâme aldım:

"Viyana seferât-ı seniyesinin iş'ârına göre, Rusların on dokuzuncu fırkasıyla sekizinci fırkası, Balkanların cihet-i cenûbiyesindedir.

Sekizinci ve on birinci fırkalar dahî, Balkanın o bir tarafındaki General Gurko'ya alî cenâh'el-istîcâl yetişib, Edirne'ye yürümek için emir almışlar.. Berâ-yı mâlûmât beyân olunur." **(sayfa: 112)**

Mehmet Ali Paşa'nın bugünkü târîhiyle yazdığı bir diğer telgrâfın hulâsâsı dahî: "Şu bir iki gün zarfında Rusyalı plânını tebdîl ettiğinden, yeni sülûk edeceği harekâta muttali' oluncaya kadar, ber-vech-i Hain Boğazı'ndan tertîb olunan fırka-i seyyâre-i taarruzânın hareketi te'hîr edildi.

Artık siz, bi-minhü Teâlâ muvaffakiyetinden sonra Ferdiç ve Hâin Boğazlarının tahkîm ve muhâfazasına kuvve-i kâfiye terk ile, bâkî kuvvetin Tunca ovasından Kazanlık ve Şıpka'nın dahî zabtına teşvîkî ve inşâallah bunlar da düşmandan istirdâd edildik de, ol kuvvet Balkanın Tuna ciheti için icrâ olunacak mânevraları bi'l muhâbere el birliğiyle icrâsına karar veririz." Mealinden ibâret idi. Yâni "biz size yardım edemeyeceğiz ve Balkanın öte yüzünden icrâsını vaad ettiğimiz muâveneti, Rusların plânı değişmesinden dolayı yapamayacağız, Balkan geçitlerini siz kendiniz zabt ediniz de; sonra da bize muâvenet eyleyiniz, Ruslar plânlarını tebdîl ettiler. Biz ihtirâz ediyoruz" demek idi. Yine bugünkü târîhli bir telgrâfıyla Mehmet Ali Paşa İstanbul'a dahî âtiyü'l meal telgrâfı yazmış idi:

Granduk Nikola karargâhını, Tırnova'dan Bele'ye naklettiği ve Ruscuğun evsat tarafında "Boğateyn" âtâsına müceddid bir köprü inşâsına başladığı ve yapılanı tebdîl ile Balkanın Cenûb tarafındaki askerini geri çekerek, yalnız Balkan geçitlerini muhâfaza edeceği ve var kuvvetini Plevne'ye ve al'el-husûs Ruscuk ve Hezargrad üzerine vermek efkârında bulunduğunun aklında baîd olmadığı, Viyana'dan bâb-ı âlîye murûd havâdislerde görüldü ve köprü maddesi, Ruscuktan dahî tasdîk olunuyor ve hayli büyük kerestelerinde Bele tarîkiyle sevk edildiği Cum'adan tahkîk edildi.

Artık Rusyalı ba'de-mâ Balkanı tecâvüz edemez. Binâen-aleyh, Plevne ve Hezargrad'da fevkâlede teyakkuz ve intibâh üzere bulunmak iktizâ eder.

Süleyman Paşa'nın Eski Zağra'da külliyetli bir düşmana rast gelmediği de bu havâdisi te'yîd ediyor. Balkanın öte yüzünden tasmîm edilen taarruz mânevrası için Ferik Necip Paşa maiyetiyle on dört tabur ve bir alay-ı suvârî ve dört batarya topdam mürettep bir fırkaya teşkîl edilmiş idi. Diğer emir verilinceye kadar bunların Cum'ada kalması Necip Paşa'ya yazıldı. Bugün ve yarın alınacak habere göre Balkan mânevrasının devamı hâiz ise, Osman Pazarına sevk olunur. **(sayfa: 113)** Düşmanın Bele civârında bir kuvve-i külliyesi tecemmu-i tahakkuk eder ise, fırka-i mezkûre, Hezarğrad'a muâvenet edebilir."

Müşârün-ileyh Mehmet Ali Paşa Temmuz'un 24'ü târîhiyle de bana iş bu âtiyüz-zikr-i mealde telgrâfı yazmış idi: "Düşmanın Tuna'dan geçirdiği sekiz kolordunun dördü Hezarğrad kolordu-yi hümayun üzerine hücûma hazırlandığı tahkîkât-ı mevsûkaya müsteniden sefâratlardan yazıldı."

Rauf Paşa zamanında Balkanın öte yüzüne li-ecli'l-muâvene dokuz tabur gönderilmiş imiş. Bunları iâde ediniz ve Hezarğrad'da vukû bulacak muhârebelerin mes'ele-i hâzıraya bir netice vereceği der-kârdır. Siz hemen sür'ât-ı mümkün ile Ferdiç ve Hâin boğazlarını zabt ediniz. Ondan sonra İslimiye ve Kazan Tuna Şark ordusuyla kesb-i irtibâta himmet ve yanınızdaki kuvve-i cismiyeden bir kısmıyla da bu tarafa muâvenet ediniz. Bu günkü târîhiyle meclis-i askeri ve makam-ı seraskeri dahî meali âtiyüz-zikr telgrafnâmeyi yazmış idi:

"Ruslar, gerek İslâvlar ve gerek sâir Şark Hristiyanları için her türlü şerâit-i muzırrayı cebren kabul ettirmek için bu muhârebeye kıyâm etti ve Ziştovi'den geçmek ve Tırnova ve sâir mahalleri zabt ederek Balkana gelmekle bu maksâdı hâsıl olamaz. Balkanın berîsinde olan memleketler, devlet-i âliyenin yed-i zabtında oldukça teşebbüsâtı yarım kalarak, hem maksadından mahrûm ve hem de Avrupa'ca nâmûs-i muhtel olur ve Rusyalı, kibr-ü nahveti iktizâsınca bu hâle tahammül edemeyiz. Binâen-aleyh, olanca kuvvetini cem' ile Şıpka tarafından berî cânibe murûr eder ve devletin berî tarafındaki kuvvetini çiğneyerek sür'atli yürüyüş ile Edirne üzerine hücûm ve bu takrîb ile Balkanın bu yüzünde olan memâliki istîlâ ederek devleti bir hâl-i acze ilkâ eyler. Düşmanın bu yolda tedbîrden hâlî olmadığı bir iştibâhtır ve posta ile tarafınıza gönderilen gazetelerin tercümeleri dahî, bu zannı te'kîd ediyor ve bu makûle ahvalda kemâl-i teyakkuz ve intibâh üzere her vukûâta hazır bulunmak, farîza-i hâlden ve kâide-i hikmet iktizâsındandır. Balkanın bu tarafa düşmanın öyle bir kuvve-i cesimiye ile hücûmu vukûunda mukâbele olunabilmek için, ne mikdâr kuvvete muhtaç olacak iseniz, bil mütâlaa iş'ar… [67] Paşa ile de muhâbere ediniz" **(Sayfa: 114)**

Yeni Zağra'ya geldiğimin ferdâsi günü, İslîmiye tarîkiyle mezkûr 22 ve 24 Temmuz 93 târihli telgrâfları almış idim; çünkü Yeni Zağra'ya henûz telgrâf muhâberatı bede' etmemiş idi. Plevne ve Eski Zağra'ya gördüğü hezimetler üzerine Rusların yine Ruscuk ve Hezargrad'a hücûm edeceğine ve Balkanları bit-tecâvüz Edirne'ye doğru yürüyeceğine dâir umûm kumandanının ve merkez-i saltanatın verdiği o evâmir-i acîbe, Karadağ'dan ayağı tozuyla gelerek dârü'l-harbe henüz ayak basmış hasb'el-mevkî bu bâbda kimseyle de görüşmemiş olduğumdan zihnimi tağlît eylemiş idi.

Ma'mâfih havâdisin sıhhat ve âdem-i sıhhatını hiç cây-i bahs etmeyerek Mehmet Ali Paşa'nın Balkan geçîdlerini istirdâd hareketine müşâreket etmiş lüzûmunu, gerek

[67] müsveddelerde burasını fare yemiş olduğu cihetle okunamamıştır

merkez-i saltanata ve gerek Mehmet Ali Paşa'ya yazmakta Ruslar Balkanı bir daha geçmek tecrübesinde bulunacak olurlar ise, mukâbeleye çalışacağımı bildirmekte idim. Geçîdlerin musammem olan istirdâd plânını dâima ve müteaddid telgrâflarla ileri sürerek onlar tarafından yazılan mezkûr muğâlatanâmelere o kadar kulak vermez idim.

26 Temmuz 93 tarihli bit telgraf-ı seraskeri, Balkan geçîdlerini tutmak ve iktizâ eden yerlere istihkâm yapmak için mufassal sûrette o emri ihtivâ ediyor idi.

Mehmet Ali Paşa'nın 27 Temmuz 93 tarihli telgrâfı dahî "düşman Plevne ve Hezarğrad kolordularını mağlup etmedikçe, Balkandan geçemeyeceği ve geçitleri hâl-ı tedafûde bırakarak Plevne ve Hezarğrad kolordularına yükleneceği bedîhîdir ve siz mêmûriyetinize, yâni Tunca Ovası'ndan giderek Ferdiç, Hâin ve Şıpka geçîdlerini istirdâda muvaffak olursanız sâir ordulara da muzafferiyet kapısını açmış olursunuz lâkin Ferdiç ve Hâin geçîdlerinin zabtı bu sırada Şıpka'dan gelmesi melhûz olan düşman kuvvetine karşı bir kuvvet ifrâzından sonra Şıpka geçidinin ele geçirilmesi elbette güç bir mânevradır; siz Balkan geçitlerini düşmandan aldıktan sonra o vakit bi'l-ittifak düşmana taarruz çâresine bakarız. Sizin münferiden Balkandan sarkmanız muhatarayı da'vet edeceğinden geçîdleri aldıktan sonra bizim ile muhâbere ediniz ve mümkün ise Plevne de birkaç tabur iâne gönderiniz" mealinde idi.

Müşârün- ileyh Mehmet Ali Paşa'nın 27 Temmuz 93 tarihli bir telgrâfnamesi dahî: "Düşman Hezarğrad karşısında üç kolordu cem' etti. Hezarğrad üzerine **(Sayfa:115)** hücûm ve belki de Ruscuğu muhâsara efkârında olduğu cümle-i tahkîkâtındandır. Hatta bu havâdis üzerine size sekiz taburla Balkanın ötesinden edeceğimiz muâvenetten de sarf-ı nazar etmiş idik. Siz, bir an evvel Ferdiç ve Hain Boğazlarını zabt ederek, o sırada melhûz olan düşman hareketine karşı bir kuvve-i kâfiye bırakmanızı ve işbu iki boğazı ele geçirdikten sonra Şıpka Boğazı'nın dahî zabtına müsâraat etmenizi yazmış idim. Bu boğazların zabtı için pek zahmet çekmeyeceğiniz ekvâ-yi me'mûldur. Ondan sonra Balkandan Tırnova Ovası'na ineceğiniz vakit düşmanın kuvve-i külliyesine tesâdüf olunur. İşte o zaman bi'l-muhabere ve'l-ittihâd bir güzel mânevraya karar verilmek

lâzımdır. Siz, Balkan geçitlerini zabt ettikten sonra ovaya inmek için el birliğiyle bir mânevraya karar vermek üzere muhâbere ediniz. Buraca mümkün olan muâvenet-u teshilâtın ifâsında da aslâ teenni olunamaz" mealinde idi.

25 Temmuz 93 tarihli emir-nâme-i seraskeri, hedef-i maksada yâni geçîdlerin istirdâdına isti'câl-i hareket olunmasını âmir idi. Mehmet Ali Paşa, bugünkü târihli bir telgrâfıyla, Balkanın şimâl tarafından vaad ettiği muâveneti icrâ edemediğine meal i'tizâr, Hain ve Ferdiç Boğazları'nın zabtı için ittihâz olunan tedâbiri ve düşmanın Şıpka geçidinden melhûz olan sarkıntısına karşı nerelere ne mikdâr kuvvet ta'yîn edileceğini suâl ediyor idi.

İşte benim yeni Zağra'dan Ferdiç Boğazını işğâl için hareketim ve mezkûr boğazı yevm-i işğâlim olan 30 Temmuz 93 târîhine kadar düşmanın kuvvetine ve harekât-ı mutasavvurasına dâir gerek merkez-i saltanattan ve gerek umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa'dan aldığım mâlûmât-ı husûsât-ı mebsûtâdan ibâret idi. Bu mâlûmât icmâl edilir ise "Rusların Hezarğrad ve Ruscuğa hücûm etmeleri muhakkaktır. Binâen-aleyh, Balkan geçîdlerinin istirdâdı için Süleyman Paşa'nın mübâşir olduğu harekât-ı harbiyeye Tuna Şark ordusunun iştirâkı ğayr-i mümkündür. Bir de Rusların Şıpka geçidinden ilerleyerek Edirne'yi zabt etmek fikrinde olduğu da müstehberdir. Bu hâlde Süleyman Paşa serîan Ferdiç ve Hâin geçîdlerini zabt etsin ve bu sırada Şıpka cihetinde icrâsı melhûz olan düşman harekâtına karşı da bir kuvvet ifrâz etsin; bu boğazların zabt-u tahkîminden sonra Tunca vadisinden giderek Şıpka'yı istirdâd eylesin; bundan sonra dahî Balkandan münferiden sarkmasın; umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa ile bi'l-muhâbere, el birliğiyle Tırnova ovasına inmek için karar verilecek bir mânevraya ittibâen hareket eylesin; şu müddet içinde, **(Sayfa:116)** Osman Paşa'ya da birkaç tabur göndererek muâvenet etsin. Düşmanı Balkanlardan geçirmesin; Edirne'ye yürümesine meydân vermesin ve Mehmet Ali Paşa ile de Kızan tarafından irtibâtını muhâfaza yâni mevcûd maiyetinden oralara da biraz asker sevkiyle, Mehmet Ali Paşa ordusunun sol cenâhını te'mîn eylesin"demek idi.

Bakalım Ferdiç'ten Şıpka'ya vusûlume kadar geçen müddet ki sekiz günden

ibârettir, o müddet zarfında aldığım evâmir-i mâlûmât neden ibâret idi:

31 Temmuz tarihiyle Mehmet Ali Paşa'nın bana yazdığı telgrâfın hülâsa-i meali: Sizin Ferdiç Boğazında düşmana tesâdüf etmeniz, Rusların Hezarğrad ve Plevne aleyhine kuvve-i külliye cem etmesindendir. Hâin Boğazında da düşmana rast gelmeniz veya mezkûr boğazı kolaylıkla zabt etmeniz me'mûl-i kavîdir. Boğazlar tamamen yed-i zabtımıza geçtikten sonra Tuna'nın her tarafından umûmi bir hareket icrâ olunacaktır. O vakit bizimle muhâbere ettikten sonra birlikte icâbet-i hâle teşebbüs lâzımdır. Sizin hareketinizi teshîl için, Cum'a ve Osman Pazarı tarafından nümâyiş-i askeri icrâsını kumandanlarına emir verdim." İfâdesinden ibâret idi.

Yine bugünkü târîh ile mâbeyn-i hümâyunden bana yazılan emir dahî: "Düşmanın kuvve-i imdâdiyesi gelmeden evvel sağ ve sol cenâhtaki askerlerimizin taarruzda lüzûm-i müsâbakatı hakkında bâzı taraftan vukûu bulan ihtârât, Mehmet Ali Paşa'ya teblîğ kılınmış idi. Alınan cevabda, Rusyalar Balkanın öte tarafında kuvve-i külliye cem' etmekte olmasına nazaran arzu olunan taarruzun icrâsını, refâkatına on dört tabur daha askerin gönderilmesine mütevakıf olduğunu gösteriyor, bir de taarruzda sizin de müşâreket-u bi'l-ittihat ta'yîn edilecek bir vakit-u anda ileriye hareketiniz lüzûmündan bahsediyor. Müşârün-ileyhin bu arzusu ba irâde-i seniye ihtâr kılınır." Mealinde idi.

Yine bugünkü târîhiyle Viyana sefârat-ı seniyyesinden naklen makâm-ı seraskeriden yazılan telgrâfnâme "General Kurttürk Plevne'denTersinine ordugâhını naklettiğini ve Rusların Ruscuk önündeki pârâyân ile Maçka'da köprü inşâ etmekte olduklarını ve Sırbistan ile Yunanistan'ın dahî muhârebe-i hazırâya iştirâk edeceklerini" ihtâr ediyor idi. **(Sayfa:117)**

2 Ağustos 93 târîhiyle Mehmet Ali Paşa'nın merkez-i saltanat ve bana yazdığı telgrâfnâmesinin bu bahse taalluk eden kısmı " Bizim taraftan yapılacak taarruz der-saâdetten tertîb olunan mustahfız taburlarının vurûduna ve o taburların kal'alarda bulunan nizâmiye ve redif taburlarıyla icra-yi mübâdelesine mütevakkıftır. Ondan sonra dahî edeceğimiz taarruz mânevrasını iki şık üzere tasvîr ediyoruz. Bunun biri, Hezarğrad ve

Cum'ayı müdâfaa hâline alarak, bâkî elde kalacak 25 taburluk bir kuvvet ile Tırnova üzerine hareket etmek ve sizin kuvvet ile birleşmeğe çalışmak ve diğeri, Osman Pazarı'ndan nümâyişle bi'l-iktifâ, Hezarğrad ve Cum'adan "Lum" ve "Yantra" üzerine taarruz etmektir.

Bunlardan hangisi hayırlı olacağı da henüz bizce tekerrür etmedi. Bu bâbda re'yinizi sorarım. Eğer biz Lum ve Yantra üzerine harekete karar verecek olur isek maiyetimizde olan kuvvetten ne kadarlık bir müfreze bit-tefrîk Osman Pazarı'ndaki altı tabur askerimizle birleşme için gönderebilirsiniz? Ve acaba bu yoldan Tırnova üzerine o askeri sevk mümkün olur mu?" Mealinde idi.

Ağustos'un ikinci günü Mehmet Ali Paşa, bize meal-i mezkûrde ve mabeyn-i hümâyunun emrettiği tasarrufu sallamak azminde olduğunu meş'ur bir telgrâf yazdığı hâlde, Ağustos'un birinci günü, mâbeyn-i hümâyuna yazdığı telgrâfta "Rusyalılar, Dikilitaş'a yapılan köprüden dün sabahtan beri yirmi sekiz bin piyâde ile elli kıt'a top geçirdiler. On bin nefer de geçmek üzeredir. Ağustos'un on ikinci günü Ruscuk ve Hezarğrad üzerine hücûm edeceklerdir. Bu havâdis Ruscuk hafiye mêmûrunun Ruscuk kumandanlığına verdiği mâlûmâttır." Mealinde idi.

Bu kabîlden olup Viyanadan neşredilen evvelki havâdisler dahî zaten mesmû-i âli olduğundan, düşman kuvvetinin tezâyüd etmekte olduğu ve ona göre hareket etmek lüzûmu hakkındaki irâde-i seniyye Ağustos'un üçüncü günü mâbeyn-i baş kitâbetinden bana emr olundu.

Bugün makâm-ı seraskeriden, Şıpka'nın istirdâdından sonra sağlı sollu düşman ordularına taarruz için yapılması lâzım olan mânevra hakkında benim re'y-u plânım düstûru'l-amel tutulmak ve Mehmet Ali Paşa ile Osman Paşa'ya da o yolda emirler verilmek üzere sual olunmuş. **(Sayfa:118)** idi.

Mehmet Ali Paşa'nın 5 Ağustos 93 târîhiyle bana yazdığı telgraf "düşman Ruscuğun dört saat ilerisinde Dikilitaş'a yaptığı köprüyü ikmâl etti; beş altı kolordusunu

Hezarğrad ve Ruscuk tarafına cem ederek, Hezarğrad üzerine şiddetli bir kuvve-i külliye ile hücûm edecek ve Ruscuğa hasar-ı tazyîk ederek az bir vakitte işe netice verecektir. Düşmanın bu emelini siz de tasdîk edersiniz. Balkanca olan meşğûliyetinizi ahd-i karîbde bitiriniz de, bize muâvenete hâzır olunuz." Fıkarâtından ibâret idi.

İşte Ferdiç Boğazından Şıpka'ya târîh-i vusûlüm olan 8 Ağustos 93 târîhine kadar benim mâlûmâtım ve aldığım o emir gerek merkez-i saltanatın ve gerek umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa'nın yazdığı mezkûr telgrâflar münderecâtından ibâret idi. Mehmet Ali Paşa'nın telgrâflarının hülâsası "Ferdiç ve Hâin Boğazları'nın zabtından sonra Şıpka'nın da istirdâdı ve ondan sonra Tuna Şark ordusuyla birlikte karar verilecek taarruz mânevrasına mübâşeret olunacağını; benim münferiden Balkanın şimâline sarkmaklığım ğayri câiz olduğundan geçîdlerin zabtından sonra bi'l-muhâbere tevhîd-i harekât edilmesi ve Ruslar Hezarğrad ve Ruscuk üzerine hücûm edeceklerinden o cihetlerin hâl-i tedafüye alındığını" beyândan ve merkez-i saltanatın telğrâfları ise "Şıpka geçidini istirdâd ettikten sonra Tuna Şark ve garb ordularıyla birlikde; ve Rusların asâkir-i imdâdiyesi gelmeksizin üzerlerine bir taarruz-i umûmî icrâsı ve buna müteferri' husûsatı tavsiyeden" ibâret idi.

Şimdi gerek merkez-i saltanat ve gerek umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa, benim Şıpka'ya harekâtım esnâsında Rusların taarruz edeceğine ve o iktidârda bulunduğuna kâil idiler.

Lâkin merkez-i saltanat, bu taarruzun Balkan aleyhine ve Edirne'ye doğru olabilmesinden havf-u telaş etmekte ve Mehmet Ali Paşa dahî "Ruslar Balkanı tecâvüz edemezler... Bu fikir yanlıştır; onlar, Ruscuk ve Hezarğrad üzerine hücûm edeceklerdir" diye yayğara eylemekte idi. Benim bu bâbda yapmaklığım icâb eden harekâta gelince, gerek merkez-i saltanat ve gerek umûm kumandanı Mehmet Ali Paşa, Ferdiç ve Hâin ve ba'de Şıpka geçîdlerinin zabtını emr-u tavsiye ediyorlar idi. Mehmet Ali Paşa Şıpka'nın tarîk-i istilâsını da ta'yîn ederek Tunca vâdîsinden gidilmesini ihtâr **(Sayfa:119)** eyliyor idi. Lâkin Şıpka'daki düşman kuvvetinin mikdârını bilmiyor idi. Binâen-aleyh, Hâin Boğazı'nı işğâl edeceğim sırada düşmanın Şıpka'dan melhûz olan sarkıntısına karşı o

tarafa bir kuvvet ifrâzını bana tavsiye eyliyor idi. Hâlbûki Şıpka muhâfızlarının topu on taburdan ibâret bir kuvve-i cüz-iye olduğunu bilse idi, onların taarruza kudretyâb olabileceğini tasavvur etmez ve o tasavvuruna müsteniden bir takım ihtirâzi emirler vermez idi. Mehmet Ali Paşa Şıpka geçidinin istirdâdından sonra oraya bir kuvvet-i ifrâzını ve kuvve-i mütabâka ile Tuna Şark ordusuna iltihâk bana tavsiye-u ihtâr etmekte ve merkez-i saltanat ise, Şıpka zabt olunduktan sonra Rusya'nın kuvve-i imdâdiyesi gelmeksizin, Ruslar aleyhine sağdan, soldan bir umûmi taarruz icrâsı lüzûmunu dermiyân ile bu bâbda Mehmet Ali Paşa bi'l-muhâbere taarruz-ı matlûbu kararlaştırmağı bize de emr-u iş'ar eylemekte idi.

Rusyalılara gelince, bunlar ne Ruscuk ve Hezarğrad taarruz fikrinde idiler ve ne de Gurko'nun vakitsiz olan Balkan tecavüz-ü harekâtı na-münâsibini bir daha tekrar eylemek azminde bulundular. Onlar kuva-yi imdâdiyeleri gelinceye kadar hâl-i hâzırı ve Balkan geçîdlerini muhâfaza etmek ve ba'de-hu Plevne'yi alâ tarîk'il-muhâsara zabt ettikten sonra Balkanları geçerek Edirne'ye yürümek fikrinde idiler. Şu halde bizim yapmaklığımız la-büdd olan mânevra her ne tedbîr lâzım ise bi'l-icrâ Balkan geçîdlerini zabt ederek koca Balkanın nukât-ı mühimmesini elde etmek ve Balkanın her iki yüzüne hâkim olan nukât-ı bâde'l teshîr Mehmet Ali Paşa ile Osman Paşa'ya ve bana bir taarruz-i umûmi emri vererek düşmanın kuvve-i imdâdiyesi gelmeden hezîmet-i esbâbını istihzâr eylemek idi. Maat-teessüf beyân olunur ki, gerek mâbeyni hümayunun ve gerek merkez-i saltanatın bu bâbda ihtârâtını -ki mealen yukarıda yazmış idik- Mehmet Ali Paşa hüsn-i telakki etmedi ve taarruz-u icrâdan alıkoymak için Şıpka harekât-ı istirdâdiyesinde la-büdd olan muâveneti benden dirîğ eylediği gibi düşmanı Tuna Şark ordusu cihetinden me'mûn bırakarak Şıpka'daki mahsûrûna imdâd etmelerine müsâade edildi. Bundan başka, şayet Şıpka'yı alıverir isem yine âdem-i icrâya bir vesile olmak üzere işi, kendisine on tabur daha gönderilmesine ve müstahfız taburlarının nizâmiye taburlarıyla mübâdelesine taallük edildi. Ğarîbi bu ki, o tarihte topu topu Tuna Şark ordusunda on küsûr tabur mustahfız var idi. Böyle bir taarruz-i umûmiyede taarruz kollarının yek-diğerine irtibâtı elzem ve vâcib iken, acaba Osman Pazarı'ndan mı, yoksa Lum ve Yantra

cihetinden mi taarruz etmeli? Gibi, bir fikr-i müteriddidâne ortaya koydu. **(Sayfa:120)**

Osman Pazarı'ndan taarruzada ancak yirmi beş tabur ifrâz edebildi.

Velhâsıl devletin en kıymetli ve her dakîkası hayatını kafil olan evkât ki,Temmuz ve Ağustos aylarının müsaîd olan saat-ı mebrûkesidir.. Bu eyyâm, Mehmet Ali Paşa'nın sû-i efkârı ve niyyâtı yolunda telef-u zayî oldu. Bu dakîka ba'de-lleti-ya ve altı yâni Rusların hassa ordusu ve Ğarnâdiye fırkaları gelmeğe başladıktan sonra bir mertebe anlaşılarak, Mehmet Ali Paşa'nın harekât-ı muavikânesine câlib-i iğbirâr-ı âlî oldu ve kendisi azl edilerek yerine umûm kumandanı tayîn kılındım ise de hayf ki, o eyyâm fırsat elden giderek düşmanın asâkir-i imdâdiyesi gelmeğe ve faslı-şitâ dahî Tuna sevâhilinde hükmünü icrâya ve noksânı-i edevât-ı nakliye ile bir hâl-i acze dûçâr olan ordûy-u hümâyunu avârız-ı tabîiye-i mevsim dahî bir derece dahî daha tas'îb ve işğâle başlamış idi.

İstitrâd:

Bir takım Laker Dorian muharrirleri ve onları mukallid bulunan anzâr-ı sathîye ashâbı ve hatta beni muhâkeme eden divân-ı harb erkân-ı "Şıpka hareket-i istirdâdiyesi, Mehmet Ali Paşa'nın rızâsı hilâfındadır, o Şıpka'ya hücûm olunmayacağını emretmiş iken Süleyman Paşa, adem-i itâatle gitti; bu kadar askeri telef etti. Merkez-i saltanat dahî Süleyman Paşa'nın bu hareket-i hodserânesine müşârik değildi. Bu mes'ûliyet kâmilen Süleyman Paşa'ya raci'dir" gibi mürtekib oldukları isnâdât-ı mütearrizâneden şu telğrâfları okuyub da utanmazlar mı? Ve yâhûd vicdânen olsun, irtikâb ettikleri gurûr ve buhtandan dolayı acaba muzdarîb olmazlar mı?

Biz, Laker Dorian muharrirlerini bir dereceye kadar ma'zûr görürüz. Kabâhat onların Mehmet Ali Paşa seferesinde bâdenuş iğtifâl olan muhbirlerindedir. Bunlar, harekât-ı harbiyeye dâir Mehmet Ali ve Rauf Paşalarla onlardan her ne işittiler ise, sahîh olmak üzere bit-telakkî, mercîlerine de yolda arz-ı mâlûmât ettiler.Bizim ordugâhta da muhbirler var idi; lâkin, ben bunların şahıslarını himâyet ve riâyet ile berâber harekât-ı mânevra-i harbiyeye dâir onlarla kat'a söz etmeğe tenezzül etmez ve hatta vukûât-ı yevmiye-i harbiyeye dâir ba'zı def'a vukû bulan mürâcaatlarına dahî "ne gördünüz ise onu yazınız.. Benim resmi vereceğim mâlûmâtı zaten gazetelerde okursunuz. Onun için size şimdi onları bildirmeğe lüzûm yoktur. Lakin meşhûdâtınızı doğru yazmanızı isterdim" der idim. **(Sayfa:121)**

İşte Ağustos'un dokuzuncu gününden on dördüncü gününe kadar Şıpka'nın altı gün devâm eden muharebât-ı hunrizânesi, tafsilât-ı müteferriâsıyla yukarıda zikr olundu. Ağustos'un on dördüncü günü sabahın saat ikisinden sonra her iki tarafın yek-diğeri aleyhine taarruz ve hücûm edebilecek kudreti kalmamakla beraber bitab düştüklerinden ve kuvve-i hâliyeleriyle diğerini mevkiinden çıkarmak imkânsızlığını da anladıklarından, bit-tabii şiddet üzere devâm eden muhâsemâtı bir mertebe ta'dîl ve tahfîf ettikleri; lâkin, bu ta'dîl-i muhâsımât, piyâde askerine kâin bir müsâade-i mahsûsa gibi idi.

Topçular, yine ateşlerine devam ederler idi. Ekseriye geceleri bile tatîl olunamayan bu top ateşi, Ağustos'un on dokuzuncu gününe kadar devam etti. Nihâyet yirminci günü, o da şemâtatını tahfîfe karar verdi. Şıpka'nın cihât-i selasesine sevk ettiğim ve husûsuyla Aykırıcebel'e giden ve nizâmileri birbirini müteâkib muhtel olan taburların şühedâ-u mecrûhinin mikdâr-ı sahîhi, Ağustos'un on dokuzuna kadar ma'lûm olamamış idi. Çünkü yukarıda zikr olunduğu vecihle taburlar efrâdından birazdan takımı dağılıb, kimi ormanlara kimi ordugâha savuşmuş ve bir takımları da yaralı götüreceğiz diyerek Kızanlığa ve daha ilerideki hastahânelere kadar gitmiş olduğundan ğayri mevcûd görülen neferât şehit veya mecrûh mu düşmüştür, yoksa yaralılara mı karışıb gitmiş veya bir yere mi ihtivâ etmiştir? Burası meçhûl idi. Ma'mâfih şurasını söyleyelim ki, Ağustos'un

dokuzuncu günü vukû bulan şühedâ-u mecrûhin ma'lûm idi. Gerçi Şakir Paşa'nın sahte hücûm kolu yanlışlık etti ve intizâmsız bir hâlde ilerlediyse de, mahal-i mekân-ı mahdûd ve oraya sevk edilen taburlar bir dereceye kadar muntazam ve mazbût olduğundan orada kimler şehîd-u mecrûh düştü ise ale'l-esâm-i müttebeyyin idi. Hücûm-i hakîkîye mêmûr olan Recep Paşa kolu dahî yine böyle idi. Ağustos'un onuncu günü de Rusların ales-seher Yerdek cihetine hücûm-i nümâyişi icrâ ettikleri sırada bir tüfek patırtısı oldu. Bâkîsi top şamâtasından ibâret olduğundan yevm-i mezkûrda vukû bulan şühedâ ve mecrûhin pek cüz'i idi. Lâkin Ağustos'un 11, 12, 13'üncü günleri, Aykırıcebel cihetinin ğayri muntazam harekâtı ve bâzı taburların nâmus-u askeriyeyi ve şeref-i İslamiyeti hetk eder sûrette gösterdikleri evzâ-i hâtr-ı hirâşâne, taburları birbirine hemen karıştırmış ve cebel-i mezkûru haile-i mahşere döndürmüş idi. **(Sayfa:122)**

Akşam olub da tabur binbaşıları veya bölük zâbıtlarının mevcûd jûrnâli yapmaları veya sathı bir tam haberi almaları mümkünsüz idi. Gerçi o binbaşının veya yüzbaşının yanında taburundan veya bölüğünden zâbıt veya efrâd var idi; lâkin diğer taburlardan da beş on nefer beraber bulunuyor idi. Bunun gibi beş on nefer de kendi taburundan başka tabur nezdinde kalıyor idi. Din ve nâmusunu tanımayanlardan bir takımları ise, ormanlara sokulup ihtifâ etmiş olduğu gibi teşkilât-ı sahîhanın noksânından nâşî bir kısmı da yaralılara katılarak taburundan veya mevki-i harbden bir iki gün ğaybubiyetten istifade aramakta idi. Bir yaralının yanında be-hema-hâl dört beş nefer gider idi.

Hâlbûki bâzı yaralılar için bu dört beş neferin gitmesi elzem-u zarûri idi. Çünkü yaralı efrâdı taşıyacak hasta teskeresi yok idi. Aykırıcebel gibi ordugâha iki saati mütecâviz mesâfedeki ormanlı ve dik bir dağ tepesinden ağırca yaralı bir mecrûh dört beş kişiden aşağı adamların muâvenetiyle inemez idi; belki değiştire değiştire götürmek için sekiz kişi lazım idi. Lâkin bu hesabımız ağır yaralılar içindir. Ya yarası hafif olursa, yâni bir adım iânesiyle gitmeye muktedir olan bir mecrûhun yanına böyle an-ı hiletin beş altı adam katılır ise hatt-ı harb, o altı adamın beşini zayi' etmiş demek olur. Bu kabîlden olan yaralılar ne kadar taaddud ve teksir eder ise hatt-ı harbin zâyiâtı dahî o nisbette tezâyüd

eder. Tabur veya bölük zâbıtânı bu fenâlığın def'ine ne için himmet etmediler denecek olur ise,... Harb, sûret-i muntazamada cereyân eder de taburlar, nizâm-ı harblerine halel getirmemiş bulunurlarsa, bu bâbda takayyüd etmeleri tabîîdir. Lâkin Aykırıcebel cihetinin intizâmsızlığı Ağustos'un on birinci günü icrâ olunan hücûmlardan bede' etmiş ve yukarıda tafsîl olunduğu vecihle Ağustos'un on ikinci gününden on dördüncü gününe kadar Rusyalının taarruzât-ı mütemâdiyesine mebni iâde-i intizâmları çaresi istihsâl edilememiş olduğundan bu bâbda tabur ve bölük zâbıtânı bir dereceye kadar ma'zûr idiler.

Ma'mâfih bu ifâdemizden, yaralılar ile savuşmak veya ormana ihtifâ eylemek rezîlesini irtikâb eden bî-âr-u hicâb efrâdı nazar-ı tecessüs ve takayyüdden kurtuldu da bir kaç gün harb-ı âzâde kaldılar zan olunmasın. Bu misillüler, bir taraftan yine taburları zâbıtânı mârifetiyle ve diğer taraftan verdiğim o emr-i şedîde üzerine karargâh kumandanı Mîrlivâ Hüsnü Paşa tarafından toplattırılıp kıt'alarına sevk edilir idi**. (Sayfa:123)**

Esnâ-yı muhârebede bu misillü şeyler ile uğraşmak vasf-ı harbin bir de bu nev-i müstekreh noksânını doldurmağa çalışmak asâkir-i Osmaniye-i ümerâ ve zâbıtânı için pek ağır ve mâ-lâ yutâk bir zahmettir. Bununla beraber, öyle bir karışık zamanda o yolda muhtefî ve hilekâr efrâdı kâmilen bulup da saf harbe idhâl etmek hemen de mümkünsüz gibidir. Bizim asâkirin muhârebelerinde bulunmamış ve husûsuyla hücûm veya ric'at hareketini görmeyib de yalnız nazariyât-ı harbiye ile mütefennin geçinen arkadaşlarımızdan bâzıları, ihtimâl ki ümerâ-u zâbıtâmızı bu bâbda ma'zûr görmedikleri gibi, bizi de o yolda serdd ettiğimiz mütâlaâttan tahtı-e ederler. Hâlbuki teşkilât-ı askeriyemizle berâber askerliğimizin o kadar noksânı vardır ki, tâdâdına kalem utanır. Avrupa askerine kıyasla bizimkine ancak başıbozuk nâmî verilebilir. Bu nukâyis ıslâh olmadıkça tâlimhâne meydânında olduğu gibi neferâtımıza her vakt-u zaman muhâfaza-i intizâm ettirilemez. Bizim askerin esnâ-yı harbde en muntazam vaz-ı hâl-i müdâfaada ve siper arkasında bulunduğu zamanlar görülebilir. O vakit bile her bölükten suya, odun toplamağa, yemek pişirmeğe, emre ânğâryasına, mekkâriye, hastahâne hizmetçiliğine gitmiş vasf-ı harbden yâni düşmana tüfek atmak vazîfesinden tâtîl edilmiş bir hayli neferât

görürüz. Hücûm ve ric'at harekâtının nasıl olacağını hengâm-ı huzûrda efrâdı değil zâbıtânı belli ki umerâsı bile aynen görmemiş ve böyle münferid-i hizmâtı mütenevvia ile zâten bölüğünden, takımından ayrılmağa tab'en alışmış ve onbaşı ve çavuş ile neferât beynindeki revabıt-ı askeriyeyi vaktiyle hiç öğrenmemiş, bir bölük, bir tabur veya bir alây, esna-yı muhâcemede cüz'i bir tezelzül ile derhâl yek-diğerinden ayrılır. Meğer ki, zâbıtânı pek muktedîr ve tehdîdini ikâa kâdir olsun da, neferât havfından o rabıtayı muhafazakârlık daiyesinde bulunsun.

Hele ric'at esnâsında, düşmanın tâkîbe inhimâ ki ve tâkibinin kulüb-i asâkire vereceği dehşet o karışıklığı dûbâlâ eder. Binâen-aleyh, asâkir beyninde bu misillü karışıkşıklar vukûunu men' için, devlet, Avrupanın tensikât-u teşkîlât-ı aîresini kâmilen ve aynen kabul ile berâber, vakt-i hazırda her sene büyük mânevralar yaparak askeri her nevî muhârebeye ve ale'l-husûs hücûm ve ric'at harekâtını bi'l-icrâ, harekât-ı mezkûrenin muntazaman icrâsına alıştırmalıdır. Yoksa bu kâide-i tabîiyeye riâyet olunamaz ve bu yolda ta'limât ile vakt-i hazırda terbiye-i askeriyesi ikmâl edilmiş zâbıtân-ı efrad tedarik-u ihzâr edilmez ise kumandanlar ile ümerâ, esnâ-yı harbde ne derece sarf-ı ğayret etseler yine Avrupa devletlerinin askerlikten aldıkları semerâtı, biz hiç bir vakitde iktitâf edemeyiz. **(Sayfa:124)**

Zaman olur ki, ğayret-i diniye ve şecâat-ı fıtriyemizden müstefîd olur isek de intizâmsızlık, kâidesizlik, revâbıt-ı askeriyenin fikdânı, kâvaid-i harbiyeye tatbîk-i if'al kudretsizliği, ekseriye o imtiyâzımızdan intifâımıza da çare-i imkân göstermez.

Rusların gerek hücûm ve gerek ric'at-ı harekâtı terbiye-i mükemmeli-yi askeriyelerinin netâyic-i mahsûlü olduğu için pek muntazam ve sezâvâr-ı ğıbtadır. Askerimizdeki sâika-i ğayret-i diniye ve şecâat-ı fıtriye de onlarda bulunsa idi, doğrusu dünyanın birinci askeri olabilirler idi. Hamdolsun ki bu meziyet-i âliyeden hemen bi'l külliye mahrum denecek bir hasisa-i reddiye ile mütehallıktırlar. Ma'mâfih sâika-i intizâm-u inkiyâd ile ekser harekâtda yine muvaffak oluyorlar. Hülâsa-i kelâm ordularımız, Avrupa devletlerinin vaz' ettikleri kavâid-i askeriyeden ve tensikât-ı

âhirelerinden dahî hissedâr-ı istifâde olsa ve ambulanslar ve mükemmel sıhhiye teşkilâtı bulunsa idi yaralı taşımak vazîfesi ashabına terkedilir ve bu yoldaki fenâlıkların vukûuna esâsen mahâl-u imkân kalmaz idi. İnşâallâh bundan böyle dide-i intibâhımız açılır da Avrupa'nın terkiyât-ı askeriye ve fezâil-i harbiyesinden istifâdeye husûl-u muvaffakiyet bize de nasîb olur. Velhâsıl ahvâl-ı mezkûre cümle-i ilcââtından olarak Ağustos'un on dokuzuncu günü, ordunun şühedâ ve mecrûhininin mikdâr-ı sahîhini bilmeğe ancak zafer bulabildim ki mikdârı da bâlâda söylendiği vecihle (1602) şehîd ile (5142) nefer-i mecrûhtan ibâret idi.

Demek ki, şühedâ ile mecrûhin bir ile üç nisbetinde idi. Ordu mevcûdu (26026) kişiden ibâret olmasına nazaran mecmû-u kuvvetin dörtte birinden noksân bir mikdârını zayî ettim demektir. Gerçi, asıl zâyiât mikdârı şühedâ ise de bir askerin mevki-i harbden ğaybûbeti o ordu kuvvetinin zayâ-'i ile tefsîr olunabilir. Yoksa hakâkat-ı hâlde zâyiât, mezkûr'ül mikdâr şüheda ile beş bin ve küsûr mecrûhîn meyânından hastahânelerde tutulan istâtistiklerin verdiği netâyice ve tecârib-i vâkıaya göre içlerinde mevte mahkûm olan bin küsûr kişiden ibâret idi.

Şu halde Şıpka ordusunun telef-i hakîkîsi ağır mecrûhîn dahî dâhil olduğu hâlde (2600) kişiyi tecâvüz etmez ki, ordunun semeni demektir.

Şimdi bakalım mösyö müellif benim orduca verdiğim zâyiât hakkında ne diyor: " Ağustos'un dokuzuncu günü Türkler (3000), Ruslar (200) telefât verdi." diyor; onuncu günkü telefâttan bahsetmiyor. Fi'l hakîka yevm-i mezkûrda ciddi bir muhârebe olmamış **(Sayfa:125)** ise de âles-seher hücûm-u nümâyişi icrâ eden Ruslar, iyice zedelenmiş ve top muhârebesinden dahî bit-tabii telefât olmuştur.

"Ağustos'un on birinci günü Türklerin telefâtı:(8000) ve Rusların (2000) kişidir" diyor. Şu hâlde Ağustos'un dokuzuncu ve onuncu günlerinde asâkir-i şâhânenin mecmû-u telefâtı (11000) ve Rusların (2200) kişi demek oluyor!

Harb-ı ahîr ve istihkâmâtı tercüme eden ceride-i askeriyenin 334.üncü sahifesinin ikinci sütûnunun fıkra-i evveliyesi Ağustos'un yirmi birinci gününden yirmi üçüncü gününe kadar telefâttan bahsediyor ki, bizim Ağustos-u Rûmî hesabınca Ağustos'un dokuzuncu ve onuncu ve on birinci günleri demek oluyor. Hâlbûki bunda sehv-i tercüme var, çünkü, eyyâm-ı mezkûrenin telefâtını evvelce söylemiş idi.

Ve hem de muhârebenin en şiddetli günleri, Ağustos'un on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü günleri yâni bi'l hesab efrinci 24, 25, 26'ıncı günleridir ki eyyâm-ı mezkûrede Ruslar, kırılana dökülene bakmayarak pek şiddetli hücûmlar icrâ etmişler idi.

Şu hâlde, sahife-i mezkûrede mubîn telefât ayın yirmi dördünden yirmi altısına kadar olan günlerin telefâtı demektir. Öyle ise bu üç gün zarfında, Osmanlılar (10,000) ve Ruslar (4,000) kişi zayî etmiş oluyorlar. Binâen-aleyh mösyönün hesabınca, eyyâm-ı sitte muhârebâtında, asâkir-i Osmaniye'den (21000) ve Ruslardan (6,200) telefât vukûu bulmuş demek olacak.

Hâlbûki bizim şühedâ ve mecrûhin hesâbımız, Ağustos'un dokuzundan on dokuzuncu günü ğâyesine kadar olan mikdârı muarref idi. Bu halde, vukû-u la büdd ve tabîî olan (300) telefât dahî Ruslara zammedilirse, Rusların, hamle-i telefâtı (6600) kişiye bâliğ demek olur. Mösyönün telefât demesi maktûl demek olacağı azâde-i iştibâhtır. Şimdi müellif mösyönün i'tirâfıyla dahî sabit oluyor ki, Ruslar, Şıpka muhârebesinde (6600) telefât vermişler. Bizim ise onbir günlük şühedâ-i mezkûrede mecmû-i (1602) nefer idi. Bu hâlde müellif merkûm bizim mikdâr-ı telefâtımıza (19398) kişi dahâ ilâve etmiş oluyor. İşte bu gibi mösyölar ve yâhûd bunlara o yolda mâlûmât-ı îtâ ve îsâl eden rukebâmız, hatırlarda kaldığına **(Sayfa:126)** göre "Süleyman Paşa Şıpka'da yirmi bin kişi telef etti" neşr-i erâcif ettiler. Ve bu şâibe-i kâzibelerini sem-i hümayûna kadar bi'l- îsâl tahkîkine bile adam irsâlına mecbûriyet-i seniye hâsıl eylediler idi. Gerçi şâyia-i

mezkûrenin esâssızlığı nezd-i padişahi da ma'lûm idi ve ordumuzun mevcûdu (26000) ve küsûr neferden ibâret olduğuna ve Şıpka muhârebâtı hasebiyle vukû bulan zâyiât-ı meşrûha dolayısıyla mevcûd-i mezkûr (19000) ve küsûr nefere tenezzül ettiğine dâir olan jûrnâller, hem nezd-i hümayûnlarında ve hem de bâb-ı seraskeri de mevcûd ve tarafımızdan dahî defaâtle ve resmen muharrer ve mektûb idi; lâkin, ezhân-ı âmme bu misillü erâcif ile tağlît ve ifsâd edildiğinden, it'eminen-i âvam için tahkîk-i mêmûr-u tâyîn buyurulmuş idi.

İşte Şıpka muhârebâtının tafsîlâtıyla ol bâbdaki plân ve teşebbüsâtımızı ve harbin kesb ettiği şekli ile ona müteallık-ı mâlûmât ve mütaalamızı zikr ve beyân eyledik.

Müellif mösyönün bu bâbdaki silsile-i ifâdâtını bir nazar-ı tedkîkden geçirecek olur isek, ifâdâtında bir hayli tenâkuzlarla berâber ıtradsızlıklar ve zevâid-u ve nekâyis de görülür. Mikdâr ve fiyatça gösterdiği ıtradsızlığı yukarıda bahs ve muhâkemeye çekmiş idik.

Efrenci Ağustos'un yirmi üçüncü yâni Ağustos-ı Rumi'nin onbirinci günü Yerdek tarafında bulunan Recep Paşa maiyetindeki on altı taburun cümlesi hücûm etti" diyor. Hâlbûki o günün taarruzuna muhtelif evkât-ı mevâkiide olarak ancak on tabur iştirâk etmiş ve bâkî altısı hücûma idhâl edilmemiş idi.

Bir de Müellif "Ağustos-ı Efrenci'nin yirmi dördüncü yâni Ağustos-ı Rumi'nin on ikinci günü sol cenâh yâni Aykırıcebel taarruzuna başladı" diyor.

Bu kadar noksân-ı vukûfla halka mâlûmât-ı furuşluk eden ecnebi müelliflerine insan diyecek bir söz bulamaz. Ruslar da bilir ki Aykırıcebel'in asâkir-i şâhâne tarafından istirdâd ve istilâsı Ağustos-ı Rumi'nin on birinci ve Efrenci'nin yirmi üçüncü günüdür. Ruslar, Ağustos'un on ikinci günü ğâib ettikleri bir cenâh-ı mühimmi elde etmek için taarruz-i hücûma kalkıştılar ve bu taarruz on dördüncü gününe kadar devam etti.

Müellif: “Ağustos’un 24’üncü günü Ruslar yirmi bin kişiye bâliğ oldular” diyor. **(Sayfa:127)**

Bizim o vakitteki mâlûmât-ı mahsûsamız, Rusların iki fırka ve bir livâ asker teheşşüd etmiş olmalarıdır. Bunu da efrâd-ı îtibâriyle (30,000) kişiden ziyâde farz ve tahmîn etmiş idik, artık bu mikdâr-ı fırka ve livâ yirmi bin kişi mi daha ziyâde mi eder? Burasını biz kestirmeyerek Rus erbâbı tedkîkinin bu bâbda yâzacakları târîh-i harbin zaman-ı neşrîne terk ederiz.

Müellifin siyâk-ı ifâdesine göre Ağustos-ı Efrenci’nin yirmi altısından yâni Rumi’nin on dördüncü gününden sonra ondört gün her iki taraf tahkîm-u tersin ile uğraşmakla vakit geçirmiş oluyor.

Hâlbûki vukûât-ı yevmiye-i harbiye, müellifin bu ifâdesini de kâzibdir. Şöyle ki:

Eyyam-ı sitte-i mezkûreyi tâkîb eden beş gün ki Ağustos’un on dokuzuncu günü ğâyesine kadardır. Bu müddet içinde her iki tarafta top ve karakolların tüfek muhârebâtı devam etti. Gerçi Ağustos’un on dördüncü günü saat ikiden on beşinci günü saat beşe kadar Ruslar, sukûnet-i hâli gösterdiler ise de, ondan sonra yine tüfek ve top ateşine başladılar. Hatta Ağustos’un on altıncı günü düşman bizce meçhûl bir sebebe mebnî top muhârebesini pek şiddetlendirmiş idi. Ben ise Ağustos’un yirminci günü musammem olan çevirme hareketi tarîkini keşf için, Gabrova kabrinde vâkî Yeşilağaç Karyesi’ne ve düşmanın sağ cenâhı gerisine doğru bir keşif müfrezesi gönderdim. Gönderilen müfreze henüz Yeşilağaç Karyesi’ne varmaksızın Rusların piyâde ve suvârîden mürekkep ileri karakollarına tesâdüf etmesiyle üzerlerine bi’l-hücûm muhârebe ettiler. Bu keşif muhârebesinde bizden (13) şehîd ile (25) mecrûh vukû buldu.

Rusların telefâtı daha ziyâde idi. Bugün düşmanın nazar-ı dikkatini işğâl için sabahın saat onbirinden bede’ ile bi’l-cümle hatt-ı harbi üzerinde top ateşi icrâsını emrettim ve saat dörde kadar tarafeynin top muhârebesi devâm etti. Hatta Rusların bir topu bütün bütün gürlenûb numero efradının da kâmilen mahvolduğu görüldü.

Ağustos'un 21, 22, 23, 24, 25, 26'ncı günleri, tarafeynin top muhârebesiyle piyâdelerin karakol kavgaları devam etti. Ağustos'un yirmi üçüncü ve ale'l-husûs yirmi altıncı günü Rus piyâde askeri, bize meçhûl bir sebebe mebnî pek şiddetli ve sürekli **(Sayfa:128)** bir tüfek ateşi icrâ ettiler. Ağustos'un yirmi yedinci günü tarafeynin hâli yine minvâl-ı sâbık üzere idi.

Ağustos'un yirmi sekizinci günü düşmanın sağ cenâhı gerisini çevirmeğe Salıh olan "Tırnova" tarîkini keşif için gönderdiğim müfreze, Ruslar ile üç saat mütemadî harb ile yedlerinde bulunan Buzlucatepe istihkâmını zabt ve işğâl ettiler.

Ağustos'un yirminci günü düşmanın sağ cenâhı gerisinde vakî Yeşilağaç tarafına doğru mezkûr keşf-i taarruziyi icrâ ettirdikten sonra yirmi ikinci günü Yerdek cihetine giderek Recep Paşa'ya dahî "Tırnova" tarîkinin keşf edilmesini emretmiş idim.

Paşa-yı mûmâ-ileyh "hava sisli" gibi bahânelerle bu emrin infâzını te'hîr etmesi üzerine hiddet ederek mîr-alâyı Osman Bey kumandasıyla bir tabur piyade, bir bölük nizâmiye suvârîsi ve beş yüz kadar Çerkes muâvenesi ve Yerdek cihetinden de kaymakam Mehmet Bey kumandasıyla iki tabur piyâde, bir bölük nizâmiye suvârîsi ve bir dağ topunu Buzlucatepe'ye sevkettim. Bunlar mezkûr tepede vakî Rusları tard ve def' ile keşfiyât-ı lâzımayı bi'l-icrâ avdet ettiler. Bu keşf-i taarruzu harbinde, Çerkesler'den iki şehîd ile beş mecrûh vukû buldu. Rusların mikdâr-ı telefâtı mechûlümüzdür. İşte bu tafsîlâtımızdan, müellif mösyönün dediği gibi, eyyâm-ı sitte muhârebatını ta'kîb eden dört gün dahî top ve tüfek şamâtasından hâlî bir sukûnet ile geçirilmedi.

Belki iki de ciddi kavgalar vukû buldu. Yâni Ağustos-ı Rumi'nin yirmi sekizinci ve Eylül Efrenci'nin dokuzuncu gününe kadar tarafının vaz-ı hâlî ta'rîf ettiğimiz minvâl üzere idi.

Müellif: "Ayın üçünden on altısına kadar nukât-ı müteaddede bir hayli müstevir bataryalar te'sîs ve inşâ eden Osmanlılar Rusya mevâkiini ve ba-husûs Sen Nikola istihkâmâtını topa tutmağa başladılar ve Rusyalılar dahî kemâl-ı şiddetle mukâbelede

bulundularsa da bu top muhârebesinden bir netice-i mühimme hâsıl olmamıştır.

Nihayet Eylül'ün on altıncı akşamı Osmanlılar mukaddem-i hücûm ile zabt edemedikleri Sen Nikola mevki-i meşhûrîni ale'l-ğafle zabta teşebbüs eylediler. Hücûm-i mutasavvuru hazırlamak üzere evvel emirde ğâyet şiddetli bir top ateşi icrâ ederek bu müthiş mevkii bir anda üç cihetten kuşattılar. Bu üç koldan birisi bi-nihâye ve ğâyri kabil-i ta'rif meşak-ı mesâiden sonra mevkiin Cenûb **(sayfa:129)** cihetini teşkîl edîb en menî ve rasîn ve binâen-aleyh ihtiyâc-ı müdâfaa-i muhâfazadan müstağnî olan (65) metre irtifâında; hemen de ğâyr-i kâbil-i murûr kayaları tırmanmağa muvaffak oldu. Bir def'a ayakları düz basınca, Ruslar üzerine kemâl-i şiddetle hücûm göstererek ğafletde bulunan müdâfaaları iki istihkâmdan çıkardılar. Bunu müteâkip boğaz boğaza bir şiddetli muhârebe bede' eyledi. Her iki tarafın gösterdikleri sebât-u mukâvemet ve eser-i şecâat-u besâlet hakîkaten mahîr'el-ukûl denilecek sûrettedir. Osmanlılar evvel emirde üstün gelerek haylice yer kazanmışlar ve bâzı kayaları dahî kabzâ-i tasarrufa geçerek beraberce getirdikleri toprak septleri ile bunları der'akab hâl-i müdâfaaya vaz' eylemişlerdir. Bu sırada ikinci kol dahî ğayr-i kabîl-i murûr olmak üzere tanılıb muhâfaza olunmayan Cenûb ğarbı cihetindeki kayadan baş gösterdi.

Üçüncü kol ise, Rusyalılar tarafından görülüp vazîfe-i mêmûresini ancak birçok vakit kaib ederek ve bir hayli zayiat vererek ifâ edebilmiştir. İşte böylece sabahın saat altısında üç kol dahî Sen Nikola tepesinde bulunuyor idi.

Rusyalılar ğayet teennî ile terk-i arâzî ederek düşmanlarının pek ziyâde terk eylemelerini men' ediyorlar ve mütemâdiyen kuvve-i imdâdiye vurûd etmiş olduğundan bâkî kalan istihkâmlarına tahassun ederek mukâvemet-i şedîdede bulunuyorlar idi. Birhaldeki, bunları bu mevkiilerden büsbütün çıkarabilmek için, Osmanlılar ya yeniden yeniye imdâd almaları ve yâhûd daha şiddetli bir çevirme hareketi icrâsı lazım gelir idi. Recep Paşa'nın kumandası altında bulunan diğer bir dördüncü kol dahî Cenûb şarkında bulunup pek kabîl-i teshîr olan Rusya mevakiini zabta mêmûr idi. Bu kol hareket eder etmez, Rusyalılar tarafından meşhûd olduğundan birazdan şedîd ateşe dûçar olarak ve

çelik batarya ile Yeşildağ istihkamâtı üzerine sevk olunan asâkir-i dahî muvaffakiyete nail olamayarak tekrar tekrar hücûmdan sonra püskürtülmüştür.

Bu halde Sen Nikola'yı zabt etmiş olan asker yalnız başına kalıb, hatt-ı ric'atları dahî hemen geçilemeyecek sûrette sa'b idi. Rusyalılar derhâl bunların haline âgâh olarak, üzerlerine taraf taraf kuvvetli mühâceme kolları saldırdılar; me'yûsâne bir mukâvemet-i hayret-i efrâddan sonra bu bir âvuç kahramanlar kayadan aşağı inmeye mecbûr oldular. Osmanlılar mevki-i mezkûru altı saat kadar muhâfaza eylediler." diyor.

Müellifin bu bahisteki sehvî, diğerlerine nazaran daha azdır. Kolların tertibâtı ve îfâyı **(Sayfa:130)** ve vazifece olan nekâisi bir dereceye kadar vâkıaya mütâbıktır. Lâkin, benim ol bâbda verdiğim tâlimât-ı ahkâmı ve Esveti Nikola kollarıyla Recep ve Veysel Paşalar cihetlerindeki hücûm kollarının vezâifi ve bunlar için ale'l-husûs Esveti Nikola için müretteb taburların mikdârı, müelifce ma'lûm olmadığından, Esveti Nikola'nın imdâd almasına lüzûm gösteriyor ve oradaki askeri "bir avuç kahramanlar" diye yâd ediyor.

Ber-vech-i âti ta'lîmâtta görüleceği vecihle Esveti Nikola'ya sekiz tabur mêmûr idi. Esveti Nikola kayalığının cephesi ancak dört bölük istîâbına kâfi olabildiğinden diğer taburlar sağ, sol cenâhlara ve ileriye hücûm ile taburlar zabt ederek kendilerinin dâire-i işgâllarini tevsî-i temdîd edecekler idi. Bunlar esbâb-ı âtiyüz-zikr dolayısıyla ilerleyemediklerinden, birbiri üzerine yığıldılar, kaldılar. Zaten bu sekiz tabur, Esveti Nikola kayalığının husûle-i istîâbının sekiz on misli fevkinde bir sıkışıklık ile o kayalar arasında yığılmış durur iken daha nereye ve ne lüzûm üzerine imdâd gönderilebilir idi. Ateş hattının yüzü pek kısa idi. Bunların muvaffakiyetini Recep ve Veysel Paşa kumandalarındaki kolların hüsn-i îfâyı vezâif edememeleri dûçar-ı iştikâl etti; lâkin bu hakîkatin muhâkemesine kabl'eş-şurû, evvelâ bu hâreketi taarruziyeden maksadım ne olduğunu, ol bâbda verdiğim tâlîmâtı, askeri ne yolda teşvîk-u tehrîs ettiğimi ve baidde kol kumandanlarının ne yaptıklarını ve her kumandanın îfây-ı vâzide edememelerine dâir mühürleri altında gösterdikleri esbâb-ı mâzereti ve erkân-ı harb reisi Ömer Beyin ol

bâbdaki mütâlâatıyla umûm-u kolların hatîâtına dair dermeyân ettiği esbâbı zikr edelim de ondan sonra harekât-ı vakıa-yı nazar-ı tedkîk ve muhâkemeden geçirelim:

Ruslar, Ağustos'un yirmi birinci günü ales-seher Lofça'ya taarruz etmişler; Lofça kumandanı Rıf'at Paşa da, Osman Paşa'dan istimdâd etmiş idi. Osman Paşa yirmi ikinci günü ikindiye doğru yirmi iki tabur piyâde iki ala-yı suvârî ve iki batarya top ile Lofca'nın imdâdına müteveccihen Plevne'den hareket etmiş idi. O geceyi Plevne'nin biraz uzağında bir yerde geçirdi. Ertesi günü Lofça'ya doğru yürümüş ise de vaktiyle yetişmediğinden Lofça düşman eline geçmiş ve muhâfızı bulunan Mîr-livâ Rıf'at Paşa ile sekiz tabur dahî Plevne'ye doğru çekilmiş idi.

Ağustos'un yirmi dördüncü günü Plevne kumandanı vekili Adil Paşa, Lofca'nın Ruslar **(Sayfa:131)** eline geçtiğini ve Osman Paşa askerinin geç yetiştiğini maâl hikâye, Ağustos'un yirmi üçüncü günü Osman Paşa taburlarıyla Ruslar beyninde biraz avcı muhârebesi edildiğini ve bugün yâni yirmi dördüncü günü Osman Paşa'nın Lofça'yı istilâ eden düşman üzerine hücûm edeceğini; vukû bulan talebi üzerine Plevne'den beş taburla icâbı kadar cebhâne ve peksimed gönderildiğini bit-telğrâf bize yazmış idi.

Ağustos'un yirmi beşinci günü Osman Paşa'nın bana vârid olan bir telğrâfnâmesi Lofça'yı istirdâda muvaffakiyeti gözüne gösteremeyerek bila-harb Plevne'ye avdet eylediğini meş'ur olması üzerine ben, Şıpka aleyhine tasmîm edegeldiğim çevirme hareketinin icrâsından ve ale'l-husûs o sırada Osman Paşa cihetinden bekleyeceğim muâvenetin dırîğ olunacağından me'yûs olarak kendi kuvve-i mevcûdemle Şıpka aleyhine fedekârâne bir çevirme hareketi icrâsını hatırlamış idim. Bunun üzerine Ağustos'un yirmi altıncı günü Aykırıcebel cihetine giderek erkân-ı umerâyı orada cem eyledim.

Çevirme hareketinin icrâsı için İstanbul'dan vurûd-i intizârında olduğumuz taburlar ile efrâdın hamlesi gelmedi ise de kısmen vâsıl olarak ordu mevcûdunun sınıf silsilesi mecmûû otuz bin mevcûda yaklaştığından ve gerçi buradan yarın Plevne'ye beş tabur imdâd gönderilecek ise de onun yerine İstanbul'dan asker irsâl kılınacağından bahisle hareket-i mezkûrenin sûret-i icrâsını mevki-i mezkûreye koydum.

Vesâit-i nakliyenin fikdânıyla berâber kuvve-i mevcûdenin dahî çevirme hareketinin icrâsına kifâyet etmeyeceği umerâ-yı mûmâ-ileyhim tarafından makâm-ı mülâhazada dermeyân olunması ve bir gece baskını hareketiyle bu işin daha kolaylıkla husûl bulacağını Şakir ve Veysel Paşaların taahhûd etmesi hasebiyle ben de ekseriyet araya ittibâen gece baskını hareketinin icrâsına ravi-yi rızâ ve muvaffakiyet gösterdim. Ma'mâfih gece baskınındaki ümî-di muvaffakiyeti maat-teslîm huzara-u husûsuyla Şakir Paşa'ya hitâben "bizim umerâ, zabıtan ve neferâtımızın ta'limât-ı mûcibince hareket edebileceklerine kuvvet-i kalb ile emin olamadığımı" beyân ve cüz'i bir karışıklık, hem bizi maksada vusûlden men' ve hem de bir takım fenâlıkları ve zâyiâtı intâc eder; ben doğrusu maiyyetimizin öyle bir iş becerebileceklerinden ümîdvâr olmadığımı" dermeyân ile mütâlaât-ı şahsiyemi ityân eyledim ise de, "inşâh sayenizde şöyle olur, böyle gelir" diyerek alkışda devâm ettiklerinden, ben de maat-tereddüd bu şıkkı kabûl eyledim. **(sayfa: 132)**

Mevcûd-i umerâ ve erkân-ı harbiye reisi ile bi'l-müzâkere ol bâbda bir kıt'a tâlimât kaleme alarak göndermesini Şakir Paşa'ya emrettim. Ve "siz hatırınıza gelen şeyleri yazınız, sonra ben de görür ve icâbına göre ilâvât veya tâdilât-ı icrâ ederek neşr-u i'lan ederim.." dedim.

Baskın icrâsına mêmûr olacak asâkirin doğrudan doğruya taburlardan fedâi-yi cem'i sûretiyle tedârik edebilmesine o gün ittifak-ı ârâ ile karâr verildi; yevm-i mezkûrdan i'tibâren taburlar birer fedâi defteri açarak, istek eden zâbıtân-u neferâtı kaydetmeğe başladılar. Nihâyet fedâilerden üç tabur teşkîl edilebildi. Bunların gerisinde, ikinci hatda hareket etmek üzere merkezde beş tabur birinci Salih Paşa livâsından ve sağ cenâhlarından hareket etmek üzere dört tabur Recep Paşa kumandasından vusûl-i cenâhlarından hareket etmek üzere altı tabur dahî bizzât Veysel Paşa kumandasıyla sevki kararlaştı.

İşte ol bâbda kaleme alınıp tarafımızdan dahî bâzı tâdîlât-ı ilâvât ile bit-tanzîm hücûma mêmûr umerâ ve zabıtana nesh-i müteaddide ile neşr-u telkîn edilen tâlimâtnâmenin bir sûreti ber-vech-i âtidir:

Esveti Nikola Tepesi İçin Tertîb Olunan Gece Baskınına Dair Ta'limâtımız

Madde 1. Baskına asıl mêmûr olanlar, taburların zâbıtân-ı efrâdı içinden kendi hüsn-ü rızâsıyla arz-ı nefs eden fedâilerdir. Ancak, umûm üç cihetin hücûm-u kolları, bunların harekâtını teshîl ve kazanacakları muzafferiyeti tekmîl etmedikçe, bu tekliften bir şey hâsıl olamayıb yine maslahat neticesiz kalır. Benâ-berîn, işbu ta'limâtda fedâilerden mâadâ üç cihet livâlarının harekâtından bahs olunmak lazım gelmiştir.

Madde 2. Aykırıcebel cihetinde bulunan taburlardan müfreze taburların yükünü iki taburu doldurabileceği cihetle, üçüncü orduya mensûb ve Rumeli ahâlisinden ma'dûd olanlardan her kaç kişiye bâliğ olur ise, bir tabur teşkîl olunub kumandası binbaşı Ahmet Efendiye ve Anadolu ahâlisinden olarak birinci ve ikinci orduya mensûb taburlar fedâilerinden diğer iki tabur teşkîl olunarak kumândâsı diğer münâsibine tefavvız ve karargâhtan teşkîl olunacak diğer bir tabura, iş bu iki tabur bi'l-ilave, üçünden bir fedâi âlâyı teşkîl olunarak kumandası kaymakam İbrahim Bey'e verilmiştir. **(sayfa: 133)**

Madde 3. İşbu âlâyın mêmûriyeti Esveti Nikola Tepesi'nin zabtına giden hücûm-u kollarının mukaddime'l-ceyşliği idûğünden bunlar baskın edilmesi tasmîm olunan gece, hiç gürültü etmeksizin ve düşmana kat'a ser-raşte vermeksizin, birinci livâ istihkâmının solu ilerisine kadar varûb ğurûb-i kamere yâni gece saat yedi buçuğa kadar orada istirâhat edeceklerdir.

Madde 4. Saat yedi buçuğa geldiği gibi taburlardan biri, Karaman ve Kula taburlarının hücûm ettiği noktanın sağ tarafından ve diğeri o taşlığın soluna düşen çukurun iki yanlarından yukarı doğru çıkmağa ve üçüncü tabur dahî onların daha solunda bulunan ufak piyâde siperlerini tutmak üzere en yukarı giden yoldan yürümeğe başlayacak ve tâ yukarı çıkmadıkça, düşman nöbetçisi ateş etse ve hatta yukarıda bulunan piyâde istihkâmları ateşe başlamış olsa bile, kendi bulundukları noktayı düşmana göstermemek ve bu cihetle düşmanın ateşten hasâr görmemek için kat'a ateş etmeyeceklerdir ve yukarı doğru çıkar iken mümkün olduğu halde yere eğilip dört ayak ile çıkmağa vel-hâsıl düşmanın çok müddet-i ateşine uğramamak için yukarıya yaklaştığı gibi koşarak

istihkâma girmeğe ekdâm-ı düşman aleyhine yalnız süngü isti'mâl edeceklerdir.

Madde 5. Yukarıya çıkan fedâiler, hemen tepenin en mürtefi' mahallinde mevkî tutarak ve top istihkâmında bulunan topçuları telef ederek, karşılarından gelebilmesi muhtemel olan düşman askerine mukâbeleye hazırlanırlar ve dost ya düşman olduğunu fark için, hücûm gecesi kendilerine tevdî olunacak ser-leyli sık sık yâd ederler ve bu "ser-leyl" dahî "kâ'be" dir.

Bu ser-leyli yâd etmeleriyle berâber şâyed ser-leylin düşman asâkiri tarafından çok çok tekrârı hâsebiyle öğrenilmesi melhûz olduğundan alâmet-i fırka olmak üzere her fedâi-i zâbıtan-u efrâdı sağ kolları bâzılarına verilen beyâz bezleri saracaklardır.

Madde 6. Yukarıda bulunan düşmanı püskürttükleri gibi taşlıktan ve onun solundan çıkan sağındaki iki tabur ikinci livâ cihetine yüz çevirip, biri tepenin o cihetinde bulunan piyâde siperlerini tutmak ve sağ taraftan gelebilmesi melhûz olan düşmana mukâbele etmek ve diğeri ihtiyât olmak üzere yürüyecektir ve diğer bir tabur dahî gerisinde berâber ihtiyât bırakmak şartıyla ön tarafta bulunan piyâde istihkâmına yerleşecektir. Fakat **(sayfa: 134)** işbu sağa giden tabur birinci ve ikinci livâlardan mürettep olan hücûm kollarını düşman zannedib bir hatâ olmamak üzere bi-ğayet dikkat ederek ve onlar tarafından çalınması meşrût olan "selam dur" bôrû işareti çalınmadığı hâlde, gelenlerin üzerine ateş edecektir.

Madde 7. İşbu fedâi âlâyının zikr olunduğu üzere en ziyâde dikkat edeceği şey, birincisi yukarı çıkıncaya kadar ateş etmemek olduğu gibi bunların bir zamanda ve muhtelif cihetlerden kısm-i a'zâmının yukarıda bulunması istihsâl neticenin aleyhi olduğundan yukarı hücûm-u esnasında toplu bulunmağa ve taburun kısm-i a'zamı birden hücûm edecekleri noktâya varmağa dikkat olunmak şart-ı âzamdır. Yukarı çıkıldığı gibi geriye dönmeyi hâtıra getirmeyib her taraftan mürettep olan diğer hücûm-u kollarının vurûduna kadar gelecek düşmanı kahr-u tenkil etmeye ve bulunduğu noktayı terk etmeyib sebat etmeğe çalışmak lazımdır. Zira asker hücûm eder iken düşmana tüfek atmayacaklarından düşman onları görmeyib her ne kadar ateş etse fedâilere isâbet

edemeyeceği derkâr ve bu cihetle hücûm esnasında pek az telefât verileceği aşikârdır. Maâzâllâh sebât etmeyib de ric'at olunur ise, düşman cür'etlenerek pek büyük hasâr vereceği izâha muhtaç değildir. Benâ-berîn her halde tutulan mevkiide sebât edilmek lâzım gelir.

Birinci Livânın Hareketi

Madde 8. Birinci livânın Esveti Nikola altında bulunan istihkâmı muhâfazasındaki taburlar, kemâkân-ı muhâfazada kalmak ve maâzâllâh emir bir aksi olur ise hücûma giden askerin ric'atını muhâfaza eylemek üzere yerlerinde ibkâ olunduğundan başka fedâiler, sol taraftan tepeye çıktıktan sonra sağ taraftan ve şose yolunun altından ve üstünden münâsib yerlerden hücûm etmek üzere beş taburdan ibâret bir hücûm kolu tertîb ve akşam karârdıktan sonra zikr olunan istihkâmın sağına yakın münâsîb bir mahalde ikâme olunarak düşmana hissettirmemek üzere sigara içmekten ve yek-diğeriyle sohbetten ve'l-hâsıl sadâ çıkaracak her nev'i hareketten kaviyyen men' olunacaklardır. Bu halde vakt-i merhûnuna kadar orada istirâhat edib fedâilerin soldan hareketinde, taburlar kâmilen hazır bulunacak ve fedâiler yukarı çıkıb taşın üstünde arbede koptuğu gibi kat'a vakit geçirmeyib taburların ikisi birinci hat ve diğer ikisi ikinci hat ve biri ihtiyât olarak şôse tarîkinin sağından ve solundan vel-hâsıl **(sayfa:135)** çıkılabilecek mahallerinden bilâ-tereddüd hücûm edip sağ tarafta bulunan istihkâma dâhil olurlar ve bu ârâlık üstüne doğru gelmesi lâzım gelen fedâi taburlar ile birleşmek üzere "selam dur" bôrû işaretini birkaç kere tekrâr eder ve istihkâma dâhil olduğunu bildirmek üzere, sağ taraf dahî "ikinci livâ ileri" bôrûsunu çalar; istihkâma dâhil olduğu gibi, dört tabur istihkâmı zabt için orada kalıb ihtiyat taburu, zikr olunan "selam dur" bôrû işaretini çalarak, fedâi taburlarının imdâdına gider; herhâlde istihkâmın müdâfaa olunacak mahallerine asker yerleştirdikten sonra fedâi taburlarıyla birleşmek ve artık düşmanın göstereceği şiddet-i müdâfaaya mukâbele için medheden hareket eylemek lâzım gelir. Bu zamana kadar, ikinci livâdan gelecek hücûm kolu dahî gelmiş olacağından derhâl Gabrova'ya karşı arâzînin hâline muvaffak bir hatt-ı müdâfaa teşkîli, beş taburu sevk eden kumandanın vezâifindendir.

Birinci livânın mezkûr beş taburu bit-tabii Salih Paşa'nın kumândâsında ise de ber-mucîb-i ta'limât onları sevk ve tahrîke erkân-ı harb binbaşısı Hamdi Bey mêmûr ve icrâât-ı vâkıadan mîr-i mûmâ-ileyh mes'ûldur.

Madde 9. Gerek birinci livâ hücûm kolu ve gerek fedâiler Aykırıcebel'den ilerideki Yeşiltepe'ye sevk olunacak hücûm kollarını nazardan düşürmemesi yâni ol taraftan olacak ateşin cihetinden hangi tarafın düşman ve hangi tarafın dost olduğunu fark ederek ona göre davranması lâzım gelir. Bir de şafak sökmedikçe düşmanı tâkîbe kalkışmaması lâzım gelir.

Madde 10. Geriden gelecek suvârî ve topçunun teshîl-i murûru için şôse tarîki üzerinde düşmanın bozduğu mahaller, lüzûmu kadar amele ile tasviye olunmak kezalik birinci livâ hücûm koluna aittir.

İkinci Livâ Hareketi

Madde 11. Gece karanlığında bel üzerinden ve yanlarından doğru ve sessizce yürüyerek, düşman istihkâmına karîb bir mahalde vakt-i merhûnuna kadar pûsûya yatırmak üzere, dört taburdan mürekkeb bir hücûm kolu tertîb edecektir.

İşbu hücûm kolu, birinci livâdan tertîb olunan hücûm kolunun harekâtına tabii olup, onlar ileri gittikçe, bunlar dahî istihkâma yaklaşıp ikinci "ileri" bôrûsuyla istihkâma dâhil ve birinci livânın taburlarıyla metheden düşmana mukâbil olurlar. Bu hücûm kolu, mîr-âlâyı **(sayfa: 136)** Ahmed Bey kûmândâsında olub ber-mucîb-i ta'limât-ı icrâ-yı hareketine nazârata ve sevkine de erkân-ı harb binbaşısı Mazhar Bey mêmûrdur.

Aykırıcebel Cihetinin Hareketi

Madde 12. Aykırıcebel fırkası vakt-i ma'hûdde hareket etmek üzere altı taburdan mürekkeb bir hücûm kolu tertîb ve fedâiler arbedeyi kopardığı gibi, bu hücûm kolu ileriye sevk ile hiç bir şeye bakmayarak önlerindeki küçük Yeşiltepe'yi zabt ile düşmanın Gabrova cihetinden gelinebilecek imdâdına hâil olmak üzere tâbiye olunur. Bu kol bizzat Veysel Paşa kumândâsıyla hareket edecektir.

Madde 13. İşbu hücûm kolu ilerideki dört tepenin zabtına mêmûr olduğundan, oradan hemen ileriye gitmeleri lâzım gelirse de karanlıkta bu hareketin icrâsı mahzûrdan sâlim olamayacağından şafak başladıktan sonra düşmanın kesb edeceği hâle göre ileriye doğru hareket edecektir.

Madde 14. Bu tepenin zabtında düşmanın külliyetinden dolayı imdâda ihtiyâç görünür ise, birinci ve ikinci livâ taburlarından istimdâd edecek ve yâhûd bunlar sol tarafa doğru hücûm eder iken, birinci ve ikinci livâ taburlarından müretteb hücûm kolu da sağ taraftaki tepeye hücûm edecektir.

Mülâhazât-ı Umûmiye

Şafakla berâber birinci livâ istihkâmının arkasında havân tâbiyesi civârlarında lüzûmu kadar suvârî ve bir de hafîf dört fundalık suvârî bataryası bulundurulması lâzımdır.

Bu tedâbir-i arâzinin görünen hâline göre hâtıra kabîlinden olub, İnşââllâh-u Teâla oraya çıkıldığı vakitte, mevkie ve düşmanın alacağı vaziiyete ve göstereceği mukâvemete göre, zamânın icâb ettirdiği sûrete tevfik-i hareket olunmak, kumandan olanların dirâyetine havâle olunur. Her cihet-i hücûm kolları, düşman mevakiinde birleşmeye veya düşmanın yeddindeki istihkâmâtı kısmen veya külliyen zabta muvaffak olduklarında, cümlesinin kumândâsını Veysel Paşa der'uhde edecektir.

Bu tâlîmâtnâmenin birer sûretleri cihet-i kol kûmândânlarında ve erkân-ı harblerde bulunacağı gibi, herkesin icrâ edeceği vezâifi dahî yine ayrı ayrı yazdırılarak, bi'l-cümle tabur **(sayfa: 137)** âmirlerine ve onlar da bölük zâbıtânına verecekler ve zâbıtân-ı mûmâ-ileyhim dahî küçük zâbıtân-ı efrâdı ders verir gibi ta'lîm edeceklerdir. Süleyman

İşte bu tâlîmât-ı mûcibince her taraf kolları o emr-i lâzımayı almış ve fedâiler dahî birinci livânın yanına ve Esveti Nikola kayalığı altına sevk olunmak üzere karargâhta ictimâ etmiş idi.

Bunların hepsine fedâilik alâmet-i fârikası olan beyaz bezi dağıtarak kollarına sardırdım ve muvakkat-ı fedâi taburlarını teşkîl ve fedâi zâbıtânından tabur ve bölük kumandanlarını ta'yîn ettim vuslât-ı mağribi bâde'l-edâ cümlesini Şıpka Karyesi'nin arkasında bir meydânlığa cem' ederek ben de berâber olduğum hâlde cemâat ile cümlesine iki rek'at hâcet namâzı kıldırttım ve akab-i namâzda evvelâ Bâyezid dersiâmlarından olub eda-yı farîza-yı cihâd için orada bulunan Hoca Mustafa Efendi'ye fezâil-i cihâd-ı mübîn bir va'z-u nasîhat ettirdim. Baidde ğâyet belîğ-i müessir bir nutk-u irâd ederek bi'l-cümle zâbıtân-u efrâddan ibâret olan fedâi hey'et-i mecmûasını bilâ-ihtiyâr ağladım. Ondan sonra asîr-i müfte-i sâbık-ı olub niyet-i hayriyeyi cihâd ile ordugâhta bulunan efazıl-ı asırdan Ahmet Hafız-ı Efendiye dahî bir duâ ettirerek kılıb hâzırını tenvîr ve ifâza eyledim.

Bi'l-cümle kadâ-i zâbıtân-u efrâdı beni pederleri gibi tanıdıklarından ellerimi eteklerimi öperek sevk olundukları bu muhârebede feda-yı nefs-u hayat edeceklerini ahd-u kasemlar ile huzurumda ahd-u te'mîn ettiler. Ben de herbirlerini hâllerine göre taltîf-u tatyîb ettim. O sıralarda ortalık dahî kararmış olduğundan, kumandanları kaymakam İbrahim Bey refâkatıyla tabur tabur birinci livânın yanına ve Esveti Nikola kayalığı altına sevk olundular. Bu gece doksan dört sene-i hicriyesi ramazân-ı şerîfinin onuncu gecesi idi. Kamer, saat yedi buçukta ğurûb edecek idi. Binâen-aleyh, akabi ğurûb-i kamerde kesâfet-i zulmet-i leylden bi'l-istifâde baskın hareketine başlanmasını ber-mucîb-i

ta'limât kol kumandanlarına emr-u te'kîd etmiş idim. Fedâi alayı kumandanı kaymakam İbrahim Bey her nasılsa, sür'atle davranamayarak emr-i mezkûrun hükmünü te'hîr ile baskın hareketinin emrolunan vaktinde icrâ olunamamasına sebebiyet verdi. Lâkin, kendisi verdiği takrîr-i memhûrunda, ber-mucîb-i emir yedi buçukta başladığını iddiâ **(sayfa: 138)** ediyor. Bu kadar i'tinâ-u dikkat ve bu mertebe şevk-i tam ile hareket olunmuş iken, bu işe mêmûr olan umerâ-u zâbıtânın tesâmühü ile adem-i dikkati ve efrâdın inzibât-u irtibât-ı askeriye riâyetsizliği ve husûsuyla Yerdek ciheti kumandanı Recep Paşa'nın hükm-i ta'limâtı tefhîm ve irade-u maiyeti kolunun istihsâl-ı muvaffakiyeti yolunda meşhûd olan kusûr-u rehâveti, beni korktuğuma uğratarak, arzu ettiğim neticeye vusûlden yine mahrûm etti.

Kol kumandanlarının hattîâtını kablez-zikr bu bâbda bunların verdikleri jûrnâlleri birer kere gözden geçirelim:

Fedai Kumadanı İbrahim Beyin Jûrnâli

Şıpka boğazında Esveti Nikola nam-ı tepenin zabtına gönüllülerden teşkîl olunan fedâyi âlâyıyla çakerleri ta'limâtımız mûcibince ordugâhtan hareketle birinci livânın bulunduğu mahale varılıb kamerin ğurûbuna değin ikâmet-u ğurûb-i kamerde oradan hareketle livâ-yı mezkûrun en ileride bulunan isitihkâmına gidilib ta'limât-ı mezkûrenin ahkâmı mucîbince birinci tabur-u mukaddemâ Karaman taburuyla Kula taburunun hücûm ettiği mahalden ve ikinci tabur onun soluna düşen çukurun iki yanlarından ve üçüncü tabur dahî onların daha solundan ve en yukarı giden yoldan gitmek üzere tabur binbaşılarına tembihât-u te'kidât-ı lâzıma kılınarak ibtidâ üçüncü tabur, onun arkasından ikinci ve daha ârakdan birinci tabur çıkarttırılıb bu vecihle istihkâmdan sevk-u ifâ-yı vazîfe edilmiş ise de birinci taburun sekizinci bölüğü isithkâmdan çıktıkça düşman ateşe başlayıp neferât telaş ile birbirlerine karışarak kayalığa hücûm ile kayalık tutulub ön ve sağ ve sol taraflarından ateşe başlanılmış ise de taburların doğrudan mahallerine gidememesi ve neferâtı kayalıktan ileri hücûm ettirilememesi ta'limât-ı mezkûrenin sâir bendlerinin icrâsına manî olarak muvaffak olunamadığının arz-u beyânına cür'et kılındı ol bâbda emr-

u fermân hazreti men lehü'l emrindir."

6 Eylül 93 İbrahim

Fedai Âlâylarının Arkasından Hareket Edecek Birinci Livânın BeşTaburunu Sevke Mêmûr Erkân-ı Harb Binbaşısı Mehmet Beyin Jûrnâli

"Mâh-i hâlin dördüncü pazar günü akşamı birinci livâ cihetinden hücûma mêmûr olan beş taburdan hassâ birinci talîa ile Balıkesir mukaddem taburu birinci hat, altıncı taliâ **(sayfa:139)** ile Beyrut mukaddem taburu ikinci hat ve mukaddem Karaman taburu dahî ihtiyât olmak üzere tertîb olundu ve gidecekleri mahal ve istikâmet-i tâlimâtın kırâatıyla beraber kararen tefhîm-u irâe olundu. Vakti ma'hûdda olan gönüllü taburlarından mesâfesi ziyâdece olan üçüncü tabur sevk olunub onu müteâkib ikinci ve bâde-hu birinci tabur sevk olundu. Ber-mucîb-i ta'limât bunların herbirleri muayyen olan mahal ve istihkâmâtlara gitmeleri lâzım gelir iken birinci livânın istihkâmlarından çıkar çıkmaz hemen dereye döküldüler. Her ne kadar çevirmeye derece-i nihâyede cehd olundu ise de, gece hâliyle bir türlü mümkün olamayıb kendi bildikleri gibi gittiler. Bir takımı derede kalarak bâkîsi taşlığın cephesinden ve bir mikdârı solundan hareketle yukarıya çıktılar. Ma'hud taşlık tepenin ateşi kesildiği anda hassa birinci talîayı yolun solunda vakii top isitihkâmına ve Balıkesir mukaddem taburu dahî yoldan hareket ederek yol üzerinde ve solunda vakii piyâde istihkâmlarına gitmelerini binbaşı ve kolağalarına önden tenbîh eylediğim gibi esnâ-yı sevkte birinci livâyı istihkâmlarından çıkarmak için değnek ve kîlînç ile darb ederek çıkarıldığı misillü çıkarıldıktan sonra da vasî-u kudretimin yettiği mertebe istihkâmâtlarına girmeleri için sa-i ğayret olundu ise de bir te'sîri olmayıb bunlar dahî bi-ayni-hi gönüllüler mesellü dereye doğru giderek bir takımı derede kaldıktan sonra bâkîsi, gönüllülerin çıktığı mahâlden taşa çıktılar. İşbu iki taburu müteâkib sevk olunan ikinci hat ile ihtiyât için hayli tenbihât; hayli ikdamât icrâ olundu ise de, bunlar da kemâ fi's-sabık-ı hareket ederek taşa çıktılar. Mârüz-zikr muhâzirin başlıca esbâbı neferâtın ğayet gönülsüz olarak hücûma gitmelerinden nâşî yüzbaşılar bölüklerini toplayamayıb her biri bir tarafa giderek binbaşıları dahî ne sûretle kumanda edeceklerini bilemeyib şaşırıb

kalmalarından neş'et etmiş bir keyfiyet olduğu arz-u beyân olunur. Ol bâbda ve her halde emr-u fermân hazret-i min'el emrindir."

5 Eylül 93 Erkân-ı Harb Binbaşısı

Hamdi

Aykırıcebel Cihetinden Rusların Gabrova Hatt-ı Ric'atını Kat'i ve Yeşiltepe İstihkâmını Altı Taburla Zabta Mêmûr Mîrlivâ Veysel Paşa'nın Jûrnâli

16 Eylül 93 târîhli şeref-i vârid olan emirnâme-i samî-i cenâb-ı müşîrânelerinin cevâbı ber-vech-i zîr-i beyân olunur; şöyle ki: **(Sayfa:140)** Bu hücûm için tanzîm olunub nezd-i âlî-yi müşîride kırâat olunan ta'limât-ı mucîbince fedâiler efrâdından tanzîm-u tertîb olunan üç tabur Pazar ertesi gecesi saat yedi buçuk raddelerinde birinci livânın en ileride olan istihkâmından hareketle Esveti Nikola tepesine üç koldan hücûm yâni tepe-i mezkûrun önünde vasî taşlıktan ve diğer taburu dahî onun solundaki boğaz gibi yerden ve diğeri mezkûr ikinci taburun solunda vakî sırttaki Aykırıcebel tarafına olan düşmanın bir mikdârı ufak tefek piyâde siperleriyle birbiri üzerine dört aded top tâbiyesi boğazına doğru hücûm ile mezkûr üç tabur bu hareketi tüfek atmaksızın süngü ile düşmana müsâdeme ile tepe-i mezkûrun üzerine çıkıb ve bu arbede tepe üstünde görüldüğü anda birinci livâ da mahalli ta'yîn olunan yerden beş tabur ve keza ikinci livâdan dahî dört tabur ve Aykırıcebel tarafından dahî altı tabur hücûma mêmûr edilmiş idi ise de her nasılsa fedâ-i taburları vakt-i zamanıyla hareket edemeyib saat dokuz raddelerinde üçü birden olduğu halde bir yerden yâni yalnız kayalığa hücûm ile tüfek atmamak maddesi dahî geriye kalarak düşman karakollarına tüfek atmağa başladıkları görülmüş ve yalnız taşlığa kadar çıkabildikleri ra'yi'l-ayn müşâhede olunmuş; mâ-hazâ kayalıkla mukâbilinde olan sâlifüz-zikr topla Yeşiltepe'ye ve o aralıkta mezkûr taburlar hücûm etmeğe her nasılsa muvaffak olamadılar ise de ta'limâtta olduğu gibi fedâilerin yukarıya çıkmaları Aykırıcebel tarafından olunacak hücûmu beklemeyerek hemen yed-imizde bulunan büyük Yeşiltepe'nin önündeki düşmanın yed-i zabtında bulunan Küçük Yeşiltepe'ye hücûm etmek üzere bizim Yeşiltepe'de evvelce müretteb ve müheyyâ bulunmuş olan altı taburun

kumandanlarıyla kaymakam beylere ta'limâtın ahkâmı bit-tamâ-mihâ ve bid-defaât tefhîm-u beyân olunduğu halde birinci hat olmak üzere iki tabur kaymakam Hüsnü Bey ve ikinci hat olmak üzere bunların kırk elli hatve arkasında kaymakam Mehmet Ali Bey ile diğer iki tabur sevk edilmiş ve iki tabur ile Selanik muâvenesi ihtiyâtı olmak üzere acizleriyle beraber bulunmuş idi.

Mezkûr tepe bizim tepeye nihâyet beş altı yüz hatve baid-u mesâfede olub taburlara birden hücûm ettirmeğe mevkiin vüs'ati olmadığı cihetle bu tertibât ihtiyar olunmuş idi ve muahharan bir mikdâr sonraca bir tabur daha sevk edildi ve mezkûr taburlar gerçi düşmanın istihkâmını zabt etmeğe muvaffak olamadılar ise de istihkâmın yanına kadar yaklaşıb **(Sayfa:141)** sebât etmişlerdir. Ayrıca Esveti Nikola karar mucîbince zabt olunmuş olsaydı, mezkûr tepenin dahî zabtı mümkün olabilecekti. Birinci mahzûr fedâilerin geç hareketi bizim hareketimizi te'hîr ve şafak sökmeğe karîb bir vakitte tesadüf ettirmiştir idi. Bu da pek büyük mahzûrdan olmayıp fedâilerin saat dört sularına kadar mezkûr kayalıkta durub mukâbilinde olan Yeşiltepe'ye hücûm etmeyib muahharan ric'at etmeleri ile, bizim cihetin dahî ric'at ettirilmesi tabîî bulunduğundan taburlar, âcizlerinden vâki emir üzerine ric'at ettiler ve eğrice düşmanın elinde bulunan mezkûr küçüktepe zabt olunmuş olsa idi bile mademki Esveti Nikola tepesi tutulamadı; orada bulunan asker ric'at edildi, bizim cenâh mezkûr küçük tepede barınmış ğayri mümkün olduğu gibi pek çok telefât ve belki taburların cüz'i âzamları telef ile yine ric'at eylemek emr-i tabîî bulunduğunun arz-ı ifâdesi bâbında emr-u fermân hazret-i men lehü'l emrindir."

18 Eylül 93 Veysel

Veysel Paşa'nın Maiyetindeki Taburların Kumandanları Kaymakam Mehmet Beyin Jûrnâli

Hücûm gecesi hücûma mêmûr olan taburların tabur âmirleriyle âlây kumandanlarını livâ kumandanı Veysel Paşa cem ederek sûret-i hareketimizi beyân-u tefhîm etmiştir; şöyle ki:

Fedâiler, yedi buçukta hareketle üç koldan hücûmla Esveti Nikola Tepesi'ni zabt ve baidde birinci livâ tarafından "selam dur" bôrûsuyla ve ikinci livâya "gel" bôrûsuyla hücûm edeceği fedâiler Esveti Nikola tepesine çıkıb arbede olunduğu hengâmında bizim dahî bulunduğumuz Yeşiltepe'den ileride düşmanın zabtında bulunan küçük Yeşiltepe'ye hücûm edeceğimizi, küçük tepe zabt olunub ve şafak atıncaya kadar orada sebât edeceğimizi ser-ü'l-leylin "kâbe" olduğunu tefhîm ile vakt-u zaman hareketimizi ileride kumandan mûmâ-ileyh tarafından başkaca emir verileceğini emr-u tenbihât eylemiş idi. Bu hücûm kolunun sûret-u tertibatı ise birinci hat Karahisar tâlî ve Bolu taburlarıyla kumandası kaymakam Hüsnü Beye tevdî olunmuş idi ve bu birinci hattın hareketi iki taburdan üçer bölük ileri avcı ve diğer bölükler koluyla tabur hey'etle ilerlemeleri **(Sayfa:142)** ve ikinci hat dahî iki taburdan ibâret olub birinci hattın kırk elli hatve gerisinde ve bunlar üçüncü ordu dördüncü alayının birinci taburu ile Redif salis-i Urfa taburu olub kumandası kaymakam izzetlü Mehmet Bey'e vedîa olunmuş idi. Ve üçüncü ordu beşinci âlâyının ikinci ve Selanik asâkir-i muâvene ve Tarsus taburlarından müretteb olub bizzat kumandan-ı mûmâ-ileyhin refekâtında bulunacağını beyân etmiş idi. Ancak, vakt-i hücûm ise bizlere akşam verilen tembihât mucibince bir mikdâr Esveti Nikola Tepesi'ne vukû' bulan hücûm gecikerek saat dokuz raddelerinde te'hîr olunmuş ve fedâiler taşlığa çıktıklarında bizim hücûm kolu dahî ber-mucîb-i ta'limât-ı sevk olunmuş ve matlûb olan ileride vakî Yeşiltepe'ye tüfek atmaksızın otuz hatve-i takarrüb ederek ateşe başlamış ise de asker, düşman ateşine bakmayarak düşman istihkâmına hücûm etmiş ve düşmanın birinci kademede ve Yeşiltepe'de vakî sitte istihkâmına kadar varılıb dış taraf istihkâmı zabt olunmuş, düşmanın üç tarafından bizlere kemâl-i şiddet üzere endaht

olunan top ve tüfek ateşi istihkâmın içerisine girmeğe manî olmuştur. Ancak mezkûr sitte istihkâmı arkasında çok vakit sebat olunmuş ise de sonra her ne hâle müstenid ise saat dört sularında geriye ric'atımız taraf-ı kumandandan emir buyurulması üzerine hâl-i intizâmda ric'ata mecbûriyet hâsıl olunmuştur. Ve o halde ric'at eder iken düşman dahî top ve tüfek ateşine şiddetle devam ve efrad-ı şâhânenin ekseriyesinin dahî acemi bulunması hasebiyle bâzıları mezkûr tepenin sağ tarafında vakî dere içerisine diğeri dahî Yeşiltepe istihkâmına ric'at ettirildiği ma'rûzdur". 8 Eylül 93

Ordu 2 alayı 4	ordu iki alayı 6	Ordu 3 alayı 5 redif T1
Nizamiye T 1	Redif T1 Bolu	Tali Karahisar
Kolağası	Binbaşı	Binbaşı
Osman	Ca'fer	Ali Rıza
Tabur-u Tarsus	Ordu 3 alayı 5 t 2	Ordu 5 Redif
Binbaşı	Binbaşı vekili	Salis-i Urfa
Mecruhenhastahanede	Mahmud	Ali Hamdi

" Tabur kumandanlarının bâlâ-yı takrîrlerinden keyfiyet-i bi'l itraf-ı müstebân olacağı üzere, sûret-i hareketimiz paşa-yı mûmâ-ileyh tarafından tamamıyla tefhîm-u teblîğ olunmuş ve vakt-i mezkûrda ileriye hareket edilmiştir. Birinci hat düşmanın istihkâmına bit-takrîb ateşe devam etmekte **(Sayfa:143)** iken kaymakam Hüsnü Bey'in vukû bulan istimdâdı üzerine şiddet-i lüzûm-u ledd'il-tahkîk refâkat-ı acizide bulunan taburlar ileriye sevk ve kaide-i ihtiyâtiyeye riâyeten kuvve-i münâsibenin gönderilmesi bi'l-vâsıta paşa-yı mûmâ-ileyhe beyân kılındık da hemen bir tabur asker göndermiş ve muhârebeye devâm-ı sebat edilmiş ise de bi'l-âhere her ne esbâba mebnî ise kumandan-ı mûmâ-ileyh tarafından vakî olan emir üzerine asâkir-i mevcûdeye ric'at ettirilmiş ve hîn-i muâvedede düşman tarafından endaht olunan şarapnel ve tüfek ateşlerinin şiddet-i sür'atine harbi görmeyen acemî asker dayanamayıb bazıları dere tarîkiyle ric'at ve ekserisi

Yeşiltepe istihkâmına doğru çekilmiş oldukları ma'rûzdur."

8 Eylül 93 Kaymakam

Mehmet Reşit

Yerdek cihetinden harekete mêmûr dört tabur kumandanı mîr-alâyı Ahmet Bey ile mezkûr taburları sevke mêmûr Erkân-ı Harb Binbaşısı Mazhar Bey'in jûrnâli:

Huzûr-i Celil-i Müşîrine

"Livâ kumandanı Recep Paşa bendelerinin icrâ olunacak hücûm hakkında vermiş olduğu emr-u târîf-i hareket şûdur; şöyle ki:

Cihetimizden tertî olunan dört taburu ğurûb kamerden sonra bier-takrîb-i şamâtasızca birinci livâ ile mütehadden yürümeğe ve düşmanın kayalık cihetindeki sağına münâsib-i hücûm-u icrâ olunmağa müsâid ve elverişli olan yere sokulub kalındı. Fakat gecenin karanlığı ve güzergâhımızın dik bayır-ı iniş ve dere-u ormanlık bulunmasından dolayı taburlar efrâdından bir cüz'i yollarını şaşırdıkları görülmüş ve toplatdırılmış idi. Bu hâlde şafak söküb ortalık göründü. Fedâilerin sağ tarafa gelerek orayı zabt edecek iken, gelemeyüb yalnız kayalık üzerinde kalmaları ve birinci livâ şôse tarafında kayalığın sağına doğru ilerleyüb bizi bôrû ile dâvet edeceğinden, buna nazaran harekâtımızın icrâsı lâzım geleceği paşa-yı mûmâ-ileyhin müktezâ-yı tebliğâtından iken, bunların hiçbiri görülüb yapılmadığı tahakkük etmiş ve düşman bizim bulunduğumuz mahali görmesiyle tâbiyelerinden şiddetli peşrev-u tüfek ateşiyle altmış, yetmiş arasında yaralı ve şehîd vukûuna sebebiyet verdiği halde yine ileri hareketten **(Sayfa:144)** vazgeçmeyerek ilerletmeğe çalışıldı ise de, bulunduğumuz cihetin hücûmu zaten fedâilerin taşlıktan ilerleyüb ve birinci livâ hücûm-u kolunun dahî şôseden ileriye hareketle düşman kuvvet-ü ateşinin bir kısmını kendi taraflarına celb ve baidde bize bôrû işâreti vermelerine mütevakıf iken bâlâd arz olunduğu üzere fedâilerin taşlıkta kalmaları ve birinci livâ hücûm kolunun ise min'el-kadim bulundukları istihkâmdan ileriye geldiği kat'iyyen görülmeyüb yalnız birinci livânın havân-ı tâbiyesinden "ikinci livânın ileri" bôrûsu çaldırmaları

üzerine düşmanın ikinci livânın cihetine nazar olan ve makar-ı esvârı ateşi etmekte bulunan istihkâmâtının ateşi altında iyice ilerlenmiş ve daha ileri gidilmeğe çalışıldığı sırada taşlıkta bulunan fedâilerin mezkûr taşlığı terk ettikleri görüldüğü halde bile, bir müddet daha bulunduğumuz noktada kalınmış ise de, artık cihâd-ı sâirenin harekât-ı muvaffakiyetinden eser görülmediği cihetle asker aşağı dere içine indirilib akşam saat on iki raddelerinde karargâha avdet olunmuştur.

Mevkiin müstahkemliği ve düşmanın makarâ suvârî ateşi münâsebetiyle ikinci livânın cihetinden düşman üzerine hücûm olunmak husûsu mücerred fedâiler ile birinci livâ hücûm kolunun ilerlemesine mütevakıf olup yalnız başına hücûmun mümkün olamayacağı geçenlerde edilen tecrübeden dahî meydana çıkmış olmasıyla şart-ı mezkûr bizim kol için esas-ı hareket ittihâz buyurulmuş olduğu halde ol vecihle ileri hareket edememiş olmaları vus-u iktidârın yetiştiği mertebe ğayret edildiği hâlde ikinci livâ hücûm kolunun dahî bit-tabii adem-i muvaffakiyetini intâc eylemiş ve fedâiler ile birinci livânın ilerlemelerinin esbâb-ı mûcibesi ise bûrâca meçhûl bulunmuş olmakla ol bâbda ve herhâlde emir ve fermân hazret-i men lehü'l emrindir."

8 Eylül 93

Erkân-ı Harb Binbaşısı

Mîr-âlâyı Mazhar

Ahmet Tevfik

Baskın kollarının adem-i muvaffakiyetleri esbâbından bahs-i erkân-ı harbiye reisi Mîr-alâyı Ömer Bey'in jûrnâli:

Huzûr-i Hazret-i Müşîr-i Ekremiye

Devletlû Efendim Hazretleri

"Sandıklı taburuyla berâber en ilerideki istihkâmlara vusûl-i âcizânemde fedâi âlâyıyla **(Sayfa:145)** birinci livâ hücûm-i taburlarının karışık bir hâlde mâhûd kayalıktan

aşağıya ric'at etmekte olduğunu müşâhede ettiğimde Sandıklı taburunu gerideki ikinci hatt-ı istihkâmlarına yerleştirib, birinci hatta bulunan taburların kemâl-i derece sebât etmelerine dâir vesaya-u tenbîhât-ı lâzıma verilmiş ise de, râciînin perâkende olarak istihkâmlar üzerine muhâcemelerinden derûn-i istihkâmda bulunan dahî çözülmeğe başlamış iken cümlemiz tarafından tabanca ve kîlînçlar ile askere icrâ edilen ihâfeden ve semere-i nasâyihden Hamdâllâhi Teâlâ gerek evvelce istihkâmlarda bulunanları ve gerekse kayalıktan gelen perâkendelerin birâzını sebât ile ateş ettirmeğe muvaffak olduk. Şimdiki hâlde buranın birinci hatt-ı istihkâmlarında muntazam olarak Muğla mustahfız ve Urfa taburuyla Bergamâ'nın dört bölüğü vardır ve ikinci hatt-ı istihkâmlarında dahî Balıkesir taburuyla havân tâbiyesi siperinde, dağılmış olan Sandıklı taburu mevcûddur. Bunlardan başka her taburdan; fedâi gürûhundan birâz perâkende var ise de fâidesizdir. Gece lüzûmu mikdâr-ı muntazam taburları alıkoyup ve tâbiye edib bâkîsini gönderdim.

Fedâiler ile birinci livâ-i hücûm kolları fevkâlâde şeâaatle yalnız kayalıkla sağ ve solunu tutmuş ve saat beşe kadar orada sebâtle muhârebe etmiş ise de birkaç sebepten nâşî muahharan terk-i mevkii etmeğe mecûr olmuşlardır.

Birincisi: İkinci livâ taburları gûya yolu şaşırmış oldukları cihetle kendilerine tâyîn ve irâe olunan düşmanın sol cihetinden tâbiye üzerine yürümeyib adeta bu yönden ve dereden birinci livâ birinci hatt-ı istihkâmlarının ucuna gelmiş ve her ne kadar burada kaymakam İzzet Bey tarafından yanlış geldiklerinden bahs ile hücûm edecekleri tâbiye ve gidecekleri şôse gösterilmiş ise de, Binbaşı Necip Bey gitmeyib geriye avdetle Recep Paşa'nın top tâbîyesine gitmiş; bu cihetle ikinci livânın hücûm taburlarından hiçbir fâide görülmemiştir ve bunların böyle evvelce geriye dönmeleri kayalıkta bulunan askerin kalplerine havf-i îrâs etmiştir.

İkincisi: Üçüncü livâ hücûm-i kolunun önündeki Yeşiltepe'yi zabtından sonra, düşmanın ateşi ziyâdeleşmesinden; ğâlibâ imdâdı gelmesinden nâşî her nasıl ise geriye bocalamış olduğunu bu cihetin kayalıktaki askeri görmesi ve onlardan dahî birbirine fâide hâsıl edememesidir. Üçüncüsü dahî, süvârîlerin kâffesinin daha âles-sabâh firâr etmiş ve

hatta buranın **(Sayfa:146)** istihkâmlarını tahrîb ederek savuşmuş olmalarından piyâdenin dahî bunları görüp ric'ata cesâret almalarıdır.

Ve en-nihâyet terk-i mevkii etmelerinin sebebi: Düşmanın sağından giden fedâi taburunun bozulmasıdır. Buna teessüf etmemek elden gelmez. Fakat takdîr-i Hudâ kuvve-i bâz-u ve ile dönmez. İnşâallâh Cenâb-ı Allah aher sûretle mansûr-u muzaffer eyler. Tahmîn-i acizâneme göre, bizden beş yüz kadar şehîd-u mecrûh var ise de düşmanı dahî ol mikdâr olduğu ve istihkâmlarının lâşe dolduğu gelenlerin ifâdâtından anlaşılmıştır. Toplarımız, gerideki top tâbiyesinde olub, ileriye alınmamış olduğu ve havânlarımız dahî yerinde ise de, hâzır dânesi burada mevcûd bulunmadığı cihetle ateş ettirilmediğini arz ile düşmanın kayalıkta ğalebeliği ziyâde olmasından havânların hasâr vereceği zamanda ateş kesilmesi ğayri câiz bulunduğundan lütfen memlûdâne yetiştirilmesi irâde-i devletlerine mütevakkıftır. Tâli-i âcizî çend def'adır böyle arbede nihâyetine müsâdifetten müteessif isem de askeri sebâta muvaffak olduğumdan bahtiyârlığıma müteşekkirim. Fermân hazret-i men lehü'l emrindir."

4 Eylül 93 Erkân-ı Harbiye Reisi

Mîr-alâyı

Ömer

Ma'ruza-i Âher,

Her ne kadar havân danesi olmadığı arz olunmuş ise de hîn-i tahrîrde elli üç dâne geldiği ve fakat ekserîsinin çürük olduğunu topçular haber verdiler.

Ömer

İşbu jûrnâller mütâlaa edildikde, Esveti Nikola'dan sevk edilen fedâi kollarının ta'limât-ı mûcibince tahrîkine, kumandanı İbrahim Bey'in muvaffak ve muktedir olamaması ve birinci livâ taarruz kolunun dahî onların intizâmsızlıklarına ittibâ eylemesi ve suvârî muâvene askerinin düşmandan gördüğü bir yaylım ateşi üzerine geriye püskürerek ordugâha kadar alabildiklerine kaçmalarının kayalıktaki askere havf-u dehşet

vermiş olması ve mâlî Yerdek ciheti kumandanı Recep Paşa'nın tâlimâtını ta'yîn ettiği hücûm-u mahallini irâede-i rehâveti ve bu baskın **(sayfa: 147)** hareketinde kendisine taallük eden vazîfeyi adeta hiç mühimsememesi ve kumandanları Mîr-alâyı Ahmet erkân-ı harbleri Mazhar Beyin fedâi taburlarının kayalığa sardığı maiyetlerini ilerletmeyib fecr vaktine ve düşmanın görebileceği zamana kadar havfen ve te'hîr ederek düşman ateşine uğratmağa ve bütün bütün ifâ-yı vazîfe olunamamasına sebebiyet vermeleri ve Veysel Paşa'nın saat yedi buçukta hareketi la-büdd iken fedâi âlâyının hatâsına maal-iştirak vakit geçirerek Küçük Yeşiltepe'ye hücûmu te'hîr ve düşman tarafından görülünceye kadar beklemesi ve bunları müteferrî hattıâtın vukû bulduğu anlaşılıyor. Erkân-ı harb reisi Ömer Bey'in ol bâbda tanzîm ettiği jûrnâl, en ziyâde vukû hâle muvafak gibidir. Fi'l hakîka fedâi âlâyı kumadanı kaymakam İbrahim Bey, kumandanlığına tertîb edilen vezâifi hüsn-i ifâ edemeyerek tâlimâtta irâe olunan mahallerden askeri sevk edemedi ve ekserisi dereye döküldüler.

Bu dereye dökülen efrâddan da hakîkaten gönüllü ve fi-sebîl-İllâh mücâhede olan kısm-i bit-tekrâr dereden kayalığa tırmandılar ise de vakit geçti. Ma'mâfih dereye dökülen efrâdın ekserisi oralarda ihtifâ ve bir takımları da karargâha ve şuraya buraya dağıldılar. Bunların da kısm-i âzâmı, beşinci ordu dâiresinin Arab kısmından olup ismini gönüllü defterine kaydettirmiş namussuzlar idi. Ve bâ-husûs kısm-i ağlebi kuds-i salis taburu efrâdından idi. Ben beşinci ordu efrâdından münâsibü'l-emniye iken bunların böyle fedâi kaydedilmesine nazar-ı taaccible bakmakta ve "zâhir urûk-i ğayret ve himmetleri harekete geldi" gibi tahlîl etmekte idim. Meğerse onların fedâi yazılmaktan maksâdı o vesile ile beş on gün tabur hizmâtından kurtulmak ve vukûunu muhakkak bildikleri muhârebede asıl kendi bölük zâbıtlarının nazar-ı dikkat ve piş-i nazarâtlarından uzak kalarak şehîd-u mecruh düşmemeğe çaresizlik ve vekayi-i nefs etmek imiş.

Hatta bunlardan bir takımları evvelki taarruzda olduğu gibi, ihtifâ ettikleri dere ve ormanlık aralarında kendi avuçlarını ve parmaklarını cerh ederek "mecrûh düştük" diye karargâha avdet eylediler. Ğalebe-i hizmetten bu misillülerin yaralarına bakılmamasını ittibâya emr-u tenbîh ve makâm-ı seraskeriye de arz-ı hâl-u iştikâ eyledim.

İşte fedâi kumandanı kaymakam İbrahim Bey'in vazîfesini işğâl eden bu kısm-ı neferât idi. Onların gözleri bir tarafa ihtifâ ile mehleke-i harbden nefislerini kurtarmak dinâetine **(sayfa: 148)** mâtûfi olduğundan, âmirleri "haydi ileri" diye kendilerini kayalığa sevk ettiği sırada, onlar muvakkat-ı zâbıtlarının dahî nazar-ı dikkatlerinden savuşmak için kesafet-i zulmet-i leylden pek güzel istifâde ile dereye doğru savuştular.

Bunların ne maksad-ı hainâne ile dereye döküldüklerini bilmeyen ve "şâyed oradan yol vardır" kıyası eden Rûmeli-u Ânâdolu ahâlisinin efrâd-ı sâdedlerinden bir kısmı dahî onlara ittibâen aşağı indikleri hâlde muahharan sevk-i hamiyet ile yine kayalığa sardılar.

Gerek doğrudan doğruya ve gerek dereden çıkanlar birleşerek, Rusların Esveti Nikola kayalığı müdâfiilerine ğazanferâne saldırarak hemen dîl-i kurtulmamacasına cümlesini telef ettiler ve topçularını dahî telef ile toplarını zabt ettiler. Lâkin, hayf ki, muahharan topların olduğu yeri Ruslar bit-tekrâr istilâ etti.

Ma'mâfih bu firârilerin cümlesini de "beşinci ordu efrâdındandır" demeyiz. Bunlar o mel'anette pîşvâ olduktan sonra diğer efrâddan da kendilerine pâdâşlık eden bulundu. Velhâsıl taarruz bu intizâmsızlıkla ibtidâ etti. Suvârîler ile topcunun, birinci livâ taburları yanında hazır bulunmasını ber-mucîb-i ta'limât emretmiş idim. Maksadım, şâyed düşman Şıpka'dan çıkarılır ise Gabrova'ya doğru arkalarından ta'kîb için idi. Lâkin refâkatımdaki nizâmiye suvârîsi pek cüz'i olub o da bâzı karakollar ve devriyelere ve zahîre nakliyesine gönderildiğinden kısm-i bâkîsiyle, gösterdikleri şiddet-i arzu üzerine Çerkez muâvene-i atlısını ve Şam muâvene-i süvârîsini bu işe ta'yîn etmiş idim. Daha doğrusu ben, yalnız yüz, yüz elli kadar nizâmiye suvârîsiyle iktifâ fikrinde iken, hayvanını kamçılayan Çerkez ve ovada güzel dizgin eden Şam'lı Arab atlıları, "biz de gideriz" gibi Esveti Nikola

şôsesine doğru ve alabildiğine koştuklarından ve o sırada asâkir-i şâhâne dahî kayalığı henüz tutmuş bulunduğundan, maa'l-kerâhe ve ümîdsizlik ile onların bu koşuşmalarına sükût-u istibâr ettim. Bu nâzeninler, o hızıyla Şıpka şôsesinden Esveti Nikola zirvesine kadar çıktılar.

Kayalığın gerisinde piyâdenin muzafferiyetine intizâran beklemeleri verilen emr-i-iktizasından iken suvârî kumandanı bunlara bir türlü söz anlatamayıb kayalıktaki asâkir-i şâhâneyi dahî ileri geçerek kayalık ile Rusların gerideki siperleri arasındaki vasî meydanlığa ve Rusların gerideki istihkâmlarına doğru ve hücûm ettiler. **(sayfa: 149)**

Bari bu hücûmlarında ilerleseler ve kırılana dökülene bakmayarak bâkîsi siperlere doğru saldırsa idi belki hilâf-ı intizar bir muzafferiyet vücûda gelir idi. Lâkin Ruslar, bunlar meydana çıkar çıkmaz üzerlerine şiddetli bir top ve tüfek ateşi yağdırdıklarından hayvanının başını çeviren Çerâkise ve Şâmîler geldikleri gibi bir sür'atle geriye kaçışmağa başladılar.

Eğer fedâi kumandanı kaymakam İbrahim bir muktedîr adam olsaydı, kayalıktaki asâkiri bunların üzerine ateş ettirerek kaçışmalarına müsâade etmez ve maiyet-i asâkirinin de havf-u dehşete uğrayarak, elde ettikleri muzafferiyetin neticesiz kalmasına sebebiyet verdirmez idi. Her ne ise bunlar alabildiğine kaçarak karargâha kadar geldiler. Bu hâl-i kayalığı işgal eden asâkire başlıca havf-u fütûr verdi. Ma'mâfih, kayalıktaki fedâiler, daha evvelce de ye's-i fütûr içinde idiler. Yerdek cihetinden taarruza mêmûr olan kolun hatt-ı taarruzu müellif mösyönün dahî tasdîk ettiği vecihle daha sehl idi. Şu şartla ki, düşman keşafet-i zulmet-i leylden bunların geldiğini göremeyip, süngü ile ilerlemiş ve karşılarındaki siperi zabt etmiş olsunlar. Bu kol kumandanı her nasılsa ta'yîn kılındığı noktaya ya amden veya sehven gitmedi.

Birinci livânın Esveti Nikola kayalığının altındaki hücûma mêmûr beş taburu sağ cenâhta ve hiç taarruz olunmayacak bir yere geldiler. Her ne kadar o beş taburla birlikte bulunan kaymakam İzzet Bey, yanlış geldiklerini ve nokta-i taarruzları daha ötede olduğunu karâren ihbâr eyledi ise de müsmîr olmadı, tamam-ı fecr-i sâdık başlayıb ortalık

ağarmaya yüz tuttuğu zaman, karşılarında ve siperdeki Rus asâkiri, bunları görerek üzerlerine bir yaylım ateşi yağdırılır ve o ateşin sıdmasıyla bunlar bütün bütün zedelenerek, ileri gitmekten ferâğat ettiler. Bundan sonra ne yapacaklarını suâli için, içlerinden Binbaşı Necip Bey Recep Paşa'nın yanına gitti.

Paşa-yı mûmâ-ileyh dahî, avdetleri emrini verdiğinden, onların da böyle vazîfelerini bila-icrâ çekilmeleri kayalıktaki askeri me'yûs ve muzdarib etti. Veysel Paşa dahî sol tarafta aynı münâsebetsiz bir hareket etti. Fedâi taburları vâkıâ saat yedi buçukta, ğurûb-ı kamerde taarruz edecekler idi. Lâkin askerin uyumuş olması, kaldırmak için biraz vakit zayi' ettirdiği gibi muahharan dereye dökülenlerin bit-tekrâr kayalığa tırmanması da **(sayfa:150)** biraz daha vakt-i fevt ettirdiğinden ve Veysel Paşa ise "fedâiler ile birinci livâ taburları işi hazırlasınlar, düşmanın sağ cenâhına ve kendisine doğru biraz ilerlesinler de ben ondan sonra Küçük Yeşiltepe istihkâmına taarruz edeyim" gibi âmâl-ı menfaat-cûyâne ile vakit geçirdi. Vaktâ ki saat dokuzu geçti.. Ve fecr tulû etti.. Ondan sonra maiyeti taburlarını takrîr-i vecihle ilerletti ise de, o hâlde mutasammim olan gece baskını bir gündüz hücûmu şekline tahvil etmiş demek olduğundan istihkâm-ı müdâfiileri olan Ruslar, şiddetli bir top ve tüfek ateşiyle onların dahî yüzlerini geri çevirdiler. Esveti Nikola kayalığındaki askerin muzafferiyetının netice-i bahş olunması ise, tâlimâtın birinci bendinde yazılmış olduğu vecihle, cihetlerin hücûm kollarının, bunların hareketini teshîl ve kazanacakları muzafferiyet-i tekmîl etmesine meşrût-i ve mûlak idi.

Cihet-i kolları muvaffak olamaz ise bu tekliften bir şey hâsıl olamayacığını zaten tâlimâta derece etmiş idim. Husûsuyla Ruslar, Esveti Nikola kayalığının cenâhından ve ilerisinden yağmur gibi gülle ve kurşun yağdırdıkça, orayı muhafaza haric-i tavk-ı beşer bulunduğundan asâkir-i şâhânenin kayalıkta durması, cenâh-ı kollarının çekilmesi üzerine abes hükmünü aldı.

Binâen-aleyh bunların suhûletle ve ale'l-intizâm-ı ric'at etmeleri için erkân-ı harbiye reisi Mîr-alâyı Ömer Bey'i gönderdim. O sırada idi ki, Ruslar da Esveti Nikola kayalığında bulunan asâkir-i şâhâne üzerine bir hücûm kolu sevk ederek tazyîk eylemekte

idi. Ömer Bey henüz oraya vusûl bulmak üzere olduğu bir vakitte, asâkir-i şâhâne dahî, cenâh-ı kollarının çekilmesi üzerine zaten hayret-i fütûr içinde kaldıklarından Rusların hücûm-u te'siriyle derhâl terk-i mevkii ederek, geri çekilmeğe başladılar.

Bunların hatt-ı ric'atlerini têmin için Esveti Nikola kayalığı altına dört tabur tâbiye etmiş idim.

Kayalıktan ric'at en güç bir hareket idi. Her ric'atta olduğu gibi bunda dahî kayalık ğazıyla, biraz telaş ettiklerinden ve kendilerini müdâfaa ederek çekilmeği tahtir-u tedbîr edemediklerinden içlerinden epeyce zâyiât vukû buldu. Bereket versin ki, benim geride siperlere tâbiye ettiğim taburlar ric'at eden asâkiri tâkîb etmek isteyen Rus asâkiri üzerine bir güzel ve şiddetli yaylım ateşi ettiklerinden onlar da mecbûren kayalıkları arasına ihtifâ ettiler. **(sayfa: 151)**

Esveti Nikola kayalığı sabahın saat onundan dört buçuğa kadar asâkir-i şâhânenin yed-i işğalında kaldı. Bu muhârebede şühedâmız bir kaymakam, bir yüzbaşı ve bir mülazım ile yüz altmış beş silah-ı endâzdan mecrûhumuz dahî bir binbaşı, üç kolağası, otuz bir yüzbaşı ve mülâzım-u bin otuz sekiz silah endâzdan ibarettir.

Yirmi şehîd ile otuz iki mecrûh dahî Suriye ve Çerâkise asâkir-i muâvenesinden vukû buldu. Lâkin bu şühedâ ve mecrûhinin ekserisi hîn-i ric'attaki intizâmsızlıkta vukû bulduğu gibi mecrûhin-i meyânında bir hayli de kasten parmaklarını ve ellerini sakat eden beşinci ordu efrâdı vardır.

Velhâsıl ta'limât-ı ahkâmının icrâsına muktedir umerânın fikdânı ve askerin intizâm-ı irtibâtsızlığı bu teşebbüs-i ahirde dahî beni me'yûs-i nûmîd bıraktı. Bu vukuatda fevkâ'l-had muzdarib-ü müteessir oldum.

Veysel Paşa bu gece baskınının müşevviklerinden biri iken, kendisinin en gevşek davranması pek ziyâde efkârıma dokunduğundan ol bâbda tahkîkât-ı evveliye icrâsı için kol kumandanlarından ve erkân-ı harbiye zâbıtânından vukû-i hâli bahs-ı memhûr birer jûrnâl istedim. Ba'zıları bu jûrnâlleri vaktiyle verdiler ise de, Veysel Paşa ğâlebe-i

evhâmından ancak üç gün sonra, yâni Eylül'ün sekizinci günü verebildi. Bunları bi'l mütâlaa ona göre tahkîkât-ı tedkikat tasvirinde ve muvaffakiyeti tas'îb-i ve işğâl eden ûmera-u zâbıtânın meydana çıkarılması teşebbüsünde iken beş gün sonra, yâni Eylül'ün on dördüncü günü uhdeme Tuna sâhili ordu-yu hümayunları kumandanlığı tevciye olunmakla Şıpka'yı terk ile mahal-ı mêmûriyet-i cedîdeme müteveccihen hareket eyledim.

Benim, mebhûs gece baskınından bir maksadım dahî Plevne üzerine musallat olan düşmanın nazar-ı dikkatini Şıpka cihetine çevirerek o tarafın yükünü mümkün mertebe tahfîf-u tehvîn idi.

28 Ağustos târîhli serasker kaymakamı paşadan aldığım bir ihtâr ile onu müteâkib sadrazam Ethem Paşa'nın ihtârnâme-i telğrâfiyesi bu maksadımı têyîd-i tervîc eylemiş idi.

Hayf ki, Recep ve Veysel paşaların hükm-ü ta'limâtı icrâ edememeleri maksad-ı âlî-i mebhûsa vusûl-ü dûçar işğâl etti. Eylül'ün beşinci günü, gerek mabeyn-i hümayun Cânib-i âlîsine ve gerek makâm-ı seraskeriye **(sayfa: 152)** yazdığım işbu telğâfnâme-i âti vukuanın sûret-i nikônuyla ol bâbdaki âdem-i muvaffakiyet-i esbâbını sûret-i mücmelede mukayyed olmakla ber-vech-i âti zikr olunur:

Huzûr-i Kaymakam-ı Seraskeri

Şıpka istihkâmâtında mütehassın düşmanı tehdîd ve mümkün olur ise ellerindeki istihkâmâtı zabt-ı teshîr etmek üzere, bir gece baskını yapmak tasmîm-i azim olunmuş ve binâen-aleyh Esveti Nikola istihkâmı karşında olan Salih Paşa kumandasındaki birinci livâ ve onun sağ tarafındaki cebelde kâin Recep Paşa kumandasındaki ikinci livâ ve Aykırıcebel'de bulunan Veysel Paşa kumandasındaki üçüncü ve beşinci ve altıncı livâdan icâbı kadar hücûm kolları tertîb ve her birinin ilerleyecekleri cihetler ile basacakları mahaller irâe ve târîf olarak müsteniden bi-Nusret-illahi Teala gece saat yedi buçukta bu hareketin icrâsına mübâderet kılınmıştır ve birinci livânın hücûm kolu avn-ı hak ile tüfek atmaksızın düşman karakollarını çiğneyip itlâf ederek Esveti Nikola zirvesindeki

düşmanın istihkâmâtına bir savlet-i can-siperane ile bağteten çıkıb ve oradaki düşmanı mahveyleyib toplarıyla berâber istihkâm-ı mezkûru bu sabahleyin saat onda yed-i zabtına geçirdi ve diğer istihkâmâttan kemâl-i şiddetle ve top ve tüfek ateşiyle müdâfaa etmekte olan düşmana fedâkârane mukâbele ederek mezkûr Esveti Nikola taşlıtepenin zirvesindeki düşman istihkâmı altı buçuk saat kadar sâlifüz-zikr birinci livâ hücûm-i kolunun yed-i zabtında kaldı ise de ikinci ve üçüncü livâlardan mürettep hücûm-i kollarının her nasılsa tâyîn olunan vakit ve gösterilen cihata ilerlemediklerinden ve bu cihetle Esveti Nikola istihkâmını zabt eden birinci livâ hücûm kolunun sağ ve sol tarafları irtibâtsız ve muhâfazasız kalıb evvelce bozulmuş ve bakîyetüs-suyûfi geride kalmış ve istihkâmâtına kaçmış olan düşman kendisini çekib, çevirib ve bir taraftan da asâkir-i külliye-i imdâdiyesi yetişib Esveti Nikola zirvesindeki birinci livâ hücûm-i kolunun üzerine ve yanlarına kemâl-i şiddetle hücûm etmiş ve gerçi bu hücûm-i kollarının ön tarafından dahî tabur yetiştirilmesiyle tezyîd-i kuvvet kâbil ise de ikinci ve üçüncü livâların hücûm-i kolları tâyîn olunan mahallere ilerleyib zabt ve hatt-ı harblerini birinci livâ hücûm-i koluna rabt etmedikçe çünkü düşman gerideki kuvvetiyle hasb'el-mevkii birinci livânın hücûm-i kolunu yan taraflarından ûrması tabîî olmakla, binâen-aleyh birinci livânın arkası ne kadar beslense müfîd olmayacağından bu hâl ile Esveti Nikola istihkâmında sebât, zâyiât-ı kesireyi **(sayfa: 153)** müstelzem olacağından ve zaten düşmanı tehdîd maksadı da sâye-i risâlet-penâhide hâsıl olduğundan artık düşman istihkâmının yine alâ-hali-hi terkiyle birinci livâ hücûm-i kolunun geriye çekilmesine mecbûriyet olurmuş ve binâen-aleyh hatt-ı harb-ı aslımız da vakî istihkâmâta çekilmiştir. Şimdi asâkir-i şâhâne yine hatt-ı harb-i aslideki nukât-ı mühimmede sâbit-i mukîmdir. Dilîran-ı asâkir-i şâhânenin bu muhârebede dahî gösterdiği âsâr-ı fedâkârı ve can-siperi hayret-i bahşi-yar-u ağyâr olmuş ve her ne kadar jûrnâller henüz toplanamamış ise de tahmîne göre zâyiâtımız yüz şehîd ile iki yüz mecrûhu tecâvüz etmemiştir ve düşmanın ise mikdâr-ı telefâtı hakkında pek mübalağalı rivâyetler var ise de hele bin neferi mütecâviz olduğunda iştibâh yoktur. İnşââllâh Teâla imdâd-ı ruhâniyeti Cenâb-ı risâlet-penahı ve şeref-i teveccüh Celil-i Padişahı ile yine düşmanı kahr-u tenkiyle ve mütehassın bulunduğu istihkâmâtı kâmilen

zabt ve teshîre husûl-u muvaffakiyetimiz itlaf-ı mâlân-nihâye-i subhâniyeden mutazarrû ve mes'ûl ettiği mârûzdur.

5 Eylül 93 Süleyman

Bu telğrâfnâmede asâkir-i şâhânenin telefâtını, henüz jûrnâlleri almadığım cihetle yüz şehîd ile iki yüz mecrûh mikdârı göstermiş isem de muahharan jûrnâlleri ahz ettiğim zaman tashîh-i keyfiyet eyledim.

Müellif: " Eğer Şıpka geçidinin karşısında hayme-nişin olan müteaddid taburların bir kaçı mevki-i mezkûru yed-i zabta geçiren kolların imdâdına gönderilmiş olsa idi böyle çarçabuk elden çıkarmayıb büsbütün zabt etmiş olacaklar idi. Bu muhâcemede Osmanlılar üç bin ve Rusyalılar bin nefer zayiat vermişlerdir" diyor. Esveti Nikola mevkiinin elde tutulması cenâhının da ve karşısındaki tâbiyelerin dahî elde edilmesine mütevakıf ve muallakdır.

Mâdem ki Recep ve Veysel Paşa kolları ifâ-yi vazife edemediler, doğrudan doğruya Şıpka câddesinden ne kadar asker gönderilse Rusların anfilâd ateşlerine onları fedâ etmekten başka bir netice hâsıl olmaz idi. Ale'l-husûs Esveti Nikola kayalığının cebhesi ve ateş hattı bir taburu bile istîâba ğayri kâfi idi. Bunlar dâire-i işğâllerini tevsî edemediklerinden, oralarda yığılmış durmuş olan sekiz tabur asker bile muattal bir halde idi. Bunlara bir mikdâr daha tabur ilavesi, düşmanın gülle ve şarapnel sademâtına daha ziyâde mikdârda **(sayfa:154)** bir hedef teşkîl etmek demek idi. Recep ve Veysel Paşa kollarının bir iş beceremediklerini haber aldıktan sonra Esveti Nikola'daki askerin dahî terk-i mevkii ile çekilmesini emretmiş idim.

Çünkü, Ruslar ellerindeki istihkâmât-ı husûsuyla Esveti Nikola'nın karşısı ilerisinde ve meydanın ötesindeki Rus istihkâmâtı mevkien Esveti Nikola kayalığına hâkim ve onun içini görmekte idi. Binâen-aleyh Rusların elinden o istihkâmâtı almadıkça Esveti Nikola kayalığında barınmak haric-i tasavvur-u imkân idi.

Bu istihkâm ber-mûcib-i tâlimât birinci livânın hücûm kolları tarafından zabta

çalışıldığı sırada Veysel Paşa da o vakte kadar Yeşiltepe istihkâmını zabt etmiş bulunacağından, onların taarruzunu teshîl ve istihkâmı elde etmeğe çalışacak idi. Hâlbûki ne birinci livânın hücûm-i kolu ve ne de Veysel Paşa, o istihkâma takrîb edemedikleri gibi, vakit geçtikten sonra, o istihkâmdaki Rus müdâfiileri, Küçük Yeşiltepe istihkâmına hücûm tecrübesi icrâ eden Veysel Paşa taburları üzerine bir güzel şarâpnel ateşi yağdırdılar.

Yalnız Çerâkise ve Suriye muâvenesi idi ki, sabahleyin doludizgin bu istihkâm üzerine saldırdı ise de, yirmi şehîd ile otuz yaralı verince gözleri yîlarak dört nâla kaçıştılar.

Allah belâlarını versin; az kaldı ki asâkir-i şâhâneyi dahî yerlerinden oynatarak bir büyük fenâlık vücûda getirecekler idi.

Müellif: "Asâkir-i şâhânenin üç bin telefâtı vardır" diyor! Telefâtımız maa-asâkir-i muâvene yüz seksen sekiz kişiden ibaretdir. Mecrûhinimiz dahî yine maa muâvene bin doksan yedi kişidir. Şu hâlde şehîd ile mecrûh cem'an bin ikiyüz seksen beş kişi ediyor. Bunun bin sekiz yüzünü nasıl ilâve eyledi?

Bizim o vakit râyi'l-ayn gördüğümüz Rus telefâtı, yâni maktûl yedi yüze bâliğ idi. Yâni bizimkinin dört misline karîb idi. Bir hayli de görmediğimiz olacaktır. Hem ne hacet, müellif dahî Rusların telefâtını bin kişidir; diyor. Bu hâlde bizim beş mislimizden ziyâde telefât verdikleri, müellifin taht-ı tasdîki ve îtirâfında demektir. Eğer bunun mektûmâtı da var ise asâkir-i şâhânenin muhâcim ve hem de Şıpka kayalıkları gibi bir yere ve bin müşkülât ile muhâcim olduğu halde, yine düşmanından beş on misli telefât-ı vukûa getirmesi kendileri için medâr-ı iftihârdır. **(sayfa: 155)**

Müellif: " işte bu günden îtibâren tarafeyn-i muhâsimeye top muhârebesiyle iktifâ ederek bir gûna hareket-i taarruziyede bulunmaksızın, birbirlerinin karşısında yek-diğerlerinin harekâtını tarassud ile vakit geçirmeğe başladılar. Bu sırada Süleyman Paşa'nın yerine Rauf Paşa ve muahharan dahî Veysel Paşa nasb-ı tâyîn olundu. Asâkirin

kısıtlaması için ittihâz olunub fakat bit-tabii mikdâr-ı kifâyede olamayan tedâbîr-i ihtiyât-kârâne ile beraber yine te'sîr-i burûdetle bu yüksek mevakiide tarafeynden binlerce adamlar dönmüştür; Ruslardan dört bin kişi döndüğü tahkîk olunmuştur" diyor.

Fi'l-hakîka, benim infisâlimden sonra, Şıpka kumandanları karşılarındaki düşmanı tâciz etmek istemeyerek zamanlarını gürültüsüzce geçirmek şıkkını tercîh ve ihtiyâr eylediler. Yalnız burası câ-yi sûal-i taaccübtür ki, ben, o hatt-ı tavîl-i müdâfaayı, Şıpka aleyhine taarruz için elde tutuyor idim. Şıpka'ya taarruz niyetinde bulunmadıktan sonra sekiz on saat mahiyetinde bir hatt-ı müdâfaa tutarak askeri dağıtmaklığın ne muhsenâtı hatırlanabilir? Bize kalırsa, ihlâfım bulunan kumandanlar, oradan sıyrılmakdan ve İstanbul'a ve Edirne'ye çekilerek istirâhat âleminde vakit geçirmekten başka bir şey düşünmediklerinden, kumandan tâyin olundukları günden îtibaren" nasıl bu yükü üzerimizden atarız?" Diye düşünmeğe ve o yolda a'mâl-ı tedâbir-il hiyel ile vusûl-i merâma hasr-ı fikir ve meşğûliyet ettiler; fi'l-hakîka merâmlarına da nâil oldular. Rauf Paşa altmış beş gün ve Ahmet Eyüp Paşa yirmi bir gün Balkan kumandanlığını ederek Edirne'nin mevhûm-i ihtiyât ordusu kumandanlığına nakl ettiler. Kumandan-ı ahîr Veysel Paşa dahî, yirmi gün kumandanlık edebilerek, baidde sû-i tedâbir uğruna askeriyle birlikte Ruslar eline esir düştü.

Velhâsıl, Şıpka'daki kumandanlık müddetim Ağustos'un dokuzundan Eylü'lün on üçüne kadar yâni otuz beş gün kadar bir müddet idi. Şu müddetcik içinde düşmana huzûr-u rahat göstermeyerek ve Şıpka'ca muvaffakiyet-i husûlune can-seyyârâne çalışarak, ifâ-i vazîfe eylediğim hâlde, ahlâfım İzzet-i nefislerinden başka bir şey tasavvur ve mütâlaa etmediler. Ahmet Eyüp Paşa'nın müddet-i idâresi pek kısa olduğundan, müellif, onun kumandanlığını mutlaka haber almamış ki, ismini bile zikr etmiyor. Benim infisalimden sonra yüz kadar günden ibaret olan ahlafım müddetinde asâkir-i şâhâneden de adım döndü mü, ne mikdâr döndü? Burasını bilemez isem de, **(sayfa: 156)** tahkîk ettiğime göre nevbet mahallerinde cüz'iyat-ı kabîlinden olarak bir iki sakatlıkdan başka bir şey zuhûr etmemiştir.

Ruslardan dört bin kişi döndüğünü mâdem ki müellif îtiraf ediyor; biz de inanırız. Rusların mevâkiî asâkir-i şâhânenin tuttuğu mevaki'e nazaran daha yüksek olmakla beraber çıplak ve rüzgârın en ziyâde işlediği bir boğaz idi. Asâkir-i şâhânenin ekserisi ormanlık içinde olmakla beraber, çıplak yerlerde bulunan taburlar dahî yine ormanlardan ihtiyât ederler idi ve husûsuyla cümlesi zemînlikler içinde bulunuyor idi.

Müellif: "Plevne'nin sukûtuyla Granduk Nikola, Osmanlıları büsbütün Şıpka Boğaz'ından çıkarmağa karar verdi ve bu kararını mevki-i icrâya koymak üzere dahî kendisine pek ziyâde imdâd gelmiş olan General Radoski'nin cepheden icrâ eyleyeceği hücûm ile beraber, iki kolun dahî çevirme hareket-i icrâ eylemesi karârgir oldu. Bu kollardan General, "Oskoblof" kumandası altında bulunan, ğarb tarafına "Selanistrova" ve General Mirseki'nin kumandası altında bulunan, ğurup tarafına "Taravna" (?) üzerine sevk olundu. Bu kollar pek ziyâde müşkülâta tesâdüf eylediler. Dağları setreden iki metre sağında karlar, topların naklini dâire-i imkân haricine çıkardığından, bunları arabalarından ayırıb Kızaklar ve ustasıyla naklen mecbûriyet elvermişti. Bu iki cenâh-ı kolunun hücûmuna muntazıran General Rodoski, Şıpka mevkiindeki mevakiide duruyor idi.

1878 senesi Kanun-i Sani'sinin yedisinde General Mirseki, Kazanlık'tan yedi kilometre baid bir mesâfede vâkî "Kozova"ya Osmanlılar tarafından görülmeksizin muvâsalat eylemiş ve Oskoblof dahî "İytemili" (?) ye kadar sahrayı aşağı inmişti. Osmanlılar, çevirme hareket icrâsına mêmûr olan bu kolları nihâyet görmüşler ise de, asıl hücûmun Şıpka mevkiinden vukû bulacağına kanî olduklarından bu harekete ednâ bir ehemmiyet atfetmişler ve binâen-aleyh cenâhlarını muhâfaza-u müdâfaa etmek üzere ne asker ifrâz etmişler ve ne de bir gûna tedâbir-i ittihâz eylemişlerdir.

Ayın sekizinci günü, General Mirseki, karşısında kendisinden kuvvetli ve güzel sûrette mütehassın bir düşman bulunmakla beraber bir hücûm-i icrâ ederek dört Redut'tan birisini ve üç kıt'a top zabt etmiş ve fakat bu sırada bin beş yüz kişi zâyî ederek, cebhânesi dahî tükenmiş idi. **(Sayfa: 157)**

Bu kuvvetle beraber bir zamanda hücûm edecek olan general Oskoblof sarf

eylediği mesâî-yi ittihâz ettiği tedâbir ile beraber Şıpka Ovası'na muvâsalat edememiş idi. Binâen-aleyh, sol cenâh kolunu çok vakit mevkii tehlikede bırakmış olmamak için çevirme hareket-i icrâsına mêmûr olan kolların harekâtını teshîl maksâdıyla, cebheden bir hücûm-i ikâına karar verdi.

İşte ayın dokuzuncu günü hücûm-i umûmi şu sûretle vukû bulmuş idi: Sabahın saat beşinden öğleye kadar, Osmanlılarla Mirseki fırkâsı arasında iyice şiddetli bir top muhârebesi vukû buldu. Öğle vakti cebhe hücûm-i ibtidâ eyledi. Bu hücûmda muvaffak olmak için, Rusya'nın Şıpka askeri gibi muhârebe görmüş geçirmiş ve karşılarında olan düşman kumandanının dahî iktidârdan kalmış olması lâzım gelirdi. Birinci istihkâm ile ikinci hat çabuk çabuk ve fakat telefat-ı külliye vererek zabt olundu. Lâkin bu hücûm kolu üçüncü hatt-ı istihkâmı zabt edemeyib, Osmanlılar tarafından gösterilen şiddetli ateşin altında hemen büsbütün mahv-u perîşân oldu. Bu sırada çok taze asâkir-i imdâdiye yetişmiş olduğundan, Rusyalılar daha ileri gitmeğe muvaffak olmamakla beraber zabt eyledikleri istihkâmlar dâhilinde dayanabildiler. Hava o kadar sisli ve kuru fırtına o kadar şiddetli idi ki, Osmanlı mevakiini çevirmek üzere gönderilen kollar, yollarını ğâip edib, diğer iki kolun muvaffakiyetini têmîn etmek üzere oldukları yerlerde sebât edib kaldılar. Rusyalılar üç saati tecâvüz etmeyen bir müddet-i zarfında burada bin yedi yüz kişi zâyiât verdiler. Fakat bu hareketleriyle hiçbir korkacak cihet olmadığını Veysel Paşa'ya inandırdıklarından mûşârün-ileyh taht-ı tehlikede Senova ve Gozova mevkiilerine asâkir-i imdâdiye irsâlına lüzûm görmedi. Bu sırada General Oskobrof dahî, on iki tabur piyâde, bir âlâ-yı kazak ve dört kıt'a dağ topuyla muvâsalat eyleyerek, muâmele-i müşterekede kendisine âid olan vâzîfe-yi ifâdan geri durmamak üzere, derhâl Senova mevkii müstahkemine hücûm göstermekte tereddüd göstermedi.

Eğer hava sisli olmamış olsa idi, General için bu hareket-i cür'et-kârânesi pek pahâlıya mâl olacak idi. Sevk eylediği birinci kol, evvel emirde fevkâlade şiddetli bir ateşe tesâdüf eyleyerek, bir müddet çekilir gibi oldu ise de, muahharan çekilmekliğin imkânsızlığını görerek ileri hareketine devam etmiş ve sıçraya sıçraya kat-i mesâfe edib

(sayfa:158) hissedebilecek mikdârda telefât verdikten sonra birinci hatt-ı istihkâmâtı önüne vâsıl olmuş idi.

İşte burada başlayan muhârebe, en müdhiş muhârebelerden oldu. Ruslar, Osmanlılar, birbirlerine karışıb boğaz boğaza, süngü süngüye tüfek kundaklarıyla öyle bir muhârebe oldu ki, târîf-i ğayr-i kâbil;.. Lâkin Osmanlılar, bu kahramânâne sebât-ı mukâvemetle beraber Rusların kesretine karşı mağlub olarak birinci hatt-ı müdâfaayı Ruslara terke mecbûr oldu. Artık pây-i sebâtlarımı mütezelzel olan Osmanlı askeri, Ruslar tarafından tâkîb olunarak, siperden sipere, istihkâmdan istihkâma, çekilmeğe mecbûr oldular.

Bu sırada Oskoblof'un diğer asâkiri dahî meydân-ı muhârebeye girdiklerinden Osmanlılar artık büsbütün bi-tab kalarak her taraftan çekilmeğe ve Kızanlık üzerine doğru ric'ata mecbûr oldular.

Kumandan Veysel Paşa dahî askeriyle beraber üç taraftan kuşatıldığını görünce, henüz pay-i sebâtları mütezelzel olmayan yirmi tabur asker ile dahî mukâvemetin bir fâide veremeyeceğini anladığından, bila-şart arz-ı teslîmiyet eylemeği tercîh eyledi. Bu muhârebede tarafeynden beş bin kişiyi mütecâviz telefât vukûa gelmiş ise de, Osmanlılar, düşmanların eline otuz bin esir, yüz kıt'â top, mikdâr-ı külli tüfek-u zahâir terk eylemişlerdir.

Vâkıa şu yukarıdan biri vasf-i ta'rif edilen muhârebattan istihsâl olunan muvaffakiyet, Rusya askeri tarafından gösterilen şiddet-u ğayre-i mukâvemet-kârâneden ve kendilerine kumanda eyleyen generallerin mahâretinden ileri gelmiş olduğu kâbil-i inkâr olamaz ise de, âlemde misli bulunmaz o kıymetli Osmanlı askeri, hüsn-i sûrette kumanda edilmiş olsa idi, Balkanları murûr etmiş olan iki Rusya kolu, büsbütün mahv-u mün'adim olunabilir idi.

Bundan başka Osmanlılar, bin-nisbe sehl'ül müdâfaa rassin bir mevkîide bulunuyorlar idi. Bir hâldeki bir iki saat zarfında hudûd-u müdâfaasının bir başından

diğerine gidilebilir ve cebhesi ise, geçîd cehtinde hemen de gayr-i kâbil-i teshîr bir mevkii ile mestûr bulunur idi. İşte altı aydan az sürmeyen bu duyûlar muhârebesi, bu vecihle hitâm bulundu. Rusların burada istihsâl eyledikleri muvaffakiyet, Plevne'de istihsâl eyledikleri muvaffakiyetden daha muvaffak idi. Zîrâ Şıpka'nın sükûtuyla memâlik-i Osmaniyenin ikinci hatt-ı müdâfaası dahî kırılmış ve bâde-zîn Rusya ordularının Edirne'ye kadar inmesine mânî olacak hiçbir mânia kalmamış idi" diyor. **(sayfa: 159)**

Plevne'nin esâretinden sonra, Rusların veche-i taarruzu Şıpka'ya çevirmeleri tabîî-yi zarûri idi. Binâen-aleyh, Plevne'nin sukûtundan sonra yapılabilecek birşey var ise, o da bi'l-cümle taburları Edirne'ye merkezlendirerek Yanbolu, Edirne ve Rodop Balkanı beyninde bir vaz-ı müdâfaa almak idi. Hayf ki, ben bu emilim-i icrâya muvaffak olamadım. Balkan hatt-ı tavîl-i müdâfaası elden çıkarılmamak için, merkez-i saltanatın ibrâm ve'l-hah-ı nabicası, hem o hattı cebren ve kerhen elden çıkarttı ve Şıpka'yı da Plevne esâretine bir lâhika-i mükeddire yapdı; hem de Edirne'de tutunamayarak bakîye-i kuvvet, Rodop Balkanlarına çekilmeğe mecbûr oldu. Ruslar da ciddi bir mukâvemete uğramaksızın bila-manî İstanbul sınırına kadar geldiler. Granduk Nikola bu kararını icrâ için, bir hayli imdâd almış olan General Radoski'yi yerinde bırakarak cebheden hücûma mêmûr etti. Çevirme hareketinin icrâsı için dahî General Oskoblof ve General Mirseki kumandanlarıyla sağ ve sol cenâhtan iki kol mêmûr ettiğini bizim müellif söylüyor. İşte müellif-i merkum ve ona hem zebân olan kavâid-i nâ-şinâslar anlasınlar ki, çevirme hareketi böyle icrâ olunur. Bir mevkii çevirecek olan kumandanın o işe mêmûr ettiği kuvvet, düşmanın mevcûd-i li-ecli'l-imdâd geleceği melhûz olan kuvvetin üç dört misli olmalıdır. Şıpka'daki asâkir-i Osmaniye kırk tabur idi. Rusların kuva-yi mecmuâsı ise ğayri az suvârî topçu ve istihkâm seksen taburu mütecâviz idi.

Ve bir de Şıpka'nın gerisinde İstanbul'a ve hatta nefs-i İstanbul'da bile o târîhte üç beş acemi taburdan başka asker yok idi. Onun için, Ruslar bu çevirme hareketini emniyet-i kalb ile ve hiçbir mâni' olmadığını bilerek tâlîm manevrası yapar gibi icrâ ettiler.

Müellif " Kanûn-i Sani-i Efrenci'nin yedisinde -ki Kanûn-i Evvel-i Rumi'nin yirmi altısına musâdiftir- General Mirseki'nin Kızanlık Ovası'na indiğini" yazıyor. Fi'l-hakîka öyledir. Rus orduları umûm-i kumandanı Granduk Nikola Kanun-i Evvel'in yirmi dördüncü günü karargâhı olan Boğot'tan Şıpka'yı çevirmeğe mêmûr kollara hareket-i emr-i umûmiyesini i'tâ etti.

Sofya'dan Edirne'ye avdet ettim. Şakir Paşa'nın Kamarlı geçidinin muhâfazasına kudret-yâb olmayarak geri çekilmesi ilcââtından olmak üzere, Sofya'nın da tahliyesi karârı verildiğinden, her türlü vukûât-ı melhûza-i vehimeye karşı ittihâz-ı tedâbir eylemek üzere Kanûn-i Evvel'in on sekizinci günü Sofya'dan Edirne'ye avdet ettim. Gerçi ben, Ruslar **(sayfa:160)** hatt-ı müdâfaamızın hangi cihetini yarıb geçeceklerini sûret-i mutlakada tâyîn-i teferrüs etmedim ise de "Kızan" ile "Prasadim" derbendi arasındaki geçîdlerin bizden taarruz edeceklerinde iştibâh etmeyerek merkez-i saltanata yazdım. Edirne'de bulunmaktan maksâdım ise, düşman herhangi cihetten hatt-ı müdâfaayı geçer ise, derhâl o noktanın cenâhınındaki mevak'i taburlarını, baid-u mesâfelerine göre bir hesâb-u nisbet-i mâkule ile geri alarak Edirne'ye merkezlendirmek idi. Bu vazîfeyi bila-ifâta-i vakit icrâ etmek için hudût-i telğrâfiye merkezi, yâhûd tâbir-i âhirle hudût kumanda mecmu-i olan "Edirne"den başka mahal yok idi.

Serasker kaymakamı bulunan Rauf Paşa ise, merkez-i saltanatı bir takım desâyis-i ğaddârâne-u ulkimiyane ile iğfâl ederek, beni Edirne'den avdetimden beri merkez-i kumandadan kaldırmağa ve telğrâfsız ve ifâ-i vazîfe edemeyeceğim bir yere göndermeğe münhemikâne çalışıyor idi.

Edirne'ye avdetmek sebeb-i zarûrisini her bir arzdan geri durmadım ise de Rauf Paşa'nın ilkâât-ı fesad-ı âmizânesi bir kere tağlît-u tağyîr fikir-i zihin ettiğinde be-hemahâl Edirne'den kalkıb Tatar Pazarcığı ilerisine gitmekliğim ba-irâde-i seniye bana emr-u ve tebliğ kılındı. Onun üzerine ben: "Umum-u kumandanlık vezaîfi üzerimde iken umuma kumanda olunamayacak ve telğrâfsız bir yere gider isem karîben bozulacağı muhakkak olan hatt-ı tedafü üzerindeki askerlerimizi yek-diğerinin haline tatbiken maat-tanzîm geri çekmeğe la bûdd olacak bir zamanda bit-tabii bir kenarda bulunacağım cihetle, o tanzimata muvaffak olamam ve bi'l-ahire nazar-ı padişahîde mağzûb olurum ve hakîkati anlatmak da mümkün olamayacağı hasebiyle nezd-i milletde dahî menfûr-u mahcûb kalırım. Binâen-aleyh umûmiyet-i kumandayı birine teveccih ediniz; ben de Pazarcığın ilerisine gideyim. Zîrâ, hâl pek mühîm, nazik-ü vahîmdir. Ben Pazarcığın ilerisine gider isem, yapabileceğim iş, maiyetime alabileceğim fırkayı kurtarmaktan ibâret kalır. Ben Pazarcığın ilerisindeki fırka ile uğraşır iken vesâit-i muhârebenin imkânsızlığı, cihât-ı sâirece [Şıpka vesâire] pek büyük tehlikeler îdad edeceği i'tikad-ı kavîsindeyim; eğer umûmiyet-i kumanda üzerimden selb edilmeksizin Pazarcığın ilerisine mutlaka azîmetim fermân buyuruluyor ise nihâyetinde haml-i kabâhatle nâ-hak yere nâmussuzluğu takınmaktan ise, şimdi nâmusumla ve ağlaya ağlaya istîfa ve merhamet-i müselleme-i hazret-i padişahıya ilticâ eder ve irâdât-ı seniyye-i cevâbiyesine intizâr eylerim" dedim. **(sayfa: 161)**

Onun üzerine Rauf Paşa: "Umûmiyet-i kumandanın şimdilik makâm-ı seraskeriden idâre olunmasına ve sizin Tatar Pazarcığı ilerisindeki mevâki-i harbiyeye azmettiğimize irâde-i seniyye taalluk etti. Haydi hemen kalkınız gidiniz." Dedi. Bu muhâberât-ı telğrâfıye Kanûn-i Evvel'in yirmi üçüncü gününün akşamından başlayarak,

gece saat sekize kadar imtidâd etti. Velhâsıl Kanûn-i Evvel'in yirmi dördüncü günü sabahı umumiyet-i kumandanı ba-irâde-i seniyye İstanbul'da mukîm Rauf Paşa'ya terk ederek Tatar Pazarcığı ilerisinde vâkî "Otluk" Köyü'ne müteveccihen hareket ettim.

İşte Rus umum-i kumandanı Granduk Nikola, benim himmet-i Rauf ile kumanda merkezinden kaldırıldığım bugün, o da Şıpka aleyhine çevirme mânevrasının icrâsı için hazırladığı kollara hareket emri verdi. Düşmanının hâlinden bu mertebe haber alabilen bir umum-i kumandanın muvaffakiyeti hiçbir vakit mahal-ı tereddüd-i iştibah olamaz. İşte benim, Otluk Köyü'ne yevm-i vusûlüm ki, Kanun-i Evvel'in yirmi altısıdır, o gün General Mirseki ile General Skoblof Kızanlık Ovası'na inmekte idiler. Nice bin ıztırab ve hallicân-ü te'sirât ile terk-i kumandaya icbâr edildiğimden netice-i vehâmeti mütefekkiren ve devletimin ve vatanımın uğrayacağı muhâtırâtı müteemmilen Otluk Köyü'nde ağlamakta idim.

Bugünün ertesi yâni, yirmi yedinci günü, Rus başkumandanı Granduk Nikola "Bogot'u" terk ile "Lofça"ya ve otuzuncu günü Gabrova'ya ve otuz birinci günü de Kızanlığa geldi.

Kanûn-i Evvel'in onuncu günü, ahvâl-ı hâzıranın göstereceği ilcââta hazırlık olmak üzere, hatt-ı müdâfaa üzerinde bulunan kumandanlara, müstakbelen verilecek emirde icrâsı tabîi olan ric'at-ı harekâtına hazırlıkta bulunmalarını emrettiğim sırada Şıpka kumandanı Veysel Paşa'ya dahî böyle bir emir vermiş idim. Veysel Paşa bu emri sû-i telakki ile telaş gösterdiği gibi, Yerdek cihetinde üç havân ile on iki sahrâ topu ve Esveti Nikola cihetinde on havân ile sekiz sahrâ topu ve Aykırıcabel'de beş havân ile on dört sahrâ topuyla iki kıt'a on üç fundalık büyük sehpâlı top bulunduğunu maal-beyân bunların geriye aldırılmasının adem-i imkânını yazdı.

Meğerse bu kadar külliyetli top ve havânı Şıpka kumandanlığı zamanında Rauf Paşa çıkartmış **(sayfa: 162)** etmiş! Ben o kadar taarruzlar etmiş olduğum halde yukarılarda birkaç sahrâ topuyla iki üç havân bulundurup bâkîsini karargâhta âlîkôr idim. Hatta cümle-i ğarâibden olarak Rauf Paşa Şıpka Kal'a topçuları nâmıyla bir topçu taburu teşkîl için

dahî irâde-i seniyye istihsal etmiş. Genç fikirliliğin ve kûtah binliğin bu mertebesi, asker formasını lâbis olan zevât için de zannederiz ki ancak Rauf Paşada bulunur. Şıpka kumandanı Veysel Paşa'nın istiş'ârına cevâben " Şıpka'ca çekilmek hareketi sol tarafınızda vakî Karlova, İzladi, Komarali, Sofya ve Şehir köyü mevakiindeki taburların ric'atından sonra olacağından şimdiden bir hazırlıkda bulunmaları için ihtâr-ı keyfiyet olundu" diye yazmış idim.

Müellif "Rusların cebheden hücûm edeceklerine Veysel Paşa'nın kânî olduğunu ve Rusların çevirme hareketine mêmûr kollarından ahz-ı mâlûmât edemediklerini" beyân ediyor.

Fi'l-hakîka Kanun-i Evvel'in yirmi beşinci günü General Mirseki'nin kolundan haber alamamış ise de Oskoblof kolundan mâlûmâtı var idi.

Şu kadar ki eğleb-i ihtimâl olmak üzere Şıpka'ya hücûm edeceklerini zan ve ma'mâfih Kalofer; Dorian ve Derbend geçîdlerinden birine doğrudan doğruya taarruz edebilmesi ihtimâlini dermeyân ediyor idi.

Eğer General Mirseki'nin sağ tarafından geçmekte olduğunu haber alabilse idi, o gün tabîî diğer geçîdlerden taarruz fikrini hatırlamaz ve hareketin Şıpka aleyhine vukû bulacağını cezm eder idi.

İşte Kanûn-i Evvel'in yirmi beşinci günü Veysel Paşa telğrâfname ile meşhûdâtını, umum-i kumandanlığı deruhde eden Rauf Paşa'ya ber-vech-i âti yazdı; o sırada alâ-tarîki'l-ihtiyât bir sûretini de bana gönderdi. Lâkin telğrâf-ı mezkûru altıncı günü Otluk Köyü'ne çıkmak üzere iken Pazarcık'ta aldım.

Makâm-ı Âli-i Seraskerine

Bugün ales-sabah düşman Slovi tarîkiyle piyâde, suvârî ve topçu askerinden mürettep bir kuvve-i külliye ile bizim cenâhımıza ve yâni Aykırıcebel'in solu ilerisinde ve Yeşilağaç denilen mahallin sol tarafına doğru ilerlemekte olduğu görülmüş ve revş-i hâle göre düşmanın iş bu hareketi ya Aykırıcebel'e hücûm etmek veya soldan tehdîd ile

bir geçîd bulunabildiği halde ovaya inib ordugâhımızın solundan taarruz etmek muhtemel bulunduğu ve yâhûd bize bir numâyişle Kalofer**, (Sayfa:163)** Makara, Dorian ve Derbend geçîdlerinin birine taarruz etmek velhâsıl bu bir iki gün zarfında Şıpka ve yâhûd mezkûr mahallerin birisine taarruzu kaviyyen anlaşılıyor. Gerçi avn-u âyet-i bâri imdâd-ı ruhâniyeti hazret-i peygamberi ile mukâvemet ve sebât olunacağı der-kâr ise de, buranın hâli ise arz-u beyândan âzâde olduğu üzere cihetler yek-diğerine muâvenet edemeyeceği gibi, ordugâh dahî dört taburdan ibârettir. Binâen-aleyh buranın hâli tezyîd-i kuvvete muhtaç bulunduğu mârûzdur."

25 Kanûn-i Evvel 93 Kumandân-ı Şıpka

Veysel

Süleyman PaşaHazretlerine

Şıpka kumandanı Veysel Paşa Hazretlerinden şimdi alınan telğrâfname bâlâya naklen beyân olunmuştur. Mealine nazaran oraların hâl-i tehlikeye konulması esbâbının istihsâli himem-i mahsûsa-i kumandanlarından muntazardır.

25 Kanun-i Evvel 93 Rauf

Rauf Paşa Veysel Paşa'nın bu mürâcaatına hiç cevâb vermedi ve umum-i kumandanlık vazîfesini deruhde etmiş olduğu hâlde, utanmadan telğrâfın bir sûretini bâlâyâ alarak; "oraların hâl-i tehlikeye konulması esbâbının istihsâlı himem-i mahsûsa-i kumandanlarından muntazırdır" diyerek bir telğrâfnâme yazdı.

Ben, bunu da Kanûn-i Evvel'in yirmi altıncı günü Otluk Köyü'ne gider iken yolda, "Karalar" nâm-ı karyede aldım; Rauf Paşa'ya lâzım gelen cevâb-ı reddi yazmakla beraber Pazarcık'ta iken Veysel Paşa'ya da sûret-i atüz-zikr telğrâfnâmeyi yazmış idim:

Şıpka'da Veysel Paşa Hazretlerine

İş'ârât-ı aleyhlerinden ve Hüsnü Bey'in Dorian tarafında vukûunu hikâye ettiği bir ufak musâdemeden düşmanın gecîdlerden bizden geçmek azminde bulunacağı istidlâl

olunur. Dorian geçidine ve Karlova tarafına dört beş tabur nakl eylemesini Prasadim(?) derbendindeki İskender Paşa'ya şimdi yazdım. Lâkin oraya telğrâf hattı mümted olmadığından ancak iki güne kadar eline **(Sayfa:164)** vâsıl olur. Siz dahî âdeta her cihet muhâfızlarının mevcûd-u hâzırını nısfa tenzîl ve topların kısm-i âzâmını dahî aşağı indirerek ovada kutluca bir fırka teşkîl ile düşman herhangi taraftan baş gösterir ise ve gösterdiği haber alınır ise, seyr-i serî ile o cihete yetiştirip düşmanı çarpmağa ğayret ve lüzûmsuz mevâkiide suvârîleriniz var ise derhâl onları da celbe hemen şimdiden himmet buyurmaları ve bugün saat üçten îtibâren Otluk Köyü tarafına hareket eylediğim ve kırk sekiz saatten sonra avdet edeceğim cihetle o müddet zarfında vukû bulacak murâcaat-ı âceleleri için dahî makâm-ı seraskeri ile mâkina başında muhâbere eylemleri lüzûmu tavsiye-u ihtâr olunur."

26 Eylül 93 Süleyman

Bu cevâbnâmemde Dorian'dan dahî böyle bir haber aldığımı beyân ile o tarafı takviye için emir verdiğimi ve ma'mâfih yukarıdaki taburların nısflarını ve topların kısm-i a'zâmını aşağı indirerek ovada kuvvetlice bulunmasını ve düşman hangi taraftan baş gösterir ise ve gösterdiği haber alınır ise, seyr-i serî ile o cihette asker yetiştirib düşmanı çarpmağa ğayret etmeği ve lüzûmsuz mevakiideki süvârîleri toplamayı ve Otluk Köyü'nde bulunduğum müddetçe umûmiyet-i kumanda vezaîfini ahde-dâr olan Rauf Paşa'ya mürâcaat-ı lüzûmunu ihtâr ettim.

Hayf, sadd-ı hayf ki Veysel Paşa benim bu ihtârıma ehemmiyet vermedi ve daha doğrusu böyle bir tedbîr-i faâlânede bulunmaya cesâret edemeyerek bir uyuşukluk ve meskenet ile alevde olduğu halde şaşırdı kaldı.

Eğer benim ihtârım vecihle, cihetlerdeki taburları ve topları aşağı karargâha atsa idi, karargâh zaten müstahkem ordugâh halinde olduğundan, düşmanın taarruzdan istifâde edebilmesi biraz müşkülât-ı kesb edeceği gibi, cümle-i ihtimâlâttan olmak üzere, müellif mösyönün dediği gibi, benim teşekkülünü tavsiye ettiğim seyyâr fırkalar dahî, evvelce Mirseki ve sonra da Oskoblof fırkalarını çarparak, birer muzafferiyat vücûda getirebilirler

idi ve hiç olmaz ise, cihetlerdeki askerin nısfiyle topların kısm-i âzâmını indirmiş bulunduklarından, pek sıkılırlarsa, nihâyet cihetlerde üç beş top terk ile muntazaman Kızanlığa doğru çekilebilirler idi. Veysel Paşa'nın cenâhları müdâfaa etmek üzere asker ifraz etmeyişi, **(Sayfa:165)** müellifin zannı gibi cenâhlardan Şıpka'ya hücûm olunacağına adem-i kâiliyetten ileri gelmeyib benim tertîbim üzere cihetlerden aşağıya taburlar indirmeye cesâret edememesinden ve karargâhta bulunan yedi buçuk tabur ile Rusların iki mükemmel koluna karşı müdâfaaya mecbûr olmasından ileri gelmiştir. Rusların harbe ne mikdâr asker idhâl ettiklerini bilemeyiz. Lâkin Şıpka'da Ruslar ile harb eden asâkir, karargâhdaki üç buçuk ve cihetlerden aldığı dört ki cem'an yedi buçuk tabur ile Esveti Nikola kayalığı cihetindeki yedi buçuk taburdan ibâret idi.

Yerdek cihetindeki taburlar ile Aykırıcebel'deki taburlar, Veysel Paşa'nın esâreti üzerine bilâ-harb teslîm oldular.

Ğar'ibi bu ki, Rauf Paşa mezkûr telğrâfnâmeyi bana yazdıktan sonra âtiyüz-zikr telğrâfı dahî Veysel Paşa'ya yazmış etmiş:

Şıpka'da Veysel Paşa'ya

25 Kanûn-i Evvel 93 târîhli telğrâfnâmeleri alınarak, keyfiyet Süleyman Paşa hazretlerine iş'âr kılındı. Müşârün-ileyh hazretlerine mürâcaatla taraflarından verilecek tâlimata tevfîken hareket buyurulması lâzımdır efendim.

Süleyman Paşa Hazretlerinin Huzûr-i Sâmilerine

Bâlâda menkul emir-nâme-i seraskeriden müstebân buyurulacağı ve zaten keyfiyeti dahî huzûrlarına arz olunmuş idi. Bu bâbda vukû bulacak emirlerine intizâr olunur fermân. 25 Kanûn-i Evvel 93

Kumandân-ı Şıpka

Ferik

Veysel

İş bu telğrâfı dahî evvelki telğrâfnâme ile birlikte ve 26 Kanûn-i Evvel sabahı Pazarcık'ta almış idim. Rauf Paşa'nın ol bâbda Veysel Paşa'ya yazdığı cevab:

"Keyfiyet Süleyman Paşa'ya yazıldı. Ona mürâcaat ile tarafından verilecek tâlimâta tevfîken hareket ediniz" den ibâret idi.

Başkumandanlık vazîfesini müteahhid olan Rauf Paşa, beni ba-irâde-i seniyye telğrâfhânesiz olan Otluk Köyü'ne göndermiş olduğu hâlde, yine bana mürâcaat-ı tavsiye etmesi, ya hiç **(Sayfa:166)** harbin mahalini ve istikbâlini tasvîr-i kudretine âdem-i malikiyetden ve yâhûd amden devlet ve millete kasd-ı ihânet ve Ruslara arzû-yi hizmetten başka neye mahmûl olabilir?

Şıpka kumandanı Veysel Paşa: "Düşman etrafımı sarmak üzeredir, ne yapayım?" diyor. Rauf Paşa dahî beni telğrâfnâmesiz olan Otluk Köyü'ne sevk-i îzâmda devam ediyor ve hem de Veysel Paşa'ya : "Süleyman Paşa'ya mürâcaat ediniz" emrini veriyor! Hâlbûki ben, mahal-ı mürâcaatta değilim. Tatar Pazarcığı'ndan Otluk Köyü'ne dokuz saattir. Tatar Pazarcığı'na benim nâmeme gelen bir telğrâfın cevâbı ne kadar iltizâm-ı sûr'at olunsa, yirmi dört saat sonra alınır. Rauf Paşa ya bir irâde-i seniyye daha istihsâl ederek, beni Tatar Pazarcığı ilerisindeki Otluk Köyü'ne gitmekten alıkoymalı idi ve yâhûd Veysel Paşa'ya bana mürâcaat emri vermemeli idi. Her ne ise... Rauf Paşa, gerek cehlen ve gerekse amden böyle bir isâet-i irtikâb etmiş ve bu isâetiyle beraber Veysel Paşa'ya: " Süleyman Paşa'nın vereceği ta'limât üzerine hareket ediniz" emrini de vermiş. Benim verdiğim tâlimât, cihetlerdeki asâkirin nısflerinin ve toplarının kısm-i âzâmının aşağı indirilmesi olduğundan, Kanûn-i Evvel'in yirmi altıncı günü, Yerdek cihetindeki on iki taburun altısını ve Aykırıcebel cihetindeki on altı taburun sekizini ve topları derhâl aşağı almalı idi.

O halde Ruslar ile çarpışmak için karargâhta, elde yedi buçuk tabura bedel on yedi buçuk tabur bulunur ve topları ve suvârîleri cenâhlara alarak ve orta koldaki yedi buçuk taburu da birleştirerek yirmi beş tabur ile harben kendisi ovadan Kızanlığa doğru çekildiği gibi, Yerdek cihetinde kalan taburlar, Keçidere sırtından ve Aykırıcebel'de kalan taburlar

dahî Kızanlık ovasına inemezler ise Mârîan gediğine doğru ormanlıktan ve silsile-i cibâl üzerinden Filibe cihetine doğru sarkmak için bir yol bulabilirler ve hiçbir vakitte düşmanın zil esâretine dûçâr olamazlar idi. Belki birkaç top terk olunur idi; lâkin asâkir-i şâhâne kurtulur idi. Ale'l-husûs Hâin ve Ferdiç boğazında on tabur ile Mîrlivâ Hüsnü Paşa bulunduğundan ona da derhâl telğrâfla emir verilerek, General Mirseki'nin arkasından urmağa mêmûr edilir ve muvaffakiyet ümîdi bir mertebe daha takviye kılınır idi. Velhâsıl nasıl olsa Karacadağ balkanı tutulur ve ric'at olunur idi.

Cümle-i acâyibâttan olarak, Veysel Paşa: "Bu babda vukûû bulacak emrinize intizâr **(Sayfa:167)** olunur" diye bana yazdığı emri de aldığı halde icrâsına muktedir olamadı. Veysel Paşa'nın telğrâfnâmesine mezkûr cevabı yazdıktan sonra, ber-mûcib-i irâde-i seniyye Otluk Köyü'ne müteveccihen hareket etmiş idim.

Yolda "Karalar" Karyesi'ne geldiğim zaman Rauf Paşa'nın marü'l-beyân telğrâfını aldığımın akabinde, gündüz saat yedide diğer bir zabtiye ile Veysel Paşa'dan işbu atüz-zikr telğrâfı aldım. Veysel Paşa, bu telğrâfında bir iki vukûât-ı harbiye ile beraber düşmanın kilitli görünmekte olmasından bahsediyor idi. Bu telğrâfnâme Kanun-i Evvel'in yirmi altıncı günü saat dörtte Şıpka'dan yazılmış ve bana üç saat sonra vâsıl olmuş demek oluyor.

Devletlû Süleyman Paşa Hazretlerine

Şıpka'dan: saat

4

Karlova kumandanlığından bu gece alınan tahrîrâtlar mealine nazaran, dünkü gün Dorian cihetinde akşama kadar devam eden muhârebede düşmanın bir mikdâr-ı telefatıyla hayli mecrûhu olub, üç aded tüfek iğtinâm olunduğu ve Mari Gediği cihetinde düşmanın kilitli görünmekte ve oralara istihkâm inşâ ettirerek taarruz etmek niyetinde bulunduğu ve mezkûr gedikte olan altı bölükten mâadâ asker olmayıp, aşağısında bulunan Kızanlık Karyesi'ndeki istihkâmâtımızın karşı tepelerinde kezalik-i istihkâm yapmakta ve beş altı

kadar topu olub külliyetli düşman görünmekte ve bu cihetin saat be-saat kesb-i ehemmiyet eylemekte olduğu arz olunur fermân.

26 Kanun-i Eevvel 93 Kumandan-ı Şıpka

"Karalar" Karyesi'nde vusûl-i saat 7, 26 Kanun-i Evvel 93

Ferik

Veysel

Ben derhâl işbu cevabnâme-i telğrâfiyeyi yazarak zabtiyeyi Tatar Pazarcığa iade ettim:

Şıpka'da Veysel Paşa Hazretlerine

26 Kanûn-i Evvel 93 târîhli telğrâfınızı dahî aldım. Bu sabah diğer telğrâfla yazdığım vecihle hareket ve üç gün kadar Otluk Köyü ve civarında bulunacağım cihetle muhârebemiz **(Sayfa:168)** mümkün olamayacağından, böyle mevâd-ı mühimme ve âcele için şu üç gün içinde zat-ı vâlâ-yi seraskeriye mürâcaatla ondan emir almaları cevâben beyân olunur.

Süleyman

Bu cevâbnâmede dahî "sabahki yazdığım vecihle hareket ediniz. Ben üç gün Otluk Köyü ve civarında bulunacağım. Orada telğrâf yoktur. Muhârebe edemeyiz. Bu müddet içinde ahvâl-ı mühimme ve âcele zuhûrunda, yâni Ruslar üzerinize gelecek olursa, o halde ne yapmak lazım geleceğini Rauf Paşa'dan sorunuz" diyorum.

Şimdi hatıra gelir ki "Süleyman Paşa niçün Şıpka'daki askere o gün çekilmek emrini vermedi?"

El cevab: "O târîhte İstanbul'un fikri, Balkan hatt-ı müdâfaa-i ahîrini tutmak idi. Hatta ben mevcûd-i maiyetiyle Şakir Paşa'yı Tatar Pazarcığının ilerisindeki Otluk Köyü'ne tesbît için oraya gönderilmiş idim. Ma'mafih, bir taraftan da Sofya, şehir köy ve civarındaki mevâkî taburları Samakoh'a doğru çekilmekte idi.

Kanûn-i Evvel'in yirmi ikinci günü, gerçi Sofya tahliye kılındı ise de, yirmi dördüncü günü ancak "Dobince"ye ve yirmi altıncı günü Samakoh'a gelmişler idi. Binâen-aleyh, hatt-ı müdâfaa-i ahîrin tutulması emrinden merkez-i saltanatın hilâf-ı rızâsı olarak, tecâhül ile yine ric'at-ı hareketine devam edecek bile olsam, mâdemki Rusların Şıpka'yı çevirmek mânevrasına mübâşir olduğunu sûret-i muhakkada bilemiyorum. O gün, Osman Paşa da henüz Samakoh'a dahîl olmakda idi. O halde Şıpka'nın sol cenâhında vakî Karlova, İzladi, Otluk Köyü, Kapucak ve Samakoh mevakiindeki taburlar yerlerinde durur iken, Şıpka'daki askere terk-i mevakî ile ric'at-ı emri vermen nasıl kâbil-i tasavvur olabilir idi?"

Bir taraftan da Otluk Köyü ile civarındaki taburlar yerlerinde sebât ve "Şakir Paşa da kumandanlık vezâifini hüsn-i ifâ edemiyor" diyerek o kadar gürültü ve şamâtat ile Rauf Paşa zât-ı şâhâneyi bi'l iğzâb makîna başına getirmiş ve benim Otluk Köyü'ne azîmetim için irâde-i kat'iye-i seniyye istihsâl etmiş idi. Bundan başka li-ecl'il-iğfâl umum-i kumandanlık vezâifini de deruhte ederek beni zor ile ve ağlaya ağlaya Otluk Köyü'ne göndertmiş idi. **(Sayfa:169)**

Bu kadar iradât-ı adîde-i şâhâne ile tutturulmağa çalışılan Karlova, İzladi, Derbend, Otluk Köyü, Kapucuk, Yanya ve Samako hatt-ı müdâfaasının bilâ-istîzan ve bir haber-i muhakkak almaksızın terkiyle ric'ata nasıl muktedir olabilir idim? Şu kadar ki Otluk Köyü'nden avdetten sonra yâni Kanûn-i Evvel'in yirmi sekizinci günü ve Samakoh'daki taburlarla Sofya ciheti muhâcirin-i İslâmiyesinin arkası alındıktan sonra esbâb-ı mübreme göstererek umûma bir ric'at hareketi emri verilmesini merkez-i saltanata arz edecek idim. Hâlbûki âtide zikri geleceği vecihle yevm-i mezkûrdan bir gün mukaddem ric'at-ı umûmiye keyfiyetini bi'l-mecbûriye arz dahî ettiğim halde müsâade olunmayarak mütâreke emri verildi.

Müellif, Kanûn-i Evvel'in yirmi altıncı günü, Veysel Paşa'nın General Mirseki kolundan haber almadığına zahib oluyor. Vâkıa yevm-i mezkûrda saat dörtte bana yazdığı telğrâf dahî bunu eşrâb eder. Hâlbûki, saat yedide bana yazdığı atüz-zikr telğrâf ol tarafdan

da düşman gelmekte olduğunu bildiriyor. Bu halde Veysel Paşa Kanûn-i Evvel'in yirmi beşinci günü, General Oskoblof kolunun hareketini haber almış demektir. Sûret-i telğrâfnâme:

Süleyman Paşa Hazretlerine

Bugün saat üçte, düşman Aykırıcebel solunda kâin yüksek silsileden; Hamidli üzerinden ovaya inmek üzere hareket etmesi görülmesiyle hemen üzerine dört bölük piyâde askeri sevk edilerek muhârebeye mübâşeret edilmiş ve düşman bu saatte Buzluca civarında da görüldüğü mezkûr tepe üzerine cem'îyyetle toplanmakta oldukları ve buraya top da yerleştirmekte idi ki görülmüş olmağın arz olunur.

26 Kanun-i Evvel -93 Kumandân-ı Şıpka

Veysel

Bu telğrâfnâme gerçi Kanûn-i Evvel'in yirmi altıncı günü saat yedide Şıpka'dan yazılmış ise de, ben o sırada Otluk Köyü'ne gitmek üzere yolda bulunduğumdan ve zabtıye vaktiyle yola çıkarılmakla beraber gece de köyün birinde yattığından telğrâfnâme-i mezkûr, Kanûn-i Evvel'in yirmi yedinci günü saat sekizde Otluk Köyü'nde elime vâsıl oldu. Ben bu telğrâfnâmeyi **(Sayfa:170)** alır almaz Rusların Şıpka'yı çevireceklerini cezmetmekle ve muvaffak olurlar ise artık Otluk Köyü'nde barınmak adîmü'l ihtimâl olmakla hemen Şıpka ile beraber cümle mevakii taburlarının Edirne'ye çekilmeleri emrini istihsâl etmek üzere, derhâl hazırlandım; ve Tatar Pazarcığına müteveccihen hareket ettim. İki saatlik mesâfeyi hemen bir sâatte kat' etmek gibi bir sur'at-ı fevkâlâde ile gidiyor idim. Nihâyet akşam saat on ikide "Karalar" Karyesi'ne vâsıl oldum. Otluk Köyü'nden saat dokuzda çıkmış idim. Altı buçuk saatten ibâret olan bu mesafeyi üç saatte kat' ettim. Karye-i mezkûrede hayvanları dinlendirmek üzere birçok mikdâr-ı âram ettiğim sırada idi ki bir zabtiye yed-iyle Veysel Paşa ve Şıpka Erkân-ı Harbiye Reisi Kaymakam Galip Beyin telğrâfıyla Rauf Paşa'nın atiz-zikr şifreli telğrâfnâmesini aldım:

Süleyman Paşa Hazretlerine

Düşman Hamidli tarafından külliyetli olarak zuhur ettiği İsoh(?) tarafından dahî külliyetli düşman-ı zuhûr eylediği haber verildi. Ve tedâbir-i muktazaya îfâ olunmakta ise de hâl-i pekiyi görünmemektedir. Hemen Cenâb-ı Hak Nusrêt-i ihsan buyursun fermân.

26 Kanûn-i Evvel 93 Kumandân-ı Şıpka

[Vusûlü: 27 Kanûn-i Evvel 93 avdette; isna-yı rahide] Veysel

Şıpka'dan şimdi verilen izâhât zirde aynen arz olunur:

Dünkü gün ales-sabah düşman Slovi tarîkîyle bir kuvve-i külliye ile Aykırıcebel'in solunda kâin yüksek silsileye iki koldan yâni biri mağâra gediğinden ve diğeri Hamidli Karyesi'nden taarruz ettikleri ve arkası alınmayıb peyderpey gelmekte oldukları görülmüş idi. Bugün saat üç raddelerinde Hamidli üzerine yürüyen kol, bir taraftan silsile-i mezkûr üzerinde mevkii tutarak ve bir taraftan Esvet-i Nikola'nın solundaki ormanların etekleri üzerine toplanarak, âvuçları Hamidli Karyesi'ne kadar indikleri görülmesiyle, hemen ordugâhtan dört bölük asker karye-i mezkûr üzerine sevk ile eteklerde îcab eden mevkiiler tutturulup muhârebe edilmekte olduğu gibi şimdi dahî Buzlu Yayla'nın sağındaki İsuh(?) tarîkîyle diğer birbirine kuvve-i cesîmiye ile aşağı ovaya kadar inmiş ve yukarıya toplar vaz' ederek avuçları bizim orada bulunan karakollarımız ile muhârebe etmekte ve bir taraftan Kızanlık üzerine doğru **(Sayfa: 171)** yürümekte olduğu ve marû'l-arz sol taraf kolundan müfreze mağara gediğine doğru yürüyen koldan henüz bir mâlûmât alınamadığı ve Ferik Paşa Hazretlerinin şimdi İsuh(?) tarafına gittikleri arz olunur fermân. Kaymakam Erkân-ı Harb

Galip

Süleyman Paşa Hazretlerine

Düşmanın mâre'l-arz iki koldan edilen hareketine nazaran Şıpka'nın hatt-ı ric'atını tutmaktan ve buradan dahî cihetine hücûm etmekten ibâret olduğu anlaşılmış olmakla hemen Karacadağ silsilesiyle Yeni Zağra silsilesinin lüzûm-i mikdâr-ı asker ile tutturulması lüzûmu münasîb-i mütâlaa kılınmış ve bu bâbda iktizâsı menut ra'y-i

devletleridir.

27 Kanûn-i Evvel 93 Karalar Karyesi Kumandân-ı Şıpka

Vusûlü akşam saat 12 Ferik

Veysel

Süleyman Paşa Hazretlerine

Düşmanın Şıpka Balkanının Ahmetli ve Keçidere ve müflisler ve İsuh(?) taraflarından kuvve-i külliye ile tecâvüz ettiği mesmu-u ma'lûm-i âlileri olmuştur. Bu halde Şıpka'daki askerimizin düşmanı işğâl ve ileriye tasallutunu men' için yine Şıpka'da sebâtı mı yoksa toplarla mermiyat-ı ihfâ-u zahîreyi imhâ eyleyerek Edirne cihetinde bir kuvve-i müdâfaa teşkîl etmek üzere mahal-i mezkûra veya Yanbolu'ya veya aher bir münâsib mevkie çekilmeleri mi hayırlı olur?

Saniyen: Sabit Paşa fırkası Kapucuk derbendini muhâfaza ettiği gibi Otluk Köyü ve Tatar Pazarcığı taht-ı muhafazaya alınmış ise de, düşmanın Kamralı tarafından ihtimana ve Mârâ gediğinden Kızanlık ovasına taarruz etmekte olmasına nazaran bir taraftan Otluk Köyü'nden ihtimana(?) kadar tâbiye olunan fırka-i askeriyemizi arkadan urmak ve hazr-ı tazyîk etmek hallerine teşebbüsle beraber, Samako'yu tutan askerimizin biri ile ittisâlını men' edeceğinden, Sofya'yı tahliyede olan fedakârlık ve maksûdun zayî olacağı ve bu hâlde Edirne'de bir kuvve-i kâfiye hâsıl olur ise, düşman böyle bir kuvveti bir tarafa bırakarak payitahta doğru hareket edemeyeceği mütâlaalarına binâen Tatar Pazarcığı'nda ve civârında bulunan ahâlinin serîan Edirne cihetine nakilleriyle ve Şimendifer **(Sayfa:172)** hattının tahrîbiyle zât-ı devletlerinin oradaki kuvve-i askeriye ile Edirne'ye teşrîfleri ve Samako'daki askerin orayı ve Köstendîl cihetlerini muhâfazaya çalışmaları fâidesiz mesâîden olacağına nazaran böyle otuz üç taburluk bir kuvveti elden çıkarmamak için, onların dahî Edirne cihetine nâkl-ü cem'îlerine çalışılması husûsunda ra'yi tedbîr hey'etçe istifsâr ve te'cîl olunur.

26 Kanûn-i Evvel 93 Rauf

Vusûlü: 27 Kanûn-i Evvel 93 akşam saat 12 Karalar Karyesi

Veysel Paşa'nın mezkûr-i telğrâfnâmelerini alıb da Rauf Paşanın da şifresini halledince vehâmet-i encâm gözümün önünde arz-ı sûret-i hakîkat etmekle, artık ric'atın be-hemâ-hal vuku' la-büdd olduğunu ve İstanbul'un da başka türlü emir vermesi kâbil-i tasavvur olamayacağını zan-u cezm ederek, hemen altı saat mesâfe geride bulunan Otluk Köyü'ndeki Şakir Paşa'ya, Otluk Köyü ve civârındaki taburların ale'l acele Tatar Pazarcığına ric'at etmeleri için Karalar Karyesi'nden yaver-i mahsûs çıkardım. Husûsuyla merkez-i saltanat erkân-ı dahî Edirne cihetine cem'i kuvvet için benim ra'y-i tedbîrimi suâl ediyorlar ve siyâk-ı telğrâfnâmeye nazaran işi benim ra'yime taalluk ediyorlar; demek gibi anladım. Şifrenin hâli tekmil olunca, derhâl Karalar Karyesi'nden Tatar Pazarcığı telğrâfnâmesine dâhil oldum.

Cümle-i ifâkât-ı müteessifeden olarak önce bir saatden mütecâviz-i müddet İstanbul telğrâfhânesini almak ile uğraşıldı ve nihâyet gece saat dörtte Rauf Paşa'ya işbu atiz-zikr cevabnâmeyi yazdım:

Makâm-ı Seraskerine

26 Kanuû-i Evvel 93 târîhli mâ-beyn-i hümayûndan kişide buyurulan telğrâfnâmelerini bugün akşam saat on ikide Karalar Karyesi'nde aldım ve bundan mukaddem gündüz saat sekizde düşmanın Hamidli Ovası'na indiğinize dâir Veysel Paşa'nın vârid olan telğrâfı üzerine, Otluk Köyü'nden hareket etmiş idim. Düşmanın Şıpka Balkanını ve Ahmedli ve Keçidere ve Müfleseler ve İsuh(?) taraflarını tecâvüz ettiğini dün, Otluk Köyü'ne gönderdiğiniz cihetle sizden mukaddem haber alamayacağım tabîîdir. Şıpka'daki askerimiz düşman Kızanlığı zabt ederse orada **(Sayfa:173)** durmaz. O askerin imkân ve müsait olursa, Eski Zağra tarîkiyle doğruca Edirne'ye gelmesi ve olamaz ise Yeni Zağra ve İslimiye tarâkiyle Edirne'ye çekilmesi ve Hâin Boğazı ve Ferdiç'teki taburların dahî Keçidere ve İstiraka(?) ve Ahmetli'den çekilen taburlarla birleşib, Yanbolu'ya tahaşşüdü iktizâ eder. Kazan mevkii dahî sebât edemez ise, oradaki on taburumuz da Yanbolu'ya çekilmelidir. Bu halde Yanbolu'da otuz taburdan mürekkep

teşekkül edecek bir fırka, İstanbul üzerine yürüyecek olan Rus fırkalarının harekâtına nazarat eder. Otluk Köyü ve Kapucuk ve Samako fırkalarının ise, artık eğer düşman sahîhen Kızanlık Ovası'na geride ve Keçidere'den geçti ise, mevkiilerinde sebâtlarında hiçbir mânâ kalmayıb, şimdi bizim için yapılacak iş hemen bu taburları Pazarcığa toplayıp Edirne ile Filibe arasına girmekte olan düşmanla bir meydân muhârebesi etmektir. Vâkıa Edirne'ye azimet-i çâkerânem emir buyurulmuş ise de, bu akşamdan taburlara celb emri versek, ancak dört güne kadar Pazarcığa ictimâ edebilirler ve buradan bir günde de Filibe'ye gidilir ve Filibe'den Edirne'ye ancak yedi günde varılabileceğinden, hâsılı bizim Edirne'ye vusûlümüz on üç on dört güne mevkûftur. Düşman ise eğer Şıpka'dan geçer ise bizden evvel Edirne'ye dâhil olur ve Edirne'deki kuvvetimizi terk edib de payitahta yürümesi bahsine gelince, düşman kuvve-i askeriyeden halî olan der-saadete otuz kırk tabur gönderse kâfidir. Onun için bizi, Edirne'ye gelsek bile İstanbul taht-ı emniyete alınmış add olunamaz. Hâsılı şimdi Otluk Köyü, Kapucuk ve Samako cihetlerindeki taburlarımızın Pazarcığa surât-ı celb ve cem'ilerinden ve hâsıl olacak kuvvetle, düşmanla bir şiddetli çarpışmaktan başka çare kalmadığından serîan oralardaki taburlarımızın celbleri için emir verilmesi muntazırdır.

27 Kanûn-i Evvel 93: Pazarcık'tan Süleyman

Bunu müteakib ma-beyn-i hümayunda saat beşi çeyrek geçerek işbu telğrâfnâme-i âtiyi arz ettim:

Ma-beyn-i Hümayûna

Dün gece saat onda, ma-beyn-i hümayûnlarından serasker paşa bendeleri imzâsıyla çekilen bir telğrâfnâmeyi, Otluk Köyü'nde bulunduğum cihetle bugün akşam saat on ikide alabildim. **(Sayfa:174)** Kulunuzca düşman, Şıpka hattını yarıp Kızanlığı istilâ eylediği hâlde, artık Otluk Köyü ve Kapucuk ve Samako muhâfazasının ehemmiyeti kalmayacağından, buralarda bulunan taburları cem' edib düşman ile (Edirne-Filibe) beyninde bir meydân muharebesi edib son derecede bir kere daha çarpışmaktan başka çare mutasavvur değildir. Ma'mâfih, bizim buradan toplanıb Edirne'ye gitmekliğimiz on üç on

dört güne mevkûf olup, düşman ise suvârîsinin kesreti ve ma'mâfih gideceği tarîki buraya nazaran daha ekseriyeti hasebiyle daha evvelce Edirne'ye dâhil olabilmesini tahmîn eylediğim gibi, serasker paşa bendelerinin telğrâfnâmesinde, Keçidere ve Ahmetli cihetlerinden dahî düşmanın külliyetli geçtiği haber verildiğinden ve o cihetten geçen düşmanın vech-i taarruzu İstanbul olmak lâzım geleceğinden, bizim onlara yetişebilmekliğimiz bütün bütün mümkünsüzdür. Demincek serasker paşa bendelerine yazdığım vecihle, Hâin ve Ferdiç ve Keçidere ve Demirkapı ve İstiraka(?) ve Ahmetli ve Kızan kuvvetleri, Yanbolu'da ihtişâd edebilirse, otuz taburdan mütecâviz bir fırka teşkîl etmiş olacaklarından, onlar İstabul'a müteveccih fırka-i taarruziye-i îda-yı takîb edebilirler ve bizim cem' edeceğimiz taburların Edirne'ye müteveccih düşman ordusuna ve arz ettiğim fırkanın İstanbul'a müteveccih düşman kuvvetine vukû bulacak müsademesi bu muharebenin en son müsâdemesi olacaktır. Ve Cenâb-ı Hak'tan neticesinin hayra makrûniyet-i müsted'a ise de, düşmanın Meriç Vadisi'ni tahrîbine meydân vermeksizin, bid-defaât arz eylediğim vecihle, efendimiz doğrudan doğruya ve İngilizlerden muntazır-ı istifâdeden fârig olarak Rusyalılara mürâcaat buyursalar devlet-u vatan ve ahali-yi müslime için daha hayırlı olacağını son def'a olarak yine arz eder ve birkaç güne kadar eğer Kızanlık düşman eline geçerse Şimendifer hattımız ve hudûd-u telğrâfiye dahî münsed-ü muhâbere munkatî olacağını dahi delâlet-i karâin ile arza ictisâr eylerim fermân zat-ı şevket-simât efendimiz hazretlerinindir.

27 Kanûn-i Evvel 93 Süleyman

Emr-i ehem-i kumandanın ne türlü keşâkeş ara ile dûçâr-ı ihtilâl olduğuna **[68]** ve

---

68 [1] şu sırada en ziyade merak ettiğim husus Şipka'nın ahval-ı hatarnakı idi. Hâlbuki o kadar uğrsştığım halde, Çırpan'dan ileri hudut telgrafiyeyi muktedir olamadım. Eski Zağca telgraf mêmuru uymuş zannolunmakta idi. Müehheren bu gece saat yedide mütareke tebliği için bulduruldu da "dünkü gün Kazanlık açık idi, muharebe olunuyor idi, bugün teller kırıldı, ne olduğunu bilmiyoruz, biz de haber intizarındayız" cevabını vermekle ızdırab ve hallicanım bütün bütün müşted oldu

umum-i **(sayfa:175)** kumandanlık mütenakızü'l-meânî o emr-i adîdenin tatbik-i faaliyetine yâni abese çalışmaktan ibâret bir temeshar hükmünü kesb ettiğine şu âtiyede yazdığım fıkra zannederim ki bir delil-i mukani-i vazıhdır: Hani ya Rauf Paşa Granduk Nikola'nın Şıpka aleyhine hareket-i emr-i umûmiyesi verdiği gün ya hıyaneten veya işin piş-u pesini düşünmeyerek makâm-ı hilafeti bi'l iğfâl ba-irâde-i seniyye beni umûmiyet-i kumanda merkezi olan Edirne'den kaldırtarak hatt-ı telğrâfiyesi bulunmayan Otluk Köyü'ne gönderdi ve kendisini de yine ba-irâde-i seniyye umumiyet-i kumanda vezaifini ahdedar oldu idi ya!. O halde umûmiyet-i kumanda ahkâmını bi'l fiil ve bila-tereddüd icrâ etmesi lâzım iken böyle bir emr-i mühimme kudret-i fıtriyesinin müsellem olan noksân-ı işi bir takım tereddüdâta ve askerlikten ve fünûn-u harbiyeden bi behre bulunan ve düşmanın kuvvetiyle bizim karşısındaki asâkirimizin derece-i mukâvemet ve iktidârını muvâzene için aslâ salahiyet-i ilmiye-i nisbiyesi olmayan bir takım kesânın ârâyı müzebzebesine düşürdü. Şöyle ki: Rauf Paşa'nın arzı üzerine Şıpka ile sol cenâhındaki taburların Edirne'ye çekilmesi mi yoksa yerlerinde sebâtı mı lazımdır?...

Bunun için Kanûn-i Evvel'in yirmi yedinci gecesi hâne-i sadâret-penâhide bir meclis-i umûmi-i vukelâ in'ikad etti. Zebdetü'l Hakayık, bu meclisi sehven meclis-i askeri diye yâd etmiş ise de imzâlarından dahî anlaşılacağı vecihle bu zevât-ı meclis-i askeri a'zâsından değil idiler. Bu meclis a'zası beyninde ârâca muhâlefet vukû bularak ekalliyet Edirne'ye çekilmek şık-ı musîbini ra'y ettilerse de ekseriyet-i hatt-ı aher müdâfaada sebât cihetini iltizâm ettiğinden, ekseriyetin karârı hükmüyle mezkûr ekâlliyet-i kararnamesi ibtâl edildi. Ma'mâfih Kanûn-i Evvel'in yirmi altıncı gecesi saat onu kırk dakika geçerek Rauf Paşa'nın ma-beyn-i hümayun telğrâfhânesinden keşide ettiği mezkûr telğrâfnâmede, bana "hey'etce bu bâbdaki re'yiniz istifsar-ı te'cîl olunur" diye yazılı idi ve benim merkez telğrâfiyesi olmayan Otluk Köyü'ne gönderilmiş olduğum cümlece ma'lûm idi. Çünkü ben, umûmiyet-i kumanda merkezden cebren kaldırıldığım günü ekser vûkelaya arz-ı keyfiyet etmiş idim. Binâen-aleyh, benden cevâb vurûduna kadar işi ârâ-yı umûmiyenin tezebzüb-i tabîîyesine düşürmemek elzem idi. Bir taraftan kumandana sorulur iken taraf-ı diğerden de hey'et-i vukelâdan böyle bir şey suâl olunması, aynı illet-i himâye tutulmuş

bir hastaya müdavat için tabîbe haber gönderildiği sırada onun vurûdunu beklemeksizin hastalığı teşhîse ve müdâvâtını tertîbe ve cûhela iktidarı olmayan mahalle ahâlisini **(sayfa: 176)** toplayıb da re'ylerini sormak kabîlindendir. Efkâr-ı selime ashâbından birkaçı delâlet-i his-ü zeka ile re'ylerinde isâbet etseler dahî ekseriyetin idâmesi tabîîdir. O meclis-i umûmiyede hazır bulunan zevâttan ekalliyetin karâr-ı mazbatası ki musîb idi, işte budur:

Ekalliyetin Kararnamesi

"Rusyalıların Şıpka ve civarından kuvve-i külliye ile tecâvüze ve Edirne'yi tehdîde teşebbüsü ahval-ı harbiyeyi bi-ğayet ağırlaştırmış olduğundan ba-irâde-i seniyye bu gece hane-i âcizîde ictima' eden meclis-i vûkelâda, zat-ı âlâyı sipah-sâlarları dahî hazır oldukları halde icrâ kılınan müzâkerâtın neticesinde: Çünkü devlet-i alîyenin teşebbüsât-ı hâriciyesi her ne şekl-ü derecede olur ise olsun, düşmanın bu sûretle muhâceme-i şedîdesine karşı tedâbir-i askeriyece en son mertebede ne yapılmak lazım gelir ise onu bilâ-ifate-i vakt-i mevki-i fiile getirmek farzu'l ayn olduğu misillü devletlû Süleyman Paşa hazretlerinin iş'âratından ve tebliğat-ı seraskerilerinden anlaşıldığı üzere Samako ve Pazarcık cihetlerinde ve Şıpka istihkâmâtıyla Hâin Boğazı ve Kızan taraflarında mevcûd askerin mikdârı iki yüz tabura varıb bunun kısmi a'zâmını müddet-i kalîle zarfında Edirne cihetine geçirmek ve orada bir hatt-ı kuvve-i müdâfaa teşkîliyle muhâtarât-ı melhûzayı def' etmek imkânı devletlû Mehmet Ali Paşa Hazretleri'nin tebliğâtıyla dahî karîn-i istidlâl olduğundan ve buna muvaffakiyet halinde devletçe ârzû olunan müsâlâhanın şerâitini tahfîf-ü tâdîle ve biraz vakit kazanmağa medâr olacağı dahî müsellem bulunduğundan cihâd-ı finîyesi ve sûret-i tabiye ve idâresi hey'et-i askeriyeye âid olmak üzere gerek Balkanın berî tarafında ve gerek Tuna vilâyeti cihetinde mütehaşşid kuvâ-yi askeriyenin sûr'at-ı kâmile ile bu yolda yâni Edirne ile payitahtın muhâfâzası emr-i mefrûdunda istihdâmı için her nev'i tedâbir ve teşebbüsât-ı askeriyeye ve hey'et-i harbiyenin ona göre intihab tâyînine mêmuriyet-i kat'iyye-i devletleri karar-ı mahsus-i müzakerât icâbından olduğu beyânıyla tezkere"

4 Muharrem 95

İmza imza imza imza imza imza

Bahriye Nazırı Ser Kâtip

Server Paşa Kemal Paşa Said Paşa Nabi Paşa Münif Efendi Said Paşa

(sayfa: 177)

Ekseriyetin Karârnâmesi

Çünkü düşmanın teşebbüsât-ı vâkıası Balkanın bu tarafındaki fırka-i askeriyemizi mevaki-i mütehezede tevkîf ile bi-muhâbâ ilerlemek maksadına mübtenî göründüğünden ve şu hareketin neticesi Edirne'nin ve bi'l-âhere payitaht-ı devletin muhâbere-i harbiye içinde kalmasını mûcib olacağından mes'eleyi geldiği yere bağlayıb bitirmek mülâhazasınca, tavassut-i kabul eden İngiltere devletine teblîğ olunmak üzere Londra seferâtına bir telgrafnâme tâstir olunarak mealinde düşmanın şu sûretle olan tehâcümü devlet-i aliyeyi terk-i mühâsımaya ve benâ-berîn doğrudan doğruya Rusya'ya mürâcaatla işi bitirmeğe mecbûr edeceğinin kat'iyyen bildirilmesi hâtara olarak dermeyân kılınmakla bunun üzerine cereyân eden müzâkerede Rusyalılar ğalebe-i vâkıaları netîcesini kendilerince pek nâfî ve bizce ğâyet mazar bir musâlaha ile istihsâla sâî olacakları mertebe-i bedâhetde bulunmasına ve diğer taraftan İngiltere vukelâsı beyninde bir çok ihtilâfât var iken daha yakınında bu tarafa mütmâyil'il-efkâr olanlarının ittihâdı hâsıl olmağa başlamasına nazaran devlet-i müşârün-ileyha'ya öyle bir tebliğîn icrâsı mevcûd olan tavassut-i maslahâne râbıtasını bi'l-külliye kırmak demek olacağı gibi ol hâlde Rusyalılara bilâ-vasıta olunacak mürâcaat dahî mehâlik-i azîmeyi dâvet edeceği ve harbin devamından korkulan şeyleri kolayca meydana getireceği ve maa hazâ İngiltere vukelâsı mütâreke şerâiti hakkında Rusya devletiyle icrâ ettikleri muhaberât üzerine müzâkerât ile meşğûl olub bugün yarın, belki birkaç saat sonra Londra'dan cevab alınacağı mülâbesâtiyle hâtara-i mâruza tarafına gidilmek câiz olamayıb bulunduğumuz hâle göre yapılacak şey tedâbir-i askeriyece en son derecede mukâvemet-u sebât-i müdâfaaya hasr-

ı niyetle Edirne taraflarının muhâfazasına müsâraat kılınmasını ve o tarîk ile düşmanın hareketine, imkân müsâid olduğu kadar sekte verilerek metânetle vakit kazanılması sûreti idi ki müteffikan îrâd olundu."

Bu yolda hatırlara gelen teşebbüsât, esâsen dâire-i askeriyenin vezâifine müteallık olup gerek kumandaca ve gerek sevk-i tâbiyet'ül-ceyş maddelerince hey'et-i müşâvere-i harbiyenin karâr-ı kat'isi ile hareket olunmak lâzım geleceği yâni hey'et-i mezkûrede hemen bi'l-müzâkere müdâfaa-i i'da için müsâraaten davranılması imkânı müsaddak olduğu hâlde bunun turuk-u vesâili kararlaştırılıb merkez-i fi'le îsâl olunmak üzere makâm-ı seraskeriye tebliğât-ı kat'iyye ve serîa icrâsı icab edeceği dahî zikr bkılındı ve fakat bu sûret hakkında beyne'l-hüzzâr ittihâd-ı efkâr hâsıl olamayıp **(sayfa: 178)** Bâzı re'yler düşmanın hareket-i hazırâsındaki sür'ate karşı bi'l müsâraa Edirne istihkâmâtını tutmak için ilerideki kuvvetlerin ve daha sâîr yerlerde bulunan taburlardan lüzûmu kadarının celbi gibi müfredât-ı maslahata taalluk ederek, diğer re'yler ise işin bu kadar müfredâtına girişmek müzakerât-ı mâlûmât-ı askeriyeye mevkûf ve kumandaca ve tertîb-i sevk askerce yapılacak tedâbirden dâire-i askeriye mes'ûl olduğundan yalnız maksad-ı asli, sebât-ü müdâfaa kaziyenin teblîğiyle tertibât ve sevkiyât-ı askeriyenin makâm-ı seraskeriye tefviz-i tevdîî tarafında bulunmakla bu iki sûrete tevfîken başka başka tezkere müsveddeleri kaleme alınarak sûret-i âhireye zâhib ârade-i ekseriyet hâsıl olmuş ve müsveddeler gerek ekseriyet ve gerek ekalliyet tarafından imzâlanıb ekseriyetle kabûl olunan müsvedde mûcibince taraf-ı sipahdâriye tezkere yazılmıştır ve bu karar sırasında mütâreke-i maksâdını ta'cîle medâr olmak ve İngiltere vukelâsına teblîğ olunmak üzere düşmanın tecâvüzât-ı tehdidânesini hâvî ittifak-ı ârâ ile Londra sefâratına bir telğrâfnâme keşide edilmiştir.

Ma'mâfih Rauf Paşa, bana mezkûr 26 Kanûn-i Evvel 93 târîhli telğrâfnâmeyi yazmazdan mukaddem yevm-i mezkûrda gündüzün Şıpka'da Veysel Paşa'ya işbu telğrâfnâmeyi yazmış:

Veysel Paşa Hazretlerine

“Yakında bir mütârekenin tarafeyn-i muhârebeyn devletleri beyninde mukarrer ettiğinden lütfen bulunduğunuz noktanın elden çıkarılmasını sizden ve umûm-i arkadaşlarımızdan devlet ve millet nâmına olarak ricâ eder ve hatt-ı ric’atınızın dahî açık bulundurulmasına himmet buyurulmasını ayrıca tavsiye eylerim.

26 Kanûn-i Evvel 93 Rauf

İşte Veysel Paşa, Rauf Paşa’nın teblîğ ettiği bu mütâreke ve muhâfaza-i mevki-i emr-i mecnûnânesine istinâden, hatt-ı ric’atının kat’i olduğunu ra’yil-ayn gördüğü hâlde, ordusunun necât-ı selâmeti için hiçbir tedbîr-i faâlânede bulunmadı ve maiyetindeki kırk taburdan yalnız on dört buçuk taburunu harbe idhâl edib, bâkîsini de bilâ-harb yed-i düşmana teslîm etti.

Rumeile dar’el-harbinden bu sûretle yirmi iki bin bu kadar asker daha eksilerek tarafeyn-i muhârebeyn-i muvâzenesi bir kat daha bozuldu. Velhâsıl Kanûn-i Evvel’in yirmi yedinci günü ve gecesi Şıpka kolordusu mütâreke-i muhâfaza-i mevkii emr-i muğfelânesine âmiyâne ittibâ’ için, ordusunu **(sayfa:179)** ve nâmûsunu fedâ ede dursun, bir taraftan İstanbul “Şıpka yerinde dursun mu? Çekilsin mi?” gibi münâkaşât ile zaman geçirmekte, taraf-ı diğerden de “âman Şıpka’dan çekilsin.. Biz de hemen çekilelim”; diyerek Tatar Pazarcığı telğrâfhânesinde kemâl-i hallicânla çekilmek için emr-i serî’ i’tâsına intizârda iken, Rauf Paşa’dan iki buçuk sâat sonra işbu cevab ğarîb geldi:

Pazarcık'ta Süleyman Paşa Hazretlerine

Rusya devletiyle karârgir olan mütârekenin, yâni terk-i muhâsımâtın tarafeyn-i muhârebeyn kumândanlıkları beyninde hemen icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Padişâhı şeref-sünûh-u sudûr buyurulmuş ve keyfiyet-i devlet-i müşârün-ileyha tarafından kendi kumandanlarına dahî iş'âr kılınmış olmakla; mezkûr kumandanlar tarafından ta'yîn-u i'zâm kılınacak mêmûrların esâmi-yi sûret-i mêmûriyetleri Rusya baş kumandanları tarafından kumandanlarımıza başkaca bildirileceğinden iktizâ-yı hâle göre usûl-i vecihle tarafınızdan dahî Rusya kumandanlıklarına mürâcaat olunması ve bu bâbda edilecek mürâcaat-ı mukâleme için bir beyaz bayrak keşidesiyle bir nefer-i borazan bir de lisan-ı âşina bir zâbıtânın îzâmî lazım geleceğinden ona göre icâbının icrâsı ve lazım gelen şerâit diğer telğrâfnâme ile iş'âr kılınacağından şimdilik yalnız tarafeyn-i muhârebeyn askerinin bulundukları mevkiilerde ikâmetle terk-i muhâsımât olunması beyân olunur.

27 Kanûn-i Evvel 93 Rauf

Ben mâkina başında, çekilmek emrine intizâr eder iken, hilâf-ı intizâr, mütâreke emrînin zuhûru, mevâkî kumandanlıklarına teblîğ-i keyfiyete beni mecbûr etti ve o sırada, Tatar Pazarcığına üç saat mesâfeye gelmiş olan Otluk Köyü ve civârı taburlarına da, yaver göndererek yerlerine iâde edelim ve Rauf Paşa'nın daha Şıpka'ya mütâreke-i telğrâfını bir gün evvel verdiğine zaten haber almadığımdan ve " Şıpka hatt-ı telğrâfiyesinin Eski Zağra'dan ötesi bozukdur" cevâbını, Filibe telğrâf mêmurlarından aldığımdan, Hâin Boğazı telğrâf-ı merkezini elde ederek, ma'hûd-u mütâreke telgraf-ı sûretinin bir zâbıt vâsıtâsıyla Şıpka'ya teblîğ edilmesini, Hâin Boğazı kumandanı Mîrlivâ Hüsnü Paşa'ya emrettim. Meğerse o vakit, Şıpka'daki kuvve-i hayâtiyye-i Osmaniye hâlet-i nezîde imiş! İşte, ifâdât-ı mebsutamızdan anlaşılacağı vecihle, **(Sayfa:180)** Şıpka'nın esâreti, müellif mösyönün zannı gibi Veysel Paşa'nın oraya taarruz olunmayacağı zannından münbais değil idi. Granduk Nikola'nın taarruz emrini verdiği günü, vezâif-i kumandan beni iskât ettiklerinden ve öyle en muhâtıralı günlerde devlet ordularının kumandası, muhârebeyi panoramalarda bile görür iken, "âman gözlerim karardı" diye çin-i cibin ızdırâb gösteren

vukelâmızın arâ-yı ğarîbesine arz-u hâvale olunmasından ve Rauf Paşa gibi fıtraten mahrûm-i iktidâr bir donkişotun irâ-e ettiği câli bir iki hulusakârlığa iğtifâlen, ben umum-i kumandanlığı idâre ederim" demesine inanılmasından ve Veysel Paşa dahî muhâtırayı gördüğü ve çâresi dahî pek kolay ve elinde olduğu halde, mütâreke-i telğrâfnâmesini sened-i ittihâz ederek ifâ-yı vazîfede tekâsul-ü rehâvet göstermesinden neş'et etmiştir. Müellif mösyö, Veysel Paşa'nın otuz bin esir verdiğini dermeyân ediyor! Hâlbûki Veysel Paşa'nın kâffe-i mevcûdu, yirmi iki bin ve küsûr kişi idi ve içlerinden bir tâkımı, harben şehîd düştüğü gibi, suvârîleri de al'el-umûm-u firâr ettiklerinden, mikdâr-ı üsera, bit-tabii yirmi binden dûn olmak lazım gelir. Şıpka'daki topların mikdârını dahî yukarıda söylemiş idik.

Müellif mösyö, mülâhazât-ı umûmiyesinde dahî, "sevkü'l-ceyş nokta-i nazarından baktığımız takdirde, Süleyman Paşa'nın Gurko'nun Balkanların öbür cihetine tard eyledikten sonra Sofya üzerine yürüyüb de baidde Balkanları Meriç menbaına karîb bir yerde murûr ile, Plevne'de bulunan Osman Paşa ile birleştiğinin sebebini bir türlü kestiremiyoruz; çünkü, kendisi böyle bir hatt-ı hareket ittihâz eylediği takdîrde, bir guna tehlikeye dûçar olmadıktan başka, hatt-ı ric'atı dahî her vakit taht-ı te'minde bulunacak idi" diyor.

Müellif evvelce dahî bu bâbda dermeyân ettiği i'tirâza cevâb olarak "hâlen ve vazîfeten böyle bir mânevra icrâsına muktedîr ve ma'zûn olmadığımı" yazmış idim. Bu âciz, o târîhte merkez-i saltanat ile umûm-i kumandanın verdikleri vazîfe-i ihtâr dâiresinde hareket mecburiyetinde bir maiyet kumandanı olduğumdan, if'âl-i icrââtımda muhtar ve müstâkil-i murahhas değil idim. Vazîfem, düşmanı Balkanın Cenûb'undan tard ile medâhilini sed ve ondan sonra Tuna umûm-i kumandanı ile bi'l-muhâbere, Tuna şark-ı-u ğarb ordularıyla mütehadden icrâ-yı harekât etmek ve birlikte Balkanın öte yüzüne aşmaktan ibâret idi.

Böyle bir emr-u ihtâr ile mukîd olan bir kumandan, Gurko'nun, Balkanın şimâline geçmesini **(sayfa: 181)** müteâkib; Şıpka Ruslar elinde iken, hodserâne ve ba-irâde-i seniyye aldığı talimât ile beraber başkumandandan murûd telğrâfnâmeler ahkâmına muhâlif olarak Plevne'ye gidemez idi. Vâkıâ ben de Plevne ile birleşmek tahallukunda idim; lâkin, bu arzusu Şıpka'yı ba'del-istirdâd Tuna şark-u ğarb ordularıyla birleşerek mümkün olursa Rusları Tuna sevâhilinden çıkarmağa çalışmak için besliyor idim. Ne çâre ki, Şıpka'nın istirdâdı husûsunda Mehmet Ali Paşa tarafından bana dirîğ-i muâvenet ve ta'bîr-i aherle Ruslara müsâade olunduğundan beslediğim o arzu da, Şıpka istirdâdı gibi hayâlât hükmüne geçti.

Bir de müellif, bizim ordularımızı, Avrupa orduları gibi zann-u kıyas ediyor; nakliye, kâfileleri ve arabalarını hâzır ve mahya-i farz-u za'm ediyor!...

Ben, Sofya cihetinden dolaşarak Plevne'ye gitmek için ne kadar vesâit-i nakliyeye muhtaç idim? Plevne'ye gittikten sonra iki ordunun mühimmât-ı ve zehâyiri nâsıl celb-u cem' edilecek ve hangi vesâit ile bunlar iâşe edilecek idi?.. Buralarını aslâ hâtıra getirmiyor. Eğer Şıpka istirdâd olunsa idi, o hâlde asker-i tarîk, Gabrova, Slovi ve Lofca caddesi olduğundan Plevne'de tahaşşüdü arzu olunan orduların erzâk-u mühimmât-ı murûdu te'mîn ve ihtisâr edilmiş olur idi.

"Süleyman Paşa, Sofya tarîkiyle ilerlese idi, hatt-ı ric'atı her vakit emin olur idi" diyor.

Plevne hatt-ı ric'atının mêmûn kalabilmesi Rusların taarruz etmemesiyle meşrût idi. Balkandan yirmi saat uzakta olan öyle bir hat, hiç bir vakit emin olamaz. Hatta (Gabrova- Lofca) tarîkiyle, Balkanlara müstenid olduğu halde yine emin-i add olunamaz. Müellif bu i'tirâzı, mâlûmât-ı mevkîiyeye ve ordularımızın ahvâl-ı askeriyesince vukûfa müstenid olmayıb, öyle cahilâne bir mâlûmât-furuşluktan ibârettir.

Müellif: "Yukarıdaki tafsilât sırasında Süleyman Paşa'nın dahî Gurko'nun hareketine mümessil bir hareket ittihazıyla ikinci derecede bulunan geçidlerden birisinden

meselâ Hâin Boğazı'ndan geçerek Rusyalıları arkadan urmak lazım geleceğini işrâb etmiş ise de, mahalî olmamak münâsebetiyle, tafsilât-ı zâideye girişememişdik. Hâlbûki Süleyman Paşa bu hareketi ittihâz edecek yere, on beş gün kadar bilâ-hareket kaldıktan başka, boğaza dâhil olduğu vakitte dahî, bir inâd-ı musırrâne ile Rusların istihkamâtına cebheden hücûmlar gösterdi" diyor. **(sayfa:182)**

Benim, Gurko'nun hareketine mümessil bir hareket ittihâz edemeyeceğimin delâilini ve hâlen ve vazîfeten ve mevkian öyle bir iktidârı hâiz bulunmadığımı yukarıda tâdâd-u tafsîl etmiş idim.

Vâkıa ben, Hâin Boğazı'ndan bir mikdâr asker geçirecek ve Mehmet Ali Paşa ile gelecek on sekiz tabura terfîk edecek idim; Lâkin, Mehmet Ali Paşa kararından nukûl ile Hezarğrad'a çekilerek ve vaz-ı müdâfaa aldığını umûma i'lândan ve bana da: "Tunca Vâdisi'yle Şıpka'ya git ve Balkandan münferiden sarkma… Şıpka'nın istirdâdını müteâkib bize bildir… Balkanın şimâline geçmek mânevrasını birlikte icrâ ederiz." Emrini verdikten sonra merkez-i saltanatın emr-i umûmiyesi de:

"Balkanın bu yüzünde ve üstündeki düşmanın tardıyla müdâhilinin seddi ve ondan sonra Balkanın öte yüzüne tecâvüz edilmesi" mevâdından ibâret olduğu hâde, acaba ben, nihâyet otuz bin kişiden ibâret ve nısfına karîb kısmi i'timâda ğayri şâyân askerden mürekkeb ğalebeliği, Hâin boğazından geçerek ta Şıpka'ya kadar Karacadağ ve Hâin Boğazı ve Külfar ve Deranova ve Gabrova gibi yerlere dağıtıb parçalandıktan sonra ne kadar kuvvet ile Şıpka'ya çevirme hareketi icrâ edecek idim?

Bu parçaladığım müfrezelerin Ruslar tarafından taarruz görmeyeceğine ve Rusların Balkan ordusu bunlara ilişmeyeceğine beni kim te'mîn edecek idi?

Rusların Panza ve Plevne ordularından birkaç livâ veya fırka, meydanda birer av demek olan bu müfrezelerin saydı için nihâyet üç dört günlük bir sefer ta'b-u zahmetini göze aldırmayacakları neden ma'lûm idi?

Ale'l-husûs, gerek Mehmet Ali Paşa'nın ve gerek Osman Paşa'nın vaz-ı müdâfaada bulundukları, Ruslarca pekiyi biliniyor idi. Gurko'nun hâlini, vaziyetini buna kıyas etmek, kıyas-ı maal farıkdır. Gurko'nun refâkatında dört bin muntazam nizâmiye suvârîsi olduğundan, Bulgar dostlarımız, Balkanın bu yüzünün, ta İstanbul'a kadar, askerden hilvini kendisine haber vermeseler bile o, suvârîsinin kuvvetiyle, düşmanının herhâl-i vaz'ından cebren haber alabilir idi; vesâit-i nakliyesi mevcûd ve mükemmel idi. Muahharan de arkası bir Balkan ordusuyla tahkim-i te'mîn edilmiş idi. Fazla olarak Tuna mecrâsına kadar da Panza ve Plevne orduları var idi ve hîn-i hacette onlar da muâvenette istihdâm edecek Granduk Nikola gibi bir başkumandanları var idi**. (sayfa:183)**

Benim refâkatimde, Şıpka'ya giderken ancak dört yüz nizâmiye süvârîsi bulunub düşmanın vaz'ından, kumandan ve nerelere ne kadar asker tahaşşüd ettiğinden ve niyet-i merâmından külliyen bî-haber idim ve cebren almağa da istitâatim yok idi. Ale'l-husûs arada Balkan da var idi. Düşmanın hâlinden benim değil, devletin ve başkumandanımın da haberi yok idi. Sağ cenâh ilerisindeki Mehmet Ali Paşa, öyle bir iş görülecek sırada hâl-i müdâfaaya geçerek harekete iştirâktan müctenib-i vusûl cenâh ilerisindeki Osman Paşa ise, harbi düşmanın ayağına gelmesi hâlinde kabul etmek vaz'ında idi.

Ordunun arkasında ta İstanbul'a kadar ve hatta nefs-i İstanbul'da bile bir kuvve-i ihtiyâti-i muhâfıza yok idi. Bunlardan fazla aldığım o emir, ta'limât-ı ihtarât Balkanın şimâline aşmamaklığımı mûsî idi. Gurko'yu Balkanın Cenûb'una sevk eden Granduk Nikola kumandan-ı mutlak ve murahhas idi. Ben ise kumandan-ı mukîm-i mehdudü'l vazîfe idim.

İşte gerek bu müellif ve gerekse bu yolda efkâr-ı sahîfe beyân eden Laker Dorian muharrirleri ile onları taklîd etmek kendilerine şîn iken şân add eden ve kudret-i vukûfsuzlukdan dolayı Laker Dorian'lardan bi'l-tercüme bana suâl tertîb eden divân-ı harb erkân-ı kem-bizâası bu husûstan dolayı hakkımda bi-ğayri hakkin ta'rîzâtda bulundular. Benim Yeni Zağra'da altı gün müddet kalmaklığımın ve Eski Zağra'dan doğruca Şıpka'ya gitmek için musammem olan mânevra ve plândan hangi esbab-ı

mücbire ile ferâğat ederek müellifin vird-i lisan ettiği on beş günün ne sûretle zâyi' olduğundan esbâbını yukarıda söyledim. Müellifin, cebheden hücûmdan murâdı eğer Esveti Nikola cebhesi ise, bu hücûmun benim rızâma muhâlif olarak vukû bulduğunu da bâlâda zikreyledim. Eğer "bu da niçin çevirme hareketi icrâ etmedi" i'tirâzına mâtûf ise o bahis de geçti. Ma'mâfih benim tertîb ettiğim hücûm plânının icrâsında kusur olmakla berâber, eğer Âğustos'un on birinci günü General Radoski, Şıpka mahsûrininin imdâdına yetişmesi idi, on ikinci günü Şıpka'daki Ruslar bilâ-şart teslîm mecbûriyetinde bulunacağından herhâlde müntic-i muvaffakiyet idi.

Ve Şıpka'nın istirdâdı için, öyle Hâin Boğazından geçib de askeri tefrika-i tehlikeye düşürmeğe kat'a lüzûm yok idi. Müellif, General Radoski'nin yirmi bin kişi imdâd yetiştirdiğini söylüyor.. Farz edelim ki Ruslar Panza ve Plevne ordularından hiç asker kımıldatmasınlar, bu yirmi bin kişi de mikdârca doğru olsun; ben Hâin Boğazından **(sayfa:184)** geçeydim, Balkanın öte yüzünde Şıpka'nın imdâdına yetişen, müellifin bu yirmi bin moskofu, beni karşılamayacak mı idi?

Ben daha Şıpka'yı çevirmeden evvel, bunlar bit-tabii Külfar'da ve Tırnova yanlarında önüme çıkacaklar ve ben eğer bunları tersîd için Külfar'da kuvvetli bir müfreze bırakmaz ve Hâin Boğazı yolunu te'mîn etmez isem, bi'l-akis onlar beni çevirirler idi. Hem de o sûretle ki, ne bir yerden bize mühimmât-ı erzâk gelebilir idi ve ne de vaz-ı müdâfaaya giren Mehmet Ali Paşa ordusuyla zaten müdâfaa hâlinde bulunan Osman Paşa ordusu, muktedir bile olsalar ve ne kadar da cehd etseler, onbeş günden aşağı bize imdâd edebilirler idi.

Hezarğrad'dan mühimmât-ı erzakıyla birlikte hareket edecek ve Osman Pazarı, Elene ve Tırnova tarîkiyle Külfar'da bizim imdâdımıza yetişecek bir livâ asker, müretteb toplarıyla ve mühimmât-ı erzak arabalarıyla Osman Pazarı'na ancak on bir, on iki günde gelebilir idi. Ve bu müddetin kısmi a'zâmını Osman Pazarı ile Ahmetli arasındaki yolsuzluk izâa eder; oradan da yolcu gidişiyle, ancak dört günde Tırnova'ya, Külfar'a varılır. Ma'mafih, Bibrova'da, Elene'de, Kesrova'da, Tırnova'da düşmanın kuvveti

olduğunu unutmayalım.

İşte Mehmet Ali Paşa Tırnova'dan imdâdımıza gelecek olan o bir livâ asker, mevaki-i mezkûredeki düşman kuvvetlerinin cümlesine ğalebe çalarak harekete devâm etse, yine Külfar ve civârında hatt-ı ric'atı kattedilmiş olan ordumuza yirmi günde yetişebilir idi.

Plevne'den Tırnova'ya gelen tarîk daha muntazam olduğu cihetle belki Plevne'den imdâdımıza çıkacak bir livâ asker, on günde bize iltihâk eder idi. Lakin o da Slovi'de, Gabrova'da, Deranova'da bulunan Rus müfrezelerine ve husûsuyla Plevne ordu-yi hümayununu mutarrassıd Rus ordusundan onu ta'ki-yi tabîî bulunacak Rus fırkasına galebe ile meşrutdur.

Velhâsıl, müellif mösyönün ve havadarlarının ihtâr ettiği mânevra, hâlen, mevkien, hikmeten, kâideten muvaffak-ı maslahat değil idi.

Müellif: "Hülâsa doğru söylenecek olursa, Şıpka önünde Osmanlı askerinin pek cesûrâne davranıb pek ziyâde çalışmış ve son derece de eser-i itâat göstermiş oldukları nazar-ı dikkat önünden uzâk tutulmamalıdır ki, reisleri dahî muktedîr-u mâhir olmuş olsaydı başka neticeler istihsâl eylemeleri dahî imkân dâiresi dâhilinde idi" diyor. **(sayfa:185)**

Müellifin bu sözü dahî muvâzenesiz ve bôrûmeden ve âmiyâne bir sözdür. Şıpka Osmanlı kumandanının mahâretsiz ve iktidârsız add olunması, eğer çevirme hareketi mânevrasına kalkışmadığından dolayı ise, bunun esbâbı ve avârız-ı ledunyasını yukarıda bir tafsîl söyledik. Ruslar, çevirme hareketini gerek ilk Balkan-ı tecâvüzlerinde ve gerek en sonraki Şıpka esâretinde, başkumandanları Granduk Nikola'nın emr-i tertîbi ile ve ona muzâharat-u istinâd ile ve Şıpka'dan İstanbul'a kadar, hiçbir yerde asâkir-i müdâfaa-i ihtiyâtta olmadığını muhakkak sûrette haber alarak bilâ-fütûr icrâ ettiler. Osmanlı başkumandanı Mehmet Ali Paşa ise bi'l-akis beni, çevirme hareketinin icrâsından ferâğata icbâr-ı tasmîm eylediğim bu hareketin teshîli için, bizzât beraberce getireceği on sekiz

taburu dahî Osman Pazarı ve Cum'adan Hezarğrad'a aldırarak, bana da Tunca Vadisiyle hareketi emr'i müfrezeden Balkanınn şimâline âşmaktan beni nehy eyledi. Yok, bu söz Şıpka muhârebesindeki hatîât müteferriaya mahmûl ise, bunların müsebbiblerini de senedât ve edille-i resmiyye ile yukârıda irâi ve işârât eyledim.

Bununla berâber, defaâtle söylediğimiz vecihle, eğer General Radoski, Ağustos'un on birinci günü akşamı Şıpka'ya kuvve-i imdâdiye yetiştirmese idi, Rusların dahî taht-ı tasdîk ve i'tirâfında olduğu vecihle on ikinci günü Şıpka'daki Rus askeri kâmilen esir olacak ve mevkiide istirdâd edilecek idi. Eğer bir mahâretsizliğin veya kudretsizliğin var ise, o da Şıpka'daki Rusları çevirme için tertîb ettiği on sekiz taburu, düşman Hezağrad'a hücûm edecek şâyia-i kâzibesi üzerine geri aldırarak, bir vazîfe-i mühimme ve mukaddiseden tâtîl eden ve Şıpka müdâfaalarına imdâd ve muâvenet için Balkan kumandanı General Radoski'ye serbesti ve müsâade veren Osmanlı başkumandanı Mehmet Ali Paşa da olabilir. Hatta biz o kudretsizliğin ve mâhâretsizliğin tâbîrleri yerine, sadâkâtsizliğin ve ihânete gelmelerini de bu başkumandan için isti'mâl edebiliriz. Evet, biz de müellifin kolunu tasdîk ederiz.. Eğer Mehmet Ali Paşa, on sekiz tabur ile bermûcib-i karar Balkanın öte yüzünden ve Elene tarafından Hâin Boğazı'nın ilerisine gelse idi, benim o sırada Ferdiç ve Hâin Boğazları'nda terk ettiğim dokuz tabur ile Demirkapı'nın ilerisinde vâkî Ahmetli'deki dört tabur ve ahvâli-i başıbozukları dahî bittabii **(sayfa: 186**) Mehmet Ali Paşa ile birleşeceklerinden, otuz bir tabura bâliğ olacak olan bu kuvvet, çevirme hareketinin icrâsını teshîl ederek ale'l-husûs General Radoski'yi de başının çaresine bakmağa ve Elene ve Tırnova'yı muhâfazaya icbâr eder idi. Ben de yine, o kırk yedi tabur ile Şıpka'ya gelir ve Ağustos'un on ikinci günü, müellifin kulunca, yirmi bin ve bizim mâlûmâtımıza göre otuz bin asâkir-i imdâdiye yetiştiren General Radoski, Şıpka'nın esâreti haber-i alımını muhakkak sûrette alır idi.

EKLER

یازی ایشلری ، ارکان حربیهٔ عمومیه اونوانمی شعبه‌سنجه تدویر اولونور .

مجموعهٔ عسکری

اداره ایشلری ، ارکان حربیهٔ عمومیه‌نگ استانبولده‌کی عسکری مطبعه‌سنجه ایفا ایدیلیر .

تاریخ قسمی

اوچنجی سنه

ایلول - ۱۹۲۸ ۷۰ نومرولو عسکری مجموعه‌یه ملحق اولارق نشر اولونمشدر صایی : ۱۱

عمدة الحقایق

۲

یازان :

مرحوم مشیر سلیمان پاشا

محتویاتی

روسیه محاربه‌سی

متن خارجنده ۲ خریطه‌نین وارد

M.A.
II27

TBMM KUTUPHANESI

اداره ایشاری ، ارکان حربیهٔ عمومیه‌نك استانبولده‌کی عسکری مطبعه‌سنجه ایجا ایدیلیور .

یازی ایشاری ، ارکان حربیهٔ عمومیه اوتوتجی شعبه‌سنجه ندویراولوتور .

مجموعهٔ عسکری
م سر ع ۱۷

تاریخ قسمی

اوچنجی سنه

ر ل ـ ۱۹۲۸ ۷۰ نومرولو عسکری مجموعه‌یه ملحق اولارق نشر اولونمشدر . صایی : ۱۱

عمدة الحقایق

۲

یازان :

مرحوم مشیر سلیمان پاشا

محتویاتی

روسیه محاربه‌سی

متن خارجنده ۲ خریطه‌سی واردر

TBMM KUTUPHANESI

عمدة الحقايق

۲

يازان : مرحوم مشير سليمان پاشا
مستنسخ : سليمان پاشا حفيدى مهندس سمرحى

روسيه محاربه‌سى

روسيه محاربه‌سنك اوائلى حقنده مؤلفك بر خيلى نقصانئ معلوماتى اولمه‌سى عندالقياس متبين ايسه‌ده ، بومحرر عاجزك اوزمانلر وقوعاتنه حقيله‌اطلاعم اولماديغندن ردوتصحيحنى، او غوائلك بالفعل ايجنده بولونان آراقداشلريمزه حواله ايله ، يالكز كندى بولوندىغمز زمانه متعلق وقوعاتى تصحيح و اكمال ايله مشغول اولمجغز .

مؤلف : « تشرين اولك اون يدىسنده بر قافله‌نك ضبطندن باشقه بوفرقه هيچ‌برايش كورمه‌دى . تشرين ثانينك نهايتنه دوغرو متحرك قوللر ايله برخيلى يكى كشفلر دخى‌اجرا ايديلەرك عثمانليلر ايله بعض اهميتسز مصاولاتده بولوندى و بو صيراده عثمانليلر ، پازارجغه قدر رجعته مجبور اولدى » ديبور .

تشرين اول افرنجينك اون يدىسى‌كه رومينك بشنه تصادف ايدر . فى‌الحقيقه اوتاريخده جنرال زيمرمانك برقوتلى مفرزه‌سى ، ساسنره قريبنده‌كى اورمان وغيرليچه ولينسه قريه‌سى قربنه قدر كلمشلر ايسه‌ده اويله قافله فلان ضبط ايتدكلرينك قطعا اصلى اولمايوب شوقدركه قراى‌مذكوره‌يه كلنجه‌يه‌قدر آره‌ده اولان باالجمله‌اسلام كويلرينى‌غارت‌وياغما ومسلم اهاليسندن برطاقمى قتل‌وخركله وحيواناتى‌سوروب كوتورمشلردر . احتمالكه مؤلف، جنرالك‌سوروب كوتوردىكى اسلام كويلولرك حيواناتيله اشياى منهوبه‌سنى جنرالك برقافله ضبطايتمش اولماسنه حمل ايده . فى‌الحقيقه مؤلفك‌ده‌بوبابده حقى واردر . بردولت متمدنه عسكرى، اهالئ‌قراىي نهب وقتل وغارت ايتمز . عساكر عثمانيه شيمديلرده دكل ، دها حقوق ملك آوروپاده هيچ بيلينمه‌ديكى برزمانلرده‌كه اوكونلر ، سيف‌ساطع عثمانينك آوروپانك‌قلبكاهنده جولان ايتديكى ايام مسعوده ايدى... يه فتح ايتدكلرى اقالىمده اهل قرى كى عجزميه نظر غضب

TBMM KUTUPHANESI

ونفرت ایله باقه‌یی شان شجاعت ومردانکیلرینه یاقیشدیرمازلر وبالعکس آنلری، کورمه‌دکلری برحمایهٔ مشفقانه ایله تلطیف ایدرلر ایدی .

تشرین ثانیٔ افرنجینك یکرمی دردنجی و یکرمی بشنجی کونلری ، جنرال زیمرمان ، پازارجق فرقه‌سی اوزرینه بعض کشفیات تعرضیه اجرا ایتدیسه‌ده هربرنده خائباً ومنهزماً رجعته مجبور اولدی . عساکر شاهانه‌نك پازارجغه‌قدر رجعتی بحثه کلنجه، ذاتاً پازارجقدن ایلری هیچ برموقعمز یوقدی. شوقدرکه اوتاریخده پازارجق قوماندانلغی معیتنده بولونان هدایت پاشا، نظامیه وباشی بوزوق سواریلریله آرمده‌صیرمده‌ایلریله‌یه‌رك، دوربینجه کویلرینی دولاشمغه وزیمرمان اوردوسنك چیقاره‌جغی تعرض مفرزه‌لرینك پازارجغه تقربنی منعه مأمور ایدی . بناءً علیه «عثمانلیلر پازارجغه قدر رجعته مجبور اولدی» دیمکده هیچ بر معنا یوقدر .

مؤلف : « ۱۸۷۸ سنه‌سی کانون ثانیسنده پازارجقده قرق ایکی قطعه طوپ ایله رشید پاشانك قوماندا سی آلتنده اولهرق یکرمی بیك نفر عساکر محافظه بولونمقده‌ایدی . » دییور .

حاجی اوغلی پازارجغنده اوچ بطاریه طوپ موجود ایدی واورانك قوهٔ محافظه‌سی دخی ، ردیف، مستحفظ و معاونهٔ چراکسه‌دن وعساکر مصریه‌دن مرکب اولهرق پیاده ، سواری وطوپجی، جمعاً اون بیك وکسور کیشیدن عبارت ایدی . مؤلفك مقدار عساکر ایله عدد افواه ناریه‌یی بوقدر کثرتلی کوسترمه‌سنده نه فائده تصور ایتدیکی بیلینه‌مز .

مؤلف : « آرتق بومحاربه‌دن صوکره رشیدپاشا پازارجقده مقاومت قابل اولهمایه‌جغنی درك ایله‌دیکندن، اوردوسیله برابر وارنه‌اوزرینه چکیلمش وروسیه‌لیلر آیك یکرمی یه‌دنجی کونی پازارجغه کیرمشدر . » دییور .

رشید پاشانك پازارجغه چکیلمه‌سی ، بر هزیمت نتیجه‌سی دکلدی . پازارجق ، هرنه‌قدر استحکامات منفرده‌ایله تحکیم قلینمش ایسه‌ده، دوز اووه‌ده آچیق برمملکت اولوب وارنه ایله خط مواصلاتی محافظه شرطیله الده بولوندیرلمه‌سی کلیتلی عساکره موقوف اولدیغندن (صولانیك ـ قره‌حسنلر ـ صاری نصوحلر) خط مدافعه‌سی کری آلینه‌رق «شمنی» یه تحشد ایتدیکی صره‌ده حاجی اوغلی پازارجغنده کی عساکر محافظه‌نك ده وارنه‌یه مرکز لغه‌سی باش قوماندانلقدن طونه شرق اوردوسی قوماندانلغنه ویریلن تعلیمات اقتضاسندن ایدی .

لکن پازارجق محافظلری بادهوا برمملکت ترکایتمش اولمامق ایچین ، دشمنلرینه خیلیجه بر خسار ویره‌رك رجعت ایتدیلر . مؤلف : « وارنه‌نك محافظینی اون بش بیك کیشیدن وتجهیزاتی ایکیوز قطعه طوپدن عبارت ایدی . » دییور .

TBMM KUTUPHANESI

وارنه‌ده طقوز طابور پیاده وار ایدی . بونك سكزی عساكر مصریه‌دن اولوب بری‌ده ردیف ایدی. موجود كافه‌لری یدی بیك و كسور كیشیدن عبارت‌ایدی . موجود اولان طقوزیوز كسور طوپجیسی‌ایله ایكی یوز كسور سواریسی كه بوغروپ‌جمعاً سكزبیك آلتی یوز و كسور افراددن مركب ایدی . مؤلفك بو مقداری اون بش بیكه ابلاغنده نه معنا واردر !

یوق اكر مرادی ، پازارجق فرقه‌سنك وارنه‌یه رجعتندن صوكره ایسه ، فی‌الحقیقه اون‌بیك وكسور كیشیدن عبارت‌اولان پازارجق موجودی میانده موجود اولان ایكی‌بیكه قریب داغیلان معاونه افرادی بعدالاخراج هر ایكی موقع قوتنك وارنه‌ده برلشمه‌سی اوزرینه اون بش بیك كیشیدن برمحافظ هیئتی وجوده كلمه‌سی دوغریدر .

مؤلف : « شمنی‌ده یكرمی بیك عساكر منتظمه بولونمقده ایدی . » دییور .

مؤلفك كوستردیكی بو مقدار ، هانكی زمان ایچین اولدیغی بیلینسه ایدی تصحیح ایدیلیر ایدی . سردار عبدالكریم پاشا زماننده ، شمنیه‌كی عساكر ، یكرمی بیكدن‌زیاده ایدی . محمد علی پاشانك معاملات حربیه‌یه باشلادیغی صیره‌ده ، شمنی‌ده بش آلتی طابور ترك اولونمش ایدی. بنم زمانمده دخی بنه‌بویله ایدی. مؤخراً صوك كونلرده (صولانیك ـ قره حسنلر ـ هزارغراد ـ صاری‌نصوحلر) ده‌كی طابورلركاملاً شمنی‌یه مركز لندیكندن، خیلیجه برقوت وجوده كلمش ایدی . والحاصل مؤلفك بیان‌ایتدیكی مقدارك زمانی نامعین اولدیغندن بوبابده برشی دییه‌میز .

مؤلف : « یكرمی بیك كیشیدن مرتب اولان قره داغده‌كی عثمانلی اوردوسی‌میدان محاربه‌یه یتیشوب عثمانلیلر نقاط متعدده‌ده تحشد ایتمشلر و باخصوص طرنوی، سكبانلی ایله یكی زغره‌ده یه‌رله‌شوب شمندوفر خطنی حال مدافعه‌یه قویمشلر ایدی . » دییور .

فی‌الحقیقه بن « پودغوریچه » ده ایكن ، هرسك و اشقودره فرقه‌لرندن مركب قرق درت طابور پیاده واوچ بطاریه‌ده داغ طوپی ایله بالقانك جنوب ورسانتی مدافعه‌یه‌مأمور ایدلش ایسه‌مده ، عددجه موجود رفاقتم اون آلتی بیك كیشی‌یی متجاوز دكل ایدی . مؤخراً بالقانده‌كی قوتمیكرمی بیكی‌ده‌تجاوزایتدی‌ایسه‌ده استانبولدن كوندریلن مستحفظلرایله رؤف پاشا قوماندانسنده‌كی طابورلرك التحاقی موجود سابق قابارتمش ایدی .

مؤلف : « دیكر طرفدن حال وموقعی كیتدكجه مشكلاشمكده اولان جنرال غورقو دخی برقاچ طابور عساكرامدادیه آلمش ویكی زغره‌یی ضبطایده‌رك دشمنه بویوك برضربهٔ

TBMM KUTUPHANESI

تأثير اورمق افكارينه دوشمش ايدى . مومى‌اليه بوفكرينى موقع‌اجرايه قويمش اولەيدى، بوس‌بوتون اسكى ويكى زغره خطنه حاكم اولەجق كبى سليمان پاشانك صاغ‌جناحى اوزرنده غايت كوزل برموقعى‌دخى قبضهٔ ضبطه كچيرمش اولەجق ايدى . » دييور .

فى‌الحقيقه بنم ادرنه‌ده قره پيكاره ورودمدن اول ، جنرال غورقو يكى زغره عايهنه تعرض ايتسه ايدى ، ضبط ايده‌بيلير و دمير يولى خطى اوزرنده بر موقع ايدينمش اولور ايدى ؛ لكن ، قومانداتجه دوشونيلەجك شى ، بر مملكتك ضبطندن زياده امكان محافظه‌سنى درپيش مطالعه اولمغله ، رفاقم طابورلرينك ايلريله‌ديكى برصيره‌ده، جنرال مومى‌اليه، بو يكى فتوحاتى بالطبع فدا وتركه مجبوراولور ايدى؛ چونكه، يكى زغره دوز اووه‌ده آچيق برمملكت اولوب استحكامات صنعيه وطبيعيه‌دن عارى ايدى. جنرال غورقو مادامكه قوهٔ كافيهٔ تعرضيه‌يه مالك دكلدر ، يكى زغره‌يى ضبط ايدوبده نه ياپاجق ايدى ؟ حتى اسكى زغره‌يى طوتديغنه بيله خطا ايتدى دينه‌بيلير . اكر اسكى و يكى زغره‌لره داغيتديغى قوتلرى ، خائن وشيپقه بوغازلرينك محافظه‌سنده استعمال ايتسه‌يدى ، بزم قول اوردويه دها زياده صيقينتى ويرمش اولور ايدى . اكر جنرال غورقو ، يكى زغره‌يى الده ايتمش اولسه‌يدى ، او وقت هدف تعرضمزى يكى زغره‌يه چويره‌رك قره پيكار و اسلميه جهتلرندن ايكى قول ايله يكى زغره عليهنه تعرض ايدر ايدك و او حالده مؤلفك « بزم صاغ جناحز اوزرنده غايت كوزل بر موقعى دخى قبضهٔ ضبطه كچيرمش اولەجق ايدى . » مطالعه‌سنه محل قالماز ايدى .

مؤلف : « لكن اوچ فرقه‌يه منقسم اولان عسكرينى، اول امرده بر نقطه‌ده تحشيد ايده‌جك بيه‌رده ، اوچ مختلف طريق ايله يكى زغره اوزرينه يوروتدى . بو قوللردن برنجيسى ، بلا مقاومت عثمانليلر طرفندن ترك وتخليه‌اولونان يكى زغره‌يى اول امرده ضبط ايلەمش ايسه‌ده، بوصيراده سليمان‌پاشا ديكر ايكى قول آراسندن حركتله بونلرى بربرلرندن آييردى . ايشته بو صورتله بربرلرندن مفارقت ايدن قوللر ، تموزك اوتوز واوتوز برنجى كونلرى ، يكى زغره ايله اسكى زغره‌ده مغلوب اولەرق ، شيپقه اوزرينه رجعته مجبور اولديلر و بو غاوغالر اثناسنده ، بر اورمان كتارنده بعض عمليات استحكاميهٔ موقته اجرا ايده‌بيلديلر . » دييور .

جنرال غورقو ايله بزم اسكى ويكى زغره‌لر اوزرينه اجرا ايتديكمز حركات حربيه ، هر ايكى طرفه بر طاقم خطيئات اسنادينه سبيت ويرمش ايسه‌ده، غورقو ايله بزم حركات

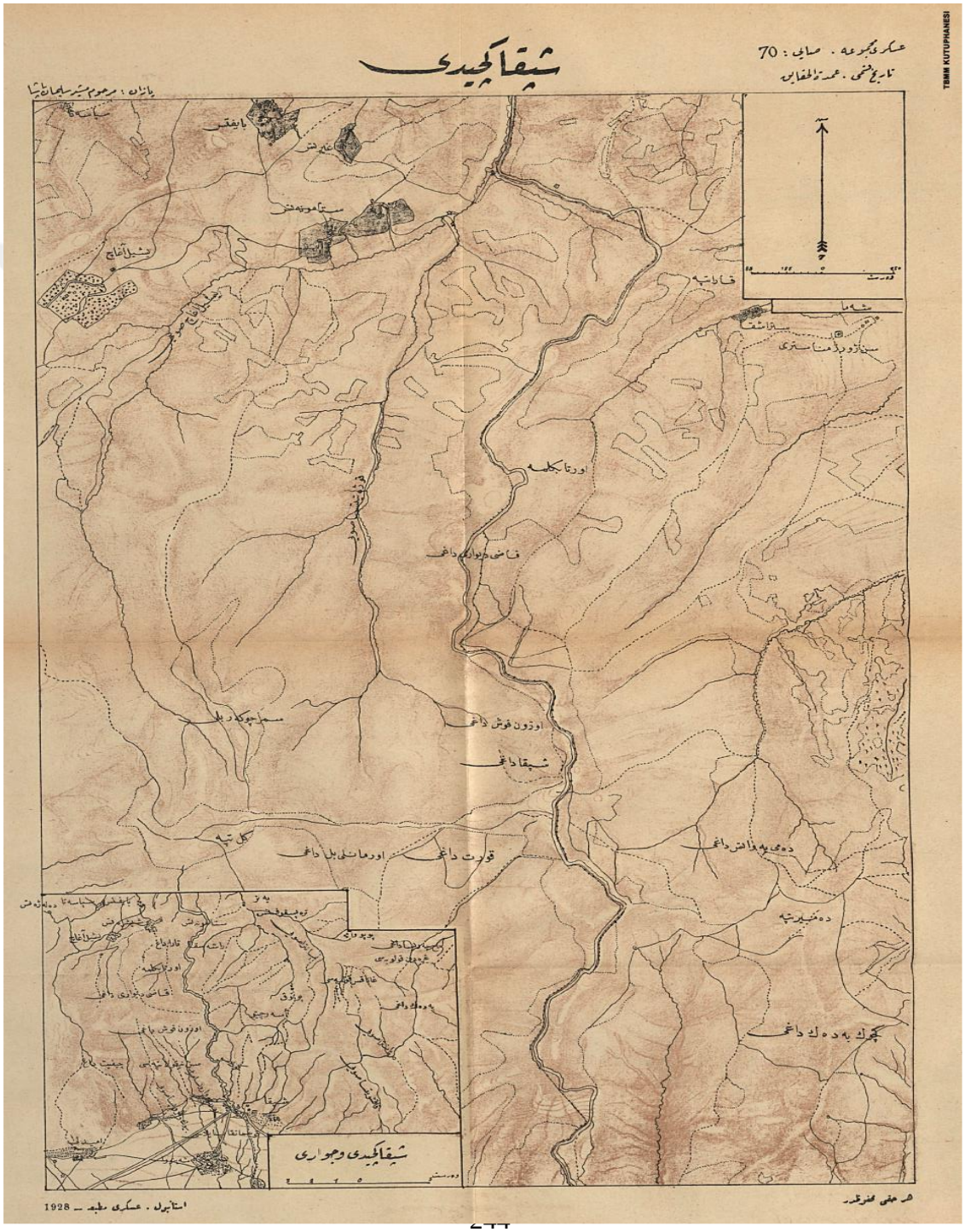
TBMM KUTUPHANESI

حربیه‌مزك صحیحاً خطالی اقسامی نه‌در وبو خطانك وقوعنی باعث اولان شیلر نه‌در ؟ بورالری محاکمه وموازنه ایتمه‌دن اول، هر ایکیمزك اول‌امرده یکی واسکی زغره‌لر اوزرینه صورت‌حرکت وپلانلرمزله ایلام وقمه‌یی ذکر وتفصیل ایده‌جکز. چونکه، مؤلف مومی‌الیه مثللو بر طاقم ارباب قلم حرکات مذکوره‌دن دولایی جنرال غورقویی تخطئه ایتدکلری کبی بر طاقمی‌ده بنی، بنه بوحرکتدن‌ناشی تخطئه واتهام‌ایتمشلر ایسه‌ده، ظن ایده‌رزکه تخطئه‌جیلر واتهامجیلردن وقوعات مبحوثه‌یه دائر تفصیلات لازمه ایسته‌نسه ، هیچ بری حقیله اعطای جوابه مقتدر اوله‌مازلر .

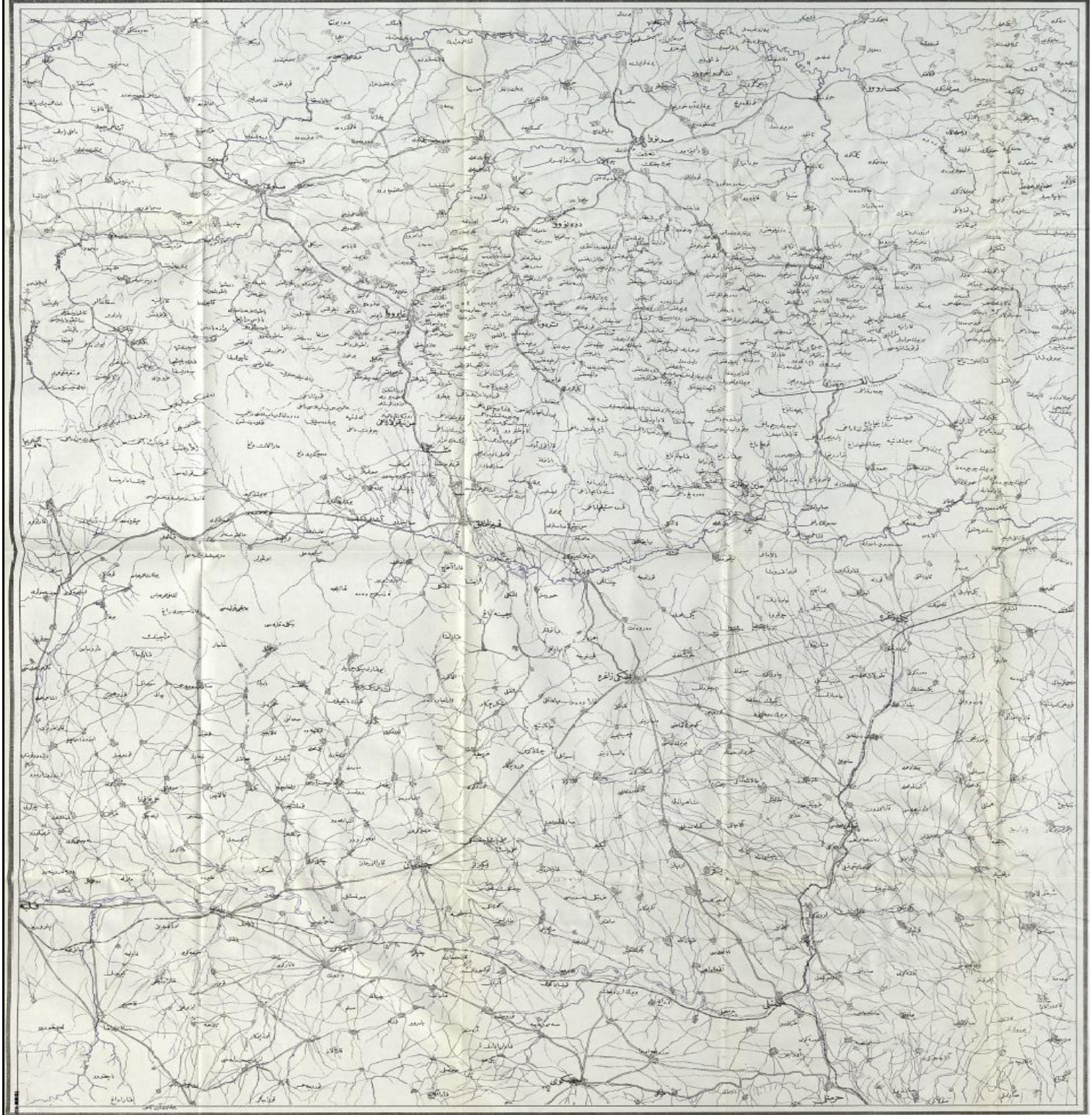
اول امرده سلسلهٔ وقایعی ذکر ایده‌لم :

٢٥ ـ حزیران ـ ٩٣ ده جنرال غورقو طرنوی‌یه داخل اولدی . ٣٠ ـ حزیرانده طرنوی‌یی ترك ایله خائن بوغازینه دوغری‌ایلریله‌دی.ـ ١ تموز ـ ٩٣ ده، خائن بوغازینك جنوب جهتنه کلدی. ٢ ـ تموز ـ ٩٣ ده بوغازدن چیقدی وخائن کوینده‌کی برطابور ردیفی پوسکورتدی . ٣٠ ـ تموز ـ ٩٣ ده یکی زغره‌یه بر کشف مفرزه‌سی کوندردی . ٤ ـ تموزده (مفلس) کوینده، اوتاریخده بالقان قوماندانی بولونان رؤف پاشانك امریله‌شیپقه‌دن مقابله‌لرینه جیقان میرآلای راشد بك قوماندانسنده‌کی اوچ طابور ایله حرب ایده‌رك ، طابورلریمزی بوزدی. ٥ـ تموزده قیزانلق قصبه‌سیله‌شیپقه قریه‌سنی اشغال ایتدی. ٧ـ تموز آقشامندن‌صوکره بزم عسکر شیپقه استحکاماتی بالتخلیه فلبه‌یه دوغرو چکیلدی. ٨ـتموز صباحی‌ده جنرال غورقو شیپقه استحکاماتنی اشغال ایتدی . ٩ـ تموزده بن ، دده آغاجنه واصل و بنه اوکون ادرنه‌یه داخل اولدم .١٠ ـ تموزده ، روسلر اسکی زغره‌یی اشغال ایتدیلر . بو کون میرآلای حاجی عثمان بك قوماندانسیله آشاغی قره پیکاره درت طابور سوق واقامه ایتدم . ١١ـ تموزده، میرلوا رجب پاشا قوماندانسیله آشاغی قره پیکارده اون اوچ طابور عسکر دها سوق واقامه ایتدم. ١٢ ـ تموزده آشاغی قره پیکاره سوق وتحشید عسکره دوام‌ایله‌دم. ١٣ ـ تموزده بالذات آشاغی قره پیکاره کلدم. ١٤ ـ تموزده، آشاغی قره پیکار ایله یکی زغره بینده واقع‌دمیریولی خطنك‌روسلر طرفندن‌تخریب‌ایدیلن‌اقسامنی تعمیر ایتدیردم ویکی زغره‌قوماندانی‌رؤف‌پاشا ایله‌برلکده روسلرعلیهنه‌ترتیب‌ایده‌جکمز پلانی لاجل‌المذکره ، رادینه‌ده ملاقات قراریني ویردم . ١٥ تموزده رؤف پاشا ایله رادینه‌ده براشه‌رك اسکی زغره علیهنه تعرض پلانی ترتیب ومرکز سلطنته مشترك‌الامضا برتلغراف ایله صورت حرکتمزی عرض ایتدك . بوکون روسلر ، اسکی‌زغره‌دن برقوتلی کشف‌قولی

TBMM KUTUPHANESI

شیقا کجیدی
عسکری مجموعه . صایی : 70
تاریخ فتحی . محمد ذالمفاخر
یازان : مرحوم مشیر سلیمان پاشا
یاپقلی
اورتا کله
فاضی دیوانی داغی
اوزون قوش داغی
شیقا داغی
قولوت داغی
اورمانلی بل داغی
ده مجیر قوانش داغی
ده مجیر تپه
کچك یه ده ك داغی
شیقا کجیدی وجواری
استانبول . عسکری مطبعه — 1928

جنرال عزرونك ايدى قطعه لريك حركاتى يازيلمه هائه خريطه در .

SONUÇ

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış kumandan, fikir adamı ve yazar Süleyman Hüsnü Paşa Umdetü'l Hakayık (Hakikatlerin Esasları) adlı eserinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı anlatmaktadır. Sultan II. Abdülhamid Han zamanında gerçekleşen bu savaşta Süleyman Hüsnü Paşa çeşitli cephelerde görev almış, görevini hassasiyetle yapmış askeri bir dehadır. Başarılı askeri kişiliği sayesinde kısa sürede bütün askeri rütbelere sahip olan Süleyman Hüsnü Paşa, bunun yanında iyi bir tarihçi kimliğe de sahiptir. Yayımlanmış birçok eseri mevcuttur. Umdetü'l Hakayık da bunlardan biridir. Savaş esnasında yaşadıklarını anlattığı harp hatıralardan müteşekkil olan bu eseri, adı belirtilmeyen bir müellifin tenkitlerine cevap vermek maksadıyla yakın arkadaşı Namık Kemal'in ısrarı üzerine kaleme almıştır. Ancak 1928'de torunu tarafından yayınlanmıştır.

Altı ciltten oluşan "Umdetü'l Hakayık"ın transkiripsiyon ve değerlendirmesini yaptığımız ikinci cildi, 187 sayfa olup, Rusya Muharebeleri, Şıpka Muharebeleri olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Eserin bütün ciltlerinin transkiribe edilmesi ve değerlendirilmesi bilim dünyasına ve özellikle Osmanlı tarih araştırmaları için büyük bir kazanç oluşturacaktır. Böylelikle Osmanlı-Rus Savaşı hakkında daha objektif bir bakış açışı ortaya çıkacaktır.

Biz bu tez çalışmamızda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın büyük komutanlarından Süleyman Hüsnü Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi edindik. Osmanlı-Rus Savaşı'nı genel anlamda birçok kaynaktan öğrenmiş olduk ve ayrıca Osmanlı-Rus Savaşı'nı, birinci elden kaynak olarak Umdetü'l Hakayık'ın 2. Cildini

trankripsiyon ederek daha gerçek bilgilere ulaşmaya çalıştık. Süleyman Hüsnü Paşa, 1838 yılında İstanbul'da doğmuş, 1894 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Osmanlıcılığa karşı Türkçülüğü savunan Paşa, bu görüşünü askeri okulların kitapları yoluyla, tarih, dil ve din alanlarından başlayarak askeri okulları milli bir ruha uygun hale getirmiştir. Askerlik hayatı boyunca birçok savaşa katılmış, gösterdiği üstün başarı ve kahramanlıklar sonucu çok az askerin ulaştığı askeri rütbeleri elde etmiş, henüz 38 yaşında iken, 27 Aralık 1876'da Mareşalliğe yükselmiştir.

Süleyman Hüsnü Paşa Karadağ kuvvetleri komutanıydı. General Gurko 7 Temmuz'da Tırnova'yı alıp Tuna'yı geçince, meclis Süleyman Paşa'yı Dedeağaç'a, Osman Paşa'yı Plevne'ye gönderme emri verdi. General Gurko 14 Temmuzda Hain Boğazı'nı, daha sonra meşhur Şıpka Geçidi'ni almış fakat Plevne'de Osman Paşa engeline takılmıştır. Osman Paşa'nın gayret ve cesareti ile Plevne korunmuş, ancak daha sonra Rus ordusuna gönderilen takviye güçlerle Osman Paşa yakaldığı başarıyı kaybetmiştir. 21 Temmuz'da Balkan Umum Kumandanı seçilmiştir. Gurko Eski Zağra'ya girmiş ve ordan da Rauf Paşa birliklerini yenip Yeni Zağra'yı almıştır. Süleyman Paşa Dedeağaç'a çıkıp zaman kaybetmeden de Eski Zağra'yı almış ve Şıpka'ya gitmek yerine Gurko'nun aldığı Yeni Zağra'yı da Ruslardan temizlemiştir. Daha sonra Şıpka'ya yönelen Süleyman Hüsnü Paşa büyük uğraşlar vermesine rağmen Şıpka'yı alamamıştır. Mehmet Ali Paşa ve Rauf Paşa'nın pasifliği, Osman Paşa ve Süleyman Paşa'nın özverili çalışmaları ve mücadelelerinin başarıyla sonuçlanmarını engellemiştir. Bu kadar vatanperver ve çalışkan bir komutan olan Süleyman Paşa önce başarılarından dolayı ödüllendirilmiş, daha sonra savaşın kaybedilme sebebi kabul edilmiştir ve Bağdat'ta sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Umdetü'l Hakayık'ta gördük ki savaş sadece bir komutanın başarısı ile kazanılmaz ya da başarısızlığıyla keybedilmez. Süleyman Hüsnü Paşa savaş boyunca ordunun sayıca yetersiz olduğunu, çoğunun eğitimsiz ve harp görmemiş askerlerden oluştuğunu, komutanlarının da deneyimsiz ve liyakat sahibi olmadıklarını ifade eder. Savaşın gerçekleştiği mevkilerin dağlık, ormanlık ve askerin rahat hareket edemeyecekleri yerler

olduğunu dile getirmiştir.

Ulaşım ve iletişimin zayıf olduğu, günlerce askerin yiyecek beklediği de Hüsnü Paşa'nın anlatımıyla mağlubiyetin bir başka sebebi olarak gösterilmiştir. Savaşın merkezden yönetilmesi, komutanların maruzatlarını merkeze yazıp cevap gelmesini beklemesi de bu savaşın kaybetme sebebi olarak değerlendirilebilir. Bütün bu dezavantajlar göz önündeyken Süleyman Hüsnü Paşa'nın savaşın başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep gösterilmesinin ne kadar adil olduğu hususu da tartışılmalıdır.

KAYNAKÇA

ACAR KAPLAN, Kezban, **"Bazı Rus Subay ve Komutanların Günlüklerinde ve Hatıratında 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'na Dair İzlenimleri"** Tarih İncelemeleri Dergisi 31/1, 2016, 219-234, s.220

AKÇURA, Yusuf**, "Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**", Türk Kültür Yayını,1978, İstanbul, s.69-70-71

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, S. 2, s.132

BEYDİLLİ, Kemal , **" Süleyman Hüsnü Paşa",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 89- 92

BOZAN, Oktay, **"1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları",** Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, s.7-20

DEMİREL, **Muammer "Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma(1877-1878 Osmanlı Rus savaşı'ndan sonra)"** A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S. 37 Erzurum, 2008, s.249-255.

EFE, Aydın, **"Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı**", Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, S.9, s.209- 211.

ELTÜT, Nükhet, **"1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı ve iki ülke açısından sonuçları"** s.124-128

GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976s. 8-9;

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/31337 26.02. 2019

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/422104 20. 04. 2019

http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/viewFile/1021003887/1021003708 16.04.2019

http://ekitaparsivi.com/uploads/kitap/20160130/o_002598_2013-03-03-204129_e-kitap-arsivi.pdf. 26. 02. 2019

http://www.biyografya.com/biyografi/13192 19. 02. 2019

https://www.academia.edu/34696072/S%C3%9CLEYMAN_PA%C5%9EA_NIN_HAYATI 26.05.2019

KARAL, Enver Ziya, "**Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibrat Devirleri,(1876-1907)"**, Türk Tarih Kurumu, C. V I I I, s.44-49

KIZILTOPRAK, Süleyman, "**1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu"**, Karadeniz Araştırmaları, S. 3, s.94,

Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, **"93 faciası**", dby yayınları; İstanbul, 2010, S.4, s.16

MARDİN, Şerif, "**Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**", İletişim Yayıncılık; İstanbul,1996, s.80;

ÖZBİLGEN, Erol, **" Müşir Süleyman Hüsni Paşa",**Istanbul 1997 s. 32-268;

ÖZTUNA, Yılmaz, **"Resimlerle 93 Harbi",** s. 247

ARFOLİ, Selma, (Yüksek Lisans Tezi), "**Osmanlı Rus Savaşı ve Avrupa Devletlerinin Tutumu"**, İstanbul 2009, s. 54

Süleyman Sami Bey, "**Süleyman Paşa Muhakemesi"**, İstanbul 1328, Matbaa-i Ebuzziya.

TEVETOĞLU, Fethi **"Süleyman Paşa",** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.2-107

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **"Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi";** Ülken Yayınları;İstanbul,1992**,** s. 210.